ఆంధ్రకవుల చరిత్రము.

రెండవ భాగము

మధ్యకాలపు కవులు

కీ. శే. కందుకూరి వీరేశలింగం పంతులుగారు.

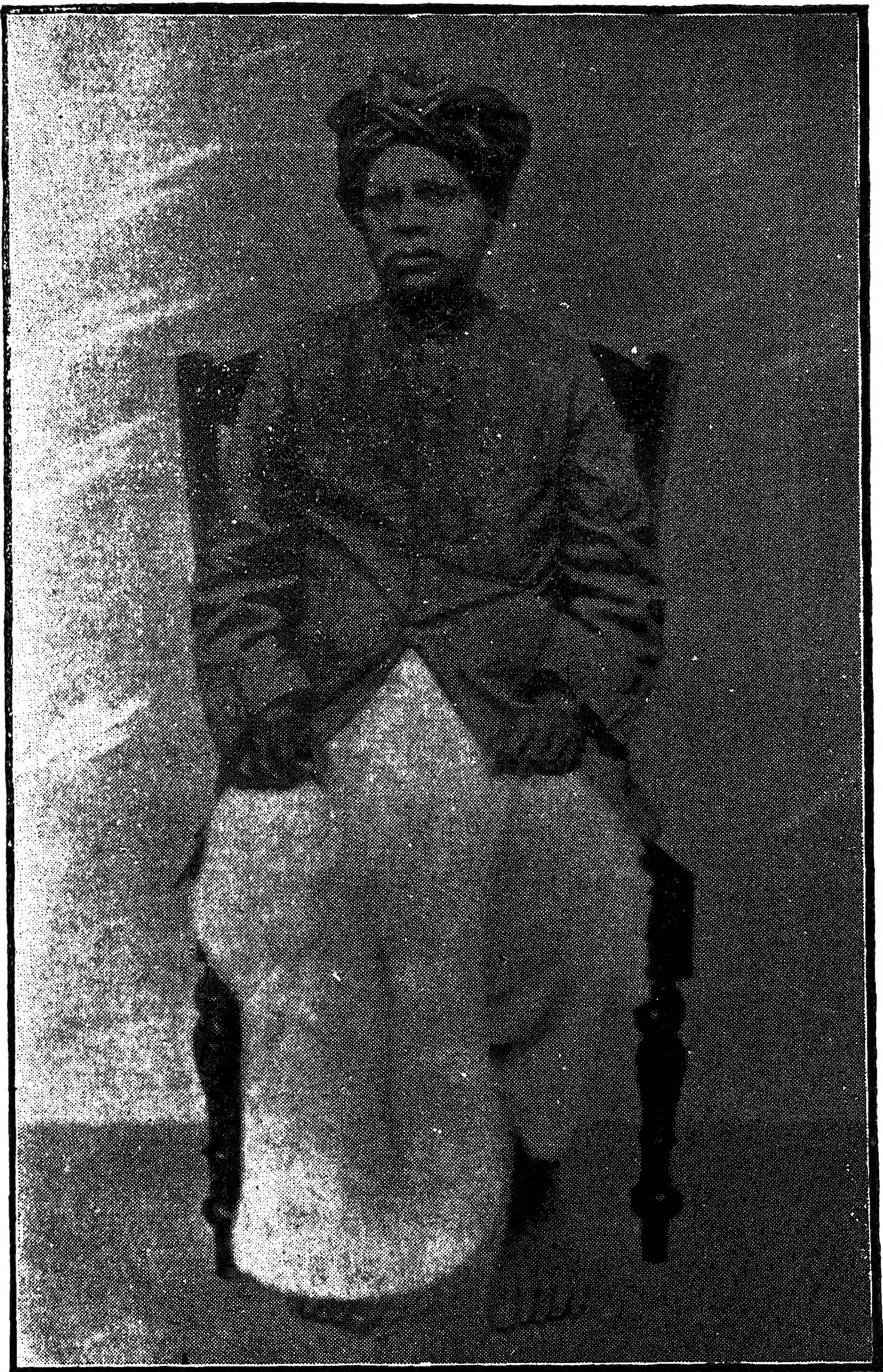
ప్రకాశకులు.

హితకారిణీ సమాజము.

రాజమండ్రి.

వెల రు. ౨-౮-౦.

విషయ సూచిక

కీ. శే. కందుకూరి వీరేశలింగం పంతులుగారు.

ఆంధ్రకవుల చరిత్రము.

మధ్యకవులు

కృష్ణదేవరాయలు

ఇతఁడాముక్తమాల్యద యను నామాంతరముగల విష్ణుచిత్తీయ మనుప్రబంధమును రచించిన మహాకవి. ఇతఁడు కవీశ్వరుఁడయి విద్వన్మహాకవుల నాదరించుట వలననే కాక మహారాజయి యనేకదేశములను జయించుటవలనఁగూడ సుప్రసిద్ధుఁడయినవాఁడు. దక్షిణహిందూదేశమును పాలించినరాజులలో నింతదేశమును జయించి యేలినవాఁడును, ఇంత ప్రసిద్ధి కెక్కినవాఁడును, మఱియెవ్వఁడును లేఁడు. కాఁబట్టి యీతని చరిత్రమును వ్రాయుటకుముం దీతని పూర్వచరిత్రమునుగూడ సంక్షేపముగాఁ గొంతవ్రాయుట యుచితమని తోఁచుచున్నది. ఈతని రాజధాని బళ్ళారిమండలములోని యానెగొందికి సమీపమున తుంగభద్రాతీరమునం దున్న విజయనగరము. ఈవిజయనగరమునకు విద్యానగరమనియు నామాంతరము గలదు. ఈపట్టణము విద్యారణ్యస్వామి యని మహాప్రసిద్ధిగన్న మాధవాచార్యులవారి యాజ్ఞచేతఁ గట్టఁబడినది. ఈమాధవాచార్యు లాకాలమునందు బుక్కరాజువద్ద మంత్రిగా నుండెను. కంపభూపతి కుమారుఁడైన బుక్కరాజు క్రీస్తుశకము ౧౩౫౦ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౩౭౯ వ సంవత్సరమువఱకును రాజ్యము చేసెను. ఈరాజు హూణశకము ౧౩౩౬ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౩౫౦ వ సంవత్సరము వఱకునుగూడ తనయన్నయైన హరిహరరాజుతోఁ గలిసి రాజ్యము చేసెననియు, ఆకాలమునందుఁగూడ మాధవాచార్యుఁడే వారికి మంత్రియనియు, వారికిరాజ్యము మాధవాచార్యుని

వలననే వచ్చెననియు, కొందఱందురుగాని యది యెంతవఱకు సత్యమో తెలియదు. బుక్కభూపాలుని తండ్రియైన సంగ (కంప) రాజొకచిన్న సంస్థానాధిపతియైయుండి, మహమ్మదీయులు దండెత్తివచ్చి హిందూ రాజ్యమును నాశనముచేసి యోరుగంటి ప్రతాపరుద్రుని చెఱగొనిపో యిన కాలములో తనరాజ్యమును పోఁగొట్టుకొని యుండును. కొంద ఱతఁడు గొల్లవాఁడని చెప్పుదురు. కాని యాతని పూర్వస్థితిని నిర్ధార ణము చేయుటకుఁ దగినయాధారము లేవియు నిప్పుడు కానరావు. ఈ హరిహర బుక్కరాజులు సహితము ప్రతాపరుద్రుని యవసానదశయం దాతని సేనలో దండనాథులుగా నుండిరని యొకానొకరు వ్రాసి యున్నారు. ఏదియెట్లున్నను వీ రారంభదశలో రాజ్యహీనులయియుండి తమ ధైర్యసాహసముల వలనను తమ కులగురువైన మాధవాచార్యుని బుద్ధిబలమువలనను రాజ్యము సంపాదించి, స్వతంత్రులై మాధవాచా ర్యుని మంత్రిగాఁ జేసికొని యాతని యాలోచన ననుసరించి వర్తించు చుండినట్టుమాత్రము నిశ్చయముగా తెలియవచ్చుచున్నది. మాధవా చార్యులు తానొక దేవత నుపాసించి యాదేవతను బ్రత్యక్షము చేసికొని యామెవరముచేత బుక్కభూపాలునకు రాజ్యమిప్పించెనని కొందఱును, లక్ష్మీకటాక్షమునుబొంది సన్నిహితురాలయిన లక్ష్మీదేవిని తన్నైశ్వర్య వంతునిగాఁ జేయుమని కోరినప్పు డామె యాతని కాజన్మమునందు లక్ష్మి లభింపదని చెప్పఁగా జన్మాంతరతుల్యమైన సన్న్యాసమును స్వీకరించి వైభ వములను బొందెనని కొందఱును వ్రాసియున్నారు. ఇవి యిటీవలివారి బుద్ధికల్పితములు. ఇటువంటి కథలను కల్పించుటలో హిందువులకుఁ గల సామర్థ్యము మఱియెవ్వరికిని గానఁబడదు. మాధవాచార్యులకుఁ బూర్వ మునందు శంకరాచార్య పీఠమునకు వచ్చిన యతీశ్వరు లాదిశంకరుని వలెను, ఇతర సన్న్యాసులవలెను పాదచారులయి భిక్షాటనము చేయుచు, శిష్యపరంపరకు తత్త్వబోధను జేయుచువచ్చిరి. ఈ మాధవాచార్యుఁడు

బుక్కరాజువద్ద మంత్రిగానుండి సమస్తవైభవముల ననుభవించుచు సన్న్యాసించినవాఁ డగుటచేతఁ దాను సన్న్యాసియయ్యును తొంటివిభవములను విడువఁజాలనివాఁ డయి జనులకుఁ దనయందుఁ గల గౌరవాధిక్యము వలనను, రాజానుగ్రహము వలనను, గజాశ్వాందోళనాది సమస్తరాజ చిహ్నములను ధరించి, పీఠాధిపతుల కిట్టి యైశ్వర్యచిహ్నము లుండవచ్చునని నిబంధనముచేసి సమర్థించుకొనెను. ఏనుఁగులతోను, గుఱ్ఱములతోను, వాద్యములతోను పల్లకులలో నెక్కి సర్వసంగపరిత్యాగు లయిన సన్న్యాసులు మహారాజ వైభవముతో సంచరించుట దేవతావరాయత్తమని సాధించుటకై మనవారీ లక్ష్మీకథను తరువాతఁ గల్పించియుందురు. సన్న్యాసాశ్రమమును స్వీకరించినప్పుడు మాధవాచార్యులవారు విద్యారణ్యు లన్న నామమును స్వీకరించిరి. వీరికాలమునుండియే జగద్గురువుల మనుకొనెడు స్మార్తాచార్యపీఠస్థు లయినయతుల కందఱకును గజాశ్వాదులును వాద్యములును పెండ్లిపల్లకులును పరంపరగా వచ్చుచున్నవి. ఈ మాధవాచార్యులవారు గొప్ప విద్వాంసులు. ఆదిశంకరుల తరువాత శంకరాచార్య పీఠమునకు వచ్చినవారిలో మాధవాచార్యులకుఁ బూర్వమునందుఁగాని పరమునందుఁగాని యింతటిపండితులు మఱియెవ్వరును లేరు. ఈయన పరాశరమాధవీయ మనుపేర పరాశరస్మృతి కొక్క గొప్ప వ్యాఖ్యానమును, కాలమాధవీయ మనునొక కాలనిర్ణయగ్రంథమును, శంకరవిజయమును, విద్యారణ్యమని ప్రసిద్ధిగన్న వేదభాష్యమును, నూటయెనిమిది యుపనిషత్తుల కొకవ్యాఖ్యానమును, సర్వదర్శన సంగ్రహమును, మాధవనిదానమును రచియించెను. రాఁబోయెడు విజయనగర రాజుల చరిత్రమును దివ్యజ్ఞానముచేత ముందుగానే తెలుపుచు నీ మహావిద్వాంసునిచే రచియింపఁబడిన దన్న కాలజ్ఞానమను పుస్తక మొకటి కలదు గాని యది విజయనగర సంస్థానము క్షీణించినతరువాత రచింపఁబడిన యాధునికగ్రంథ మయియుండును. మాధవాచార్యులవారు తుంగ

భద్రాతీరమునందున్న పంపానగరమునందు జన్మించిరి; వీరు బుక్కభూపాలునికి కులగురువులు; భారద్వాజసగోత్రులయిన తెలుఁగు బ్రాహ్మణులు; ఈయన తండ్రి మాయణుఁడు; అన్న సాయణుఁడు. అన్నయందును తండ్రియందునుగల గౌరవముచేత మాధవాచార్యుల వేదభాష్యములలోఁ గొన్నిటికి వారిపేరులు పెట్టెను. మాధవాచార్యులు తొంబదిసంవత్సరముల ప్రాయమున సిద్ధిపొందిరఁట; ఈయన ౧౩౬౮ వ సంవత్సరమునందు బుక్కరాజుమంత్రి యైయుండినట్లు తామ్రశాసనమువలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది. మాధవీయాదిగ్రంథములలో మాధవాచార్యులవారు తమవంశమును దెలుపుచు వ్రాసిన రెండు శ్లోకముల నిందుఁ జూపుచున్నాను—

శ్లో॥ యస్య బోధాయనంసూత్రం శాఖాయస్యచయాజుషీ
భారద్వాజకులంయస్య సర్వజ్ఞ స్సహిమాధవః
శ్రీమతీయస్యజననీ సుకీర్తి ర్మాయణః పితా
సాయణోభోగ నాథశ్చ మనోబుద్ధిసహోదరౌ.

బుక్కరాజుతరువాత నాతనికి కామాక్షీదేవివలనఁ బుట్టినహరిహరనాథుఁడు ౧౩౭౯ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౪౦౧ వ సంవత్సరమువఱకును రాజ్యము చేసెను. ఈ హరిహరరాజునకు మల్లాదేవివలనఁ గలిగిన పుత్త్రుఁడైన వీరప్రౌఢదేవరాయలు ౧౪౧౨ వ సంవత్సరమువఱకును, ఆతనిపుత్త్రుఁడైన విజయభూపతి ౧౪౧౮ వ సంవత్సరమువఱకును, ఆతనికుమారుఁడైన దేవరాయలు ౧౪౨౨ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౪౪౭ వ సంవత్సరమువఱకును రాజ్యము చేసినట్లు శిలాతామ్రశాసనములవలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది. కాని వీ రేయేసంవత్సరములయందు సింహాసన మెక్కిరో యేయేసంవత్సరములయందు పరమపదమును బొందిరో నిశ్చయముగాఁ దెలియదు. బుక్కరాజు

కాలమునుండియు వీరికి మహమ్మదీయులతో యుద్ధములు జరుగుచు వచ్చెను. ౧౩౬౮ వ సంవత్సరమునందు మొట్టమొదట బుక్కరాజు మహమ్మదీయులను యుద్ధములో జయించెను. ఆతని పుత్రుఁడైన హరి హరరాజును మహమ్మదీయులతో యుద్ధము చేసి ౧౩౮౦ న సంవత్స రమునందు తురుష్కులను గోవానగరమునుండి వెడలఁగొట్టెను. ఈ హరి హరరాజు హిందూదేవాలయముల కనేకములకు భూదానములు చేసెను. హరిహరరాజుయొక్క కడపటిదినములలో సాళువగుండరాజు మంత్రిగా నుండెను. గుండరాజు జైమినిభారతము కృతినందిన సాళువనృసింహ రాజుతండ్రి. గుండరాజు మంత్రిగాను దండనాథుఁడుగాను ఉండి కొంత రాజ్యమును సంపాదించెను. తదనంతర మాతనిపుత్రుఁడు సాళువ నృసింహరాజు దేవరాయలు సంతానములేక మృతుఁడగుటవలననో మఱియేలాగుననో కర్ణాటకరాజ్యము నాక్రమించుకొనెను. నరసింహ రాజునకు తిమ్మరాజనుపేరుగల జ్యేష్ఠభ్రాత యొకఁడు గలఁడు. అతఁడే యీశ్వరరాజు తండ్రియైన సాళువతిమ్మరాజని తోఁచుచున్నది. సాళువ నృసింహరాజు భూదానములు మొదలయిన దానము లనేకములు చేసెను. ఇతఁడు చిత్తూరిమండలములోని వందవాసినగరమునకు పడమట నామడదూరములో నున్న వెల్లము గ్రామములోని దేవాలయమునకు శాలివాహనశకము ౧౩౯౧ వ సంవత్సరమునం దనఁగా హూణశకము ౧౪౬౯ వ సంవత్సరమునందుఁ గొంతభూమి యిచ్చెను; ఈతని రాజ్య కాలములోనే చిత్తూరిమండలములోని యాప్పూరుగ్రామములోని శివాల యమున కొకరిచేత శాలివాహనశకము ౧౩౯౩ వ సంవత్సరమునకు సరి యైన క్రీస్తుశకము ౧౪౭౧ వ సంవత్సరమునందుఁ గొంతభూమి యియ్యఁ బడినది. ఈ నృసింహరాజు కాలమున తిమ్మరాజు పుత్రుడైన యీశ్వర రాజు దండనాథుఁడుగా నున్నట్లు వరాహపురాణ పీఠికవలనఁ దెలియ వచ్చుచున్నది. ఈ నృసింహరాజు మరణానంతర మీశ్వరరాజుపుత్రుఁ

డయిన నరసింహరాజు రాజ్యమునకు వచ్చెను. ఇతఁడు ౧౪౮౭ వ సంవత్సరము వఱకును రాజ్యము చేసినట్లు శాసనములవలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది. కొందఱితఁడు ౧౫౦౫ వ సంవత్సరము వఱకు మాత్రమే రాజ్యపరిపాలనము చేసె ననియు, ఆసంవత్సరము మొదలుకొని యాతని జ్యేష్ఠపుత్రుఁ డయిన వీరనృసింహరాయలు పరిపాలనము చేసెననియు చెప్పుచున్నారు. ఇదియే నిజమై యుండవచ్చును. పేరొక్కటియే యై యుండుటచేత శాసనములను పరీక్షించినవారు కొడుకునుగూడ తండ్రినిగా భ్రమించియుందురు. ౧౫౦౯ వ సంవత్సరమునందు కృష్ణదేవరాయల ప్రభుత్వ మారంభమైనది. కృష్ణదేవరాయలు రాజ్యమునకు రాకముం దాతని యన్నయైన వీరనృసింహరాయలు కొంతకాలము రాజ్యము చేసినట్లు కృష్ణదేవరాయల కంకితము చేయఁబడిన గ్రంథముల యం దెల్లను జెప్పఁబడియున్నది:—

క. వీరనృసింహుఁడు నిజభుజ
దారుణకరవాలపరుషధారాహతవీ
రారియగుచు నేకాతప
వారణముగ నేలె ధర నవారణమహిమన్.

క. ఆవిభు ననంతరంబ ధ
రావలయముఁ బాల్చెఁ గృష్ణరాయఁడు చిన్నా
దేవియు శుభమతి తిరుమల
దేవియునుం దనకుఁ గూర్చుదేవేరులుగన్—మనుచరిత్రము.

క. వారలలోఁ దిప్పాంబకు
మారుఁడు పరిపంధికంధిమంథాచలమై
వీరనరసింహరాయఁడు
వారాశిపరీతభూమివలయం బేలెన్.

శా. వీరశ్రీనరసింహశౌరి పిదపన్ విశ్వక్షమామండలీ
ధౌరంధర్యమున న్ఘనంబు ముద మంద న్నాగమాంబాసుతుం
డారూఢోన్నతిఁ గృష్ణరాయఁడు విభుండై రాజ్యసింహాసనం
బారోహించె విరోధులు న్ఘనవనశైలారోహముం జేయఁగన్.—

పారిజాతాపహరణము

శిలాతామ్రశాసనాదులవలనఁ దెలియవచ్చెడు వయివిధమునఁగాక యీ వంశవిషయ ముయి పలువురు పలువిధముల పరస్పరవిరుద్ధముగా వ్రాసియున్నారు. అందొక విధము నిందుక్రిందఁ గనఁబఱిచెదను.—

	మొదలు — వఱకు
హరిహరరాయలు	1336—1350
బుక్కరాయలు	1350—1379
హరిహరరాయలు	1379—1401
విజయబుక్కరాయలు	1401—1418
పల్లబుక్కరాయలు	1418—1434
గౌడదేవరాయలు	1434—1454
రాజశేఖరరాయలు	1454—1455
విజయభూపతి	1455—1456
ప్రౌఢదేవరాజు	1456—1477
వీరప్రతాపరాయలు	1477—1481
మల్లికార్జునరాయలు	1481—1487
రామచంద్రరాయలు	1487—1488
విరూపాక్షరాయలు	1488—1490
నరసింహరాయలు	1490—1495
నరసరాయలు	1495—1504
వీరనరసింహరాయలు	1504—1509
కృష్ణదేవరాయలు	1509—1530

ఈ పట్టిక యొక్కటియే చాలవఱకు శిలాతామ్రశాసనముల లోని కాలము ననుసరించి యున్నది.

కృష్ణదేవరాయలు జన్మించినదినముగాని సంవత్సరముగాని సరిగాఁ దెలియదు. కృష్ణరాయలజనన మొకరు ౧౪౬౫వ సంవత్సరమునం దనియు, ఇంకొకరు ౧౪౮౭వ సంవత్సరమునందనియు వ్రాసియున్నారు గాని యందేది సత్యమయినదియు నిశ్చయించుట కాధారము లేవియు దొరకలేదు. ఇతఁడు శాలివాహనశకము ౧౩౮౭వ సంవత్సరమునం దనఁగా క్రీస్తుశకము ౧౪౬౫ వికృతిసంవత్సర పుష్యబహుళ ద్వాదశీ శుక్రవారమునాఁడు పుట్టినట్టు తెలిపెడి యీక్రిందిపద్య మొకటి వాడుకలో నున్నది:—

ఉ. అందలి శాలివాహనశకాబ్దము లద్రివసుత్రిసోముల౯
వందిత మైనయవ్వికృతివత్సరమందలి పుష్యమాసమం
దుం దగుకృష్ణపక్షమున నుండెడిద్వాదశి శుక్రవాసరం
బం దుదయించెఁ గృష్ణుఁడు శుభాన్వితుఁ డానరసింహమూర్తికిన్.

ఇది యెంతవఱకు విశ్వసింపఁదగినదో బుద్ధిమంతులగువా రాలోచించుకొందురుగాక! అయినను, ఇది మొదటివారు చెప్పినకాలముతో సరిపోవుచున్నందున దీని నధికవిశ్వాసార్హముగా నెంచవచ్చును. ౧౮౨౯వ సంవత్సరములో కావలి వెంకటరామస్వామిగారు కలకత్తానగరమునందుఁ బ్రచురించిన దక్షిణహిందూదేశకవుల చరిత్రములో కృష్ణరాయలు తన నలువదవయేట శాలివాహనశకాబ్దములు ౧౪౪౬ వ సంవత్సరమునం దనఁగా క్రీస్తుశకము ౧౫౨౪ వ సంవత్సరమునందు మృతినొందినట్టు వ్రాసియున్నారు. దీనినిబట్టిచూడఁగా నీ రాయలవారు హయాణశకము ౧౪౮౪ వ సంవత్సరమునఁ బుట్టిన ట్లేర్పడుచున్నది. అల్లసాని పెద్దన్న చెప్పినట్టు చాటుధారగా వచ్చుచున్న యీక్రింది పద్యములనుబట్టికూడ కృష్ణదేవరాయల మృతికాల మించుమించుగా దీనితో సరిపోవుచున్నది.

ఉ. బోరన యాచకప్రతతి భూరివిషద్దశ నొందుచుండఁగా
నారయ శాలివాహనశకాబ్దము లద్రియుగాబ్ధిసోములం
దారణవత్సరంబున నిదాఘదినంబున జ్యేష్ఠశుద్ధ ష
ష్ఠీరవివాసరంబున నృసింహుని కృష్ణుఁడు చేరె స్వర్గముల్
ద్వారక నున్నకృష్ణుఁ డవతారసమాప్తము నొందు కైవడిన్.

ఈపద్యమునుబట్టి శకాబ్దములు ౧౪౪౭ టికి సరియయినహూణశకము ౧౫౨౫ వ సంవత్సరమునఁ గృష్ణరాయ లంతరించినట్లు కానఁబడుచున్నను, ౧౫౩౦ వ సంవత్సరమువఱకు నాతని దానశాసనములు విస్తారముగా నున్నందున శాసనములను బరీక్షించిన యిప్పటి వారతఁడు ౧౫౩౦ వ సంవత్సరమునందే మృతినొందెనని నిశ్చయించియున్నారు. ౧౫౨౬, ౧౫౨౮, ౧౫౨౯ వ సంవత్సరములయం దచ్యుతదేవరాయల దానశాసనములు సహితము రెండుమూడు కానవచ్చుచున్నను, అవి కృష్ణరాయల జీవితకాలములోనే చేయఁబడినవి కావచ్చును. కృష్ణదేవరాయలతండ్రియైన నరసింహరాయనికి తిప్పాంబ యనియు, నాగమాంబ యనియు, ఇద్దఱు భార్యలు గలరు. ఆ యిరువురలో తిప్పాంబ పట్టపురాణియనియు, నాగమాంబ భోగకాంతయనియు, చెప్పుదురు. కొన్ని శాసనములయందుఁగూడ నిట్లే కానఁబడుచున్నది. ఆయిద్దఱు భార్యలలో తిప్పాంబకు వీరనృసింహరాయలును, నాగమాంబకు కృష్ణదేవరాయలును పుట్టిరి. నరసింహదేవరాయల కోబమాంబ యని యింకొక భార్య యున్నట్టును, ఆమె కచ్యుతదేవరాయలు పుత్త్రుఁడయినట్టును, శాలివాహనశకము ౧౪౫౯ వ సంవత్సరమునకు సరియైన హూణాబ్దము ౧౫౩౭ హేవిళంబి సంవత్సరమున చిత్తూరిమండలములోని నారాయణపురము నొక బ్రాహ్మణునికి దాన మిచ్చుచు నచ్యుతదేవరాయలు వ్రాసియిచ్చిన తామ్రశాసనములోని యీక్రింది వాక్యములవలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది:-

తిప్పాజీ నాగలాదేవ్యోః కౌసల్యా శ్రీసుమిత్రయోః
జాతౌ వీరనృసింహేంద్ర కృష్ణరాయ మహీపతిః
అస్మాదోబాంబికాదేవ్యా మచ్యుతేంద్రోపి భూపతిః.

కృష్ణదేవరాయలతండ్రి నరసింహరాజే మధుర శ్రీరంగపట్టణము మొదలయినవానిని జయించి తద్దేశముల నాక్రమించినట్లు పారిజాతాపహరణములోని యీక్రిందిపద్యమువలనఁ దేటపడుచున్నది–

సీ. కుంతలేశ్వరుఁడు చిక్కుపడంగవిద్యాపురంబుఁ గైకొని నిజప్రౌఢి నెఱపెఁ
బారసీకునకు దుర్భరమానవత్వంబుఁ దూలఁగించె మానవదుర్గసీమఁ
జోళవల్లభునకుసురవధూమధురాధరములిచ్చిమధురాపురంబుగొనియె
శ్రీరంగ పట్టణసీమ ఖడ్గనటీవినోదంబు హూణనేంద్రునకుఁ జూపె
నతఁడు నుతికెక్కె రామసేత్వంతరాళ
కలితషోడశ దానవిఖ్యాతయశుఁడు
మండలీకర మేఘమార్తాండబిరుదుఁ
డీశ్వరాధిపు నరసపృథ్వీశ్వరుండు.

౧౫౧౮ వ సంవత్సరమునకు సరియైన శాలివాహనశకము ౧౪౩౦ శుక్లసంవత్సర వైశాఖమాసమునందు సింహాసనమునకు వచ్చువఱకును గల కృష్ణరాయనిచరిత్రము విశ్వాసార్హమైన దేదియు తెలియదు. వీరనృసింహరాయని పై నిజూపు ప్రేమముకంటెఁ దండ్రి కృష్ణరాయునియెడ నధికప్రేమమును జూపుచు వచ్చెననియు, అదిచూచి సహింపలేక వీరనృసింహరాయని తల్లి తన సపత్నీపుత్రుని జంపింపఁ బ్రయత్నింపఁగా మంత్రియైన తిమ్మరుసు సాజాడఁగనిపెట్టి యాతనిని దాఁచి ప్రాణమును రక్షించి కాపాడె ననియు, తరువాతఁ గొంతకాలమునకు నృసింహదేవరాయ లుబ్బుజబ్బుచేత బాధపడుచుఁ బ్రాణావసానకాలమునందుఁ గొడుకులను బిలిచి తనవ్రేలియుంగరమును దీసికొన్నవాఁడు రాజ్యార్హుఁ డని

చెప్పినప్పుడు తక్కినవారు తీయుట కుపాయముతోఁచక యూరకుండగాఁ గృష్ణరాయలు తనచేతిఖడ్గముచ్చే జనకుస్త్రవేలు నటికి యుంగరమును గైకొనెననియు, అతని సాహసమునకు మెచ్చి తండ్రి యాతనినే పట్టాభిషిక్తుని జేయ నియమించి దేహావియోగమును బొందెననియు కథలు చెప్పుదురు. నరసింహరాయని యనంతరమున జ్యేష్ఠుఁడయిన వీరనృసింహరాయఁడే రాజ్యమునకు వచ్చినట్లు కృష్ణరాయని కంకితము చేయఁబడిన మనుచరిత్రాది గ్రంథములే చెప్పుచున్నందున, ఈ కడపటిసంగతి సత్యమయి యుండదు. కృష్ణదేవరాయఁడు సింహాసనమునకు వచ్చిన శీఘ్రకాలములోనే యుద్ధయాత్రచేసి తన రాజ్యమును నానాముఖముల వ్యాపింపఁజేసెను. దాసీపుత్రుఁ డగుటచేత నాతనికి సత్కులీనులగు రాజులెవ్వరును గన్య నియ్యనందున సింహాసన మెక్కునప్పటికి వివాహము కాలేదు. కృష్ణరాయలు ౧౫౧౩ వ సంవత్సరమునందు దక్షిణ దిగ్విజయ యాత్రకు బయలువెడలి మహిసూరు దేశములోని యుమ్మటూరు, శివసముద్రము, శ్రీరంగపట్టణము లోఁబఱుచుకొని గంగవంశ రాజులను జయింపఁగా, తయనాఁడు మహిసూరుదేశమంతయు స్వాధీనమయినది. ఈ దేశమును జయించినసంగతి పారిజాతాపహరణములోని ద్వితీయాశ్వాసాంతమందలి యీ క్రిందిపద్యమునందు సూచింపఁబడినది:—

శా. సమ్మర్దక్షమశీనిబంధనవిధాసంక్రందనాచార్య శ్రీ
రమ్మన్యాచలవజ్రపాత జగతీరక్షాంబుజాక్షా శర
ధ్యమ్మార్గస్థ నశాస్య రాజ్యపము సమ్యక్ప్రోద్భవాతీరభా
గుమ్మత్తూరి శివంసముద్రపుర వప్రోన్మూలనాడంబరా.

ఆ సంవత్సరమునందే కృష్ణదేవరాయలు నెల్లూరిమండలములోని యుదయగిరిమీఁదికి దండెత్తి, దాని కధికారిగానున్న వీరభద్రపాత్రుని పినతండ్రియైన ప్రహరేశ్వరపాత్రుని జయించి యాదుర్గమును సాధించెను. అటుతరువాతఁ గృష్ణరాయల మంత్రియైన యప్పాజీ యను నామాంత

రము గల తిమ్మరుసు (సాళువతిమ్మరాజు) నెల్లూరిమండలములోని కని గిరి (కనకగిరి) కి రాజయినట్టియు, ఓరుగంటి ప్రతాపరుద్రుని సంతతి వారిలోఁ గడపటివాఁ డయినట్టియు వీరరుద్రగజపతి కాతనికొమార్తెను కృష్ణరాయల కిచ్చి వివాహము చేయుమని సందేశము పంపెను. ఆతఁడు హీనకులుఁడైన కృష్ణరాయనికిఁ దనపుత్రిక నియ్యనని స్పష్టముగాఁ జెప్పి యటువంటి బలవంతునితో విరోధము పెట్టుకొనుటకు సాహసింపఁజాలక, కొమార్తె నిచ్చెద నని చెప్పి రాయలను మంత్రిసహితముగా రప్పించి, అంతఃపురము చొచ్చినప్పుడు రాజుప్రాణములు గొనఁ బ్రయత్నించెను. కోటలోఁ బ్రవేశించిన తరువాత మంత్రియైన తిమ్మరు సీమోసమును గనిపెట్టి రాజుప్రాణములు కాపాడుటకై తాను రాజువేషమును వేసికొని కృష్ణరాయనికి సేవకవేషము వేసి తన వెంటఁగొనిపోయెను. కాని కృష్ణ రాయనిచేతివ్రేలినున్న ముద్రయుంగరమునుబట్టి యతఁడేరాజని యంతః పురములోనివా రానవాలు పట్టిరి. ప్రాణోపద్రవము సంభవింపనున్న యా సమయమునందు ధీమంతుఁడైన మంత్రియుపాయమువలన రాజు తానును మంత్రియు నెట్లో ప్రాణములు దక్కించుకొని పాఱిపోయి స్వదేశమును జేరినతోడనే సేనలనుగూర్చి కనిగిరిమీఁద దండెత్తివచ్చి వీరరుద్రునిరాజ్యమును, అతనిపుత్రికయైన చిన్నాదేవినిగైకొని, ద్రోహి యైన యాతనిఁ జంపక కుటుంబసహితముగా వింధ్యపర్వత ప్రాంతము లకుఁ బాఱఁద్రోలెను. వీరరుద్రునిశుద్ధాంతస్త్రీలు వింధ్యపర్వతము పాలైన సంగతిని మనుచరిత్రమునం దల్లసాని పెద్దన యీరీతిగా వర్ణించి యున్నాఁడు :—

మ. ధరకెంధూళులు కృష్ణరాయలచమూధాటీగతి న్వింధ్యగ
హ్వరముల్దూఱఁగఁ జూచి తా రచటఁ గాపై యుండుటం జాల న
చ్చెరువై యెత్తనివింతచీఁకటులు వచ్చెం జూడరేయంచు వే
సారిదింజూతురు వీరరుద్రగజరాట్ఛుద్ధాంతముగ్ధాంగనల్.

కృష్ణరాయలు ౧౫౧౫ వ సంవత్సరమునందు పూర్వదిగ్విజయ యాత్ర వెడలి, ఆ సంవత్సరమునందె కొండవీడు, బెల్లముకొండ, బెజవాడ, కొండపల్లి, రాజమహేంద్రవరము మొదలయిన ప్రదేశములను జయించి, ౧౫౧౬ వ సంవత్సరమునందు విశాఖపట్టణమండలములోని భీమునిపట్టణమున కయిదుక్రోసులదూరములో నున్న పొట్నూరివద్ద రాతిజయ స్తంభమును వేయించి, ఆమండలములోని వీరవల్లి తాలూకాలోని వడ్డాది జయించి, ఉత్కలదేశములోని కటకపురమువఱకును బోయి కటకపురమును గాల్పఁగా, కళింగదేశాధిపతియై యోఢ్రదేశమును బాలించుచుండిన ప్రతాపరుద్రదేవుఁడు తనకుమారైయైన తిరుమలదేవిని రాజున కిచ్చి వివాహముచేసి సంధి చేసికొనెను. అందుచేతఁ గృష్ణదేవరాయలు రాజమహేంద్రవరమువఱకును గల కళింగదేశమును మరలఁ బ్రతాపరుద్రదేవుని కిచ్చివేసి, ౧౫౧౬ వ సంవత్సరాంతమున కాంచీపురము ప్రవేశించెను. ఈతని ప్రథమభార్యయైన చిన్నాదేవికి అన్నపూర్ణాదేవియనియు నామాంతరముగలదు. ఈతనికిఁ దిరుమలదేవియు నన్నపూర్ణాదేవియు నిద్దఱుభార్యలగుటను గృష్ణదేవరాయలు తాను విష్ణుచిత్తీయమునం దిట్లు తెలిపియున్నాఁడు.—

క. ఆవిభు ననంతరంబ ధ
రావలయముఁ బూని తిరువ రహిమైఁ దిరుమ
ల్దేవియును నన్నపూర్ణా
దేవియుఁ గమలాబ్జముఖులు దేవేరులుగన్.

ఈతఁడు పూర్వదిగ్విజయయాత్రలో సింహాచలమును దర్శించి నప్పుడు భార్యాసహితముగాఁ జేసిన దానమునుగూర్చి సింహాచలదేవాలయములో నేడవ స్తంభముమీఁదఁ జెక్కించిన యీ క్రిందియంశమును విశాఖపట్టణమండలచరిత్రమునుండి తీసికొనుచున్నాను.—

"శుభమస్తు శ్రీమన్ మహారాజాధిరాజ పరమేశ్వర మూరు రాయరగండ ఆదిరాయ విజయభాషాగీత ప్రవర రాయరగండ యవన రాజ్యసంస్థాపనాచార్య శ్రీవీరప్రతాపకృష్ణదేవమహారాజులువిజయనగరాన సింహాసనస్థుడై పూర్వదిగ్విజయయాత్రకు విచ్చేసి ఉదయగిరి, కొండవీడు, కొండపల్లి, రాజమహేంద్రవరము మొదలయిన దుర్గాలు సాధించి సింహాద్రికి విచ్చేసి స్వస్తిశ్రీ విజయాభ్యుదయ శాలివాహనశక వర్షంబులు ౧౪౩౮ అగు నేటి ధాత సం॥ చైత్ర బ ౧౨ స్థిరవారాన సింహాద్రినాథు దర్శించి తమతల్లి నాగాదేవమ్మగారికిన్ని తమతండ్రి నరసరాయునిగారికిన్ని పుణ్యముగాను దేవునికి సమర్పించిన కంఠమాల ౧-కి ముత్యాలు ౯౯౧ వజ్రమాణిక్యాల కడియాలజోడు ౧-టి శంఖచక్రాల పతకం ౧-న్ని పయిడిపళ్ళెం ౧-న్ని తూకాలు గ ౪౪౨౯౨ కానిమాడలు గ ౨౦౦౦ తమదేవి చిన్నాదేవమ్మగారిచేతను సమర్పించిన పతకం ౧-కి గ ౨౫౦౦ తిరుమలదేవమ్మగారిచేతను సమర్పించిన పతకం ౧-కి గ ౫౦౦ యింత మట్టుకు సమర్పించిన ధర్మశాసనము."

కృష్ణరాయలవిజయములనుగూర్చి పారిజాతాపహరణమునందును, మను చరిత్రమునందును జెప్పఁబడిన కొన్ని పద్యముల నిం దుదహరించు చున్నాను.—

చ. మునుకొని కొండవీటికడ మూఢత రుద్రుఁడు కృష్ణనందను
స్మనసిజునిన్ జయించె నది మానుషమే నరసేంద్రు కృష్ణరా
యనృపతి కొండవీటికడ నాహవభూమిఁ బ్రతాపరుద్రనం
దనుఁ డగువీరభద్రుఁ గరుణామతిఁ గాచె జగత్ప్రసిద్ధిగన్.

చ. నెలకొని కృష్ణరాయధరణీవిభుఁ డుత్కలభూమిపాలుతోఁ
గలన నెదిర్చి హాస్తికరకాండతతుల్ మసకంపుఁ బాములై
మలసినచోటఁ గూడిన సమగ్రయశోవసనంబు గప్పి తా
వలవఁగఁ జేసె భూసతిని వశ్యవిధిజ్ఞుఁడుగాన నేర్పునన్.

సీ. ఉదయాద్రి వేగ నత్యుద్ధతి సాధించె వినుకొండ మాటమాత్రన హరించెఁ
గూటము ల్నెదరంగఁ గొండవీడ గలించె బెల్లముకొండ యచ్చెల్ల జేసె
వేలుపుకొండ నుద్వృత్తి భంగము సేసె జల్లిపల్లె సమగ్రశక్తిఁ గూల్చె
గినుక మీఱ ననంతగిరి క్రిందుపడఁజేసె గంబంబుమెట్టు గ్రక్కునఁ గదల్చె
బలసి కాయము కాలుముట్టల నడంచుఁ
గటకమును నింక ననుచు సుత్కలమహీశుఁ
డనుదినమ్మును వెఱచు నెవ్వనికి నతఁడు
రాజమాత్రుండె శ్రీకృష్ణరాయవిభుఁడు :—పారిజాతాపహరణము.

సీ. తొలుదొల్త నుదయాద్రిశిలఁ దాఁకి తీండ్రించు నసిలోహమున వెచ్చనయి జనించె
మఱికొండవీడెక్కి మార్కొని నలియైన యలకసవాపాత్రు నంటిరాఁ జె
నటసాగి జమ్మిలోయఁబడి వేగదహించెఁ గోనబిట్టేర్చెఁ గొట్టానఁ దగిలెఁ
గనకగిరిస్ఫూర్తిఁ గరఁచె గౌతమిఁ గ్రాఁచె నవులనాపొట్నూరు రవులుకొనియె
మాడెములు వ్రేల్చె నొడ్డాది మసియొనర్చెఁ
గటకపురిఁ గాల్చె గజరాజు గలఁగిపఱవఁ
దోఁకచిచ్చన నౌర యుద్ధురతఁ గృష్ణ
రాయబాహుప్రతాపజాగ్రన్మహాగ్ని.

చ. అభిరతిఁ గృష్ణరాయఁడు జయాంకములన్ లిఖియించి తాళస
న్నిభముగఁ బొట్టునూరికడ నిల్పినకంబము సింహభూధర
ప్రభు తిరునాళ్ళకుం దిగుసురప్రకరంబు కళింగమేదినీ
విభు నపకీర్తికజ్జలము వేమఱుఁ బెట్టిపఠించు నిచ్చలున్ :- మనుచరిత్రము.

పూర్వదిగ్విజయయాత్ర చేసి వచ్చినతరువాత మూఁడుసంవత్సరములవఱకును కృష్ణదేవరాయలు యుద్ధము లేమియుఁ జేసినట్టు కానఁబడదు. అతఁ డాకాలమునందంతటను విద్యావ్యాసంగమునందు ప్రొద్దు

పుచ్చుచుండెను. అల్లసానిపెద్దన తనస్వారోచిషమను చరిత్రమును, నంది తిమ్మన తనపారిజాతాపహరణమును, ౧౫౧౬ వ సంవత్సరమునకు తరువాతను ౧౫౨౦వ సంవత్సరమునకు లోపలను కృష్ణదేవరాయనికంకితము చేసిరి. ౧౫౧౯ వ సంవత్సరాంతమునందు బీజపురమహమ్మదీయులతో యుద్ధము చేసి, ౧౫౨౦ వ సంవత్సరమునందు సుల్తానయినయేదిల్ ఖానుని జయించెను. ఈయుద్ధవార్త పూర్వోక్తములైన రెండుగ్రంథములయందు నుదహరింపఁబడకపోవుటచేత నవి యీ యుద్ధమునకుఁ బూర్వమునందే రచియింపఁబడినట్టు నిశ్చయింపవలసియున్నది. అయినను కృష్ణదేవ రాయలే తన యాముక్తమాల్యదయం దీయుద్ధవృత్తాంతము నీక్రింది పద్యముచేఁ జెప్పియున్నాఁడు:—

మ. అలుకన్ స్ఫోటకఘట్టికాఖురపుటీహల్యస్థురాసానిపు
చ్చలువోఁ నున్న చలచ్చమూగజమదాసారప్లుతిన్ గిరిపు
ష్కలసస్యం బిడి యేకధాటి బళిరా కట్టించితో దృష్టి కే
దులఖానోగ్రకపాల మర్ధపహరిద్భూజాంగలశ్రేణికన్.

పయిపద్యమునుబట్టి యాముక్తమాల్యద ౧౫౨౦ వ సంవత్సరమునకుఁ దరువాత రచియింపఁబడినట్లు కనఁబడుచున్నది. ఓరుగల్లు, గోలకొండ మొదలయిన సంస్థానములనుగూడ జయించి యితఁడు తనరాజ్యమును దక్షిణహిందూస్థానమునం దంతటను వ్యాపింపఁజేసెను. ఈదక్షిణదేశమును పాలించినరాజులలో నింతగొప్పరాజ్యమేలినరాజు మఱియెవ్వఁడును లేఁడు. ఒడ్డిరాజు లయిన గజపతులను, తురుష్కరాజు లయిన యశ్వపతులను, తెలుఁగురాజు లయిననరపతులను, జయించుటచేత నీతనికి మూరురాయరగండఁడని బిరుదు కలిగినది. ఇటువంటి బిరుదము లనేకము లీయనకుఁ గలవుగాని యవి యన్నియు నిందు వివరించుట యనావశ్యకము. ఈతఁడు శ్రీరంగపట్టణము, మధుర, తిరుచనాపల్లి, మళయాళము మొదలయిన దేశములను పాలించుటకు తెలుఁగునాయకు

లను పాలకులనుగా నేర్పఱిచెను. ఈతఁడే తుంగభద్రానదికి విజయనగర మువద్ద వంతెన కట్టెను. ఈతనికి తిమ్మరుసు మంత్రిగా నుండెనుగాని యతఁడు రాజునకంటె మూఁడు సంవత్సరములు ముందుగా మృతి నొందెను.

ఈకృష్ణదేవరాయలది తుళువవంశము. ఇంటిపేరు సాళువవారు; పూర్వులావఱకు వసియించిన గ్రామనామములనుబట్టి సంపెటవారనియు, సెలగోలవారనియు కూడ గృహనామము గలదు. ఈకడపటి రెండుపేరులును కరణములు వ్రాసియుంచిన కొండవీటికవిలె చరిత్ర మునం దుదాహరింపఁబడి యున్నవి. ఇంతవఱకును రాజుయొక్క విజయములనుగూర్చి సంక్షేపముగా వ్రాసియున్నాను. ఇఁక నీతని పాండిత్య ప్రభావాదులనుగూర్చి కొంత వ్రాయవలసి యున్నది. పూర్వకాలము నందు భోజరాజు సంస్కృతభాష నాదరించినట్లు యితఁ డాంధ్రభాష నాదరించి కవులను సమ్మానించి గ్రంథరచన చేయించుటచేత నీతని కాంధ్రభోజుఁడని బిరుదనామము గలిగినది. ఇతఁడు కవుల నాదరించి కావ్యములు చేయించుటయేకాక తానుగూడ విద్వాంసుఁడై సంస్కృతాంధ్రములయందు గ్రంథములను రచియించుటకు సమర్థుఁ డయియుండెను. ఈతఁడు సంస్కృతమునందుఁ బెక్కుగ్రంథములు రచించినట్టు విష్ణుచిత్తీయమునందలి యీపద్యమునందుఁ జెప్పఁబడియున్నది.—

సీ. పలికి తుత్ప్రేక్షోపమల జాతిపెం పెక్క రసికులౌనన మదాలసచరిత్ర
భావధ్వనివ్యంగ్యసేవధిగాఁగఁ జెప్పితివి సత్యావధూప్రీణనంబు
శ్రుతిపురాణోపసంహిత లేర్చి కూర్చితి సకలకథాసారసంగ్రహంబు
శ్రోత్రఘుచ్ఛటలు విచ్చ గరచించితిసూక్తినైపుణిజ్ఞానచింతామణికృతి
మఱియు రసమంజరీముఖ్యమధురకావ్య
రచనమెప్పించుకొంటి గీర్వాణభాష

నంధ్రభాష యసాధ్యంబె యందు నొక్క-
కృతి వినిర్మింపు మీక మాకుఁ బ్రియముగాఁగ.

అయినను కృష్ణదేవరాయలు రచియించిన యీసంస్కృత గ్రంథము లేవియు నిప్పుడు గానరాకున్నవి. సంస్కృతముమాట యెటు న్నను కవులను బ్రోత్సాహపఱిచి కావ్యములను చేయించియు తాను జేసియు తెలుఁగుభాష కీయన మహోపకారము చేసి యున్నాఁడు. ప్రబంధరచనము క్రొత్తగా నీకృష్ణదేవరాయల కాలమునందే యారంభ మైనది. అంతకుఁ బూర్వమునందున్న కవులు సంస్కృతమునుంచి యితి హాసములను బురాణములనుమాత్రము తెనిఁగించుచు వచ్చిరి. వారిలోఁ గేతన యనుకవి యాజ్ఞవల్క్యధర్మశాస్త్రమును, దండివిరచితమైన దశకు మారచరిత్రమును, శ్రీనాథుఁడనుకవి శ్రీహర్షవిరచితమైన నైషధకావ్య మును పద్యకావ్యములనుగాఁ దెలిఁగించిరి. బాణవిరచితమైన కాదంబరి యాంధ్రీకరింపఁబడినట్టు కానఁబడుచున్నదిగాని కొన్ని లక్షణగ్రంథముల యందుహరింపఁబడిన పద్యములుతక్క గ్రంథ మెక్కడను పూర్ణముగా దొరకకున్నది.

ఏది యెట్లున్నను గృష్ణదేవరాయనికిఁ బూర్వకాలమునందలికవులు రచించిన యాంధ్రగ్రంథములన్నియు సంస్కృతముచుండి చేసిన భాషాం రములేకాని స్వబుద్ధికల్పితముగా రచించిన నూతనగ్రంథమం దొక్క టియుఁ గానరాదు. తెలుఁగునందు నూతనముగా ప్రబంధరచనచేసి తరు వాతివారికి దారిచూపినవాఁడు కృష్ణదేవరాయని యాస్థానకవియైన యల్లసాని పెద్దనామాత్యుఁడు. ఆతఁడు రచియించిన మొదటిప్రబంధము స్వారోచిషమనుసంభవమను మనుచరిత్రము. ఈ గ్రంథమునందలి కథ మార్కండేయ పురాణమునుండి గ్రహింపఁబడినది. మొట్టమొదట నీమనుచరిత్రమును ప్రబంధరూపమున రచింపఁబట్టియే పెద్దనార్యున కాంధ్రకవితాపితామహుఁ డను బిరుదనామము కలిగినది.

కృష్ణదేవరాయలకు సంస్కృతాంధ్రములయం దసాధారణపాండిత్యము గలిగియుండుట నాతఁడు రచియించిన యాముక్తమాల్యదయే సహస్రముఖముల ఘోషించుచున్నది. ఆముక్తమాల్యద కృష్ణరాయకృతము కాదనియు దానిని తదాస్థానకవియైన పెద్దనార్యుఁడు రచించి పుస్తకమునఁ దనప్రభువునకుఁ గర్తృత్వమును నారోపించెననియు వాడుక కలదుగాని యదియంతగా విశ్వసనీయముగాదు. కృష్ణదేవరాయ లల్లసాని పెద్దనను, రామరాజభూషణుని, ప్రబంధములను రచించి తెమ్మని యాజ్ఞాపించెననియు, తదాజ్ఞానుసారముగా వారిరువురును గ్రంథరచనచేసి తమప్రబంధములను దీసికొనిరాఁగాఁ జూచి రాజు వసుచరిత్రమునకంటె మనుచరిత్రము లేఁతపాకమునఁ బడినదని యభిప్రాయము దెలిపెననియు, అందుమీఁద పెద్దన "యాముక్త మాల్యద" యనుపేర విష్ణుచిత్తుని చరిత్రమును రచియించి తీసికొనిరాఁగా విష్ణుచిత్తీయము ముదురుపాకముగా నున్నదనియె ననియు, చెప్పుదురుగాని యిదియంతయు నిటీవలివారి స్వకపోలకల్పితము. వసుచరిత్రమును రచియించిన రాజరాజభూషణుఁడు కృష్ణదేవరాయని కాలమునం దుండెనో లేఁడో యని సందేహింపవలసియున్నది. ఉండినపక్షమున నతఁ డాకాలమునఁ జిన్నవయసువాఁడయి యుండవచ్చును. ఆముక్తమాల్యదయు మనుచరిత్రమును రచియింపఁబడినతరువాత నేఁబదియేండ్లకుఁగాని రామరాజభూషణుఁడు వసుచరిత్రమును రచియింపలేదు. కాఁబట్టి పయికథ యెంతమాత్రమును నమ్మఁదగినదికాదు. ఆముక్తమాల్యదకును, మనుచరిత్రమునకును శైలియందు విశేషభేద ముండుటచేతను, ఆముక్తమాల్యద వ్యాకరణదోషయుక్తమయినదిగా నుండుటచేతను, ఆరెండుపుస్తకములు నేకకవిచే రచియింపఁబడినవి కావని నిశ్చయముగాఁ జెప్పవచ్చును. పెద్దనకవిత్వములో లేనియికారసంధులును, తత్సమశబ్దములం దకారసంధులును, క్త్వార్థకసంధులును, ఆముక్తమాల్యదయందుఁ గానఁబడుచున్నవి అందుఁ

గొన్నిటి నిందు క్రిందఁ జూపుచున్నాను:—

ఇ కా ర సం ధు లు.

౧-గీ. నిం గిటు త్రిశంకుకతన మాతంగవాటి
యయ్యె నీఁక నుండఁదగదని యవనికరిగి
నట్టి నక్షత్రతారాగ్రహాళియనఁగఁ
గాంతనవరత్నరాసు లంగళ్లఁ బొలుచు. ఆ ౨.

ఇందు మొదటిపాదమునందు "నింగి + ఇటు = నింగిటు" అని ప్రయో
గింపఁబడినది.

౨-చ. హాతల నొనర్చి మోహితల నల్ల యయోముఖి నాపులస్త్య భూ
సుతను విరూపలొట నసుచో ముసలిక్ బెదనిట్టతాడువం
టతివ రమించెఁ దా ముసలి యయ్యు రహిన్మఱుగుజ్జుప్రేష్యకై
ధృతిచెడి యుగ్రసేనునకుఁ బ్రేష్యత నొందియు దిద్ది నేలఁడే. ఆ-౫

ఇందు మూడవపాదమునందు "నిట్టతాడువంటి + అతివ = నిట్టతాడు
వంటతివ" అని ప్రయోగింపఁబడినది.

తత్సమములం దకారసంధులు.

౧-చ. అనుగుననుండియుం బదిలమై చద లంటెడుకోటనొప్పు ప్రో
ల్చెడనికడంక దంచెనపుచేతులఁ గం గనుకాసె దూఱఁగా
నడుమనె యున్కిఁజేసి యల నాకపురి న్సరికై పెనంగి లో
వెడలఁగఁ బట్టివేయుటకు నెత్తె ననం జను మల్లుపోరునక్. ఆ-౨

ఇచ్చట రెండవచరణమున "గంగ + అను = గంగను" అని ప్రయో
గింపఁబడినది.

౨-చ. తడితల డిగ్గిముంప జడతం దుదఁజెప్పలఁ గన్నువిప్పి పు
ల్పొడుచుచు నీరు ముంగరలపోలిక ముక్కులఁగూడ నోటఁ గొం
తొడియుచు గూఁటికట్ట సగ మొత్తుచు తెక్కివిదిర్పు మున్నుగా
వడఁకుచుఁ కాక చేష్టుడిగె వక్షము పత్తులుజానువుల్ చొరన్. ఆ-౪

ఇచట నాలవచరణమందు "చేష్ట + ఉడిగె = చేష్టుడిగె" అని ప్రయో
గింపఁబడినది.

౩-శా. అబ్రహ్మణ్యము లోనవైచుకొనె నన్యాయంబున న్మత్సుతం
దాబ్రహ్మాదులమేర నిల్పియుఁ బ్రభుత్వం బూఁదియుం ద్రోఁతురే
యీబ్రక్కం ద్విజుఁ జూడరయ్య సభవారీ రంగభర్త్రంచు దుః
ఖాంబ్రాశింబడి బాప్పకంఠుఁడు సముద్యద్దోఃఫలాలుండునై. ఆ-౬

ఇచట మూఁడవచరణమున "రంగభర్త + అంచు = రంగభర్త్రంచు"
అని ప్రయోగింపఁబడినది.

౧సీ. కొంగవాల్గలుకులంగుళులఁబట్టుకజబ్బలంటఁగుట్టిడవెజ్జునరయువారు
తలఁబడ్డగుదియదెబ్బలఁబాఁతమసియిడియంబలిగంజింఢ్లనడుగువారు
తమనేగఁజెప్పలో దయమీఱవినిచీరఁజించిచ్చువారి దీవించువారు
నొలఁబడ్డనెపమునఁ గలలేసిసిరిఁజెప్పి చుట్టలపైదాడి వెట్టువారు
నైనపాంథులచేతఁ గ్రందైనయూళ్ల
జాడగా నిటఁ దెచ్చి యిచ్చోడడించి
వారు నీరానఁబోవనొవ్వారిమగిడి
వచ్చునాలోన నీరూపువచ్చెనాకు. ఆ-౬

ఇచ్చట మూఁడవపాదమునందు "చించి + ఇచ్చు = చించిచ్చు"
అని ప్రయోగింపఁబడినది. మఱియు నీపద్యమునందే మొదటిచరణమున
"పట్టుకొని" యనుటకు "పట్టుక" యనియు, రెండవచరణమందు
"గంజి + ఇండ్లు = గంజింఢ్లు" ననియు వ్యాకరణదుష్టములయిన ప్రయో
గము లున్నవి. ఈవిధముగానే,

శా. ఎట్టూ యిట్టగునయ్యపల్కు దయలేకిన్నాళ్లు నీకూడె యీ
పొట్టంబెట్టి మహాఘలబ్ధిఁ దనువుం బోషించి యెన్నాళ్లకే
నెట్టే నొక్కతపస్వి యొక్కవ్రతి రాఁడే చూడఁడే తల్లి పు
ట్టుట్టి స్నిగెద దీని నానొదవి యోపుణ్యాత్మ యెట్టోటివే

"పుట్టునీఁగెద" (పుట్టుక్ + ఈఁగెద) మొదలయిన వ్యాకరణ విరుద్ధము లైన ప్రయోగములు మఱి కొన్నియందుఁ గానవచ్చు చున్నవి. కాఁబట్టి యీ యాముక్తమాల్యద సర్వలక్షణవేత్త యయిన యల్లసాని పెద్దన విరచితము కాదనుట స్పష్టము. అంతేకాక యీపుస్తకము పెద్దనకవనమువలె మృదువైనదియు, నల్లికగలదియుఁగాక కటుపద భూయిష్టముగా నున్నందునను పెద్దనార్యకృతము కాదని నిశ్చయింప వలసి యున్నది. అయినను కృత్యాద్యవస్థయందు వంశావళిలో పెద్దన ప్రణీత మయిన మనుచరిత్రములోని పద్యములే యిందుఁ గానఁబడు చున్నందున రెంటికిని గృతికర్త లొక్కరేయని యూహింపవలసి యుండు నని కొందఱందురుగాని యాయూహ సరియైనది కాదు. వంశావళిలో కృష్ణదేవరాయని జయములును గుణవర్ణనలు మాత్రమే యధికముగా నున్నందున, ఆత్మస్తుతిని దన పద్యములతోఁ జేసికొనుట కిష్టములేనివాడయి కృష్ణదేవరాయలు ప్రథమపురుషములను మధ్యమపురుషములనుగా మార్చి వేంకటేశ్వరుఁడు తన్నుఁగూర్చి పలికినట్లుగా మనుచరిత్రములోని పద్యములనే తన యాముక్తమాల్యదయందు వేసికొనియుండును. అయినను విష్ణుచిత్తీయమునందు ముఖ్యముగా నయిదవ యాఱవ యాశ్వాసములయందు పెద్దనపద్యములవంటి "యల్లిక జిగిబిగి" గల పద్యములును పెక్కులు కానఁబడుచున్నందునఁ గృష్ణదేవరాయలు తన యాస్థాన కవీశ్వరులైనవారి సాహాయ్యమును స్వగ్రంథరచనమునందుఁ బొందియుండును. ఒక్కసాహాయ్యమే యననేల? ఆ యిరువురుకవులును ముఖ్యముగా నాంధ్రకవితాపితామహుఁ డని పేరొందిన యల్లసాని పెద్దనయు రచించిన పద్యములే పెక్కులాముక్తమాల్యదయం దున్నట్లు కానఁబడు చున్నవి. అంతమాత్రముచేత గ్రంథకర్తృత్వమును వారి కారోపించుట వలనుపడదు. గ్రంథమును రాజే చేయఁగా తదాస్థానకవులు కొన్నిపద్యములను మార్చియు, కొన్నిపద్యములను తమవిచేర్చియు నుందురు. కృతి

కర్త కృష్ణదేవరాయలనుట కాశ్వాసాంతములందును కృత్యాదియందును జెప్పఁబడుటమాత్రమే కాక "పలికితు ప్రేక్షోపమల" నిత్యాది పద్యములో నుదాహరింపఁబడిన తద్రచిత గ్రంథనామములును తత్కర్తృత్వమును స్థాపించుచున్నవి.

ఈ కృష్ణరాయలు కవిత్వమునందు సమర్థుఁడని యాతనికాలమునం దాముక్తమాల్యదను రచించుటకుముందే యాతని యాస్థానకవులు చెప్పియుండుటకూడ విష్ణుచిత్తీయము కృష్ణరాయకృత మగుటను స్థిరీకరించుచున్నది. ఈరాజు కవిత్వమునందు నిపుణుఁడనుటను సూచించుచు రాజునుగూర్చి "కవితాప్రావీణ్యఫణీశ" యను విశేషణము నుపయోగించిన పారిజాతాపహరణములోని నంది తిమ్మనార్యునిపద్యము నొకదాని నిందు క్రిందఁ బొందుపఱుచుచున్నాను:—

క. శ్రీ వేంకటగిరివల్లభ
సేవాపరతంత్రహృదయ చిన్నమదేవీ
జీవితనాయక కవితా
ప్రావీణ్యఫణీశ కృష్ణరాయమహీశా. ఆ ర.

అక్కడక్కడ వ్యాకరణ స్ఖాలిత్యము లున్నను కటువుగానున్నను మొత్తముమీఁద విష్ణుచిత్తీయముయొక్క కవిత్వము మిక్కిలి ప్రౌఢముగాను, అర్థగాంభీర్యము కలదిగాను, అలంకార బహుళమయి స్వభావ వర్ణనలు కలదిగాను ఉన్నది. అందుచేతనే రేఫ శకటరేఫములనిమిత్తమయి పెనఁగులాడిన యప్పకవివంటివాఁడు సహింతము యతిప్రాసముల యందు ద్విరేఫమైత్రి నంగీకరించిన యీ కవిగ్రంథమును గుణబాహుళ్యమును బట్టి లాక్షణికమైనదానినిగా నంగీకరించి తన లక్షణగ్రంథమునం దాముక్తమాల్యదనుండి పద్యములను లక్ష్యములనుగాఁ దీసికొని యున్నాఁడు.

తాను బూర్వము దిగ్విజయయాత్రకు వెడలి బెజవాడయందుఁ గొన్నిదినములుండి కృష్ణామండలములోని శ్రీకాకుళమునందలి యాంధ్ర విష్ణుదేవుని సేవింపఁబోయిన హరివాసరమునాఁటి యాదేవుఁడు స్వప్నములో తోఁచి వేంకటేశ్వరుని కంకితముగాఁ దెనుఁగుగ్రంథమును జేయుమనఁగా విష్ణుచిత్తీయమును రచియించినట్లు కవి తవగ్రంథమునం దీక్రింది వచనములతోఁ జెప్పియున్నాఁడు.

"...కళింగదేశవిజిగీషామనీషం దండెత్తిపోయి విజయవాటిం గొన్నివాసరంబులుండి శ్రీకాకుళనికేతనుండగు నాంధ్రమధుమథను సేవింపంబోయి హరివాసరోపవాసం బచ్చటఁ గావింప నప్పుణ్యరాత్ర చతుర్థయామంబున.

* * * * *

సీ. తెలుఁగదేలయన్న దేశంబు తెలుఁగేను
తెలుఁగువల్లభుండఁ దెలుఁగొకండ
యెల్లనృపులుఁ గొలువ నెఱుఁగవే బాసాడి
దేశభాషలందుఁ దెలుఁగు లెస్స.

క. అంకితమో యన నీ కల
వేంకటపతి యిష్టమైనవే ల్పగుటఁ దదీ
యాంకితము చేయు మొక్కొక
సంకేతము కాకతఁడె రసజ్ఞుఁ గానే.

కళింగదేశ విజయయాత్ర కయి వెడలి విజయవాటి (బెజవాడ) కి వచ్చినది హూణశకము ౧౫౧౫ వ సంవత్సర మగుటచేత రాజీగ్రంథము నాసంవత్సరమునందుఁ జేయనుద్దేశించి ప్రారంభించియుండును. అయినను నుదహరించిన యుపోద్ఘాతములోని "అలుకన్ ఘోటక" ఇత్యాది పద్యమునందు వర్ణింపఁబడిన (౧౫౨౦ వ సంవత్సరమునందు జరిగిన) యేడిల్లా

నని జయించినవర్ణన మిందుండుటనుబట్టి యీ గ్రంథము ౧౫౨౦ వ సంవత్సరమువఱకును ముగింపఁబడలేదు. ఈ పుస్తకమునందలి పద్యములు మొత్తముమీఁద శ్రుతికటువులుగా నున్నను, పెక్కు పద్యము లర్థగాంభీర్యము కలవిగా నుండుటయే కాక మృదుమధురపదగుంభితములై కూడ నున్నవి. కవియొక్క ప్రౌఢిమయు కవననైపుణ్యమును తెలియుటకయి కొన్ని పద్యముల నిందుదాహరించుచున్నాను :—

మ. శయపూజాంబుజము ల్ఘటిం దడఁబడం జన్దోయి లేఁగౌనుపై
దయఁదప్ప న్బసుపాడి పాగడపుఁబొదం బొప్పఁ జెంగల్వడి
గ్గియనీ రచ్యుతమజ్జనార్థము కటిం గీలించి దివ్యప్రబం
ధయుగాస్య ల్ద్రవిడాంగన ల్నడుతు రుద్యానంబుఁగోత్రోవలన్. ఆ-౧

చ. బలసిన హల్లకచ్ఛటలపైఁ దమజుంజురుముంస్లు రాయఁగాఁ
గలమములుండుఁ బండియొలుగంబడి నీ రెడలింపఁ దృష్ణ లోఁ
దలకొన వంగి మున్ జలముఁద్రావెడు క్రిందటివేళ్ళ మీఁదట
న్నిలిపి మరందమానుకరణి న్నికటోపవనాసలాహతిన్. ఆ-౧

మ. తరుణు ల్లలియొఱ న్గుచంబు లునుపం దచ్ఛైత్యము ల్దీములై
పెరరేపం జనుదెంచెఁగాక రవిదీప్తిం గ్రుంకి పాతాళగ
హ్వారముం దూఱినవాని నీయదుకుత్రాళ్ళా తెచ్చునా దీర్ఘత
చ్ఛిరకృష్టిం గనునట్టిశైత్య మలరించె న్నూతులం దత్తఱిన్. ఆ-౨

మ. గృహసమ్మార్జనమో జలాహరణమో శృంగారపల్యంకికా
వహనంబో వనమాలికాకరణమో వాల్లభ్యలభ్యధ్వజ
గ్రహణంబో వ్యజనాతపత్రధృతియో ప్రాగ్దీపికారోపమో
నృహరీ వాదము లేల లేరె యితరు ల్నీలీలకుం బాత్రముల్. ఆ-౧

ఉ. నావుడు వార లమ్మనుజనాథున కిట్లని రుబ్బి నేఁడుగా
దైవము గల్గె వేగ గురుదక్షిణగాఁ జతురర్ణవీవృతో

తాను బూర్వము దిగ్విజయయాత్రకు వెడలి బెజవాడయందుఁ గొన్నిదినములుండి కృష్ణామండలములోని శ్రీకాకుళమునందలి యాంధ్ర విష్ణుదేవుని సేవింపఁబోయిన హరివాసరమునాఁటి యాదేవుఁడు స్వప్నములోఁదోఁచి వేంకటేశ్వరున కంకితముగాఁ దెనుఁగుగ్రంథమును జేయుమనఁగా విష్ణుచిత్తీయమును రచియించినట్లు కవి తన్గ్రంథమునం దీక్రింది వచనములతోఁ జెప్పియున్నాఁడు.

"...కళింగదేశవిజిగీషామనీషం దండెత్తిపోయి విజయవాటిం గొన్నివాసరంబులుండి శ్రీకాకుళ నికేతునుండగు నాంధ్రమధుమథను సేవింపంబోయి హరివాసరోపవాసం బచ్చుటఁ గావింప నప్పుణ్యరాత్ర చతుర్థయామంబున.

* * * * *

సీ. తెలుఁగదేలయన్న దేశంబు తెలుఁగేను
దెలుఁగువల్లభుండఁ దెలుఁగొకండ
యెల్లనృపులుఁ గొలువ నెఱుఁగనే బాసాడి
దేశభాషలందుఁ దెలుఁగు లెస్స.

క. అంకితమో యన నీ కల
వేంకటపతి యిష్ట మైనవేల్పగుటఁ దదీ
యాంకితము చేయు మొక్కొక
సంకేతము గా కతఁడె రసజ్ఞుఁ గానే.

కళింగదేశ విజయయాత్ర కయి వెడలి విజయవాటి (బెజవాడ) కి వచ్చినది హూణశకము ౧౫౧౫ వ సంవత్సర మగుటచేత రాజీగ్రంథము నాసంవత్సరమునందుఁ జేయనుద్దేశించి ప్రారంభించియుండును. అయినను నుదహరించిన యుపోద్ఘాతములోని "అలుకన్ ఘోటక" ఇత్యాది పద్యమునందు వర్ణింపఁబడిన (౧౫౨౦ వ సంవత్సరమునందు జరిగిన) యేడిల్లా

నని జయించినవర్ణన మిందుండుటనుబట్టి యీ గ్రంథము ౧౫౨౦ వ సంవత్సరమువఱకును ముగింపఁబడలేదు. ఈ పుస్తకమునందలి పద్యములు మొత్తముమీఁద శ్రుతికటువులుగా నున్నను, పెక్కు పద్యము లర్థగాంభీర్యము కలవిగా నుండుటయే కాక మృదుమధురపదగుంఫితములై కూడ నున్నవి. కవియొక్క ప్రౌఢిమయు కవననైపుణ్యమును తెలియుటకయి కొన్ని పద్యముల నిందుదాహరించుచున్నాను :—

మ. శయపూజాంబుజము ల్ఘటిం దడఁబడం జన్దోయి లేఁగౌనుపై
దయఁదప్ప న్బసుపాడి పాగడపుఁబాదం బొప్పఁ జెంగల్వడి
గ్గియనీ రచ్యుతమజ్జనార్థము కటిం గీలించి దివ్యప్రబం
ధయుగాస్య ల్ద్రవిడాంగన ల్నడుతు రుద్యానంబులోఁ ద్రోవల న్. ఆ-౧

చ. బలసిన హాల్లకచ్ఛటలపైఁ దమజుంజురుముంగ్లు రాయఁగాఁ
గలమములుండఁ బండియెలుఁగంబడి నీ రెడలింపఁ దృష్ణ లోఁ
దలకొన వంగి మున్ జలముఁద్రావెడు క్రిందటి వేళ్ళ మీఁదట
న్నిలిపి మరందమానుకరణి న్నికటోపవనానిలాహతి న్. ఆ-౧

మ. తరుణు ల్లల్లియొఱ న్గుచంబు లునుపం దచ్ఛైత్యము ల్దీములై
పెరరేపం జనుదెంచెఁగాక రవిదీప్తిం గ్రుంకి పాతాళగ
హ్వరముం దూఱినవాని నీయదుకుఁ ద్రాళ్ళ్ తెచ్చునా దీర్ఘత
చ్ఛిరకృష్టిం గనునట్టిశైత్య మలరించె న్నూతులం దత్తటి న్. ఆ-౨

మ. గృహసమ్మార్జనమో జలాహరణమో శృంగారపల్యంకికా
వహనంబో వనమాలికాకరణమో వాల్లభ్యలభ్యధ్వజ
గ్రహణంబో వ్యజనాతపత్త్రధృతియో ప్రాగ్దీపికారోపమో
నృహరీ వాదము లేల లేరె యితరు ల్నీలీలకుం బాత్రముల్. ఆ-౨

ఉ. నావుడు వార లమ్మనుజనాధున కిట్లని రుబ్బి నేఁడుగా
దైవము గల్గె వేగ గురుదక్షిణగాఁ జతురర్ణవీవృతో

స్త్రీవలయం బశేషమును వేఁడుము భూవర మమ్మునందఱం
బ్రోవుము బాంధవాప్తజనపోషణకంబగు ధర్మ మున్నదే. ఆ-౩

ఉ. కాంచనమైత్రిఁ బద్మినుల కెల్ల ఘనాత్యయకారకుండు సా
మ్రాజ్యపటంగఁ జేయుటకునై యల క్రౌంచనగంబు వేరిక
మ్మమ్మున నీఁబు శర్వగిరియందలి వెండిశిలాకపిండు నా
వచ్చి మరాళమాలికలు వ్రాలెఁ గొలంకులఁ జక్రఝంకృతిన్. ఆ-౪

సీ. నాతెలి తొంటికై వడి మాట లాడదు
కుటిలవృత్తి వహించెఁ గుంతలంబు
లక్షులు సిరులురా నరచూడ్కిఁ గనుఁగొనె
నాడించె బొమగొని యాననంబు
సనుగొను త్నిగయ వక్షముపేక్షఁ గడకొత్తెఁ
బాణిపాదము లెఱ్ఱవాఱఁదొడఁగె
సాకెను మధ్యంబు దారిద్ర్యములె చెప్పె
నౌచోర్వ కిటు లోఁగఁ జొచ్చె మేను
వట్టిగాంభీర్య మొక్కఁడు వెట్టుకొనియె
నాభి నానాఁటి కీగతి నాఁటిపొందు
చవుకయైనట్టి యిచ్చటఁ జనదు నిలువ
ననుచు జాఱెనకరణి బాల్యంబు జాఱె. ఆ-౫

శా. సైరంధ్రుల్పయి కెత్తి కజ్జలముఁ బక్ష్మశ్రేణికం దీర్ప వా
లారుంగన్నుల మీఁదఁ జూచుతఱి ఘాచాంచచ్చతుర్థీశశా
స్ఫాకేందుం గనె వక్త్రి మక్కనుటఁగా పర్వేందుఁ డాత్మప్రభా
చోరుండుండఁగఁ దన్నుఁ దద్గతవిభాచోరంబనుకొ లోకముల్ :- ఆ. ౫.

ఉ. వినుమొకమాట రాత్రిచర వేగిర మేటికి నిజ్జయింతురే
యనిమిషులైన భాజనగతాన్నము నేనిఁక నెందుఁబోయెద

న్బినఁగక ప్రాణరక్షణ ముపేక్షయొనర్చుట పాప మిందు కై
కనలకు నాకు మేనిమొహఁ కాంక్షయు లేదిది చోపు ఛేయురుక్:-అ. ౬.

ఉ. బాసలు బండికింప్లు మటి ప్రాణభయంబున లక్షచేసినం
గ్రాసము కృచ్ఛ్రలబ్ధ ముడుగ న్వశమే యిది నీకచెల్లె నో
భూసురవంశ్య పుణ్యజన పుణ్యజనాంకము తావకీనమే
హో పమకూరెడిం గులముపొత్తున దైత్యుల కెల్ల నంకతక్:-ఆ. ౬.

ఆముక్తమాల్యదనుబట్టియే కృష్ణదేవరాయలు విష్ణుభక్తుఁడనియు వైష్ణవ శిష్యుఁడనియు వేఱుగఁ జెప్ప నక్కఱలేకయే తెలిసికొనవచ్చును. అతఁడు విష్ణుభక్తుఁడైనను వైష్ణవశిష్యాగ్రేసరుఁడైనను, ఇతరదేవతల యందుఁగాని యితరమతములవారియందుఁ గాని వైషమ్యము లేనివాఁడయి యుండెను. ఈ రాయలవారు విష్ణుదేవాలయములకు మాత్రమే కాక శివాలయములు మొదలైన వానికిఁగూడ భూదానములు చేసియున్నాఁడు. వైష్ణవమతాభిమానులను మాత్రమే కాక యితరమతావలంబులైన విద్వాంసులనుగూడ నాదరించియున్నాఁడు. ఆతని యాస్థానములో నల్లసానిపెద్దన మొదలైన వైష్ణవమత పక్షపాతులైన కవులుమాత్రమే కాక, స్మార్తుఁడై శివభక్తుఁడైన నందితిమ్మనార్యుఁడును, కేవల శైవులైన ధూర్జటియు, మాదనగారి మల్లన్నయు మొదలైన కవులునుకూడసమ్మానమును బొందియున్నారు. అష్టదిగ్గజములని పేరొందిన యెనమండ్రు తెలుగుఁకవు లీరాజుయొక్క యాస్థానమునందుండి ప్రసిద్ధినొందిరని చెప్పుదురు. అల్లసానిపెద్దన్న, నందితిమ్మన్న, అయ్యలరాజు రామభద్రుఁడు, ధూర్జటి, మాదయ్యగారిమల్లన్న, పింగళిసూరన్న, రామరాజభూషణుఁడు, తెనాలిరామకృష్ణుఁడు, అనెడి యెనమండ్రును అష్టదిగ్గజము లని వాడుకగలదు. కాని యిందుఁ జెప్పఁబడినవారిలోఁ గడపటి ముగ్గురును కృష్ణదేవరాయని కాలమునందున్నారో లేరో యని సందేహింపవలసి

యున్నది. మొదటి యెనుగురునుమాత్ర మాకాలమునం దున్నట్లు కొన్ని గ్రంథనిదర్శనములు కనఁబడుచున్నవి. వారిలో నల్లసాని పెద్దనార్యుఁడు తాను రచియించిన మనుచరిత్రమును, నందితిమ్మన్న తాను రచియించిన పారిజాతాపహరణమును, కృష్ణదేవరాయని కంకితములు చేసిరి. అయ్యలరాజు రామభద్రుఁడు కృష్ణదేవరాయుల కాలమునందు మిక్కిలి చిన్నవాఁడై క్రొత్తఁగాఁ గవిత్వము చెప్పుట కారంభించినవాఁడు. ఇతఁడు కృష్ణరాయలు జీవించియుండఁగాఁ నాతని యాజ్ఞాప్రకారముగా సకలకథాసారసంగ్రహము నారంభించి తరువాత ముగించెనుగాని యది రామాభ్యుదయమువలె నంత ప్రౌఢముగా నుండక వ్యాకరణదోషములు కలదిగా నున్నది. రామభద్రకవి తన్నుఁ గృష్ణరాయలు కోరుటచేత సకలకథాసారసంగ్రహమును జేసితినని వ్రాసియున్న భాగము నా గ్రంథమునుండి యిందుదాహరించుచున్నాను:—

సీ. చినుకుపూసల నొనర్చినబిత్తరపుదండ దండాలుగల వేల్పుతపసికొండ
కొండాటములను జక్కులుపన్ను జడదారి దారిగట్టులరాయు చీరుటలుగు
అలుగుడింతికి వెన్నుఁ డిలకుఁ దెచ్చినచెట్టు చెట్టుగట్టుఁగఁజేయు
చెలువతోడు
తోడుచేడెలనేలుదొరకునుదోఁబుట్టు పుట్టులిబ్బుల జేని పొందుగాఁడు
గాడుపూరిని గాంచిన కన్నతల్లి। తల్లిబిడ్డలఁ బెండ్లాడు గొల్లమనికి
మనికితముదీర్చువిలుకానిఁజెనకువిందు।విందునీకీర్తినరసింహావిభునికృష్ణ

వ. ఇట్లు కీర్తివిస్తారధురంధరుండగు కృష్ణరాయ నరపాలాఖండలుండు నన్నుఁ బిలిచి శ్రీమచ్ఛీతారమణ చరణకమల పరిచరణాయమాన మానసుండవు బహువిధ కవితా చమత్కారధుర్యుండవు సకల పురాణేతిహాస ప్రబంధరచనాదక్షుండవు మన్మనోరథకార్య నిర్వాహకుండవు నగుటంజేసి పురాతనమహాకవి విరచిత ప్రబంధంబు లన్వే

షించి భగవద్భక్తినిష్ఠాగరిష్ఠులగు రాజశ్రేష్ఠుల వృత్తంబులు ప్రసిద్ధంబు లగునట్లుగాఁ బ్రశస్తకథలు విన్యస్తంబులుగా సమకూర్చి సాహిత్యలక్షణచిత్ర కవిత్వప్రభావంబు లొక్కొక్కచోటఁ గనంబడ రచియింపవలయునని ప్రార్థించి మఱియు నిట్లనియె.

చ. అతివెతగుబ్బచన్నులె బయల్పడనీకయు ఘూర్జనారంగనా
గురుకుచయుగ్మమున్నలె నిగూఢముగాకయు నాంధ్రదేశపుం
గరితచనుంగవన్నలె నొకానొకయించుక గానిపించినన్
సరసులు మెత్తు రక్కవిత జాణలకుం గడురంజకం బగున్.

వ. కావున నతిమధుర రసాయన ద్రాక్షాపాకంబుగా శృంగారరసయుక్తం బగునట్లు సకలకథాసార సంగ్రహంబు గ్రంథవిస్తారంబు కాకుండు నట్లుగా రచియింపుమని యుపన్యసించిన సంతోషామృతతరంగితాంతరంగుండ నగుచున్న సమయంబున.”

రాజశేఖర చరిత్రమును రచియించిన మాదయగారిమల్లన్న కృష్ణదేవరాయల కాలములో నుండి యా రాజు గోలకొండ బిజాపురపు తురక సంస్థానములను జయించినప్పు డాతని కీర్తి వర్ణించినట్లు కుమారధూర్జటి కృష్ణరాయవిజయమునం దీక్రింది పద్యములతోఁ జెప్పియున్నాఁడు :—

గీ. అటులు జయలక్ష్మిఁ గైకొని యరులకరుల
హరుల ధనపంక్తులను దనపరముచేసి
వెలయు శ్రీకృష్ణరాయల విభవగరిమ
గాంచి కన్నులపండువుగాఁగ నపుడు.

గీ. సరససాహిత్యరచనవిస్ఫురణ మెఱయ
సారమధురోక్తి మాదయగారి మల్ల
నార్యుఁ డలయల్లసాని పెద్దార్యవరుఁడు
ముక్కుతిమ్మన మొదలైన ముఖ్యకవులు.

క. వినిపించిరపుడు వారికిఁ
గనకాంబరభూషణములు ఘనత నొసఁగి యా
జనవరుఁ డప్పాజిఁ గనుం
గొని యిట్టని పలికె నపుడు కుతుకం బలరన్. ఆ-3

ఈకుమారధూర్జటికవియే కాళహస్తి మాహాత్మ్యమును రచియించి తనపెదతాత యైన ధూర్జటికవి కృష్ణదేవరాయలసభలోఁ బ్రసిద్ధి పొందినట్లు కృష్ణరాయవిజయములో నీక్రింది పద్యముచేతఁ జెప్పి యున్నాఁడు:—

చ. స్తుతమతి యైనయంధ్రకవి ధూర్జటిపల్కులకేల గల్గెనో
యతులితమాధురీమహిమ నా ముసు మీ పెదతాత చాల స
న్నుతిగనెఁ గృష్ణరాయలమనోజ్ఞసభ న్నిను మీవు నట్ల మ
త్కృతబహుమానవైఖరులఁ గీర్తివహింపుము ధాత్రిలోపలన్- ఆ.౧

అష్టమహిషీకళ్యాణమును ద్విపదకావ్యముగా రచించిన తాళ్ళపాక చిన్నన్న యనుకవి కూడ కృష్ణదేవరాయని కాలములో నున్నట్లు కొండవీటిచరిత్రములో కృష్ణరాయల దానములనుగూర్చి చెప్పిన యీ క్రిందివాక్యమువలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది:—

"వినుకొండసీమలో మిన్నికల్లు తాళ్ళపాక చిన్నయ్యగారి కగ్రహార మిచ్చెను."

"అద్దంకిసీమలో వలపర్ల అను గ్రామము తాళ్ళపాక చిన్నయ్యగారి కిచ్చెను."

వీరుగాక తక్కినకవులు కృష్ణదేవరాయల యాస్థానమునందుఁ గాని యాతనికాలమునందుగాని యున్నట్లు తోచదు. రామరాజభూషణాదులు కృష్ణరాయల యాస్థానమునం దున్నట్లనేక కథలు కానఁబడుచున్నవి కాని యితరనిదర్శనములు లేక యవి విశ్వసింపఁదగినవి కావు.

ఆయా కవుల కాలమును గూర్చియు వారివారి విషయమయి చెప్పఁబడు కథలనుగూర్చియు నాయాకవుల చరిత్రములయందుఁ వ్రాయఁబడును. ఆముక్తమాల్యదయందును, మనుచరిత్రమునందును గల యేకరీతి పద్యములనుగూర్చి సహిత మిచ్చట విస్తరించి వ్రాయుట యనావశ్యకము. అయినను దృష్టాంతము చూపుటకయి యొక్క పద్యమునుమాత్ర మిం దుదాహరించుచున్నాను:—

సీ. నీలమేఘముడాలు డీలుసేయఁగఁజాలు
మెఱుఁగుఁజామనచాయ మేనితోడ
నరవిందములకచ్చు లడఁగించుజిగిహెచ్చు
నాయితంబగు కన్నుదోయితోడఁ
బలుఁగురాయని చట్టుపలవన్నె నొరవట్టు
హారంబట్టుజిలుఁగు రెంటెంబుతోడ
నుదయార్కబింబంబు నొఱపువిడంబంబు
దొరలంగ నాడుకౌస్తుభముతోడ
జయజయధ్వని మాళి నంజలులుచేర్చు
శర్వ శతధృతి శతమన్యు శమన శరధి
పాలకైలబిలాది దేవాళితోడ
నెదుటఁ బ్రత్యక్ష మయ్యె లక్ష్మీశ్వరుండు :—

మనుచరిత్ర. ఆ. ౬.

మనుచరిత్రముయొక్క యాఱవయాశ్వాసమునందు స్వారోచిష మనువు విష్ణునిగూర్చి తపస్సు చేయఁగా నతఁడు ప్రత్యక్ష మయినట్టు జెప్పఁబడిన పయిపద్యమునే దీర్ఘపాదముల నేమియు మార్పక యెత్తుగీతమునుమాత్ర మీక్రిందిరీతిగా మార్చి యాముక్తమాల్యద ప్రథమాశ్వాసమునందుఁ గృష్ణదేవరాయఁడు తనకు శ్రీకాకుళాంధ్రదేవుఁడు ప్రత్యక్షమయినట్లు చెప్పినఘట్టమునందు వేసికొనియున్నాఁడు :—

సీ. నీలమేఘముడాలు............కౌస్తుభముతోడఁ

గీ. దమ్మికే లుండఁ బెఱకేల దండయిచ్చు
లేము లుడిపెడు కేఁజూపు లేమతోడఁ
దొల్కు దయఁ జెల్వు చిఱునవ్వుతోడఁ గలఁద
దంధ్రజలజాక్షుఁ డిట్లని యానతిచ్చె :—

ఆముక్తమాల్యద. ఆ ౧.

కృష్ణరాయలను గూర్చి బహుకవులు చాటుపద్యము లనేకములు కూర్చియున్నారు గాని గ్రంథవిస్తారభీతిచేత వానినన్నిటి నిందు వ్రాయక రెండుమూడు పద్యములనుమాత్రము చూపుచున్నాను :—

౧-శా. శ్రీలీలాత్మజ కృష్ణరాయ సమరోర్వి న్నీదువైరిక్షమా
పాలు ర్వేఁగి హయాధిరూఢు లగుచుం బొల్చున్ వనీశాఖిశా
ఖాల్న గాయతకేశపాశు లయి యూఁగన్ గేకిసల్గొట్టి యు
య్యాలో జోంపము లంచుఁ బాడుదురు భిల్లాంభోజనేత్రల్ తతుల్.

౨-చ. పెనిమిటి చేయుపుణ్యజనపీడనవృత్తియుఁ దండ్రిభంగముక్
దనయు ననంగభావమును దమ్ముని కార్శ్యముఁ జూచి రోసి స
జ్జనపరిరక్షు శౌర్యనిధిఁ జారుశరీరుఁ గళాప్రపూర్ణు న
వ్వనసధికన్య చేరె జితవైరిసికాయుని గృష్ణరాయనిన్.

3-చ. కాయమువంగి తా ముదిసెఁగన్నులునుం బొరగప్పెఁ గాలు పే
దాయె నటంచు రోసి నరనాధిపనందన కృష్ణరాయ యీ
భూయువతీలలామ నినుఁ బొందిన నాదిభుజంగ భర్తకుఁ
బాయనిచింతచేతఁ దలప్రాణము తోఁకకు రాకయుండునే?

ఈకడపటి పద్యముయొక్క కర్తృత్వమును తెనాలిరామకృష్ణున కారోపింతురు. రాజు మాత్రమేకాక కృష్ణరాయుని కొమార్తలును సంగీతసాహిత్యములయందు నిపుణురాండ్రనియు, రామరాజుభార్యయైన

మోహనాంగి యనునామె "మారీచిపరిణయ" మను నైదాశ్వాసముల శృంగారప్రబంధము రచియించెననియు, ఒకరు వ్రాసియున్నారు గాని మా కాగ్రంథము లభింపకపోవుటచేత నిది యిట్లని నిశ్చయింపఁ జాలకున్నాము. కృష్ణరాయని యల్లుఁ డయిన రామరాజు భార్యపేరు మోహనాంగి యైనట్టు నైతము గానఁబడదు. అయినను మోహనాంగి యను పేరు తిరుమలాంబకు నామాంతరమయి యుండవచ్చును.

మంత్రియైన తిమ్మరుసుయొక్క బుద్ధిబలముచేతను మంత్రశక్తిచేతను కృష్ణదేవరాయని కధికవిఖ్యాతి కలిగెనని చెప్పుదురు. ఇంటిపేరు సాళువవా రయిన ట్లనేక శిలాతామ్రశాసనములవలనను కృష్ణరాజవిజయమువలనను దెలియవచ్చుచున్నందున, ఈమంత్రిశిఖామణి క్షత్రియుఁ డైనట్లు కొందఱు తలంచుచున్నారు. అయినను కృష్ణామండలములోని కొండకాపూరి దేవాలయములోని యొక శిలాదానశాసనములో మాత్ర మాతనిపేరు సాళువతిమ్మరుసయ్యంగారని వ్రాయఁబడియున్నది. అయ్యంగారని యుండుటనుబట్టి కొంద ఱాతఁడు బ్రాహ్మణుఁడని భ్రమపడినను, "సాళువ" యనెడి యింటి పేరునుబట్టియు నితరనిదర్శనములనుబట్టియు నతఁడు బ్రాహ్మణుఁడు కాఁడనియు "అయ్యంగా" రని గౌరవార్థముగా నుపయోగింపఁబడెననియు నిశ్చయింపవలసియున్నదని స్యూయల్ దొరవారు వ్రాసియున్నారు. మాదయ్యగారి మల్లన్న యీమంత్రిశిఖామణి యల్లుఁ డగునప్పామాత్యున కంకిత మొసర్చిన రాజశేఖరచరిత్రమువలన నితఁడు బ్రాహ్మణుఁడే యనియు నాఱువేలనియోగి యనియు నిస్సందేహముగాఁ దెలియవచ్చుచున్నది. ఈసాళువతిమ్మరాజు కృష్ణరాయని తండ్రి యైన నరసింహరాజుతమ్ముఁడని కొందఱు చెప్పిరి. ఈసంగతి యథార్థము కాకపోయినను, అతఁడు నృసింహరాయని యొద్ద మంత్రిగా నుండెను. ఈర్ష్యచేత నృసింహరాయని పట్టమహిషి సవతికొడుకైన కృష్ణదేవరాయనిఁ జంపింప యత్నించినప్పు డాతనిని దనయొద్ద నుంచు

కొని కాపాడిన దీసాళువ తిమ్మరుసే. ఈహేతువునుబట్టియే కృష్ణదేవరాయలు తిమ్మరుసు నప్పాజీ యని పిలుచుచుండుటయు సుప్రసిద్ధము. ఈమంత్రిశిరోమణి ౧౫౧౫ వ సంవత్సరమునందు రాజు కొండవీటి మీఁదికి దండెత్తినప్పుడు తాను సేనాపతిగానుండి సేనలను నడిపి కొండవీటిదుర్గమును జయించెను. ఈతఁడు కృష్ణదేవరాయలకంటె మూఁడు సంవత్సరములు ముందుగా ననఁగా హూణశకము ౧౫౨౭ వ సంవత్సరమునందు మృతినొందెను. తిమ్మరుసు బ్రాహ్మణుఁడనియు చిన్నతనములో మిక్కిలి బీదవాఁడయి విద్యలేక తిరుగుచుండెననియు చెప్పెడు కథ యొకటి కొంతకాలమునుండి పరంపరగా వచ్చుచున్నది. ఆకథ యొక్క సత్యమెట్టి దయినను వినువారికి వినోదకరముగా నుండునని యెంచి యిందు సంగ్రహముగా వ్రాయుచున్నాను:—

“తిమ్మరుసు నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు. ఈతఁడు బాల్యమునందే తల్లిదండ్రులను బోఁగొట్టుకొని నిరాధారుఁడై చదువును సంధ్యయులేక తిరుపతి సమీపమున పసులఁగాచి బ్రతుకుచు, పిమ్మట గుత్తికిఁబోయి యచ్చటఁ బుల్లెలుకట్టి కొంతకాలము జీవించి, తరువాత చంద్రగిరిలోఁ గొంతకాలము మాధుకరవృత్తిచే దినములుపుచ్చి, అనంతరము పెనుగొండలో సత్రములో నుద్యోగము సంపాదించి తద్దుర్గాధీశ్వరుని తాంబూలపుతిత్తులు మోచి తదనుగ్రహమువలనఁ గ్రమక్రమముగా వృద్ధినొంది గొప్పయుద్యోగములు సంపాదించి, కడపట తనబుద్ధిబలము వలన మంత్రిపదమును బొందెను. ఇతఁడు చిన్నతనములో తిరుపతి సమీపమునఁ బసులను గాచుచు బడలి యొకనాఁటి మధ్యాహ్నసమయమున నొకచెట్టునీడను విశ్రమించెను. అంతట సూర్యుఁడు పశ్చిమమున వ్రాలుటచే సూర్యకిరణము లాతని మీఁదఁబడినను మెలఁకువ రాక యతఁడు మైమఱచి గాఢనిద్రను పొందుచుండుట చూచి యొక కృష్ణసర్పము చేరవచ్చి తనఫణమువిచ్చి యాచిన్నవాని ముఖమున

కెంప సోఁకకుండ గొడుగువలె నడ్డముపెట్టెను. ఈయద్భుతచర్య నప్పుడు దారిపట్టిపోవుచున్న బట్టుమూర్తి యనుబట్రాజు చూచి యీతఁడు శీఘ్రకాలములోనే మహైశ్వర్యవంతుఁడు కాఁగలఁడని తెలిసికొని, సమీపమునకుఁ బోఁగా సర్పమాతనిసి విడిచి పాఱిపోయెను. ఆబట్రాజు తరువాత నాచిన్నవాఁడు మేల్కొనువఱకును వేచియుంచి లేచినతరువాత "అయ్యా! నీ వచిరకాలములోనే గొప్పయైశ్వర్యము పట్టును. అప్పుడు నన్ను మఱచిపోకుము' అని చెప్పి సెలవుగైకొని స్వగ్రామమునకుఁ బోయెను. అటుపిమ్మట తిమ్మరుసు పయిని జెప్పినరీతిని క్రమక్రమముగా వృద్ధినొంది విద్యాబుద్ధులు సంపాదించి కొంతకాలమునకు మంత్రిపదము నొందెను. అప్పుడు బట్టుమూర్తి తిమ్మరుసుదర్శనార్థముపోయి యతఁడు తగినంత యాదరముచూపి గౌరవింపక యుపేక్షించుటచూచి,

శా. గుత్తిం బుల్లెలు కుట్టి, చంద్రగిరిలోఁ గూడెత్తి, పెన్గొండలో
హత్తిన్నత్రమునందు వేఁడి, బలుదుర్గాధీశు తాంబూలపుం
దిత్తుల్మోసి, పదస్థులైన ఘనులన్ దీవించ

అనునంతవఱకుఁ బద్యము చెప్పునప్పటికి భయపడి తిమ్మరుసు తనకుఁ గృష్ణదేవరాయలు పట్టాభిషేకమహోత్సవసమయమునం దిచ్చిన పచ్చలపతకమును బట్టుమూర్తి మెడనువేసెను. అదియందుకొని యాబట్టు తక్కిన పద్యభాగము నీరీతిని బూరించెను—

......దీవించెదన్

మత్తారాతియయాతి నాగమసుతు న్మంత్రీశ్వరుం దిమ్మనన్.

అని చదివి యప్పుడే యీ క్రింది పద్యమును గూడఁ జెప్పెను :—

క. అయ్యా వనిపించుకొంటివి। నెయ్యంబునఁ గృష్ణరాయనృపపుంగవుచే
నయ్యా నీసరియేరీ। తియ్యనివిలు కాఁడవయ్య తిమ్మరుసయ్యా.

అట్లు గారుత్మతహారమును బట్టున కిచ్చుటచే నాప్రధానచంద్రుఁడు "బట్టుమూర్తికిఁ గినుక రెట్టింపఁ బచ్చలహార మర్పించెఁ దిమ్మరుసుమాళి" యని ప్రసిద్ధిఁగాంచెను.

ఈతనికిని బట్టుమూర్తికినిగల కాలవ్యత్యాసమునుబట్టి చూడఁ బయికథ విశ్వాసార్హ మయినదికాదు. కృష్ణదేవరాయనికిఁ బుత్రసంతానము లేనట్టే యనేక స్థలములయందుఁ జెప్పఁబడియున్నది. అచ్యుతదేవరాయలే కృష్ణదేవరాయని పుత్రుఁడని యొక చోటను, సదాశివదేవరాయలు కృష్ణదేవరాయని పుత్రుఁడని యొకచోటను, చెప్పఁబడెను గాని వానిసత్యమునుగూర్చి యింకను సందేహింపవలసియున్నది. కృష్ణదేవరాయని మరణకాలమునం దాతని కిద్దఱుకొమార్త లుండిరి. వారి కప్పటికి వివాహముకాలేదు. తరువాత తిరుమలదేవికొమార్తెను రామరాజును చిన్నాదేవికొమార్తెను దదనుజుఁడైన తిరుమలదేవరాయఁడును పరిణయమైరి. ఇట్లు కర్ణాటరాజ్యమును మహోచ్ఛదశయందుంచి కృష్ణదేవరాయలు శుక్లసంవత్సర వైశాఖమాసము మొదలుకొని వికృతిసంవత్సరము వఱకును ఇరువదియొక్క సంవత్సరములు రాజ్యముచేసి హూణశకము ౧౫౩౦ వ సంవత్సరమునందుఁ గీర్తిశేషుఁడయ్యెను. అచ్యుతదేవరాయ లా సంవత్సరమున రాజ్యమునకువచ్చి, పండ్రెండుసంవత్సరములు పరిపాలనముచేసి, తిరుచునపల్లి మొదలైన దేశములను జయించి పరలోకగతుఁడయ్యెను.

2. అల్లసాని పెద్దన్న

అల్లసాని పెద్దనార్యుఁడు నందవరీక నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; చొక్కనామాత్యుని పుత్రుఁడు; బళ్లారి ప్రాంతములయందున్న దూపాడు పరగణాలోని దోరాలగ్రామ మీతని జన్మస్థలము; కృష్ణదేవరాయల యాస్థానకవీశ్వరులలోనెల్ల నితఁడు ముఖ్యుఁడు. ఈతఁడు కృష్ణదేవరాయల యనంతరమునఁగూడ కొంతకాలము జీవించియుండుటచేత, ఇంచుమించుగా ౧౫౩౫ వ సంవత్సరము వఱకును బ్రతికియుండెనని చెప్పవచ్చును. కృష్ణరాయలు మృతి నొందినతరువాత నీతఁడు చెప్పిన జాలిని పుట్టించెడి యీ క్రింది పద్యమీతఁడు రాయలయనంతరమున జీవించి యున్నట్టు తెలుపుచున్నది:—

సీ. ఎదురైనచోఁ దన మదకరీంద్రము డిగ్గి
కేలూఁత యొసఁగి యెక్కించుకొనియె
మనుచరిత్రం బందుకొనువేళఁ బుర మేగఁ
బల్లకి తనకేలఁ బట్టియెత్తె
బిరుదైన కవిగండ పెండేరమున కీవె
తగుదని తానె పాదమునఁ దొడిగెఁ
గోకటగ్రామా ద్యనేకాగ్రహారము
లడిగినసీమలయందు నిచ్చె
నాంధ్రకవితాపితామహ యల్లసాని
పెద్దనకవీంద్ర యని నన్నుఁ బిలుచునట్టి
కృష్ణరాయలతో దివి కేగలేక
బ్రతికియుండితి జీవచ్ఛవంబ నగుచు.

అంత్రేకాక కృష్ణదేవరాయలు లోకాంతరగతుఁడు కాఁగానే కటకమునుండి గజపతి దండెత్తివచ్చినట్లును, అల్లసాని పెద్దన యీ క్రింది

పద్యమును వ్రాసిపంపఁగా నతఁడు సిగ్గుపడి మరలిపోయినట్లును జెప్పుచున్నారు :—

సీ. రాయరావుతుగండరాచయేనుఁగువచ్చి
యారట్లకోటఁ గోరాడునాఁడు
సంపెటనరపాలసార్వభౌముఁడువచ్చి
సింహాద్రి జయశిలఁ జేర్చునాఁడు
పెలగోలుసింహంబు చేరి ధిక్కృతిఁ గంచు
తల్పులఁ గరుల డీకొల్పునాఁడు
ఘనతరనిర్భరగండపెండేర మిచ్చి
కూఁతు రాయలకును గూర్చునాఁడు
నోడ లెఱుంగవో చచ్చితో యుర్వి లేవో
చేరఁజాలక తల చెడి జీర్ణమైతొ
కన్నడం బెట్లుచొచ్చెదు గజపతీంద్ర
తెఱచినిలుకుక్క చొచ్చిన తెఱఁగుతోఁప.

ఈ కవి రాజునొద్ద మిక్కిలి గౌరవముపొందినవాఁ డయి, రాజు చెప్పుమన్నప్పుడు గాక తనయిష్టమువచ్చినప్పుడు మాత్రమే కవిత్వము చెప్పు స్వాతంత్ర్యము గలవాఁడనియు, రాజొకనాఁడు కృతి చెప్పుమని వేఁడఁగా నతఁడు చెప్పక యీ క్రిందిపద్యమును జెప్పెననియు వాడుక గలదు :—

చ. నిరుపహతిస్థలంబు రమణీప్రియదూతిక తెచ్చియిచ్చుక
ప్పురవిడె మాత్మ కింపయినభోజన ముయ్యెలమంచ మొప్పత
ప్పరయురసజ్ఞు లూహ తెలియంగలలేఖకపాఠకోత్తముల్
దొరకినఁగాక యూరక కృతుల్ రచియింపుమటన్న శక్యమే?

ఈ కవియే కవిత్వ ముండవలసిన రీతినిగూర్చి యీ క్రింది పద్యమును గూర్చెనని చెప్పుదురు :—

చ. ఘనతరఘూర్జరీకుచయుగక్రియ గూఢముగాక ద్రావిడీ
స్తనగతిఁ దేటగాక యరచాటగునాంధ్రవధూటిచొక్కపుం
జనుఁగవలీల గూఢతయుఁ జాటుతనంబును లేక యుండఁ జె
ప్పినయదెపో కవిత్వ మసిసించు నగిం చటుగాక యుండినన్.

ఈపద్యము వేంకటనాథకవికృత మగు పంచతంత్రమునందుఁ గానఁబడుచున్నది. పెద్దనార్యుఁడు సంస్కృతాంధ్రములయం దసమాన సాహిత్యము గలవాఁడు. ఇతఁ డొకనాఁడు కృష్ణదేవరాయలయాస్థానములో సకలకవీశ్వరులు నుండఁగా రాజు కోరికమీఁద నుభయభాషా పాండిత్యము వెల్లడి యగునట్లుగా నొక యుత్పలమాలిక నాశుకవిత్వముగాఁ జెప్పి సభవారినందఱిని మెప్పించి కాలికి బిరుదండె వేసికొన్న వాఁడు. రాజు కవిగండపెండేరమును బసిఁడిపళ్లెరమున నునిచి, సంస్కృతాంధ్రములందు సమానముగా కవిత్వము చెప్పఁగలవారు దీసని ధరింప నర్హులని పలికినప్పుడు పెద్దనార్యుఁడు లేచి యీక్రింది యుత్పలమాలికను జదువఁగా రాజు మెచ్చి తానే యాకవిగండపెండేరమును కవిపాదమునఁ దొడిగెనఁట—

ఉ. పూఁతమెఱుంగులుం బసరుపూపబెడంగులుఁ జూపునట్టివా
కైతలు జగ్గుసిగ్గు నెనగావలెఁ గమ్మనఁ గమ్మనన్వలెన్
రాతిరియున్ బవల్ మఱపురాఁ హాొయల్ చెలియారజంపుని
ద్దాతరితీపులంబలెను దారసిలన్వలె లోఁదలంచినన్
బాతిగఁ బైకొనన్వలెను బైదలి గుత్తుకలోనిపల్లటీ
కూఁత లనన్వలెన్ సొగసుకోర్కులు రావలె నాలకించినన్
జేతికొలందిఁ గౌఁగిటను జేర్చినఁ గన్నియచిన్నిపొన్నిమే
ల్మూఁతలచన్నుదోయివలె ముచ్చట గావలెఁ బట్టిచూచినన్
డాతొడనున్న మిన్నులమిటారపుముద్దులగుమ్మ కమ్మనౌ
వాతెఱదొండపండువలె వాచవిగావలెఁ బంట నూఁదినన్

గాతలఁ దమ్మిచూలిదొరకై నవపుంజవరాలి సిబ్బెపు
న్మే తెలియబ్బురంపుజగినిబ్బరపుబ్బగుగబ్బిగుబ్బపొం
బూఁతలనున్నకాయసరిపోఁడిమి కిన్నెరమెట్లబంతి సం
గాతపు సన్నబంతి బయకారపుఁ గన్నడగౌళవంతుకా
సాతత తానతానల పసం దివుటాడెడు గోటమీటు బల్
ప్రోఁతలునుం బలెక్ హారువు మొల్లముగావలె నచ్చుతెన్గు లీ
రీతిగ సంస్కృతం బుపచరించినపట్టున భారతీవధూ
టీ తపనీయ గర్భనికటీభవదానన పర్వసాహితీ
ఖాతికనాటకప్రకరభారతభారత సమ్మతప్రభా
శీతనగాత్మజా గిరిశశేఖర శీతమయూఖరేఖికా
పాతసుధాప్రపూర బహుభంగ ఘుమంఘుమ ఘుంఘుమార్భటీ
జాతకతాళయుగ్మ లయసంగతి మంచువిపంచికామృదం
గాతత తేహితత్తహిత హాధిత దంధణు ధాణుదింధిమి
వ్రాత నయానుకూలపద వారకుహూద్వహ హారికింకిణీ
నూతన ఘల్లులాచరణ నూపుర ఝాంఝరఝుళీమరంద సం
ఘాతవియద్ధునీ చకచకద్వికచోత్పల సారసంగ్రహా
యాతకుమారగంధవహ హారిసుగంధ విలాసయుక్తమై
చేతము చల్లఁజేయవలె జిల్లునఁ జల్లవలె న్మనోహర
ద్యోతక గోస్తనీఫల మధుద్రవ గోఘృత పాయసప్రసా
రాతి రసప్రసార రుచిరప్రతిమంబుగ సారెసారెకున్.

పెద్దనార్యుఁడు హరికథాసారము, స్వారోచిషమనుచరిత్రము మొదలైన పెక్కుగ్రంథములను రచియించెను. వానిలోనెల్ల మనుచరిత్రము మిక్కిలి ప్రసిద్ధమై యెల్లయెడల వ్యాపించి యున్నది. ఈయనకుం బూర్వమునం దున్నకవు లెవ్వరును స్వకల్పనమును విశేషముగాఁ జేర్చి ప్రబంధములను రచియించి యుండలేదు. వారు పురాణేతిహాసాదులను

మాత్రము తెనిఁగించిరి. ఈతఁడే మార్కండేయ పురాణమునుండి స్వారోచిష మనుసంభవ కథను గైకొని పెంచి స్వకపోలకల్పనతో మొట్టమొదట మనుచరిత్రమును ప్రబంధరూపమున రచియించిన కవి యగుటచేత నీతని కాంధ్రకవితాపితామహుఁ డన్న బిరుదనామము కలిగినది. ఈతనికాలము మొదలుకొని రామరాజభూషణుఁడు వసుచరిత్రము చేయునటుకును గల కవులందఱును జాలవఱకుఁ దమ ప్రబంధములను మనుచరిత్రరీతినే చేసిరి. ఈ కవి జన్మముచేత స్మార్తుఁడే యయినను, నడుమ వైష్ణవము పుచ్చుకొని వైష్ణవాగ్రేసరుఁడయి విష్ణ్వాలయములకు భూదానాదులను జేసెను. ఈ విషయమే మెకంజీ దొరవారు సంపాదించి యుంచిన రాజకీయప్రాగ్దేశపుస్తక భాండాగారమునందలి వ్రాఁతపుస్తకములయందుఁ దెలుపఁబడియున్నది. అందున్న కోకటాగ్రహారమును గూర్చిన యంశము నిందు క్రింద వ్రాయుచున్నాను—

"అల్లసాని పెద్దయ్యంగారు బ్రాహ్మణుఁడు, నందవరీకుఁడు, చొక్కరాజుగారి కొమారుఁడు. కోకటగ్రామమును శ్రీకృష్ణదేవరాయలవారీ కవీశ్వరుని కియ్యఁగా, అతఁడు వైష్ణవము పుచ్చుకొని యీ గ్రామము శ్రీవైష్ణవుల కగ్రహారము చేసియిచ్చెను. అప్పుడు దానికి పెట్టినక్రొత్తపేరు శఠగోపపురము. ఈ కవి శాలివాహనశకవర్షములు ౧౪౪౦ బహుధాన్యసంవత్సర వైశాఖశుద్ధ ౧౫ లు నాఁడు ఈ గ్రామమునందుండు పకలేశ్వరస్వామికి నైవేద్య దీపారాధనలకై రెండు పుట్లచేను ధారపోసియిచ్చి సదరు దేవాలయములో శిలాశాసనము వేయించినాఁడు. పయిసంవత్సరము కార్తికశుద్ధ ౧౨ శి నాఁడు చన్నకేశవస్వామికి నాలుగున్నర పుట్లభూమి ధారపోసి శాసనము వేయించినాఁడు......కృష్ణదేవరాయలతర్వాత సదాశివదేవరాయల కాలములోను, రామరాయలకాలములోను, నంద్యాలరాజైన మట్లఅనంతరాజు కాలములోను కోకటాగ్రహారము బ్రాహ్మణులకుఁ జెల్లెను."

ఈకవి కోకటాగ్రహారమునకు శఠగోపపురమని పేరు పెట్టుటయే కాక తన మనుచరిత్రములోను హరికథాసారములోనుగూడ శఠగోపయతిని దనగురువునుగా స్తుతించి యున్నాఁడు—

క. కొలుతు న్మద్గురు విద్యా
నిలయుం గరుణాకటాక్ష నిబిడజ్యోత్స్నా
దళితాశ్రితజనదురిత
చ్ఛలగాఢధ్వాంతసమితి శఠగోపయతిన్.

మనుచరిత్ర.

క. శఠగోపయతికి శఠతరు
కుఠారకోపమమతికిని గురుమతహృత్క
ర్మఠనిరతికిఁ జతురాగమ
పఠనాయతనియతికి నజపాసంభృతికిన్.

హరికథాసారము.

లక్షణగ్రంథములయం దక్కడక్కడ నుదాహరింపఁబడిన పద్యములు లభించుటయేకాని హరికథాసారము పూర్ణముగా దొరికినదికాదు. హరికథాసారములోని యీరెండు పద్యములును రంగరాట్ఛందస్సునం దుదాహరింపఁబడి యున్నవి—

క. అంబరముపగుల నార్చి ప్ర
లంబాసురుఁ డాగ్రహము వెలయఁ గదిరినవే
ళం బలరాముఁడు చేముస
లంబున వానితలఁ ద్రుంచె లావు మెఱయఁగన్.

హరికథాసారము. ఆ. ౪.

క. తెంపరియై మది యింత చ
లింపక యనిలోనఁ దెగియె నెవ్వఁ డతఁడు నై
లింప సభ నుండు ననుడుఁ బ
దంపడి యాచార్యుతోడఁ దా నిట్లనియెన్.

హరికథాసారము.

ఈకవియే మొట్టమొదటఁ దెలుఁగు గ్రంథములలో తురక మాటలు లోనగు నన్యభాషాపదములను స్వేచ్ఛముగాఁ బ్రయోగింప నారంభించినాఁడు. ఆంధ్రకవితాపితామహుని యీక్రింది చాటుపద్యములోఁ దురుష్కభాషావాక్యమే వేయఁబడినది.

మ. సమరక్షోణిని కృష్ణరాయలభుజాశాతాసిచేఁ బడ్డ దు
ర్దమదోర్దండపుళిందకోటియవనవ్రాతంబు సప్తాశ్వ మా
ర్గమునం గాంచి శబాసహెూ హరిహరంగాఖూబు ఖోడాకి తే
తుమకీబాయిల బాయిదేమలికియందు ర్గింటికిం బోవుచున్.

ఈతని జూచి యాకాలమునందలి యితరకవులును దమచాటు పద్యములలోను గ్రంథములలోను యవనభాషావాక్యాదులను జొప్పించిరి. అట్టివారిలో నొక్కఁడగు నందితిమ్మన్న యొకచాటుపద్యములో-

శా. రాయగ్రామణి కృష్ణరాయ భవదుగ్రక్రూరఖడ్గాహిచేఁ
గాయం బూడ్చి కళింగదేశనృపతుల్ కానిర్ఘురీపోషణీ
మాయాభీకుముటూకులోటుకుహుటూ మాయాపటా జాహరే
మాయాగ్గేయ మడే యటంద్రు దివి రంభాజారునిన్ యత్నునిన్.

అని చెప్పియున్నాఁడు. ఈలాగుననే పెద్దనార్యుఁడు గ్రంథములలో నన్యభాషాపదములను బ్రయోగించినందుకు మనుచరిత్రలోని యీక్రిందిపద్యమును దృష్టాంతముగాఁ జూపవచ్చును—

సీ. పచ్చనిహురుమంజిపనివాగెపక్కెర పారసిపల్లంబు పట్టమయము
రాణ నొప్పారు పైఠాణంబుసింగిణి తళుకులకోరీలతరకసంబు
మిహి పసిండిపరుంజు మొహదా కెలంకుల రావుగుజ్జరివన్నె కేవడంబు
డాకెలంకునసిరాజీకరాచురకత్తి కుఱంగటఁ గ్రొవ్వాడి గొఱకలపొది
పీలికుంచె తలాటంబు పేరొజంబు
మణులమొగముట్టుఁ బన్ని సాహిణియొకండు

కర్తయెదుటికిఁ గొనివచ్చె గంధవాహ
బాంధవం బగునమ్మహాసైంధవంబు.

మనుచరిత్రము. ఆ. ౪.

ఈయనను జూచి యాకాలపువాఁ డయిన ధూర్జటికవియుఁ దన కాళహస్తి మాహాత్మ్యమునం దీక్రిందిరీతి పద్యములం దన్యభాషాపదములు చేర్చి కూర్చినాఁడు—

సీ. బిజమాడుదేవర నిజకృపామహిమఁ జెన్నారునాయిల్లు బిడారునీకు
నాకునీపాదార్చనముసేయసడలింగమూర్తి చేకుతెవచ్చిమూర్తమాడి
యొడయచిత్తేశ నాయునికి సీమజ్జనమాడు శివార్చన మాడుబేకు
విచ్చేయుఁ డిది బూదివీడియం బందుకో జంగమస్వామి నాసదనమునకు
నోగిరంబులు మంచిమే లోగిరమున
నావటించెదఁ బదుఁడు మీ రారగింపఁ
బ్రతిదినంబును జంగమార్చనము లేక
దనువు వడనొల్ల రూపకందర్ప యనఁగ.

కాళహస్తిమాహాత్మ్యము.

ఈయన మనుచరిత్రమునుగూర్చి వ్రాయుచు నొకరు "కొన్ని యెడల నైషధమార్కండేయ పురాణములయందలి వాక్యములకును నిందలి వాక్యములకును సుంతయేనియు భేదమగపడక" యున్నదని యించుక దోషారోపణము చేసియున్నారు. మార్కండేయ పురాణము నందు విపులముగాఁ జెప్పఁబడిన స్వారోచిషమను సంభవకథనే గ్రహించి మారన తెనిఁగించిన యా పురాణమును జదివియే పెద్దన మనుచరిత్రమును రచియించినందున నందలి కొన్ని వాక్యము లిందుఁ బడియున్నవి. అంతేకాక యా కవి శ్రీనాథుని కవిత్వమునం దత్యాదరము కలవాఁడయి యున్నట్లీతని గ్రంథపఠనమువలన స్పష్టముగాఁ గానవచ్చుచున్నది. మొట్ట మొదట తెనుఁగు కవిత్వమునందు సాంస్కృతిక దీర్ఘసమాసములను

విస్తారముగా నుపయోగించినవాఁడు శ్రీనాథుఁడు. ఆతని కవనరచనయం దత్యాదరము కలవాఁడయి పెద్దన యాతని గ్రంథములను బలుమాఱు చదివి యొక్క చతుర్థాశ్వాసమునుదక్కఁ దక్కినపుస్తకము నంతను ఆతనివలెనే సంస్కృతపద భూయిష్ఠముగా రచియించి యుండుటచేత శ్రీనాథుఁ డుపయోగించిన వాక్యములును గొన్ని మనుచరిత్రమునందుఁ బడినవి. అంతమాత్రముచేత నీతనియందు గ్రంథచౌర్యము నారోపించుట న్యాయముకాదు. ఈతఁ డొక్కఁడు మాత్రమేకాక యిటీవలి కవులనే కులు కొన్నిచోట్ల పూర్వకవుల వాక్యములను దమకబ్బములయందుఁ జొప్పించియున్నారు. మఱియు నల్లసాని పెద్దనార్యుఁడు శ్రీనాథుని నైషధమునుండి కొన్ని వాక్యములను గ్రహించుటయేకాక యాతని పద్యములను జదివి యారీతి పద్యములనే పెక్కింటిని మనుచరిత్రమునందుఁ గూర్చియున్నాఁడు. అందుకు నిదర్శనముగా నొకటి రెండుపద్యముల నిందుఁ జూపుచున్నాను:—

సీ. నలినసంభవువాహనమువారువంబులు
 కులముసాములు మాకుఁ గువలయాక్షి
చదలేటి బంగారుజలరుహంబులతూండ్లు
 భోజనంబులు మాకుఁ బువ్వుఁబోఁడి
సత్యలోకముదాఁక సకలలోకంబులు
 నాటపట్టులు మాకు నబ్జవదన
మధురాక్షరము లైనమామాటల వినంగ
 నమృతాంధసులు యోగ్యు లనుపమాంగి
భారతీదేవి ముంజేతి పలుకుచిలుక
నమదగజయాన సద్బ్రహ్మచారి మాకు
వేదశాస్త్ర పురాణాదివిద్య లెల్లఁ
దరుణి నీయాన ఘంటాపథంబు మాకు—

శృంగారనైషధము. ఆ. ౨.

సీ. చిన్నివెన్నెలకందు వెన్నుదన్నిసుధాబ్ధిఁ
బొడమినచెలువ తోఁబుట్టు మాకు
రహిపుట్ట జంత్రగాత్రముల ఠాల్గరఁగించు
విమలగాంధర్వంబు విద్య మాకు
వనవిల్తుశాస్త్రంబు మనుకు లావర్తించు
పని వెన్నతోఁడఁ బెట్టినది మాకు
హయమేధ రాజసూయము లనఁ బేర్వడ్డ
సవనతంత్రంబు లుంకువలు మాకు
గనకనగసీమఁ గల్పవృక్షములనీడఁ
బచ్చరాగట్టుగమి రచ్చపట్టుమాకుఁ
బద్మసంభవవైకుంఠ భర్గసభలు
సాముగరిడీలు మాకు గోత్రామరేంద్ర—

మనుచరిత్రము. ఆ. ౨.

ఉ. వానిఁ బ్రశంసచేయఁ దగు వాఁడు కృతార్థతముండు వానిచే
నీనిఖిలంబు పావన మహీనకృపావిభవం బెలర్ప నె
వ్వానిగృహాంగణంబునకు వచ్చినత్రోవరజంబులందు నీ
మానితపాదయుగ్మక మమర్చుఁ బ్రఫుల్లసరోజదామముల్—

నైషధ. ఆ. ౩.

ఉ. వానిది భాగ్యవైభవము వానిది పుణ్యవిశేష మెమ్మెయిన్
వాని దవంధ్యజీవనము వానిదె జన్మము వేరుసేయ కె
వ్వానిగృహాంతరంబున భవాదృశయోగిజనంబు పావన
స్నానవిధాన్నపానముల సంతస మొందుచుఁ బోవు నిచ్చలున్—

మను. ఆ. ౧.

ఇట్టివాని నింకను బెక్కులు చూపవచ్చును. పెద్దన చెప్పిన పద్యములను గొన్నిటిని తెనాలి రామలింగకవి యాక్షేపించినట్లు కొన్ని

కథలు గలవుగాని యవి విశ్వాసార్హములు గావు. అయినను దీనిం జదువు వారికి వినోదకరముగా నుండవచ్చునని యెంచి యందొక పద్యమును దానిమీఁది యాక్షేపణమును నిందుదాహరించు చున్నాను :—

క. కలనాఁటిధనము లక్కఱ । గలనాఁటికి దాఁచఁ గములగర్భునివశమా
నెలనడిమినాఁటివెన్నెల । యలవడునే గాదెఁబోయ నమవసనిసికిన్.

అనుపద్యమును పెద్దన రచియింపఁగా నందలి "యమవసనిసి" యన్నప్రయోగము నవ ప్రయోగమునుగా భావించి రామకృష్ణకవి యప భ్రంశపదములతోఁ గూడిన యీ క్రిందిపద్యముచేత నాతని నాక్షేపించి యున్నాఁడని చెప్పుచున్నారు :—

క. ఎమితిని సెపితివి కపితము
బ్రమపడి వెఱిపుచ్చకాయ వడిఁ దిని సెపితో
యుమెతక్కయ దిని సెపితో
యమవసనిసి యన్నమాట యలసని పెదనా.

"అమవసనిసి" యన్నమాట తప్పు కాకపోవుటచేతను, రామ కృష్ణకవి యలసానిపెద్దన కాలములో నున్నవాఁడు కాకపోవుటచేతను. ఈకథ కేవలకల్పితమే కాని యిందు సత్య మెంతమాత్రమును లేదు. కృష్ణదేవరాయల యాస్థానమునకు వచ్చిన విద్వత్కవీశ్వరులను బరీక్షించు టకయి యాంధ్రకవితాపితామహుఁడె నియమింపఁబడుచు వచ్చెననియు, అతఁ డావచ్చిన కవీశ్వరులకు నానావిధము లయిన సమస్యలనిచ్చి వారు పూరించిన పద్యపూరణములనుబట్టి వారి సామర్థ్యమునను నిర్ణయించుచు వచ్చెననియు జనశ్రుతి గలదు. ఒకనాఁడు రాధామాధవుఁ డనుకవి తదాస్థానమునకు వచ్చినప్పుడు పరీక్షార్థముగా పెద్దన్న 'నగరు' 'తగరు' 'త్రాగరు' 'వగరు' అను పదములు ప్రాసస్థానములందుంచి రామాయణ పరముగాఁ బద్యమును గూర్పు మనఁగా నాకవి యిట్లు చెప్పెనఁట :—

చ. నగరు పగాయె నింక విపినంబుల కేగుఁడు రాజ్యకాంక్షకుం
దగరు కుమారులార యని తల్లి వగ ల్మిగులంగఁ దోఁపఁగాఁ
దొగరున రక్షఁగట్టి మదిఁ దోచక గద్గదఖిన్నకంఠయై
వగరుచుచున్నఁ జూచి రఘువంశవరేణ్యుఁడు తల్లి కిట్లనున్.

అని చెప్పఁగా సంతోషించి యీప్రాసములతోనే భారత భాగవతపరముగాఁగూడఁ బద్యములను రచింపు మని యడుగఁగా నాకవీశ్వరుఁడు వరుసగా నీక్రింది రెండు పద్యములను జెప్పి తనప్రావీణ్యమును జూపెనఁట.—

చ. తొగరుచి కన్నుదోయిఁ గడుఁదోఁచఁగఁ గర్ణుఁడు భీమసేనుపైఁ
దగరు ధరాధరంబుపయిఁ దాఁకినభంగిని దాఁకి నొచ్చి తా
వగరుచుచున్ వెసం బరుగువాఁడిన నచ్చటిరాజలోకముల్
నగరు సుయోధనాజ్ఞ మది నాటుటఁజేసి ధరాతలేశ్వరా.

చ. వగరుపుమాత్రమే వరుఁడు వశ్యుఁడుకాఁడు సఖీనఖత్వమె
న్న గరుడవాహనుండు మము నాఁ డటు డించుటయెల్ల నుద్ధవా
తగ దని కాక మోహపులతాతనువైన విడంగఁ జూతురే
తొగరుచి మోపధీశునకుఁ దోఁపఁగఁజేయు నె పీడనాడఁగన్.

అల్లసానిపెద్దన్నది మృదుశైలి; కవిత్వము సలక్షణముగాను మధురముగాను నుండును. ఈవిషయమునే కృష్ణరాయలు "కృతి రచింపుము మాకు శిరీషకుసుమపేశల సుధామయోక్తులఁ బెద్దనార్య" యన్న వాక్యము బోధించుచున్నది. మనుచరిత్రము శృంగారరస ప్రధానమయినదిగా నున్నది. ఆగ్రంథము సాధారణముగా సంస్కృతపద భూయిష్ఠముగా నున్నను, కొన్నిచోట్ల మనోహరముగా సంస్కృతాంధ్రపదములు రెండును సమానముగాఁ గలిసినదిగాను నాలవయాశ్వాసము కేవలాంధ్రపదభూయిష్ఠమైనదిగాను నున్నది. ఈతని కవిత్వమునందలి పదవాక్యజటిలత్వము నుబట్టి "యల్లసానివాని యల్లిక బిగియును" అను

ప్రసిద్ధి వచ్చినది. ఈయన కవితారీతిని దెలుపుటకయి మనుచరిత్రము నుండి కొన్ని పద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను.—

చ. అటఁజని కాంచె భూమిసురుఁ డంబరచుంబిశిరస్సరజ్ఝరీ
పటలముహుర్ముహుర్లుఠదభంగతరంగమృదంగనిస్వన
స్ఫుటనటనానురూపపరిఫుల్ల కలాపకలాపిజాలమున్
గటకచరత్కరేణుకరకంపితసాలము శీతశైలమున్. ఆ. ౨.

మ. అకలంకౌషధసత్త్వముం దెలియ మాయా ద్వార కావంతి కా
శి కురుక్షేత్ర గయా ప్రయాగముల నే సేవింప నుద్దండ గం
డక వేదండ వరాహ వాహరిపు ఖడ్గవ్యాఘ్రము మిమ్మంచుఁ గొం
డకు రాఁ జెల్లునె బుద్ధిజాడ్యజనితోన్మాదుల్గదా శ్రోత్రియుల్. ఆ. ౨.

ఉ. ఎక్కడియూరు కాల్నిలువ కింటికిఁ బోయెదనంచుఁ బల్కు దీ
వక్కడి మోసుటీరనిలయంబులకు న్సరిరాక పోయెనే
యిక్కడిరత్నకందరము లిక్కడినందనచందనోత్కరం
బిక్కడి గాంగసైకతము లిక్కడియాలవలీనికుంజముల్. ఆ. ౨.

ఉ. చేసితిజన్నముల్ తపముఁ జేసితి నంటి దయావిహీనతం
జేసినపుణ్యము ల్ఫలముఁ జెందునె పుణ్యము లెన్నియేనియుం
జేసినవాని సద్గతియె చేకుఱు భూతదయార్ద్రబుద్ధి నో
భూసురవర్య యింత తలపోయవు నీచను వేల చెప్పుమా. ఆ. ౨.

ఉ. ఎంతతపంబు చేసి జనియించినవారొకొ మర్త్యభామినుల్
కాంతుఁ డవజ్ఞఁ జేసినను గాయముఁ బాయుదు రే నమర్త్యనై
చింతలవంతలం జివికి సిగ్గరితి స్మృతిలేనినాడుచె
ల్వింతయు శూన్యగేహమున కెత్తినదీపిక యయ్యె నక్కటా. ఆ. ౩.

ఉ. ఓయి దయావిహీనమతి యూరక యీపసిబిడ్డఁ గొట్టఁగాఁ
జే యెటులాడె నీకు నిది చేసిన దేమి వృథాశపింతు రే

బోయవె యాఁడుతోఁడునను బుట్టవె శాపనిమిత్తమే తపం
బీయెడ నున్న శాంతిపరు లేమనువా రిఁక నీచరిత్రకున్. ఆ. ౪.

శా. తండ్రీ నాకు ననుగ్రహింపఁగదె పైద్యం బంచుఁ బ్రార్థించినన్
గండ్లా నటు లాడి ధిక్కృతులఁ బోకాల్మంటి వోహో మదిం
దీండ్ర ల్గలినవారి కేకరణినేని న్విద్య రాకుండునే
గుండ్రా డాఁచినఁ బెండ్లి యేమిటికిఁ జిక్కుం గష్టముప్పింపచా. ఆ.౫.

శా. నీవై శిష్యము తిట్టుల న్మెఱయునే నీకంటె నేఁ దక్కువే
యీవే కన్యక నీవుగాక మఱి మద్వృత్తాన్వయాచారముల్
నీవా పేర్కొనుపాటివాఁడ విటఁ గానీ నిల్వుఁ గాకేమి పో
పో విప్రాధమ సన్నుఁబోల నిఁక నల్పు ల్లేరు దంభవ్రతా. ఆ. ౬.

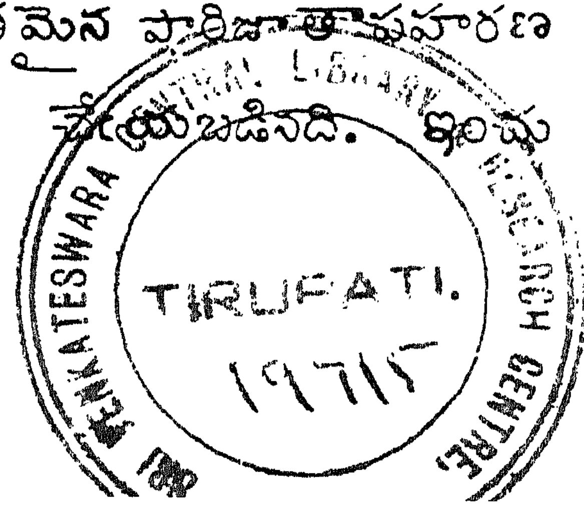
3. నంది తిమ్మన్న

ఈకవి కృష్ణదేవరాయని యాస్థానమునం దుండి ప్రసిద్ధిగన్న వారిలో నొకఁడు. ఇతఁడాఱువేల నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; ఆపస్తంబ సూత్రుఁడు; కౌశికగోత్రుఁడు; నంది సింగన్నకును తిమ్మాంబకును పుత్రుఁడు; వరాహపురాణాది గ్రంథములను రచించి ప్రఖ్యాతి కెక్కిన మలయమారుతకవికి మేనల్లుఁడు. ఈతఁడు శివభక్తుఁడు. అఘోర శివ గురుని శిష్యుఁడు. ఈకవిని సాధారణముగా ముక్కుతిమ్మన యని వాడుదురు.

శా. నానాసూనవితానవాసనల నానందించుసారంగ మే
లా నన్నొల్లదటంచు గంధఫలి బల్కానం దపం బంది యో
షానాసాకృతిఁదాల్చి సర్వసుమనస్సౌరభ్యసంవాసియై
పూనెం బ్రేక్షణమాలికామధుకరీపుంజంబు నిర్వంకలన్.

అను ముక్కునువర్ణించిన యీ పద్యమును తిమ్మకవి రచియించె ననియు, ఈపద్య చమత్కృతిని జూచి మెచ్చి రామరాజభూషణుఁడు నాలుగువేల వరాలిచ్చి కొని తన వసుచరిత్రమునందు వేసికొనెనని యనియు, ముక్కుమీఁది యీ పద్యమును రచించుటచేతనే యీ కవిని ముక్కుతిమ్మన్న యని యెల్లవారును వాడుచు వచ్చిరనియు, లోక ప్రవాదము కలదు. కాని యిదియుఁ గవులను గూర్చి మనవారు సాధారణముగాఁ జెప్పుకొను కల్పనాకథలలోఁ జేరినదే కాని నిజమయినది కాదు. మొట్టమొదట రామరాజభూషణుఁ డీకవికాలములో లేనేలేఁడు, ఒకవేళ నున్నాఁడనుకొన్నను వసుచరిత్రమువంటి మహాప్రబంధమును రచియింపఁ గలిగిన కవిగ్రామణి యింతమాత్రపు కల్పనను నాసికా వర్ణనముఁగూర్చి చేయలేకపోయెననుట పరిహాసాస్పదము. కాఁబట్టి యీ కథ యణుమాత్రమును విశ్వాసపాత్ర మయినదిగాదు. కాకపోయినయెడల నందివారని యింటిపేరుగల యీ కవిని ముక్కుతిమ్మన్న యని జను లేలపిలుతురని కొంద ఱడుగవచ్చును. ఈ కవికి ముక్కు పెద్దదనియు, అందుచేత నీతని నెల్లవారును ముక్కుతిమ్మన్న యని పిలుచుచు వచ్చిరనియు, ఇంకొక వాడుకగూడఁ గలదు. ఈతనిని ముక్కుతిమ్మన్న యని యాడుట కిదియే నిజమయిన కారణము కావచ్చును. ఈతనిపలుకులు ముద్దులు గులుకుచుండుటచేత నిటీవలివారు "ముక్కుతిమ్మనార్యు ముద్దుపలుకు" అని గ్రంథములయందీతని మృదుపదరచనను శ్లాఘించియున్నారు. తిమ్మనకృతమయిన పారిజాతాపహరణము మృదుమధుర పదములతో రసికజనహృదయరంజకముగాఁ గూర్పఁబడినది.

అల్లసానిపెద్దన నొక్కనివిడిచిన పక్షమునఁ గృష్ణదేవరాయ లీతనినే యెల్ల కవులకంటె నధికముగా గౌరవించుచు వచ్చెనని చెప్పవచ్చును. పెద్దనకృతమైన మనుచరిత్రమువలెనే తిమ్మనకృతమైన పారిజాతాపహరణ ప్రబంధమును గృష్ణదేవరాయునికే యంకితము చేయఁబడినది. ఇట్లు

మించుగాఁ బారిజాతాపహరణము మనుచరిత్రము రచియింపఁబడిన కాలమునందే రచియింపఁబడిన దగుటచేత హూణశకము ౧౫౨౦ వ సంవత్సరమునకుఁ బూర్వముననే పారిజాతాపహరణము ముగింపఁబడి నది. తదనంతరమీకవి కొన్ని సంవత్సరములుమాత్రము బ్రతికి కృష్ణదేవ రాయఁడు జీవించియుండఁగానే మృతినొందెను. కాఁబట్టి యితఁడు దాదాపుగా ౧౫౨౮ వ సంవత్సరమువఱకును జీవించియుండెనని చెప్ప వచ్చును. ఈకవియొక్క జన్మస్థలము గణపవరమని యొకరు వ్రాసి యున్నారుగాని దానిసత్యమును స్థిరపఱచుటకుఁ దగినయాధార మేదియుఁ గానరాదు. మఱియు నీతనిని కృష్ణదేవరాయనిభార్య తన పుట్టి నింటి యరణపుఁ గవినిగాఁ దెచ్చెనని చెప్పుదురుగాని యదియు పుక్కిటి పురాణమే. ఈతని పూర్వులు మొదటినుండియు రాయలవారి పూర్వుల వద్దనే విద్వత్కవులుగా నుండి వారికిఁ గృతు లిచ్చుచు వచ్చినట్లు గ్రంథ నిదర్శనములు గలవు. తిమ్మన పూర్వుఁడైన నందిమల్లనయు, మేనమామ యైన మలయమారుతకవియుఁ గృష్ణదేవరాయల తండ్రియైన నరస రాయల యాస్థానమునందుండి యిద్దఱును గలిసి వరాహపురాణమునుఁ దెనిఁగించి నరసరాజును దానికిఁ గృతిపతినిజేసిరి. తిమ్మకవి తన పారి జాతాపహరణమునఁ బ్రథమాశ్వాసములోఁ గృష్ణుఁడు పారిజాతపుష్ప మును రుక్మిణి కిచ్చుటవలన వచ్చిన కోపమును దీర్చుటకై సత్యభామకు మ్రొక్కెననియు, మ్రొక్కఁగా నాపడఁతి యెడమకాలితో నాతనితల దన్నెననియు, అందుల కాతఁడలుగక ముండ్లవంటి తనగగుర్పొడిచిన తలవెండ్రుకలు సోఁకి కాలు నొచ్చెనని యా ప్రియభార్య నూరార్చె ననియు, ఆమె యంతటితోను బ్రసన్నురాలుగాక నాథుని నిష్ఠురోక్తు లాడెననియు, ముద్దులు గులుకు పలుకులతో నీ క్రింది పద్యములయందుఁ జెప్పెను :—

ఉ. పాటలగంధి చిత్తమునఁ బాటిలుకోపభరంబుఁ దీర్ప నె
ప్పాటను బాటుగామి మృదుపల్లవకోమలతత్పదద్వయీ
పాటలకాంతి మౌళిమణిపఙ్క్తికి వన్నియపెట్ట నాజగ
న్నాటకసూత్రధారి యదునందనుఁ డర్మిలి మ్రొక్కె మ్రొక్కినన్.

మ. జలజాతాసనవాసవాదిసుర పూజాభాజనంబై తన
ర్చులతాంతాయుధుకన్నతండ్రిశిర మచ్చో వామపాదంబునన్
దొలఁగం ద్రోచె లతాంగి యట్లయగు నాథుల్నేరముల్సేయఁ బే
రలుకం జెందినయట్టికాంత లుచితవ్యాపారముల్నేర్తురే?

క. కోపనపదహతిఁ గుహనా
గోపాలుఁడు గాంచి మెయి గగుర్పొడవఁగ ను
ద్దీపితమన్మథరాజ్య
ప్రాపితుఁడై పలికెఁ గూర్మి బయలుపడంగన్.

చ. నను భవదీయదాసుని మనంబున నెయ్యపుఁగిన్కఁ బూని తా
చినయది నాకు మన్ననయె చెల్వగునీపదపల్లవంబు మ
త్తనుపులకాగ్రకంటకవితానము తాఁకిన నొచ్చు నంచు నే
ననియెద నల్క మానవుగదా యిఁకనైక నరాళకుంతలా.

చ. అన విని మానినీతిలక మప్పుడు మేయరదోఁప నిక్కి వీ
డినకచపంక్తిఁ బల్మఱు ముడి న్వెడఁద్రోఁపుచుఁ బైచెఱంగు గ్ర
క్కునఁ జనుదోయిఁ జేర్చుచు మొగంబున లేఁజెమ రంకురింప జం
కెన నెఱచూపుచూచి పలికెం జలితాధరపల్లవాగ్రయై.

ఉ. ఈనయగారవుంబ్రియము లీపస లీమొగమిచ్చుమాట లే
లా నిను నమ్మియుండినఫలం బిదె తోడనె కల్గె నీకు నీ
యాన సుమీ ననుం జెనకి యాడివెట్టిన నవ్వువారలం
గాన వెఱుంగునే పసులకాపరి భావజమర్మకర్మముల్.

ఉ. ఇంకిటు నిన్ను నమ్మి నను నేమిటికిం గెరలించె దెంతయుం
బొంకముగాని యీవలని బొంకులు మాచవిగావు రుక్మిణీ
పంకజపత్రనేత్రకును బ్రాణపదంబులుగాన వల్లవీ
కింకర చాలుఁజాలు నడకింపకు నింపకు లేనిపూరుముల్.

ఉ. గట్టివచేతలుం బసలుఁ గల్లఁదనంబులు నీవు పుట్టఁగాఁ
బుట్టిన వెందు లేనిపలుఁబోకలమాయలు నీకు వెన్నతోఁ
బెట్టినవో లెఱింగియును బేలతనంబున నిన్ను నమ్మి నా
గుట్టును దేజము న్మిగులఁ గోల్పడిపోయితి నేమిచేయుదున్.

చ. మునిపతివచ్చి పూవొసఁగి మోదముతోడ భవత్ప్రియాంగనన్
వినుతి యొనర్పఁగా వినినవీనుల మాచవిగాని మాటలున్
వినవలసెంగదా యిప్పుడు నీ విటవచ్చుట పారిజాతవా
సనఁ బ్రకటించి నాకు నెకసక్కెము చేయనకాదె చెప్పుమా.

క. మానంబె తోడవు సతులకు
మానమె ప్రాణాధికంబు మాన మఖిలస
న్మానములకు మూలం బగు
మానరహిత మైనబ్రదుకు మానిని కేలా ?

ఈపద్యములను విన్నపిమ్మట లోకమున భార్యాభర్తలలో నిట్టి వినోదము జరుగుట స్వాభావికము కాదని యెంచి రాజిది స్వభావవిరుద్ధమని పలికెనఁట! కవి యప్పు డేమియుఁ బ్రత్యుత్తర మియ్యక యూరకుండెనఁట! అటుపిమ్మటఁ గొన్నిదినములకే రాజు ప్రణయకలహము సంభవించినప్పుడు భార్యవలనఁ దనకు నిట్టిగౌరవమే సంప్రాప్తముకాఁగా కామావేశపరవశుఁ డయి యానందించి వెంటనే సభకు వచ్చి పుస్తకములో నెల్ల నీభాగమే మిగుల స్వభావసిద్ధముగా నున్నదని శ్లాఘించెనఁట! ఈకథనే కొంద ఱింకొకవిధముగా మార్చి పొలయలుకలో

నోడలు తెలియక భార్య తనశిరస్సును వామపాదముతో నలంకరింపఁగా గోపించి రాజు భార్యతో సహశయ్యాసంభాషణములు మానివేసె ననియు, కవి యీసంగతి తెలిసికొని యాదంపతులను మరలఁ గలుపుటకై యీగ్రంథమును జేసి వినిపింపఁగా రాజు బుద్ధి తెచ్చుకొని కృష్ణునంతటివానికే యట్టి యవస్థ తటస్థించినప్పుడు తన కేమిలెక్క యని మరల భార్యతోఁ గూడె ననియు చెప్పుచున్నారు.

ఈకవియొక్క దాతృత్వమునుగూర్చి యొక కథగలదు. ఇతఁడు పారిజాతాపహరణమును రాజున కంకితము చేసినప్పుడు రాజు చతురంతయానమహాగ్రహారములును మణికుండలములును బహుమానము చేసెను. ఆయమూల్యమణికుండలములను ధరించి తిమ్మన వాకిటఁ గూరుచుండి యుండఁగా నొకబట్టు వచ్చి యాతని కవననైపుణి నిట్లు స్తుతించెనఁట !

క. మాకొలఁది జానపదులకె । నీకవితాఠీవి ? యబ్బునే కూపనట
ద్భేకములకు గగనధునీ । శీకరములచెమ్మ ? నంది సింగయతిమ్మా !

స్తుతింపఁగానే యతఁడు తనయొద్ద నప్పుడు మఱేదియు నమూల్యవస్తువు లేకపోవుటచేత వెంటనే తనచెవి నున్నయమూల్యరత్నకుండలమొకటి యాబట్టుకవి కిచ్చెనఁట! మఱునాఁడు తిమ్మకవి యొంటిచెవి కుండలముతోనే రాజాస్థానమునకుఁ బోయి యుండఁగా నచ్చటి కాబట్టు కవియు వచ్చెనఁట! అప్పుడు ప్రస్తావవశమున రాజాకుండలదానవృత్తాంతమును బట్టు చెప్పినపద్యమును విని,

క. మాకొలఁది జానపదులకె । నీకవితాఠీవి ? యబ్బునే కూపనట
ద్భేకములకు నాకధునీ । శీకరములచెమ్మ ? నంది సింగయతిమ్మా!

'అని 'గగన' యనుటకు మాఱుగా 'నాక' యని యుండినచో మరింతసరసముగా నుండునని సెల విచ్చెనఁట! అప్పు డాపద్దెమునకు వన్నె దెచ్చితిరని చెప్పి తన చెవికుండలమును బట్టుకవియు, తనచెవికుండల

మును తిమ్మకవియు, రాజుముందఱఁ బెట్టి సమర్పించిరఁట! రాజు వారి యౌదార్యమునకును సరసత్వమునకును మెచ్చి యిరువురకును నర్వా బహుమతులుచేసి సత్కరించి పంపెనఁట!

రాయల యాస్థానమునందుఁ గొంతకాల మొకబట్టుకవి ప్రబలుఁడుగా నుండి యితరకవులను సరకుగొనక యవమానించుచుండఁగా పెద్దనాది కవులందఱును గూడి యొకనాఁడు తిమ్మకవి వాకిటఁ గూరుచుండి యాలోచించుచుండిరనియు, అప్పుడా బట్టామార్గమునఁ బోవుచు వారిని జూచి వారికి వినఁబడునట్లుగాఁ దనభటుఁడైన మాధవునితో

క. వాకిటికావలి తిమ్మని । వాకిటికవికోటి మాధవా కిటికోచే

అనిపలికి పరిహాసించెననియు, అదివిని కుపితుడయి యాంధ్ర కవితా పితామహుఁడైన యల్లసాని పెద్దన

క. ప్రాకృత సంస్కృత ఘుర్ఘుర । మూకీకృతకుకవితుంగముస్తాతతికిన్
వాకిటికావలి తిమ్మన । వాకిటికవికోటి మాధవా కిటికోచే.

అని పద్యమును బూరింపఁగా బట్టుకవి సిగ్గువడి తలవంచుకొని పోయెననియు ఒక కథను జెప్పుచున్నారు. వాకిటికావలి తిమ్మన నంది తిమ్మన కాఁడనియు అతఁడు రాజునొద్ద సేనాధిపతిగానుండి దుర్గసంరక్షణము చేయుచుండు మఱియొక తిమ్మనయనియు, అతఁడొకనాఁడు రాజభవనమువాకిట రాజిచ్చిన యమూల్యవస్త్రమును గప్పుకొని కావలి కాచుచుండఁగా రాజదర్శనార్థము లోపలికిఁ బోవుటకయి యచ్చటి కల్లసాని పెద్దనయు, ముక్కుతిమ్మనయు, బట్టుమూర్తియు, తెనాలి రామకృష్ణుఁడును వచ్చి యాతనిజూచి వారిలోఁ బెద్దన మొదట

క. వాకిటి కావలితిమ్మా

అని పద్యము నారంభించి లోపలికిఁ బోయెననియు, అటుపిమ్మట నందితిమ్మన

ప్రాకటముగ సుకవివరులపాలిటి సామ్మా

అని రెండవచరణమును పూరించి లోనికిఁ జనియెననియు, తరు వాత బట్టుమూర్తి

సీ కిదె పద్యము గొమ్మా

అవిపలికి లోపలి కరిగెననియు, కడపట వికటకవియైన రామ కృష్ణుఁడు

నా కీపచ్చడమెచాలు నయమున నిమ్మా.

అని పద్యము పూర్తిచేయఁగా నతఁడు వెంటనే తనపచ్చడమును రామకృష్ణునిమీఁద వైచెననియు, రాజావారివి యాతని సాహసౌదార్యములకు మెచ్చి గొప్ప బహుమానమిచ్చెననియు ఇంకొకకథను జెప్పుచున్నారు. ఇటువంటి కథలనేకము లున్నవి. ఒకనాఁడు రాయలవారాస్థానమునఁ గొలువుండి తన పార్శ్వములనున్న తిమ్మన్నను పెద్దన్నను బట్టుమూర్తిని జూచి వరుసఁగా తామరాకులోని నీటిబొట్టును కుక్కుటమును వరాహమును దిరస్కరించుచుఁ బద్యములను జెప్పుఁడని వేఁడఁగా వా రాశుకవిత్వముగా నీమూఁడు పద్యములను జెప్పిరఁట :—

ఉ. స్థానవిశేషమాత్రమునఁ దామరపాకున నీటిబొట్టు నీ
కూసిక మౌక్తికంబనుచుఁ బోల్చినమాత్రనె గర్వ మేటికిన్
మానవతీశిఖామణులమాలికలందును గూర్పవత్తువో
కానుక లియ్యవత్తువో వికాసముఁ దెత్తువో మేలు దెత్తువో :—

ముక్కుతిమ్మన.

శా. రంతు ల్మానుము కుక్కుటాధమ దరిద్రక్షుద్రశూద్రాంగణ
ప్రాంతో లూఖలమూలతండులకణగ్రాసంబుచేఁ గ్రొవ్వి దు
ర్దాంతాభీలవిశేషభీషణధణాంతర్మాంససంతోషిత
స్వాంతుండైన ఖగేంద్రుకైవడుట నీజంఝూటము ల్సాఁగునే—

పెద్దన్న.

ఉ. తక్కక నేల ముట్టిగొని త్రవ్వఁగనేర్తు నటంచుఁ దాఁకు తా
నొక్కెరజాతియంచు ముద మొందకు బుద్ధిని వెట్టివంది నీ
వెక్కడ యాదిఘోణియన నెక్కడ యద్రిసముద్రసుగ్గధూ
ర్త్యాకృతలంబు నొక్కయరపంటనె మింటికినెత్త నేర్తువే—

బట్టుమూర్తి.

ఈ తిమ్మకవి కవిత్వము శ్రుతికటువుగాక యర్థగాంభీర్యమును పదలాలిత్యమును గలదయి సలక్షణ మయినదిగా నున్నది. ఈయన శయ్యాలాలిత్యమును జూపుటకుఁ బూర్వోదాహృతము లైన పద్యములే చాలియున్నను బారిజాతాపహరణములోని మఱికొన్ని పద్యములను గూడ నిందుఁ బొందుపఱుచుచున్నాను :—

చ. అతులమహానుభావ మని యవ్విరిఁ దానొకపెద్ద చేసి య
చ్యుతునకు నిచ్చుకం బోదవ నూడిద యిచ్చిన నిచ్చెఁగాక తా
నతఁడు ప్రియంబు గల్గునెడ కర్పణచేసినఁ జేసెఁగాక యా
మతకరివేలుపుందపసి మమ్ముఁ దలంపఁగనేల యచ్చటన్— ఆ. ౧.

ఉ. ఓచెలి శౌరి కిచ్చెనఁట యొక్క లతాంతముఁ దెచ్చి నారదుం
డాచపలాక్షి కిచ్చెనఁట యాతఁడు నవ్విరి యిట్టిమాట లా
హా చెవుల విననంబడియుఁ బ్రాణము దాల్చెద మేన నింతగా
నోచితి నింక నెట్టిని కనుంగొని నెమ్మెయి నున్నదాననో— ఆ. ౧.

చ. అరదము నెక్కి కేతనపటాంచలచంచల మైనతాల్మితోఁ
దురగజవంబు ము న్నడవఁద్రోచి కడంగెడుతత్తరంబుతోఁ
దిరిగెడుబండికండ్లపగిదిన్ భ్రమియించు మనంబుతోడ నా
హరి చను దెంచె సత్యసముదంచితకాంచనసౌధవీధికిన్— ఆ. ౧.

మ. ఎలదేఁటుల్ తమవాలుఁగన్నవలపై నిందీవరభ్రాంతిచే
మెలఁగం జేరలఁ గప్పుకో నలవిగామిం జీఁదఱం జెంది యి

చ్చులఁ గాంక్షించిరి నిర్నిమేషజలజాస్య ల్మానుషత్వంబు ల
య్యళిభీతి న్ముకుళీకృతాక్షి యగుసత్యాకాంత నీక్షించుచున్. ఆ. ౪

ఉ, తానటె పారిజాతవసుధారుహముం గొనిపోవువాఁడు క
న్గానఁడు యాదవుం డనుచుఁ గన్నులువేయును జేవురింప వై
శ్వానర ధర్మ దైత్యవర వారిధి పానిల యక్షనాయ కే
శానులదిక్కు చూచి కులిశంబు కరంబునఁ బూన్చి పట్టినన్. ఆ. ౫

ఉ. సొమ్మన నెద్ది యే ననఁగ సొమ్మున కెవ్వఁడు కర్త వీవు నీ
సొమ్మఖిలప్రపంచమును సూరకులంబు నలంకరించు నీ
వమ్మహి నుండు నంతకు ననన్యదురాపము పారిజాతభూ
జమ్మును నుండు నన్న వికసన్ముఖుఁడై హరి పీడుకొల్పుచున్. ఆ. ౫

---

4. ధూర్జటి కవి

ఇతఁడు పాకనాఁటి యాఱువేల నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; భరద్వాజగోత్రుఁడు; ఆపస్తంబసూత్రుఁడు: కాళహస్తిపుర నిలయుఁడు; శివభక్తుఁడు. ఈతఁడు కృష్ణదేవరాయలకాలములో నున్నందున దాదాపుగా ౧౫౨౦ - ౩౦ వ సంవత్సర ప్రాంతములం దున్నవాఁడని చెప్పవచ్చును. ఇతఁడు కాళహస్తిమహాత్మ్యమను నాలుగాశ్వాసములుగల పుస్తకమును, కాళహస్తీశ్వర శతకమును రచించి కాళహస్తీశ్వరున కంకితముచేసెను. ఈయన కవనము సలక్షణ మయి మిక్కిలి మధురముగా నుండును. ఈతని కవిత్వ మాధుర్యమున కాశ్చర్యపడి కృష్ణదేవరాయ లొకనాఁడు సభలోఁ గూరుచుండి తన యాస్థానకవులకు

చ. స్తుతమతి యైనయంధ్రకవి ధూర్జటిపల్కుల కేల కల్గెనో
యతులిత మాధురీమహిమ—

అని సమస్య యిచ్చినట్లును వారిలో నొక రీక్రిందిరీతిని సమస్యా పూరణము చేసినట్లును చెప్పుచున్నారు :

చ. స్తుతమతి యైనయంధ్రకవిధూర్జటిపల్కుల కేల గల్గెనో
యతులిత మాధురీమహిమ ? హా తెలిసెన్ భువనైకమోహనో
ద్ధత సుకుమారవార వనితాజనతా ఘనతాపహారి సం
తత మధురాధరోదితసుధారసధారలు గ్రోలుటంజుమీ.

ఈయిపద్యమునుబట్టి చూడఁగా ధూర్జటికవి సంతత వేశ్యాప్రియుఁడయిన రసికపురుషుఁ డయినట్టు కనుపట్టుచున్నాఁడు. అట్టి యఖండ శివపూజాధురంధరుఁడైన భక్తాగ్రేసరుని నిట్టి జారత్వదోష మేల విడువకుండెనో యూహింపఁజాలకున్నాము. మనదేశముయొక్క దౌర్భాగ్యము చేతఁ జిరకాలమునుండి యిచ్చట విశుద్ధచరిత్రము మతమునుండి విడిపోయినది. ఎట్టి దుశ్చరిత్రముగలవాఁ డయినను విభూతి, రుద్రాక్షలు మొదలయిన బాహ్యచిహ్నములను ధరించినమాత్రమున భక్తాగ్రేసరుఁడుగాఁ బరిగణింపఁబడుచున్నాఁడు. అయినను క్రమముగా నిప్పుడిప్పుడు మతమునకు సత్ప్రవర్తన మావశ్యకమన్న సత్యము జనుల మనస్సులలో నాటుకొనుచున్నందున కొంతయు సంతసిల్లవలసి యున్నది. ఈ మహాకవియొక్క కవితాధార తెలియుటకయి కాళహస్తిమహాత్మ్యములోని కొన్ని పద్యముల నిం దుదహరించుచున్నాను:-

చ. అమితము లైనజంతువుల కక్కడ నుత్తమ మధ్య మాధమ
త్వము లరయంగఁ గాన మపవర్గరమాసతిఁ బెండ్లియాడుచో
సమతయెకాని తత్పురముసాటిగ నన్యపురంబు లెన్నఁగా
నమరు నటన్న హస్తిమశకాంతర మంతియ వాసి చూచినన్. ఆ ౧

చ. పరిచితబంధనైపుణి నపారకళానుభవప్రసక్తి నా
దరసవివేకసంపద సనాశుకవాక్యసుధానుభూతి మో
హరహితవృత్తిఁ బ్రస్ఫురదనంగరహస్య విచారబుద్ధి న
ప్పరమునఁ గామినీజనులు పొల్తురు యోగిజనంబుపోలికన్. ఆ. ౧

శా. ఆవేళం బురపల్లవప్రకరనేత్రానందబాష్పాంబుధా
రావర్షాగమచంచలాలతిక దుర్వారప్రసూనాస్త్రి తే
జోవైశ్వానరసామిధేని రశనాసూత్రస్థితస్వర్ణపే
టీవిన్యస్తకపర్ది యొక్క కలకంఠీరత్న మేతెంచుచున్. ఆ. ౧

మ. ప్రణతు ల్చేయుచుఁ గాంచెఁ గుంభజుఁడు లోపాముద్రతోఁగూడి ద
క్షిణకైలాసము నంబికాహారకృత శ్రీపాదుకాన్యాసమున్
మణిమంత్రౌషధవాసమున్ భవమహామాయావిపర్యాసమున్
గణనాతీత నటీవిలాసము సమగ్రశ్రీసముల్లాసమున్. ఆ. ౧

చ. పులులు కురంగముల్ కరటిపోతము లేనులు మన్నుఁబిళ్ళు దు
ప్పులు కణుఁతుల్ కిటుల్ చెవులపోతులు కొర్నవగండ్లు భల్లుకం
బులు చమరీమృగంబు లెనుబోతులు కస్తురిపిల్లు లాదిగాఁ
గల మృగరాజిఁ బెక్కువిహంగంబులఁ గానుక లంపెఁ దండ్రికిన్-ఆ.3.

5. మాదయ్యగారి మల్లన్న

ఈతఁడుకూడ కృష్ణరాయని కాలములో నున్న లక్షణికుఁడయిన కవులలో నొకఁడు. అవఱకు మల్లన్నయని మఱియొక కవి యుండి యుండుటచేత నీతని తండ్రి పేరిట్లోఁడఁగూడఁ జేర్చి మాదయ్యగారి మల్లన్న యని చెప్పుదురు. ఇతఁడు శైవబ్రాహ్మణుఁడు. కొండవీటి పురమునుండినవాఁడు. ఈతనికిఁ బూర్వమునందుండి యేకాదశీమాహాత్మ్యమును రామాయణాంతరము గల రుక్మాంగదచరిత్రమును రచియించిన మల్లన్న ప్రౌఢకవి మల్లన్న యనఁబడును. మాదయ్యగారి మల్లన్న రాజశేఖరచరిత్రమను మూఁడాశ్వాసముల గ్రంథమును యౌవనారంభదశయందే రచియించెనఁట! ఈరాజశేఖరచరిత్రము నాదిండ్ల యప్పామాత్యున కంకితము చేయఁబడినది. ఈకవి కృష్ణరాయల యనంతరము గూడ జీవించియుండుటచేత నించుమించుగా శాలివాహనశకము ౧౪౮౦ వ సంవత్సరప్రాంతమువఱకును బ్రతికియుండెనని చెప్పవచ్చును. ఈతని కవిత్వము మృదుమధుర పదగుంభనము కలదయి మనోహరముగా నున్నది. ఈ కవి చరిత్రమును గూర్చి మఱియేమియుఁ దెలియకపోవుటచేత రాజశేఖర చరిత్రమునుండి కొన్ని పద్యముల నుదాహరించుచు విరమించుచున్నాను :—

ఉ. చొచ్చినఁ బోకుపోకు మనుచున్ నృపకేసరి తేరు డిగ్గి నీ
వెచ్చటి కేగిన న్విడుతునే పటుబాణపరంపరాహతిన్
బచ్చడి చేయువాఁడ నని ఫాలనటద్భ్రుకుటీకరాళుఁడై
యిచ్చ నొకింతయేని చలియింపక తద్బిలవీథి దూఱఁగన్—ఆ. ౨.

ఉ. సాహసికాగ్రగామి నృపసత్తముఁ డట్లు తదీయ ఘోరమా
యాహమికల్ హరింపుచు నిరంకుశ విక్రమకేళిఁ జూప ను

త్సాహము తక్క యాత్మపురిచక్కటి నొప్పెడుకాళికా
గేహముచొచ్చి తద్దనుజకీటము పాటిలుభీతి పెంపునన్ — ఆ. ౨.

మ. కలమాన్నంబు ఘృతంబుఁ బాయసము శాకవ్రాతము ల్పిండివం
టలుఁ బాల్తేనియ జున్ను వెన్నయిడి నానా లుక్కెర ల్చక్కెరల్
ఫలము ల్పానకము ల్రసాయనము లంబ ళ్ళారుఁబిం డ్లారుఁగా
యలు బజ్జు ల్దధిపిండఖండములు నం దావిర్భవించె న్వెసన్ — ఆ. ౨.

శా. కేళీకాంచనసౌధవీథికలచక్కిన్ దొట్లలోఁ బెట్టి యో
ప్రాలేయాచలకన్య కౌధనకృపాపారంగతా నిద్రవో
వే లావణ్యపయోనిధీ యనుచు నావిర్భూతమోదంబుతో
జోలల్పాడుదు రక్కుమారకునకున్ శుద్ధాంత కాంతామణుల్ - ఆ. ౨

ఉ. రాహువుఁగాను నిన్నరగరాచినశూలినిగాను సీతను
ద్రోహముచేసినట్టియలరోహిణితండ్రినిగాను దజ్జగ
న్మోహిని నీలనీలకచ ముద్దులచక్కెరబొమ్మఁ గూర్ప క
య్యో హరిణాంక తావకమయూఖముఖంబుల నేచ నేటికిన్ — ఆ. ౨.

వెనుకటి కూర్పులయందుఁ బయివిధమునఁ బ్రకటించినతరువాత, ఈటీవల నాకు రాజశేఖరచరిత్రము సమగ్ర మయిన ప్రతియొకటి దొరకినది. అందలి యాశ్వాసాద్యంతముల యందుండిన ఈ క్రిందిపద్యములను బట్టి కృతిపతి యింటిపేరు నాదిండ్లవారనియు, పేరప్పామాత్యుఁడనియు, అతఁ డాఱువేల నియోగిబ్రాహ్మణుఁ డనియు, కృష్ణమాంబా కుమారుఁ డనియు, మంత్రియు దండనాథుఁడు ననియు, తెలియవచ్చుచున్నది.—

శా. వైరించప్రతిభావదావదవచోవైయాత్య సాతత్యస
త్యాహూఢస్థితిపాండవాగ్రజ మహీయస్స్వచ్ఛకీర్తిచ్ఛటా
పారావారనిమగ్నశత్రుగణ శుంభత్పూర్వ భూభృద్ధిశా
నారీమన్మథ బంధురక్షణచణా నాదిండ్లవంశాగ్రణీ — ఆ. ౧.

మాలిని. హరిచరణపయోజధ్యానసంధానమార్గా
స్థిరమతిగుణధారా శిక్షితాఘప్రచారా
సురసురభివితీర్ణి స్తోత్రపాత్రప్రకారా
గిరిచరదరివీరా కృష్ణమాంబాకుమారా! — ఆ. ౧.

క. శ్రీరమణీరమణీయవి। హారాయితనూత్నలోచనాంభోజయుగా
దోరమితికీర్తినిరసిత। తారకుభృత్కాశ యప్పదండాధీశా — ఆ. ౨.

సుగంధి. పారదప్రభావిభాసిభద్రకీర్తివాహినీ
పూర దానధూతదివ్యభూజకామధేను దు
ర్వార యాయువేలవంశవార్ధిపూర్ణచంద్రమా
సారబుద్ధిజాలనీతశత్రుభూమిభృద్రమా — ఆ. ౨.

క. శ్రీచక్రచారుకుచయుగ। సూచకగాఢోపగూహనూచితపులక
ప్రాచుర్య తత్త్వతత్పర। యాచకసంస్తుత్య మంత్రియప్పామాత్యా. —

ఈ యప్పామాత్యుఁడు కృష్ణదేవరాయని మంత్రియైన తిమ్మరుసున కల్లుఁడు. మాదయ్యగారి మల్లన్న తా నఘోరశివశిష్యుఁడయిన ట్లాశ్వాసాంతగద్యమున నిట్లు తెలిపికొనియున్నాఁడు :-

"ఇది శ్రీమ దఘోరశివాచార్యగురు కరుణావిశేషలబ్ధ సారసారస్వత మాదయామాత్యపుత్ర మల్లయనామధేయ ప్రణీతంబైన రాజశేఖర చరిత్రంబను మహాప్రబంధంబునందు సర్వంబును దృతీయాశ్వాసము."

ఈ యప్పామాత్యుఁడు కవిని,

ఉ. శంకరపాదసేవ నవశంవదమానస పంకజాత ని
శ్శంకవచోవిలాస రుచిసారవినిర్జితపూర్ణపూర్ణిమా
శాంక దురక్షరాన నభయంకర శౌనకగోత్రపాత్ర య
య్యంకిపురాగ్రహారవిభవాకర మాదయమల్లసత్కవీ.

అని సంబోధించి యుండుటచేత మల్లన శౌనకగోత్రసంజాతుఁ డనియు, అయ్యంకిపురాగ్రహారస్వామి యనియు తెలియవచ్చుచున్నది. అయ్యంకి

కృష్ణామండలములోని చల్లపల్లిసంస్థానములో మచిలీబందరునకు పదునాలుగు మైళ్ళదూరములో నున్నది. దీనినిబట్టి కవి కృష్ణామండలములోనివాఁడగుట స్పష్టము. ఈకవిశ్రేష్ఠుఁడు కృత్యాదియందు

గీ. సరసపంస్కృతపుష్పగుచ్ఛప్రభూత
మగుతెనుంగను నెత్తావి కఖిలదిశలఁ
దరుణపమానమగు కవిత్రయవిశేష
చతురవాచానిరూఢి కంజలి యొనర్చి

అని పూర్వకవిస్తుతి చేసి

క. చెప్పఁదగుఁ గవిత రసముల్
చిప్పిల నప్పప్ప బళిబళీ యన లేదా
యెప్పుడుఁ జేయకయుండుటె
యొప్పఁజుమీ సుకవి కెంతయు చితజ్ఞుఁడొకో.

శా. గాఢార్థప్రతిపాదనక్రమకళాకౌశల్యము ల్లేక వా
చాఢక్కార్భటితోడఁ దామ తము మర్యాదయుంచుఁ గ్రైవారముల్
ప్రౌఢింజేయుచుఁ బ్రాజ్ఞుల న్నగుచు గర్వగ్రంథులై యుండు న
మ్మూఢస్వాంతుల మెచ్చకుండుటయె సమ్మోదంబు మాబోంట్లకున్.

సుకవియగువాఁడు కవిత్వముఁ జెప్పినచో రసము లుప్పతిల్లునట్లుగాఁ జెప్పవలయును లేదా యూరకుండవలయు ననియుఁ జెప్పి కేవల వాగాడంబరమును జూపువారియెడఁ దిరస్కృతిని జూపెను. కవి కృతిపతి మామగారును కృష్ణదేవరాయనిమంత్రియు నయిన తిమ్మరుసును వర్ణించి, అప్పామాత్యుఁడు తిమ్మరుసు కూఁతురైన తిరుమలాంబను బెండ్లియైన వార్త నీక్రిందిపద్యములలోఁ జెప్పెను—

సీ. ఏమంత్రిమణి నిజస్వామికార్యక్రియాతత్పరమానసోత్సాహశాలి
యేమంత్రిమణి మిత్రహితబాంధవాశ్రితప్రకరరక్షణకళాప్రౌఢబుద్ధి
యేమంత్రిమణి వచోహేలాతినైర్మల్యశీతలతాధూతశీతరోచి

యేమంత్రిమణి సుధాధామశాంభవధామధాళధళ్యసుతుల్యధవళకీర్తి
యట్టి మంత్రికులోత్తంస మహితనృపతి
పటలమకుటాగ్రఘటితపత్పద్మయుగళి
సకలకర్ణాటరక్షావిచక్షణుండు
దీనసురశాఖి సాళువతిమ్మమంత్రి.

గీ. అమ్మహామంత్రి కతనియర్ధాంగలక్ష్మి
సకలపుణ్యాంగనాజనశ్లాఘనీయ
లక్ష్మమాంబకు నుదయించి లలిని మెఱయు
తిరుమలాంబికఁ బెండ్లియై తేజరిల్లె.

కృతిపతియొక్క తమ్ముఁడైనగోపనయు గుత్తిదుర్గమునకు దండనాథుఁడయి యుండినట్లు కవి యీక్రిందిపద్యమునఁ జెప్పియున్నాఁడు—

ఉ. ప్రాపితరాజ్యవైభవ నిరాకృతిపాకవిరోధియైన యా
గోపనమంత్రి ధర్మధనగోపనసమ్మతిగుత్తిదుర్గల
క్ష్మీపరిపాలనక్రమసమిద్ధభుజాబలశాలి రూపరే
ఖాపరమత్స్యలాంఛనుఁ డయావహకార్యధురంధరుం డిలన్.

కృతిపతియైన నాదెళ్లయప్పామాత్యుని ముత్తాతతమ్ముఁడైన చిట్టిగంగన్న కృష్ణదేవరాయుని తాతయగు నీశ్వరరాజునకుఁ బ్రభువుగా నుండినట్టియు జైమినిభారతకృతిపతి యయినట్టియు సాళువనారసింహరాజునొద్ద మంత్రిగానున్నట్లు చెప్పిన యీక్రింది పద్యము కవికాలనిర్ణయమునకుఁ దోడుపడునదియే యయినను దీనిసాహాయ్య మక్కఱలేకయే కృతిపతి తిమ్మరుసుజామాత యగుటచేతనే కవికాలము మనకుఁ దెలియ వచ్చినది—

ఉ. సాళువనారసింహమనుజప్రభుకార్యకళాధురంధరుం
డై లవణాబ్ధివేష్టితధరాధిపదుర్మతమంత్రమంత్రిశుం

డాలవితానకేసరి యనంగ ననంగసమానరూపరే
ఖాలలితాంగుఁ డట్టిచిటిగంగన యొప్పు గుణానుషంగుఁడై.

రాజశేఖర చరిత్రమునందలి పద్యములు మృదుమధురవాగ్గుంభనము కలవయి ముద్దుపలుకులచే వీనులకు విందు గొలుపుచున్నవి. రాజశేఖర చరిత్రమునుండి యీవఱ కుదాహరింపఁబడిన పద్యములన్నియు ద్వితీయాశ్వాసములోనివే యైనందున మఱికొన్ని పద్యముల నిందుదాహరించుచున్నాను :—

ఉ. చందురువంటి నెమ్మొగము చక్కటిదూలఁగఁ బుట్టువెండ్రుకల్
కెందలిరాకుఁబాదములఁ గీల్కొనఁ జేసినయట్టిచిన్నపైఁ
దండెలు గల్లుగల్లుమన నాడుచు నల్లన జేరవచ్చి నా
ముందఱనాడ నెన్నఁడొకో ముద్దియముద్దుఁగుమారుఁగాంచుటల్-ఆ ౧

శా. రాజచ్చంద్రశిలాతలాంతరలతారమ్యప్రదేశంబులన్
గాజుంగుప్పెలలోనియచ్ఛతరగంగావారి నోలార్చి యా
రాజన్ దేవులు మంత్రపూతముగ హేరాళంపుఁబూగుత్తులం
బూజ ల్సేయుదు రిచ్చలం జెలఁగి ముప్పూటం బురారాతికిన్—ఆ. ౧

ఉ. పాలిక మేలుకొల్పి నరపాలశిఖామణి వింటివే విసీ
లాలక నిన్నరేయి యొకయుచ్చెరు వాశ్రితపారిజాత మ
బ్బాలశశాంకమౌళి మనపాలిటికొంగుపసిండి మందమం
దాలసలీల వచ్చె దరహాసవిభాసిముఖారవిందుఁడై —ఆ. ౧

ఉ. ముంపఱి రాజ్యగర్వమున ముందఱఁగానవుగాక ధాత్రిఁ బా
లింపరొ తొంటిరాజులు దిలీపముఖుల్ మునికోటికూఁత లా
లింపరొ నొంపరో మదవిలీఢకఠోరనిశాటఝాటమున్
నింపరొ దిక్కటాహముల నిర్మలకీర్తిసుధాంశుచంద్రికల్-ఆ. ౨

శా. ఓరోరీ కలగంటివో భ్రమసితో యుగ్రాహవాటోపదు
ర్వారప్రక్రమమామకీనభుజగర్వం బెన్నరో కాక నా

పే రెవ్వారు నెఱుంగరో యకట నిర్భీతి న్నరుండెవ్వఁడేఁ
జేరన్వచ్చునె నన్ను బెబ్బులిపయిం జింబోతునుం బంచునే— ఆ.౨

ఉ. రమ్మి నృపాల నీదగుపరాక్రమకేళికిఁ జాలమెచ్చి మా
యమ్మ భవాని సంయమికులాగ్రణికూరిమిబిడ్డ నిచ్చి రాఁ
బొమ్మన వచ్చితిఁ శిఖరిపుత్రికసేవకురాల నాదుగే
హమ్మున నున్న యప్పడుచు నప్పనచేసెద నంచుఁ బల్కినఁ—ఆ.౨

ఉ. ప్రన్నసిపాదముల్ చిలుకపాటినఁ గందెడు మేనుదీఁగెయున్
వెన్నెలవారునెమ్మొగము నిద్దపుముద్దుమెఱుంగుజెక్కులున్
గ్రొన్నెలవంటి నెన్నుదురుఁ గోమలబాహుమృణాళయుగ్మముఁ
గన్నులఁగట్టినట్లు పొడగానఁగనయ్యెడు నాకు నెచ్చెలీ—ఆ. ౨

చ. అగునగునయ్య యచ్చెలియ యట్టిద యెంత నుతింప నంతకుఁ
దగుఁదగు మర్త్యలోకవనితావినుతాంగి యానన
ద్విగుణితచంద్రమండల తదీయనిశాతకటాక్షపాతముల్
తగిలిన మారుఁ డెవ్వరి హాళాహాళిసేయఁడు వాఁడితూపులన్- ఆ ౩

మ. కులనిర్మూలనకారణంబు ప్రతిభాకుట్టాక ముద్వేగకో
పలతాదోహద మాజవంజవసుఖప్రత్యూహ మాత్మవ్యథా
జ్వలనజ్వాలిక కామినీనయనవీక్షాపాతసంరోధి ని
త్యలఘుత్వాశ్రయభూమి లేమి యది యాహా యేమి గావింపదే-ఆ ౩

ఉ. రాములు కేళికాననధరాస్థలికిన్ మును క్రీడసల్ప రా
రో మనసారఁ గమ్మనివిరుత్తమనేర్పులఁ గోసికొంచుఁ బో
రో మదవృత్తి నీగతి మరుల్గొని పోరినవారిఁ గాన మెం
డేమనువారమమ్మ తరళేక్షణ వ్రాఁతఫలం బిటుండఁగఁ—ఆ. ౩

చ. కలితసుధారసంబు దొలఁకన్ సరసప్రియభాషణంబులం
బలికిన శీతకాలమునఁ బల్లవపాదములెత్తి లీలమై

మొలఁగ వసంతకాలమగు మించుఁగనుంగవఁ దేఱఁజూచినన్
దలఁకొను కారుకాలమగుఁ దస్వవిలాసవిచిత్ర మెన్నఁగన్ — ఆ. 3

శా. డాకేల న్నిజకన్యకామణులకంఠశ్రేణిఁ గీలించి వీ
థీకంజాతము లాత్మపాదనఖరేఖం దార్చి సంగీతవి
ద్యాకౌశల్యము గానరా మతికి నాహ్లాదంబు సంధిల్ల గౌ
రీకళ్యాణముఁ బాడిరప్పుడు పురంధ్రీరత్నము ల్వేడుకన్ — ఆ. 3

---

6. తాళ్ళపాక చిన్నన్న

అష్టమహిషీకళ్యాణ మనుద్విపదకావ్యమును రచియించిన యీ కవి కృష్ణదేవరాయల కాలమునందున్నవాఁడు.

గీ. చిన్నన్న ద్విపద కెఱఁగును
బన్నుగఁ బెదతిరుమలయ్య పదమున కెఱఁగున్
మిన్నంది మొరసె నరసిం
గన్నకవిత్వంబు పద్యగద్యశ్రేణిన్.

అని యప్పకవి తెనాలిరామకృష్ణమ్మ చెప్పినట్లుగా నుదాహరించిన పద్యమువలన నితఁడు ద్విపదను నిర్దుష్టముగాను మనోహరముగాను రచించినట్లు కనుపట్టుచున్నది. లక్షణగ్రంథములయం నుదాహరింపఁబడిన చిన్నముక్కలుదక్క నీతనిపుస్తకము నాకు లభింపలేదు. ఈక్రింది రెండు పంక్తులు నప్పకవీయమునం దుదాహరింపఁబడియున్నవి.

ఇంతుల మేల్బంతి యిడిన సేవంతి
బంతి చేదోయి నుపాయన మిచ్చి — అష్టమహిషీకళ్యాణము.

రంగరాట్ఛందమునం దీక్రిందిపంక్తు లుదాహరింపఁబడినవి—

ఉన్నాఁడు తడవుగా నున్నాఁ డతండు
మన్నాఁడు మమ్ముఁ బెమ్మన్నాఁ డటన్న.—అష్టమహిషీకళ్యాణము.

---

7. సంకుసాల నృసింహకవి

ఇతఁడు కవికర్ణరసాయన మను మాంధాతృచరిత్రమును రచియించిన మహాకవి. ఈ కవి కృష్ణదేవరాయని కాలమునం దుండె నను టనుగూర్చి యొకకథ గలదు. దానినిచ్చట సంక్షేపించి చెప్పుచున్నాను. పెద్దన్న మనుచరిత్రమును రచించినతరువాత నృసింహకవి కష్టపడి కవికర్ణరసాయనమును జేసి, దానిని కృష్ణదేవరాయని కంకితము చేయఁ దలఁచి, విజయనగరమునకువచ్చి తదాస్థానకవియైన పెద్దన్నను దర్శించి, తనగ్రంథము నామూలాగ్రముగా నాతనికి వినిపించి, రాజదర్శనము చేయింపవలెనని వేఁడెనఁట! ఆంధ్రకవితాపితామహుఁ డాగ్రంథచమత్కారమున కద్భుతపడి, అట్టిగ్రంథమును రాజునకుఁ జూపినయెడలఁ దన మనుచరిత్రముమీఁది గౌరవము తగ్గునని యెంచి, ఈర్ష్యచేత నాతనికి రాజదర్శనము కానియ్యక 'యిదిగో, అదిగో' అని చిరకాలము గడపి యూరక పంపివేసెనఁట! అతఁడు రాజాస్థానమున లాభప్రాప్తి లేకపోఁగా మీఁదు మిక్కిలి తనవెంటఁ దెచ్చుకొన్న కాసుపైసములను సహితము వ్యయపెట్టుకొని, దినభుక్తి జరగక తనపుస్తకములోని కొన్నిపద్యములను విక్రయింపవలసినవాఁ డయి, తుదకు విసిగి రాజులను దూషించుచు లేచిపోయి తనగ్రంథమును శ్రీరంగనాథున కంకితముచేసి కృతార్థుఁ డయ్యెనఁట! అప్పుడు విక్రయింపఁబడిన పద్యములలో నొకటి రెండెట్లో కృష్ణదేవరాయల కూఁతురైన మోహనాంగిచేతిలోఁ బడెనఁట! కృష్ణరాయనికి మహావిదుషియైన మోహనాంగి యనుకూఁతురు గలదనియు, ఆమె యనుపమానసాహిత్యము కలదయి మారీచిపరిణయ మనుశృంగారప్రబంధమును రచియించె ననియు, రామరాజుభార్య యనియు కొందఱు వ్రాసియున్నారు. ఆగ్రంథము నాకు లభించినది కాదు. రామరాజు భార్యపేరు తిరుమలాంబ. అయినను తిరుమలాంబకు

మోహనాంగి యనునామాంతర ముండిన నుండియుండవచ్చును. ఆచిన్నది యొక్కనాడు తండ్రితో చతురంగ మాడుచు, తనబలము లోని బంటొకటి మంత్రియొక్కయు, నేనుఁగుయొక్కయు పగచేత తొలఁగవలసి వచ్చినప్పుడు "ఉద్ధతుల మధ్యమునఁ బేద కుండఁదరమె" యని చదివెనఁట! అదివిని రాజు పద్యమంతయుఁ జదువుమని పుత్రి నడుగఁగా నామె కవికర్ణరసాయనములోని మూడవయాశ్వాసమునందలి యీపద్యము నిట్లు చదివెనఁట—

గీ. ఒత్తుకొనివచ్చుకటికుచోద్వృత్తిఁ జూచి
తరుణితనుమధ్య మెచటికో తలఁగిపోయె
నుండె నేనియుఁ గనఁబడ కున్నె యహహ!
యుద్ధతులమధ్యమునఁ బేద కుండఁదరమె?

అప్పుడు రాజాపద్యముయొక్క చమత్కృతి కానందించి యెక్కడి దని యడిగి తెలిసికొని పెద్దన్నచేసినమోసము నెఱిఁగి ఖేద పడెనఁట!

రాజసంస్థానమునందుఁ దనకుఁ గలిగినయనాదరణచేత కుపితుఁ డయియే నృసింహకవి తనమాంధాతృచరిత్రమునం దీక్రింది రాజదూషణ పద్యముచు జొప్పించెనని చెప్పుదురు—

సీ. ఆందోళికలయందు నంతరచరులైనసవికృతాకృతులపిశాచజనులు
పరకరాళంబులై ప్రార్థింపఁ గనుఁగొక వాయెత్తకుండుజీవచ్ఛవములు
వాలవీజనములఁ గ్రాలుచు నీఁగకు నంటినిఖరవర్తులాండసములు
వేత్రపరంపరావిలకంటకావృతిఁ జేరఁ బోరానిబహ్వాకతెరులు
శంఖనాగస్వరస్వరశ్రవణసమద
విస్ఫుటచ్ఛత్రవిస్ఫారితస్ఫటాక
విష్టవిషవైద్యవశవర్తి దుష్టఫణులు
ప్రభుదురాత్ముల నెవ్వాఁడు ప్రస్తుతించు.

అయినను పయికథ యిటీవలివారిచేత నెవ్వరిచేతనో కల్పింపఁబడినట్టు తోఁచుచున్నది. ఆంధ్రకవితాపితామహుఁ డైన యల్లసాని పెద్దన్న యంత యసూయాగ్రస్తుఁ డగుటకుఁ దగినకారణ మేదియుఁ గానరాదు. కవికర్ణరసాయనము మొత్తముమీఁద మంచిదే యయినను, పెద్దనార్యకృత మయిన మనుచరిత్రముకంటె నేవిషయమునందును గుణాతిశయము గలదికాదు.

గీ. యతి విటుఁడుగాకపోవు టెట్లస్మదీయ
కావ్యశృంగారవర్ణ నాకర్ణనమున ?
విటుఁడు యతిగాకపోరాదు వెస మదీయ
కావ్యవైరాగ్యవర్ణ నాకర్ణనమున.

అని నృసింహకవి తన కవిత్వసామర్థ్యమును గూర్చి గ్రంథాదియం దాత్మస్తుతి చేసికొని యున్నాఁడు. మఱియుఁ దక్కిన కవుల వలెఁగాక కుకవిదూషణయుఁ బెక్కుపద్యములతోఁ జేసియున్నాఁడు. కాఁబట్టి యితఁడు స్వాతిశయభావము గలవాఁ డయినట్టు కనుపట్టుచున్నాఁడు. ఇతఁడు నియోగిబ్రాహ్మణుఁడయినను భట్టపరాశరాచార్యుల శిష్యుఁడై వైష్ణవమతమునం దధికాభిమానము కలవాఁడై యుండెను. మాంధాతృచరిత్రము విశేషభాగము దీర్ఘసమాస సంస్కృతపద భూయిష్ఠముగా నున్నను బహుస్థలములయందు తెలుఁగుపదములతోను చక్కని లోకోక్తులతోను గూడఁ గూడియున్నది. చేసినవర్ణనము లనేకములు హృదయాహ్లాదకరములుగా నున్నవి. కవిత్వమునం దక్కడక్కడఁ గవిత్రయము వారి ప్రయోగములకు విరుద్ధములైన ప్రయోగములు కానఁబడుచున్నవి. ఈ కవియొక్క కవననైపుణిని జూపుటకయి కవికర్ణ రసాయనములోని కొన్ని పద్యముల నిందుదాహరించుచున్నాను:—

శా. ఏణీలోచన లాత్మవక్త్రరుచిచే నేణాంకసౌభాగ్యము
క్షీణప్రౌఢి హరింప సౌధపరిసంకీర్ణేంద్రనీలోపల

శ్రేణీనిర్మలకుట్టిమంబులపయిన్ శీతాంశుఁడంబేదయై
ప్రాణాచారము పడ్డయట్లు ప్రతిబింబవ్యాప్తి చూడందగున్—ఆ. ౧

ఉ. గర్భమునిల్చి కుక్షి యధికంబుగఁ గానఁగవచ్చి గ్రక్కునన్
దుర్భరతీవ్రవేదనలఁ దూలుచు సోలుచు నేల వ్రాలఁగా
నర్భకుఁ డొక్కఁ డయ్యెనకులాగ్రణిగర్భ మగల్చికొంచు నా
విర్భవ మొందె భూజనులు విస్మయమగ్నులుగాఁగ నయ్యెడన్—ఆ౧

క. కా కేమి తన్నుఁ దిట్టెనె?
కోకిల తన కేమి ధనము కో కొమ్మనెనే?
లోకము పగ యగుఁ బరుసని
వాకునఁ జుట్ట మగు మధురవాక్యమువలనన్—ఆ. ౨

ఉ. ప్రోడవుగాన నీ పలుకు పోలదు కాదనరాదుగాక యీ
వీడినతాపవేదనల వేఁగెడుచెన్నటిమేనఁ బ్రాణముల్
కూడి వసింపనోర్వ విధిగో చనుచున్నవి యేల వ్రీడయుం
గ్రీడయు నాకు హారమును నీరముఁ జూతము గీతముం జెలీ— ఆ. ౩

మ. పటికి న్నార్చినలీలఁ జందనముఁ బైఁబైఁబూయ నంగారక
చ్ఛటలం గాచు తెఱంగునం జిగురుసెజ్జం బొర్లఁగా నప్పట
ప్పటికిం జేరఁగనిల్చిన ట్లొడలిపైఁ బన్నీరు చల్లంగ ను
త్కటమయ్యెం బెనుకాక బంగరుసలాకంబోలు నబ్బాలకున్— ఆ.౩

గీ. తొట్రుకొను నడ్గులును వెడద్రొక్కుపలుకు
లుల్లముల సిగ్గెఱుంగమియును ఘటించి,
జవ్వనులకును మరల శైశవముఁ దెచ్చె
వారుణియు నెట్టిసిద్ధౌషధీరసంబొ—ఆ. ౪

ఉ. లజ్జకుఁ బాపు శీలముఁ గులంబు వడి న్వొడిపించు సూనృతం
బుజ్జనసేయఁ జేయు మొగమోటమిఁ దూలుచుఁ బాతకంబులన్

మజ్జన మార్చు నార్చు నభిమానము రోఁతల కియ్యకొల్పు నీ
ముజ్జగ మైనఁ ద్రిప్పు దుదిముట్టదు తా ధనకాంక్ష యేరికిన్ - ఆ. ౫

ఉ. ఏకడఁ జొచ్చునో సుకృత మెచ్చటడాఁగునొ తృప్తి యెప్పుడో
పోకడ శాంతి కెం దడఁగిపోవునొ సౌఖ్యము మాన మేమియౌ
నో కృప యెట్లు మాయ మగునో యశ మేగహనంబుదూఱునో
లోకమునం దెఱుంగ మొకలోభ మెదిర్చినమాత్రఁ జిత్రమై - ఆ. ౫

ఉ. ఖండసుధాకరాలికలు గాఢవిరక్తిఁ దపస్విశిష్యులై
యుండిరి పూవుదప్పటకు నల్లము రోసి రతీశుఁ డిక్షుకో
దండముఁ బుష్పబాణములతండముఁ బాఱఁగవైచి చేతులన్
దండమునుం గమండలువుఁ దాలిచి మస్కరి గాకయుండునే - ఆ. ౬

---

8. కాసె సర్వప్ప

ఇతఁడు సిద్ధేశ్వరచరిత్ర మనునామాంతరముగల ప్రతాపచరిత్రమును ద్విపదకావ్యముగా రచించెను. ఈకవికాల మెప్పుడో నిశ్చయముగాఁ దెలియదుగాని యితని గ్రంథము మిక్కిలి పురాతన మైనదనుటకు సందేహము లేదు. ఇతఁడు ప్రతాపరుద్రుని యనంతరమునఁ గొంతకాల మయినతరువాత నుండినవాఁడు. ఈతని కవిత్వమునందు లక్షణవిరుద్ధము లైనప్రయోగము లనేకములు గానఁబడుచున్నను, చరిత్రముగా నీగ్రంథము మిక్కిలి యుపయుక్త మయినది. ఈతని గ్రంథము నుండియే కూచిమంచి జగ్గకవి తనసోమదేవరాజీయమునందు విశేషభాగము గ్రహించి యున్నాఁడు. తిక్కన సోమయాజి చరిత్రమునం దీగ్రంథమునుండి కొంతభాగ ముదాహరింపఁబడినందున, ఇందుండి యిప్పుడు గొన్నిపంక్తులు మాత్రమే గ్రహింపఁబడును.

ద్వి. గణపప్రసాదతఁ గలిగినసుతుని
గణపతినామంబు ఘనముగాఁ బెట్టి
తూర్పుదేశం జేగి తూర్పురాజులను
నేర్పుతో సాధించి యోర్పుమీఱంగఁ
బాండుదేశాధీశు బాహుబలాఢ్యుఁ
గాండంబులనుగొని గం డడఁగించి
చండవిక్రమకళాసారదుర్వార
పాండిత్య ధనురస్త్రభద్రుఁ డారుద్రు &c.

*　　　*　　　*　　　*

ఇది శ్రీసకలవిద్వదిభపాదకమల
సదమలసేవన సభ్యసంస్మరణ
భాసురసాధుభావనగుణానూన
భూసురాశీర్వాద పూజనీయుండు
కాసె మల్లనమంత్రి ఘనకుమారుండు
వాసిగాఁ జెప్పె సర్వప్పనుతఁడు.

9. భాస్కర పంతులు

ఈకవి కన్యకాపురాణమనెడి యెనిమిదాశ్వాసముల పద్యకావ్యమును రచించెను. రాజరాజనరేంద్రుని తండ్రియైన విష్ణువర్ధనమహారాజు గోదావరీమండలములోని పెనుగొండలోనుండిన కుసుమసెట్టియను కోమటియొక్క కొమార్తెను కామించి యామెను తన కిమ్మని యడుగఁగా తండ్రి యియ్యనన్నట్టును, అందుమీఁద విష్ణువర్ధనుఁ డాకన్యను బలాత్కారముచేత గ్రహించుటకుఁ బ్రయత్నింపఁగా కుసుమసెట్టియు కూఁతురును నూటరెండు గోత్రముల యితరవైశ్యులును నగ్నిహోత్రములోఁబడి మృతులయినట్టును, కోమట్లలో నూఱుకుటుంబములు పడమటకును, ఎనుబది కుటుంబములు తూర్పునకును, ఇన్నూఱు కుటుంబములు దక్షిణమునకును, నూటముప్పది కుటుంబములుత్తరమునకును పాఱిపోయినట్టును, కన్యకాశాపముచేత విష్ణువర్ధనుఁడు శిరస్సు వ్రక్కలయి చావఁగా నాతనిపుత్త్రుఁ డయిన రాజనరేంద్రుఁడు వైశ్యులను శాంతపఱిచి కుసుమసెట్టి కొడుకైన విరూపాక్షుని పదునెనిమిదిపట్టణముల కధికారినిజేసి మిగిలిన కోమట్లను పెనుగొండలో నుండునట్లు చేసినట్టును ఇందుఁ జెప్పఁబడినది. ఇప్పటికిని పెనుగొండ కోమట్లకు ముఖ్యస్థలము. అక్కడ కన్యకాపరమేశ్వరిపేర దేవాలయము కట్టఁబడి వైశ్యులచే మిక్కిలి గౌరవముతో చూడఁబడుచున్నది. గ్రంథకర్తయైన భాస్కరపంతులను బ్రాహ్మణుఁడు పెనుగొండ, కొండవీడు, రాజమహేంద్రవరము మొదలయిన ప్రదేశములయందుండిన కోమట్లకు గురువయియుండి కన్యకాపురాణమును రచించి, వైశ్యులవిషయమయి కొన్ని కట్టుపాట్లనుజేసి, నూటరెండు గోత్రములవారి నాకట్టుఁబాట్లకు లోఁబఱిచి, తనయేర్పాటులను మీఱినవారిని వర్ణభ్రష్టులనుగా బహిష్కరించి తనకు వశ్యులయినవారికిఁ దా నాచార్యుఁడును పురోహితుఁడును

నయ్యెను. గ్రంథసామగ్రి తక్కువగుటచేత నీతనికాలమిదియని నాకిప్పుడు నిశ్చయముగాఁ దెలియక పోయినను, ఇతఁడు పదునాలవశతాబ్దమునకు బూర్వుఁడని తెలియవచ్చుచున్నది. ఈతని కన్యకాపురాణమునుండి రెండు పద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను.—

ఉ. అంతట నింగితజ్ఞుఁ డగునాకుసుమాఖ్యుఁడు నాదరంబునన్
గాంతను జూచి పల్కె ననుకంప దలిర్పఁగ నీమనంబునన్
జింత వహించి యిట్లునికి చెప్పుము నీకు మనోరథార్థముల్
సంతసమంద నిత్తును విచారము మానుము దైన్య మేటికిన్. ఆ. ౫.

చ. జలనిధి మేరదప్పిన నిశాకరబింబము త్రోవదప్పినన్
బలువిడి ధాత్రి క్రుంగినను భాస్కరుఁ డిట్లుదయింపకుండినన్
గులగిరి సంచలించినను గూర్మము భూమి భరింప కుండినన్
బలికిన బొంకనేరరు కృపాసిధులై తగువైశ్యు లెప్పుడున్. ఆ. ౭.

---

10. బైచరాజు వేంకటనాథకవి

ఇతఁడు పంచతంత్రమును పద్యకావ్యమునుగా రచియించెను. ఈ కవి క్షత్రియుఁడు ఈతని తాతయైన బైచరాజునుబట్టి యీ కవి కీయింటిపేరు కలిగినట్లు తోఁచుచున్నది. కవి తనవంశకర్తయైన బైచరాజు నిట్లు వర్ణించియున్నాఁడు :—

ఉ. ధీరత రాజవంశజలధిం బ్రభవించె మహావిరోధిసం
హారవిహారి సాళ్వబిరుదాంకుఁడు బైచనృపాలుఁ డద్ధరి
త్రీరమణీమనోహరునితీవ్రయశస్స్ఫురితికిన్ హరాద్రినీ
హారవసుంధరాధరము లయ్యె సమగ్రవిహారశైలముల్.

ఈ కవికాలమును సరిగా నిర్ణయించుటకుఁ దగిన యాధారము లేవియు దొరికినవికావు. తమనిఘంటువునందు బ్రౌన్‌దొరవారితఁడు ౧౫౦౦ వ సంవత్సరప్రాంతముల యందుండినట్లు వ్రాసియున్నారు. ఇందుకు విరుద్ధములైన ప్రమాణములు కనఁబడు వఱకును మన మాకాలమునే సిద్ధాంతముగా గ్రహింపవచ్చును. ఈ వేంకటనాథుఁడు పూర్వకవివర్ణనము నీ క్రిందిపద్యమునఁ జేసియున్నాఁడు—

మ. హృదయబ్రహ్మరథం బతిప్రియతమం బెక్కింతుఁ జేత్రోమరు
త్సదనాస్థానికిఁ దెత్తు మానసనభస్సంచారిఁ గావింతు హృ
ద్విదితక్షీరసముద్రఖేలనమునం దేలింతు నుత్కృష్టవ
స్తుమలం బ్రాజ్ఞులఁ దిక్కయజ్వ నమరేశున్ సోము శ్రీనాథునిన్.

ఇందు శ్రీనాథుఁడు పేర్కొనఁబడియుండుటచేతఁ గవి ౧౪౫౦ వ సంవత్సరమునకుఁ బూర్వపువాఁడు కాఁడనుట నిశ్చయము. కవి కత పెదతండ్రినిగూర్చి "లింగక్షోణిపాలుండు యవనసైంధవకాననానలుండు" అని వ్రాసియున్నందున నతఁడు మహమ్మదీయులకును హిందువులకును దక్షిణహిందూస్థానములో యుద్ధములు జరుగుచున్న కాలములో నుండియుండవలెను. ఇతఁడు తన గ్రంథమును హరిహరనాథున కంకితముచేసి, ఆ విషయమున నిట్లు వ్రాసికొనియున్నాఁడు—

క. ఏచనవు గలదు హరిహర। సాచివ్యము నొంద నన్యజనులకు మది నా
లోచింపఁ దిక్కయజ్వకు। నాచనసోమునకు మఱియు నాకుందక్కన్.

హరిహరనాథునకుఁ గృతియిచ్చుటచే నితఁడు నెల్లూరిమండలము లోనివాఁడని తోఁచుచున్నది. అప్పకవిగాని మఱి యే యితర లక్షణకర్తగాని యీతనిపద్యములను లక్ష్యములనుగాఁ జేకొనియుండ లేదు. ఆ హేతువునుబట్టి యితఁడాధునికుఁడని యూహించుటకంటె నీతని గ్రంథమునందు లక్షణవిరుద్ధములయిన ప్రయోగము లుండుటచేత నుదహా

రింప మానిరని తలఁచుట మేలు. ఇతఁడు కవిత్వ మెట్లుండవలెనో యీ క్రిందిపద్యమునఁ దెలిపియున్నాఁడు—

చ. ఘనతరఘూర్జరీకుచయుగక్రియ గూఢముగాక ద్రావిడీ
స్తనగతిఁ దేటగాక యరచాటగునాంధ్రవధూటిచొక్కపుం
జనుఁగవఁబోలి తేటయును జాటుదనంబును గాకయుండఁ జె
ప్పినయదెపో కవిత్వ మనిపించు నగిం చటుగాకయుండినన్.

వ్యాకరణదోషము లనేకము లున్నను మొత్తముమీఁద నీతని కవిత్వము వయినిజెప్పినట్లే యుండి ప్రౌఢమయి హృదయాహ్లాదజనకముగా నున్నది. పర్వాతరాజపుత్రుఁడయిన యీ వేంకటనాథకవి పంచతంత్రములోని కొన్ని పద్యములను నిందుదాహరించుచున్నాను—

చ. పలికినమాట నిల్వఁ డెడపందడపం జెడనాడు వచ్చుమె
చ్చుల దిగ్రమింగుఁ దొల్తొలుతఁ జూచినచూపులఁ జూడఁ డేర్పడం
జులకదనం బొనర్చు నెరసుల్ఘటియించు నదల్చివైచుఁ గే
వలనృపసంశ్రయంబు పగవారలకు న్వల దివ్వసుంధరన్—

మిత్రభేదము.

చ. ఇట ననుడించి యేమిగత మేగెను చెప్పఁగదన్న యెట్టులె
క్కటిని జరింతు నన్న త్రుటికాలము ని న్నెడఁబాసియున్కి దు
ర్ఘటముగదన్న నాకడను గల్గిన యీధృతి యెందుఁ బోయె ని
ప్పటికి విచిత్ర మన్న విధి భద్రవిరోధిగదన్న యెన్నఁగన్—

సుహృల్లాభము.

చ. సురియ కరంబునం గొనక శూరుఁడు నీతికళావిలాసభా
సురుఁడు వధించు వైరి విరసున్ దవుదవ్వులఁ జెంత నుండియున్
సురియ ధరించియున్ మగువచొప్పున నేమియుఁ జేయలేఁడు త
న్గెరలఁగఁజేయ మానవ నికృష్టుఁడు మాటలు వేయునేటికిన్—

సం. విగ్ర.

ఉ. చెప్పిన నంతరంగమున సింగఁడుబూరఁడునై ప్రియంబు సాం
పుప్పతిలంగఁ బల్కెనది యోయి కృతఘ్నుఁడ నీవు కావె య
ప్పప్ప సుహృత్తముం డయినయాయన నింటికిఁ దెచ్చి వెల్తు నే
చొప్పునఁ గొల్తు రట్లు పరిశుద్ధసపర్యలఁ గొల్చు టొప్పదే—

లబ్ధనాశము.

ఉ. నావిని బ్రాహ్మణుండనియె నన్నుఁ బ్రయత్నమెలర్పఁ బట్టికిం
గావలిపెట్టి పుట్టసిలు గాల్పఁగ నీ వటుపోవ నేను నా
లో వివరంబుమాలి మృగలోచన ముంగిస నే కిశోరర
క్షావిధి కొప్ప నేర్పఱచి జాతితి మందిరబాహ్యభూమికిన్—

అసంప్రేక్ష్యకారిత్వము.

---

11. అయ్యలరాజు రామభద్రుఁడు

ఈకవి యాఱువేల నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; తిప్పయార్యుని ప్రపౌత్రుఁడు; పర్వతన్నపౌత్రుఁడు; అక్కయార్యుని పుత్రుఁడు. ఈతఁడు కడపమండలములోని యొంటిమెట్ట గ్రామములోఁ బుట్టి పెరిఁగినవాఁడు; పరవస్తు ముమ్మడి వరదాచార్యునకు శిష్యుఁడయి వైష్ణవమతాభిమాన మును గలిగియుండినవాఁడు. ఇతఁ డొంటిమెట్టలో నున్నకాలములో నచ్చటి వీరరాఘవస్వామిమీఁద నొకశతకమును జేసెను. ఇతఁడు మొట్ట మొదటఁ గృష్ణదేవరాయల యంతిమదశలో విజయనగరములోఁ బ్రవే శించి కృష్ణదేవరాయనిచేతఁ దద్విరచితమయిన సకలకథాసారసంగ్రహ మును తెనిఁగింపఁ గోరఁబడెను. కాని గ్రంథపూర్తి కాకముందే కృష్ణ దేవరాయలు పరమపదము నొందినందున రామభద్రకవి గ్రంథము నాతని కంకితము చేయక యవతారికయందుఁ గృష్ణదేవరాయల ప్రార్థన చేతఁ దానాగ్రంథమును రచించితినని మాత్రము వ్రాసెను. ఈసకల

కథాసారసంగ్రహము శ్రీరామ పురూరవశ్చరిత్రాదులనుగల తొమ్మిది యాశ్వాసముల గ్రంథముగా నున్నది. ఈగ్రంథమునందును రామభద్ర కవి సూక్ష్మబుద్ధి గలవాఁడని యూహించుటకుఁ దగినమార్గము లనేకములు గానఁబడుచున్నను, కవిత్వము ప్రౌఢముగాక వ్యాకరణదుష్టమయి బాలవిరచిత మని సూచించుచున్నది. ౧౫౩౦ వ సంవత్సరమున కొకటి రెండేండ్లముం దీకవి గ్రంథరచన కారంభించినట్లు తోఁచు చున్నది. ఈకవి సకల కథాసారసంగ్రహముయొక్క యవతారికయందుఁ దాను గ్రంథరచన చేయఁబూనుటనుగూర్చి యీక్రిందిపద్యమును వ్రాసి యున్నాఁడు—

ఉ. నన్నయ తిక్కనాదికవినాథులు చెప్పినయట్లు చెప్పలే
కున్నఁ దదుత్తరాంధ్రకవు లూరకయుండిరె తోఁచినట్లు ని
ష్పన్నతబుద్ధిఁ గబ్బములు పోజ రచింపక యందు జ్ఞానసం
పన్నులకావ్యముల్ హరిసమర్పణమై చెలువొందు నెందునున్.

ఈబాలకావ్యమయిన సకలకథాసారసంగ్రహమునుగూర్చి యింక విస్తరించి వ్రాయక యందలి పద్యములను మాత్రము రెంటిమూటి నిందు నుదాహరించుచున్నాను—

సీ. కానకకన్న సత్పూనుండు నేఁటికిఁ
గానకకన్న సత్పూనుఁడయ్యెఁ
బుణ్యజనోత్కీర్ణ పురుషుండు నేఁటికిఁ
బుణ్యజనోత్కీర్ణ పురుషుఁ డయ్యె
ద్విజముఖ్యులనుగూడితిరుగుబాలుఁడు నేఁడు
ద్విజముఖ్యులనుగూడి తిరుగుటయ్యె
గోత్రపావనుఁ డైనకొమరుండు నేఁటికి
గోత్రపావనుఁ డైనకొమరుఁ డయ్యె

మత్తగజదానధారార్ద్రిమార్గములను
దరులనీడల నెప్పుడుఁ దిరుగువాఁడు
మత్తగజదానధారార్ద్రిమార్గములను
దరులనీడల నెప్పుడుఁ దిరుగుటయ్యె.

చ. చదువు వివేకమూల మని సద్గురుసన్నిధి ధర్మశాస్త్రముల్
చదివి సుధాకరుండు నిజసద్గురుపత్నిని దా రమించుటన్
జదు వవివేకమూలమయి సంభవ మయ్యె నదేమనందు నా
మదనమహత్వ మెన్న నసమానపరాక్రమ మెన్నిభంగులన్.

చ. వినుతనిజాంఘ్రుల న్విడిచిపెట్టక పట్టుక నేలవ్రాలి లే
వనిగయుకు న్నరుండు బలుబౌసల నమ్మికలిచ్చి యాదరం
బునఁ గరమంది లేవనిడి భూతదయాంచితమానసోన్నతిౕ
దనరినయాత్మవంశకథనంబు వచించిన లేచె వాఁడొగిన్.

సకలకథాసారసంగ్రహమును ముగింపకమునుపే కృష్ణదేవరాయలు మృతినొందినందున, ఆదరించుప్రభువులు లేక బీదవాడయిన రామభద్రకవి యందందుఁ దిరిగి గుత్తియప్పలరాజు మొదలైనవారి నాశ్రయించి వారిమీఁదఁ జాటుపద్యములను జెప్పుచుఁ గొంతకాలము జీవనముచేసి, కడపటఁ గృష్ణదేవరాయని యల్లుఁడయిన రామరాజుయొక్క మేనల్లుఁడగు గొబ్బూరి నరసరాజువద్దఁ జేరి తాను తరువాత రచియించిన రామాభ్యుదయము నారాజున కంకితము చేసెను. ఈకవి గుత్తియప్పలరాజుపయిని జెప్పిన చాటుపద్య మొకటి యిందు క్రిందఁ బొందుపఱుచుచున్నాను—

రాజమనోజా! విద్యా! భోజా! దీనార్థికల్పభూజా! రిపుసం
భాజా! వైభవవిజితబిడౌజా! రవితేజ! గుత్తి యప్పలరాజా!

ఈకవి చిరకాలము జీవించి బహుసంతానవంతుఁడయి దారిద్ర్యముచేత బాధపడినవాఁడు. ఈతని సంతానాధిక్యమునుబట్టి యితనిని

జనులు పిల్లల రామభద్రయ్య యనియు పిలిచెడువాఁడుక గలఁడు. ఇతఁడు కృష్ణదేవరాయని యాస్థానకవి యన్న పేరే కాని యీతనికాల మంతయు నించుమించుగా నారాయనియనంతరముననే గడపఁబడినది. ఇతఁడు కొంతకాలము పింగళి సూరన్నకును, తరువాత రామరాజ భూషణునకును సమకాలికుఁడుగానుండి కృష్ణదేవరాయల మరణానంతర మున నించుమించుగా నలుబది యేబది సంవత్సరములు బ్రదికి ౧౫౭౦వ సంవత్సరప్రాంతమునందు మృతినొందెను. ఈతఁడు చేసినగ్రంథము రామాభ్యుదయము ముఖ్య మయినది. ఇది మిక్కిలి ప్రౌఢమయిన కవితాధోరణి కలదయి, పదగుంభనమునందు పాండురంగ మహాత్మ్యమును బోలి యమకానుప్రాసములను గలదిగానున్నది. ఈకవి ప్రారంభదశ యందుఁ గృష్ణదేవరాయల దర్శనార్థముగా విజయనగరము వచ్చినప్పు డూరిబయల రామరాజభూషణునిశిష్యు లొకపద్యమును గుర్వాజ్ఞాను సారముగాఁ జెప్పఁబూని కుదురక యాలోచించుచున్నట్లును, వారు చలిచేత వడఁకుచు నచ్చటకు రాఁ దటస్థించిన యీ కవికి చలిమంట వేసి కప్పుకొన బట్ట నిచ్చి యతనిచేత

సీ. మోహోపదేశ తమోముద్రితము లైన
కనుదమ్ములఁ హిమాంబు లునుపరాదు
శ్రమబిందుతారకాగమఖిన్నకుచకోక
ములఁ జంద్రనామంబు దలఁపరాదు
శీర్యదాశావృంత శిథిలతానులతాంత
మసియాడ వీవన ల్విసరరాదు
పటుతాపపుటపాక పరిహీణతను హేమ
మింకఁ బల్లవపుటా ర్చిడఁగరాదు
లలన కానంగకేలికీలాకలాప
సంతతాలీఢ హృదయపాత్రాంతరాళ

చ. ప్రమద మెలర్ప నుగ్రమృగబాధ హరింపఁగ వేఁటమై నర
ణ్యమునకు రా నఘం బొదవె నక్కట! ధర్మముఁ జాలుఁ గుక్కఁబ
ట్టు మనుట యెంచి విల్లటు తటుక్కన ధారుణి వైచి సారమే
యములు మరల్పఁ బంచె మృగయాక్రియ మాని విభుండు ఖిన్నుఁడై.

అ. ౨.

ఉ. అక్కట! కోసలక్షితివరాత్మజ కానకకన్నముద్దులేఁ
జక్కనిమంచిరాకొమరుఁజందురుఁ డెక్కడ ? యధ్వరావనం
బెక్కడ ? దైత్యసంహరణ మెక్కడ ? ఘోరవనాంతరశ్రమం
బెక్కడ ? యెట్టు లంపుమనియె న్ముని ? నో రెటులాడె నింతకున్ ?

అ. ౪.

ఉ. వింధ్య మధిత్యకాకటకవిస్ఫుటపాదపపుష్పగుచ్ఛసౌ
గంధ్యము హేమధాతుమయకల్పితసంధ్యము బద్ధమేరుసా
గంధ్యము చండకేసరనికాయనిరాకృతభద్రదంతిద
ర్పాంధ్యముఁ గ్రుంగఁద్రొక్కితి మహాగుణభూషణ సత్యభాషణా.

అ. ౫.

ఉ. చూచుటలే దశోకవనిఁ జొచ్చి యటుంజని చూచెదంగదా !
యాచపలాక్షి మజ్జనని యచ్చటనుండినయేని లెస్స లే
దా చతురాననుండు మొదలైన సుపర్వు లెఱుంగఁ జిచ్చులో
వైచెదఁగాక యీయొడలు వానరవీరులమ్రోల వైతునే?

అ. ౬.

12. వెల్లంకి తాతంభట్టు.

ఇతఁడు కవిచింతామణి యనులక్షణగ్రంథమును జేసిన గొప్ప కవి. ఈతఁడు వైదికబ్రాహ్మణుఁడు; ఈతని తండ్రి యబ్బయ్య; తల్లి యెఱ్ఱమ్మ. ఈకవి కృష్ణరాయని రాజ్యారంభకాలమునం దుండిన వాఁడు. కొందఱీతఁడు కృష్ణదేవరాయని కాలమునకుఁ బూర్వమునందే యుండెనని చెప్పుదురుగాని యితఁడు తనకవిచింతామణిలో నైషధము, భోగినీదండకము, జైమినిభారతము మొదలగు గ్రంథములనుండి యుదాహరణములు గైకొని యుండుటచేతను, జైమినిభారతమును రచించిన పిల్లలమఱ్ఱి పినవీరన్న కృష్ణదేవరాయని తండ్రితాతలకాలములోనే యున్నవాఁ డగుటచేతను, తాతంభట్టు కృష్ణరాయనికాలమునకుఁ బూర్వమునం దుండినవాఁ డయినట్టు తోఁచదు. ఇతఁడు కవిచింతామణి యందు వ్యాకరణమును, ఛందస్సును, కావ్యలక్షణమునుగూడఁ గొంత వఱకుఁ జెప్పియున్నాఁడు. ఈలక్షణవేత్త కవిచింతామణియందుఁ దన్నుఁ గూర్చి వేసికొన్నపద్యము నిం దుదాహరించుచున్నాను.—

సీ. శుచి యెఱ్ఱమాగర్భశుక్తిముక్తామణి యబ్బధీమణిసూనుఁ డనఘబుద్ధి,
పావనవశితశాలావతగోత్రుఁ డహార్యధైర్యుండు రామార్యుతమ్ముఁ,
డష్టభాషాప్రక్రియాలబ్ధవర్ణుండు సన్నుతసాహిత్యచక్రవర్తి,
యనవద్యసర్వవిద్యాపారదృశ్యుండు విద్వజ్జనవ్రాతవిశ్రుతుండు,

సకలహరిదంతరాళవిశ్రాంతవిశద
కార్తికకచంద్రికాయతకీర్తి కాంతి
హారనిభుం డాస్యవాణీవిహారవసతి
తామసోల్లంఘి వెల్లంకితాతసుకవి.

ఈతఁడు రచియించినది లక్షణగ్రంథ మగుటచేఁ గవిత్వనైపుణినిగూర్చి

పూరితస్నేహపూరంబు ప్రాంగిపొగలఁ
జల్లసిపటీరసలిలంబు చల్లరాదు.

అనుపద్యమును చేయించి తాము రచియించిన పద్యముగాఁ జెప్పి తనగురువునకు సమర్పించినట్లును, రామరాజభూషణుఁడాపద్యముయొక్క చమత్కృతికిసంతోషించి దానిని తనవసుచరిత్రమునందు వేసికొన్నట్లును, ఒక పుక్కిటిపురాణము కలదు గాని యది యెంతమాత్రమును విశ్వాసపాత్ర మయినదికాదు. కృష్ణదేవరాయలకాలములో రామరాజభూషణుఁడు కవిత్వమును జెప్పుట కారంభించినట్లే కనఁబడక పోవుటచేత నాతని కప్పటికే శిష్యబృంద మున్నదన్నవార్త యసంబద్ధ మగుటను బట్టియు, వసుచరిత్రము కృష్ణదేవరాయల యనంతరమున ముప్పది[illegible] సంవత్సరములవఱకును ప్రకటింపఁబడక పోవుటచేత నంతటి మహాప్రౌఢగ్రంథమును రచియించిన రామరాజభూషణుఁ డొక్కపద్యమును రచింప నశక్తుఁడయి యంతకాలమునకు తరువాత నితరకవియొక్క పద్యమును దనదిగాఁ దనపుస్తకమునందుఁ జేర్చుకొనె ననుటకంటె హాస్యాస్పద మయినమాట వేఱొకటి లేకపోవుటనుబట్టియు, ఈగ్రంథచౌర్యకథ కల్పననిపుణులదేకాని కవిది కాదనుట స్పష్టము.

రామభద్రకవియొక్క కవితాపటిమనుజూచి రామరాజభూషణుఁడు మాత్సర్యగ్రస్తుఁడయి యతఁడుచేసిన రామాభ్యుదయము యొక్క ద్వితీయాశ్వాసములోని "సింహ నఖాంకురచ్ఛిన్నే" త్యాది పద్యమునుజదివినప్పుడు 'పృథుల షడ్జస్వరోద్గీతభిల్లపల్లనాథరాగితిగానస్తనాతిభీతిపరవశాత్మపటీరకోటరకుటీరలీనఫణి' యనుచో వీణానాదమునకు ఫణులు బెదరుట స్వభావవిరుద్ధమని తప్పుపట్టెననియు, దాని కయిని రామభద్రకవి నెమలియొక్క షడ్జస్వరముచేతఁ బాములు భయపడుట స్వభావసిద్ధమే యని సమాధానముచెప్పి యాతని గర్వ

భంగము చేసె ననియు, మఱియొకకథ చెప్పుదురు. కొంచెము మంచి గ్రంథమును రచించిన కవికెల్ల నతని యిష్టదేవతయో సరస్వతియో వచ్చి గ్రంథరచనము చేసిపెట్టినట్లుగా మనలోఁ జెప్పుకొనెడు వాడుక ప్రకారముగా రామభద్రకవికిని రాజునొద్ద దా నాఱునెలలలో గ్రంథమును జేసి తెచ్చెదనని ప్రతిజ్ఞఁబట్టి తేలేక పోయినప్పుడు మితిపెట్టిన కడపటి దినము రాత్రి యాతని యిష్టదైవమయిన శ్రీరామమూర్తియే రామాభ్యుదయమును జేసిపెట్టి కవియొక్క మానము కాపాడెనని జనప్రతీతి యొకటికలదు. సకలకథాసారసంగ్రహమునందున్న రీతి పద్యములలో ననేకము లీరామాభ్యుదయమునందుఁ గానఁబడుచున్నవి. వానిలో నొక్క దాని నిం దుదాహరించుచున్నాను—

సీ. కానకకన్న సంతానంబుగావునఁ
గానకకన్న సంతానమయ్యె,
నరయ గోత్రసిధానమై తోఁచుగావున
నరయ గోత్రనిధానమయ్యె నేఁడు,
ద్విజకులాదరణవర్ధిష్ణుండు గావున
ద్విజకులాదరణవర్ధిష్ణుఁ డయ్యె,
వివిధాగమాంతసంవేద్యుండు గావున
వివిధాగమాంతసంవేద్యుఁ డయ్యెఁ
గటకటా దాశరథి సముత్కటకరీంద్ర
కటకలితదానధారార్ద్రకటకమార్గ
గామి యెట్లుచరించు నుత్కటకరీంద్ర
కటకలితదానధారార్ద్రకటకతటుల.

ఈకవి రేఫ శకటరేఫముల భేదమును పాటింపక యంత్యప్రాసము లందు యథేచ్ఛముగా మైత్రి కలుగఁజేసినవాఁడు. ఈతని కవిత్వరీతి దెలుపుట కయి రామాభ్యుదయములోని కొన్ని పద్యముల నిందు వ్రాయుచున్నాను—

వ్రాయుట యుచితముకాదు. అయినను గవిత్వరీతిఁ దెలుపుటకయి కవిచింతామణినుండి రెండుపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను —

క. ఆది బురాణాగమములు
వేదంబులు నోరఁగాయ వేయక నుడువన్,
వాఁడేలా కవివరులకు
మేదిని నెవ్వారు సాటి మించిన గరిమన్.

శా. నిన్నాడింపఁగవచ్చు గోపతనయుల్ నేయ్యంబున [illegible]
నున్నారీకడఁ గొమ్ము [illegible]గులు కర్ణాకోస్మృత్యులై నచ్చినన్
వెన్నా మీఁగడయున్ ఫలం బొసఁగెదన్ వేగంబ [illegible] [illegible]
యన్నా యంచును వ్రేతపెట్టు హరి మాయమ్మా [illegible] [illegible].

---

13. కుమ్మరి మొల్ల.

రామాయణమును తెనుఁగున రచియించిన యీమొల్ల [illegible] కుమ్మరి కేసనసెట్టికూఁతురు. ఈమె తనపుస్తకమునం [illegible] తన వంశమునుగూర్చి చెప్పుకొనకపోయినను, ఈమె కులాలవంశములోనిదని పరంపరగా వాడుకవచ్చుచున్నది. ఈమె [illegible] [illegible]దనియు, ఈమెయు తిక్కన సోమయాజులు భారతమును [illegible] నప్పుడు లేఖకుఁడుగానుండిన కుమ్మరి గురునాథుఁడను సోమయాజుల తండ్రియైనకొమ్మనకు రంగప్ప యనుకుంభకారునిపుత్రికవలన [illegible]రనియు, కొందఱు వ్రాసియున్నారుకాని యీవ్రాఁత [illegible] నదిి. ఈమొల్ల తిక్కనసోమయాజికాలములోనే [illegible] [illegible] పక్షమున,

"స్తుతగుణోద్దాము నాచన సోము భీము
నవ్యమంజులవాగ్ధుర్యు నన్నపార్యు
రసికుఁ డైనట్టి శ్రీనాథు రంగనాథు"

అని తనరామాయణమందలి కవిస్తుతిలోఁ, దిక్కనసోమయాజి కించుమించుగా నిన్నూఱుసంవత్సరములతరువాత నున్న శ్రీనాథుని స్తుతించుట సంభవింపనేరదు. కాఁబట్టి మొల్ల శ్రీనాథునికాలమునకుఁ దరువాత నున్నదనుటకు సందేహము లేదు. ఈమె కృష్ణదేవరాయల కాలములోని యల్లసాని పెద్దనాదుల నెవ్వరిని స్తుతియించి యుండక పోవుటచేత మొల్ల యాకాలమున కెంతో తరువాతిది కాదనియు స్పష్ట పడుచున్నది. ఈమె కృష్ణదేవరాయలకాలములోనే యున్నట్టు కథ లనేకములున్నవి. మొల్ల యాకాలమునందలిది కాదని సంశయించుటకు హేతువులేనియు గానరానందునను, ఆకాలపుకవులను స్తుతింపనందునను, ఆమె కృష్ణదేవరాయలకాలమందే యున్నదని నిశ్చయింపవలసి యున్నది. ఇప్పుడున్న తెలుఁగుగ్రంథములను బట్టిచూడఁగా, ఆంధ్ర కావ్యములను జేసినస్త్రీలలోనెల్ల నీమెయే ప్రాచీనురాలుగాఁ గానఁబడు చున్నది. ఈమె తన రామాయణములో,

"... ... ...గోప
వరపుశ్రీకంఠమల్లేశువరముచేత
నెఱిఁ గవిత్వంబు చెప్పంగ నేర్చినాను"

అని చెప్పుకొనుటచేత నీమె నివాసస్థలము నెల్లూరిమండలము లోని గోపవర మని తెలియవచ్చుచున్నది. ఈమె కవిత్వమునుజూచి తెనాలిరామకృష్ణుఁ డింటిపేరును గూర్చి యడిగి యాక్షేపించిన శ్లోక కథ కలదుగాని యది యిం దుదాహరింపఁదగినదికాదు. అక్కడక్కడఁ గొన్నివ్యాకరణదోషము లున్నను మొత్తముమీఁద నీమెకవిత్వము మిక్కిలి మృదువయి మధుర మయి రసవంతముగా నున్నది. ఈరామా

యణమును గొంతకాలముక్రిందటివఱకును వీధిబడులలో బాలురకు పాఠమునుగాఁ జెప్పుచుండిరి. ఇది పురుషులుచెప్పినగ్రంథములలో ననేకములకంటె మనోజ్ఞమై ప్రౌఢమై యున్నది. మొల్ల రామాయణము నందలి కొన్నిపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

ఉ. రాజులు కాంతియందు, రతిరాజులు రూపమునందు వాహినీ
రాజులు దానమందు, మృగరాజులు విక్రమకేళియందు, గో
రాజులు భోగమందు, దినరాజులు సంతతతేజమందు, రా
రాజులు మానమందు, నగరంబున రాజకుమారు లందఱున్.

బాలకాండ.

చ. సుడిగొని రాముపాదములు సోఁకినధూళి వహించి రాయి యే
ర్పడ నొక కాంత యయ్యెనఁట పన్నగ నీతనిపాదరేణు వి
య్యెడ వడినోడసోఁక నిది యె ట్లగునోయని సంశయాత్ముఁడై
కడిగె గుహుండు రాముపదకంజయుగంబు భయంబుపెంపునన్.

అయోధ్యా

చ. చించెదదైత్యసంఘములఁ జెందఱ వందఱ చేసి బ్రహ్మ బా
ధించెద లోకపాలకులఁ ద్రెళ్ళఁగ నేసెద భూతలంబు గ్ర
క్కించెద శైలజాలములఁ గీటడఁగించెద భూమినందనన్
గాంచెదఁ దల్లడిల్లకుము కంజహితాన్వయవార్ధిచంద్రమా.

అరణ్యకాం.

ఉ. సాలముపొంత నిల్చి రఘుసత్తముఁ డమ్మరివోసి శబ్దవి
న్యాలముగాఁగ విల్దివిచి ముష్టియు దృష్టియుఁగూర్చి గోత్రభృ
త్కీలము వజ్రపాతమాతిఁ గూలువిధంబునఁ గూలనేసె న
వ్వాలిఁ బ్రతాపశాలి మృదువందనశీలి సురాలి మెచ్చఁగన్.

కిష్కింధాకాం.

శా. వీరాలాపము లాడ నేల వినుమీ విశ్వప్రకాశంబుగాఁ
బారావారముఁ గట్టి రాఘవుఁడు కోపస్ఫూర్తి దీపింపఁగా
ఘోరాజి న్నినుడాసి లావుకలిమిన్ గోటీరయుక్తంబుగాఁ
గ్రూరాస్త్రంబుల మస్తముల్ దునిమి భుక్తుల్వెట్టు భూతాళికిన్.

సుందరకాం.

మ. అనఘుం డుజ్జ్వలచాపదండమున బ్రహ్మాస్త్రంబుసంధించి యొ
య్యనఁ గర్ణాంతముగాఁ గడుం దివిచి ప్రత్యాలీఢపాదస్థుఁడై
దనుజాధీశ్వరుబాహుమధ్యము వడిం దాఁకంగ లక్ష్యంబుగాఁ
గొని బిట్టేసె నదల్చి తీవ్రతరమాకోపంబు దీపింపఁగన్.

యుద్ధకాం.

---

14. పిడుపర్తి సోమనాథుఁడు

ఇతఁడు శైవబ్రాహ్మణుఁడు; పిడుపర్తి బసవనారాధ్యుని పుత్రుఁడు. ఇతఁడు పాల్కురికి సోమనాథుఁడు రచియించిన ద్విపద బసవపురాణమును తెనుఁగున నేడాశ్వాసముల పద్యకావ్యముగా రచియించెను. పాల్కురికి సోమనాథుఁడు రచియించిన పండితారాధ్యచరిత్రము మొదలయిన గ్రంథములను శ్రీనాథాది లోకవికిఁ బూర్వమునందుఁ బద్యకావ్యములనుగాఁజేసిన ట్లీబసవపురాణపీఠికయం దీకవి యీక్రింది పద్యముచేఁ జెప్పియున్నాఁడు.—

సీ. విరచించె జైమిని వేదపాదస్తవం బేకపాదమున వేదయుక్తిసిలిపి
హరభక్తి వైదికం బసి శ్రుతు లిడి చెప్పెఁ బ్రతిభ సోమేశుఁ
డారాధ్యచరిత

సరవి శ్రీనాథుఁ డాచరిత పద్యప్రబంధముచేసె ద్విపదలు తఱచునిలిసి
యాతండె పద్యకావ్యముచేసె నైషధ మంచితహర్ష వాక్యములఁ బెట్టి
సోమగురువాక్యములు పెట్టి భీమసుకవి
గరిమ బసవపురాణంబు గణనఁజేసెఁ
గానఁ బూర్వకావ్యము వేఱుగతిరచించు
వారి కాదికావ్యోక్తులు వచ్చినెగడు.

"సోమగురువాక్యములు పెట్టి భీమసుకవి... బసవపురాణంబు... చేసె" నన్న పయివాక్యమునుబట్టి వేములవాడ భీమకవి నన్నయభట్టారకుని కాలములోనివాఁడుగాక పాల్కురికి సోమనారాధ్యున కెంత్రో తరువాత నుండినవాఁ డయినట్టు విస్పష్టమగుచున్నది. ప్రతాపరుద్రునికాలములో ప్రతాపరుద్రుని మంత్రులలో నొకఁడును తన శిష్యుఁడును నయిన యిందుటూరి యన్నదండనాథుని సాహాయ్యముచేత పాల్కురికి సోమనార్యుఁడు గ్రంథకర్త పూర్వులకు దోకిపర్తియను నగ్రహారమిప్పించెను. ఈయగ్రహారమునకుఁ దరువాత భంగము కలుగఁగా గ్రంథకర్తయొక్క ముత్తాతయైన సోమనారాధ్యుఁడు ప్రౌఢదేవరాయని రాజ్యకాలములో దానిని మరల సంపాదించెను. ఈసంగతి బసవపురాణములో నీక్రింది పద్యమునందు జెప్పఁబడినది.

క. ఆదిన్ బ్రతాపుఁ డిచ్చిన
యాదోకిపురంబు నడుమ నంకిలి పడినన్
మోదమునఁ బ్రౌఢరాయను
హీదయితునివలనఁ దెచ్చె నెల్లరు నెఱుఁగన్.

కృతికర్తయైన సోమనాథునితండ్రి బసవయ్య, బసవయ్యతండ్రి దేవయ్య, దేవయ్యతండ్రి సోమనాథుఁడు. కాఁబట్టి ప్రౌఢదేవరాయని రాజ్యకాలములో దోకిపర్తి యగ్రహారమును మరల సంపాదించిన

యీ సోమనాథుఁడు కవికి ముత్తాత. ప్రౌఢదేవరాయఁడు హూణశకము ౧౪౨౨ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౪౪౭ వ సంవత్సరమువఱకును రాజ్యము చేసినందున, అతని రాజ్యకాలములో నుండిన సోమనాథుని మునిమనుమఁడు తరువాత నలువది డెబ్బది సంవత్సరముల కుండి యుండును. కాఁబట్టి యీ కవి ౧౫౧౦ వ సంవత్సరప్రాంతములఁ గృష్ణదేవరాయని రాజ్యారంభకాలములో నున్నాఁడని చెప్పవచ్చును. బసవపురాణకథానాయకుఁడైన బసవేశ్వరుఁడు శ్రీశైలమునకు పశ్చిమమున నుండు హింగుళేశ్వరాగ్రహారమునందు వాసము చేయుచుండిన శివభక్తుఁడయిన మండెంగి మాదిరాజను బ్రాహ్మణుని పుత్రుఁడు. ఇతఁడు శివుని వాహనమైన నందియొక్క యంశముచేత భూమిమీఁద నవతరించెనని శైవులు నమ్ముచున్నారు. తల్లిదండ్రు లీయన కుపనయనము చేయఁబోయినప్పుడు చేసికొనక తాను శివునిఁదప్ప వేఱొకని గురువునుగా నంగీకరింపనని నిరాకరించెను. ఇతఁడు పెద్దవాఁడయిన తరువాత పదునొకండవ శతాబ్దమునందు కళ్యాణపురాధీశ్వరుఁడుగా నున్న బిజ్జలరాజునొద్దఁ జేరి యాతని దండనాయకుని కూఁతురయిన గంగాంబను వివాహము చేసికొని కడపట బిజ్జలరాజునకు మంత్రియయ్యెను. ఈతఁడే యీ దక్షిణహిందూస్థానమునందు వీరశైవమతోద్ధారణము చేసినవాఁడు. ఈతని మేనల్లుఁడయిన చెన్నబసవన్న కూడ వీరశైవమును దేశమునందంతటను వ్యాపింపఁజేసెను. బసవపురాణమునందు బసవేశ్వరుని మహిమ లనేకములు చెప్పఁబడియున్నవి.

సోమనాథకవియొక్క కవిత్వరీతిఁ జూపుటకయి కొన్ని పద్యముల నిందుదాహరించుచున్నాను:—

ఉ. ఖండశశాంకశేఖరు నఖండమహాత్ముని కాని యాత్మ వే
ఱొండు దలంపఁ జెన్నఁడు సరోజభవాన్వయదుగ్ధవార్ధిచం

ద్రుంపు దురత్యయోరుభవదోషవిదూరమనఃప్రచారుఁ డై
మంటఁగి మాదిరాజు గుణమండితవందితుఁ డొప్పు నప్పురిన్ — ఆ. ౧

ఉ. పట్టకు పట్ట కింక **వృషభం** బది **మాటలు** చెల్లినప్పుడే
పెట్టితి లింగముద్ర యదె బీరము తప్పఁగఁ బట్టి తేసియున్
గొట్టుమసీశిరంబు ధరఁగూలఁగ మాబసవన్నయాన చే
పట్టులఁ గాచుచెల్ల శివభక్తులకున్ బిరుదంబుగావునన్ — ఆ. ౫

శా. ఆనందాశ్రుపయోధి నిట్టవొడువన్ హర్షోత్థరోమాంచన
శ్రీ నెమ్మేనికి భూషణంబుగ లసద్గ్రీవోద్గమద్గద్గద
ధ్యానమ్ముల్ గురుకర్ణసత్వములుగాఁ దాత్పర్యమున్ భక్తియున్
లోనన్ గీల్కొనియున్న యాత్మసుతు నాలోకించి మై పెంచుచున్ — ఆ. ౭

---

15. పిడుపర్తి బసవకవి

ఇతఁడు శైవబ్రాహ్మణుఁడు. బసవపురాణమును పద్య కావ్యముగా రచియించిన సోమనాథుని తమ్ముఁడయిన పాలనార్యుని పుత్రుఁడు. కాఁబట్టి యీ కవియు నించుమించుగా సోమనాథుని కాలమునందే యున్నవాఁడగుటచేత ౧౧౯౦ వ సంవత్సరప్రాంతమునం దున్నవాఁడని చెప్పవచ్చును. ఇతఁడు పాల్కురికి సోమనాథుఁడు రచియించిన ప్రభులింగలీలను తెనుఁగున నైదాశ్వాసముల పద్యకావ్యమునుగా రచించెను. ఈ ప్రభులింగలీలయందు బసవేశ్వరునికిని బసవేశ్వరుని మేనల్లుఁడయిన చెన్నబసవన్నకును గురువయిన యల్లమప్రభుఁడను జంగముదేవరయొక్క కథ చెప్పఁబడియున్నది. పిడుపర్తి బసవకవియొక్క కవనవిధము తెలియుటకై ప్రభులింగలీలనుండి రెండుమూఁడు పద్యముల నుదాహరించుచున్నాను.—

ఉ. ఊరును నిల్లుఁ బల్లియలు నొల్లక సల్లలితాంతరంగులై
ఘోరతరాటవిన్ ఘనని కుంజములన్ సెలయేళ్ళచెంత శృం
గారవంబులన్ భయదగహ్వరసీమఁ దపంబుఁ జేసి పెం
పారుమహామునీశ్వరులయాత్మలుఁ దత్తఱ మందె నత్తఱిన్. ఆ. ౧.

ఉ. చిత్తసరోజ మిష్టమునఁ జేరిచి చూపులు ప్రాణలింగముక్
హత్తఁగఁజేసి భావమున కంచితతృప్తి యొసంగి సంగముల్
రిత్తలు చేసి యెందును జరింపఁగ నేరిచి తేని నీవ య
త్యుత్తమలింగమూర్తి వివి యొప్పుగఁ జేకొను సిద్ధరామనా. ఆ. 3.

మ. బసవయ్యా భవదీయమందిరమునన్ భక్తిన్ సదాభోజనం
బసలారంగ నొనర్చుజంగమము లాత్మ్యాసక్తి నాఁకంటిచే
విసువంగా నిఁకనేల తామసము లీవిన్ వారిఁ దోడ్తెచ్చి మీ
రసమానస్థితి నారగింపఁ గదరయ్యా హాయిగా నేఁటికిన్. ఆ. ౫.

---

16. కోట శివరామయ్య

ఈకవి సానందోపాఖ్యాన మను నాలుగాశ్వాసముల పద్యకావ్యము రచించెను. ఇతఁడు శూద్రుఁడు; కౌశికగోత్రుఁడు; కోట బాపనయ్య పుత్రుఁడు; కాళహస్తిపుర నివాసుఁడు. ఇతఁడు తాను కృష్ణదేవరాయలకాలములో నున్నధూర్జటికవి శిష్యుఁడ నని గ్రంథములో జెప్పుకొని యుండుటచేత ౧౫౨౫ - ౧౫౫౦ వ సంవత్సరములకు మధ్య నుండియుండును. సానందోపాఖ్యానమునందు లక్షణవిరుద్ధము లైన ప్రయోగములు కొన్ని కానఁబడుచున్నవి. కవిత్వము మృదువుగానే యున్నది. ఈ గ్రంథమునందలి రెండు మూడు పద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

ఉ. గారెలు బూరె లిడ్డెనలుఁ గమ్మనిదోసెలుఁ జక్కిలంబులున్
జారులుఁ గూరలున్ ఫలరసంబులుఁ దేనెలుఁ బానకంబులున్
సారెలుఁ బాయసాన్నములుఁ జక్కెర లప్పడంబులున్
బేరిననేతులుం జెఱకుబిళ్ళలుఁ జల్లనినీరుమజ్జిగల్. ఆ. ౧.

ఉ. పాపము చేయవద్దనుచుఁ బల్మఱుఁ బెద్దలు చెప్పిన న్మహా
కోపముమీఱ వారియెడఁ గుత్తుకబంటివిషంబు గ్రక్కుచున్
బాపము గీప మేడది నెపం బిడి జీవము దాఁటిపోయి నీ
దాపున నెందుఁ బోవునో నిదాన మెఱుంగ రివేఁకిబోధనల్. ఆ. ౨.

మ. జమువెంటం బురవీథులం జనుచు భాస్వత్పట్టణాశ్రీవినో
దము లీక్షింపుచుఁ జూడఁజూడ మఱియుం దండోపతాంతంబులై
భ్రమ కల్పించుపురీవిశేషములకుం బ్రాజ్యాస్పదానీతుఁడై
యమునిం గన్గొని పల్కె సంయమి మరందానందసాంద్రోక్తులన్. ఆ. ౩.

---

17. కుమార ధూర్జటి

ఈకవికి నిజ మయినపేరు వేంకటార్యుఁడు. ఇతఁడు పాకనాటి నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు, కాళియామాత్యుని పుత్రుఁడు; ధూర్జటికవి పౌత్రుఁడు. ఈకవి యాకువీటిరాజయిన చినవేంకటాద్రియొక్క కోరిక మీఁదఁ గృష్ణరాజవిజయ మనుపేర కృష్ణదేవరాయల చరిత్రమును శ్రీరామాంకితముగా రచియించెను. ఈతని కవిత్వము మిక్కిలి రసవంత మైనది. ఇతఁడు కృష్ణరాజవిజయ మనెడి యీనాలుగాశ్వాసముల గ్రంథమును మాత్రమేకాక సావిత్రీచరిత్రము, ఇందుమతీవివాహము మొదలయిన గ్రంథములుకూడఁ జేసినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. కృష్ణరాజవిజ

యము నందలి యీక్రింది కవిస్తుతి పద్యమువలననే యీకవియొక్క ప్రౌఢిమ వ్యక్తపడుచున్నది:—

సీ. వాక్ప్రౌఢిమ దగువాని నిక్కంబుగా నల్లసాని బ్రహ్మ దేవుఁడే యని నుతింతుఁ
గుండలీంద్రసమాఖ్యుఁ గొమరొందుకవిచంద్రు ననువొంద శేషాహి యని తలంతు
శ్రీనాథవిఖ్యాతిఁ జెన్నొందుబుధవర్యుఁ బురుషోత్తముఁ డటంచు బుజ్జగింతు
ధూర్జటిప్రౌఢిచే నూర్జితుం డగువాని సాక్షాచ్ఛివుండని సంస్మరింతు
నవని మఱియును వెలసిన యాంధ్రకవుల
నాధునిక పూర్వకవుల యశోధనికుల
సారసాహిత్యసౌహిత్యసరణి వెలయ
వర్ణన లొనర్తు రమణీయవాక్యములను.

ఈకవి తన్నుఁ గూర్చి కృష్ణరాజవిజయమునం దీక్రిందిరీతిగాఁ జెప్పుకొన్నాఁడు:—

సీ. నను భరద్వాజగోత్రుని సదాపస్తంబసూత్రుని బాంధవస్తోత్రపాత్రుఁ
బాకనాఁటార్వేలవంశప్రసిద్ధుని ధూర్జటిపౌత్రు బంధురచరిత్రు
సద్గురుకారుణ్యసంప్రాప్తవిద్యావిహారుని శ్రీకాళహస్తినిలయ
చిత్ప్రసూనాంబికాశ్రీకరానుగ్రహాసాదితకవితారసజ్ఞహృదయు
సారరచనాధురీణుఁ గుమారధూర్జ
టిప్రధానాగ్రగణ్యుఁ బటీరహీర
మహితసత్కీర్తిఁ గొల్లియామాత్యపుత్రు
వేంకటార్యుని బిలిపించి వేడ్క ననియె.

క. బాలుఁడవయ్యును విద్యా । శీలుఁడవు గభీరమధురశృంగారకళా
లాలితచాతుర్య కవి । త్వాలోచననిపుణ వేంకటామాత్యమణీ.

ఉ. చిత్రముగాఁగఁ బిన్నపుడె చెప్పితివా రసము ల్చెలంగ సా
విత్రిచరిత్రముల్ మిగుల వేడుక నిందుమతీవివాహమున్

స్తోత్ర మొనర్ప నర్హ మగుసూక్తిగతిన్ రచియించితో గదా
ధాత్రిఁ బ్రసిద్ధిఁగాంచితివి ధన్యుఁడ వౌర కుమారధూర్జటీ.

* * * * *

చ. తెలుఁగునఁ జెప్ప నేర్చినసుధీజను లెల్ల సెబాసు ధూర్జటీ
బళి యనఁ దళ్కుబెళ్కువగఁ బాటిలు తేటతెనుంగుమాటలన్
మెలఁకువగాంచు బెళ్కుజిగిమించఁ బ్రబంధములన్ ఘటించితో
పలుకులముద్దరాలిమిహిబంగరుటందెరవల్ చెలంగఁగన్.

* * * * *

క. మాకరుణనఁ బాత్రుండవు। ప్రాకటగతిఁ బద్యకావ్యఫణితిం జెపుమా
శ్రీకృష్ణరాయచరితము। నీకవితాప్రౌఢి సుకవినికరము మెచ్చన్.

శ్రీకృష్ణరాజవిజయములోని యీక్రిందిపద్యమునుబట్టి చూడఁగాఁ గృష్ణదేవరాయల పట్టాభిషేకమహోత్సవమునాఁటి కార్వేటి బుక్కరాజు జీవించియున్నట్టే కనఁబడుచున్నది—

సీ. చక్కఁదనముగల్గి చొక్కమా నార్వేటి బుక్కరాజు,
సాకల్యముగఁ గీర్తి సర్వదిక్తటులందుఁ బ్రాకటస్థితిమించు నౌకువారు,
కంటకరాజన్య గర్వంబు లడఁగించి లీలచే మించునంద్యాలవారు,
ధాటీపిరాఘాట ఘోటీహతవిరోధికోటులై వెలయు వెల్గోటివారు.
చండతరశౌర్యు లగు పెమ్మసానివారు
బూదహాళివారు మొదలైనభూమిపతులు
గొలువఁ బట్టాభిషిక్తుఁడై చెలువుమీఱె
రమ్యగుణపాళి శ్రీకృష్ణరాయమౌళి.

ఈ కవియొక్క తాత కృష్ణదేవరాయుని యాస్థానమునం దున్నవాఁడగుటచేతను కృష్ణరాజవిజయమును జెప్పినప్పటి కితఁడు బాలుఁడని చెప్పఁబడియుండుటచేతను కృష్ణరాజవిజయము ౧౫౯౦ వ సంవత్సర

ప్రాంతమునందు రచియింపఁబడి యుండును. ఈ కవియు ౧౫౬౦-౭౦ సంవత్సరముల వఱకు జీవించియుండునని యూహింపఁదగియున్నది. ఈతని కవిత్వము మృదుమధుర వాక్యరచనాధురీణమయి కర్ణరసాయనముగా నుండును. ఈతని కవనధోరణిని దెలుపుటకుఁ గృష్ణరాయవిజయములోని రెండుమూడు పద్యము లిందుదహరింపఁబడుచున్నవి—

ఉ. ఠీవిగ నొకవారును గడిందిరహిన్ వెలుగోటివార లా
రావెలవారుఁ గూడుకొని రాత్రిపగల్ చతురంగసేనతో
సేవగఁ జూచినన్ దివియ నెంతయు శక్యముగాని దుర్గమా
భూవరమౌళి కొంచి యొకపూఁటనె తీసెదనంచు నుగ్రుఁడై.

శా. ఔరా చూచితిగాదె రాయలబలం బౌరౌర యేనుంగు ల
య్యారే యీ చతురంగసంఘము లహోహో మన్నెవారల్ బళీ
ధీరుల్ రాజకుమారు లంచు మది నెంతేనద్భుతం బొందుచున్
గోరన్ శక్యమె యీనృపాలమణితో భూరిస్థిరప్రౌఢిమన్—ఆ. 3

మ. చెలువల్ తోడ్తోఁ గనిరా మణీఖచితమంజీరధ్వను ల్మ్రంచఁగాఁ
దళుకుం జెక్కు మెఱుంగుటద్దములపైఁ దాటంకరత్నద్యుతుల్
వెలయం దా గజరాజపుత్రి యగుఠీవిం దెల్పుచుందాన వ
చ్చె లతాంగీమణి మందమందగతులన్ శృంగార ముప్పొంగఁగన్-ఆ ౨

18. దోనూరి కోనేరుకవి

ఈ కోనేరుకవి తెలుఁగున బాలభాగవతమును రచియించెను. ఇతఁడు నియోగి బ్రాహ్మణుఁడు; శ్రీవత్సగోత్రుఁడు; ఆశ్వలాయన సూత్రుఁడు; దోనూరి నాగయ్యామంత్రి పుత్రుఁడు. కవి తనవృత్తాంత మును బాలభాగవతములోని యీ క్రిందిపద్యమునందుఁ జెప్పుకొని యున్నాఁడు :—

సీ. శ్రీమదహోబిలశ్రీనృసింహసమగ్రకరుణావిశేషప్రకాశమహితు
భాసురసంస్కృతప్రాకృతాదికశాస్త్ర భాషాకవిత్వ సౌభాగ్యనిపుణు
జనవర్ణితాశ్వలాయనసూత్రపావను శ్రీవత్సగోత్రాబ్ధిశీకరకరుని
సారస్యవినుతు దోనూరి నాగయమంత్రిపుత్రుఁడనైనట్టి బుణ్యచరితుఁ
జతురభూనాయకాస్థాన సకలసుజన
వందితుని నన్నుఁ గోనేరు నాథసుకవి
నర్థిఁ బిలిపించి సత్కార మాచరించి
పలికె నిట్లని గంభీరభాషణముల.

ఇట్లు కవిని బిలిపించి గ్రంథరచన చేయుమన్నది తిరుమలరాజు. ఈ తిరుమలరాజు వసుచరిత్రము కృతినందినయతఁడుగాక యాతని పెద్ద తండ్రి కుమారుఁడయిన మఱియొక తిరుమలరాజు. బాలభాగవతము నందుఁ జెప్పఁబడిన వంశానుక్రమమునుబట్టి యార్వీటి బుక్కరాజునకు తిమ్మరాజనియు, కొండరాజనియు, శ్రీరంగరాజనియు ముగ్గురు కొమాళ్లు గలరు. వారిలో నగ్రజుఁడయిన తిమ్మరాజునకు భార్యయైన గోపమాంబ వలన తిరుమలరాజనియు, విఠ్ఠలరాజనియు, చినతిమ్మరాజనియు, పాప తిమ్మరాజనియు, నలుగురు పుత్రులు గలిగిరి. వీరిలో జ్యేష్ఠుఁడయిన తిరు మలరాజు కాలమునం దీ బాలభాగవతము రచింపఁబడినది. ఈ తిరుమల రాజు తండ్రియగు తిమ్మరాజునకు తమ్ముఁడయిన శ్రీరంగరాజునకు కోన

రాజు, తిమ్మరాజు, రామరాజు, తిరుమలరాజు, వేంకటరాజు అని యైదుగురు కొడుకులు. వీరిలో మూఁడవవాఁడైన రామరాజు కృష్ణదేవరాయల యల్లుఁడు. ఈ రామరాజువద్దనే వసుచరిత్రమును రచించిన రామరాజభూషణుఁడు మొదట ఆస్థానకవీశ్వరుఁడుగానుండి యాతని మరణానంతర మతని తమ్ముఁడైన తిరుమలదేవరాయనికి వసుచరిత్రము నంకితము చేసెను. దీనినిబట్టి చూడఁగా శ్రీరంగరాయని పుత్రులైన రామరాజ తిరుమలదేవరాజులును, తిమ్మరాజుపుత్రుఁడైన తిరుమలరాజును పినతండ్రి పెదతండ్రి పుత్రు లగుటచేత సమకాలికులని యేర్పడుచున్నది. వీరిలో రామరాజు క్రీస్తుశకము ౧౫౪౨ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౫౬౫ వ సంవత్సరము వఱకును రాజ్యము చేసి యా సంవత్సరమునందు తాలికోటయుద్ధములో మృతుఁడగుటచేతను, ఆతనితమ్ముఁడైన తిరుమలదేవరాయలు ౧౫౬౫ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౫౭౩ వ సంవత్సరము వఱకును రాజ్యము చేసియుండుటచేతను, బాలభాగవతమును చేయించిన తిరుమలరాజుసహిత మించుమించుగా ౧౫౫౦ వ సంవత్సరప్రాంతమునం దనఁగా పదునాఱవశతాబ్ద మధ్యమునం దుండియున్నాఁ డనుట స్పష్టము. కడపమండలములోని కడప పట్టణమునకు పశ్చిమోత్తర దిగ్భాగమునందు ౧౬ మైళ్ళ దూరములోనున్న యెఱ్ఱగుడిపాడు గ్రామములోని విష్ణ్వాలయములోని శాలివాహనశకము ౧౪౭౩ వ సంవత్సరమునం దనఁగా హూణశకము ౧౫౫౧ వ సంవత్సరమునందు తిమ్మరాజు కుమారుఁడయిన తిరుమలరాజు దానము చేసినట్టున్న శిలాశాసనముకూడ ఈ యంశమును స్థాపించుచున్నది. అయినను బళ్ళారిమండలములోని విజయనగరమునందలి హజారరాముని దేవాలయములో ముఖద్వారముయొక్క దక్షిణపు గోడమీఁద తిమ్మరాజు కుమారుఁ డయిన తిర్మలరాజు శాలివాహనశకము ౧౪౪౨ వ సంవత్సరమునందు దానముచేసినట్టు శిలాశాసన మొకటి కానఁబడుచున్నది.

దీనినిబట్టి చూడఁగా నితఁడు రామరాజు పెదతండ్రికుమారుఁ డగుటచేత రామరాజుకంటె పెద్దవాఁ డయినట్టును, సామంత రాజయిన యీ తిమ్మ రాజు ముందుగా మృతుఁడగుటచేత నాతని కుమారుఁ డయిన తిరుమల రాజు రామరాజుకంటె పదిసంవత్సరములు ముందుగానే రాజ్యమునకు వచ్చినట్టును, ఊహింపఁదగియున్నది. అందుచేత నీ తిరుమలరాజు క్రీస్తు శకము ౧౫౨౦వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౫౫౧ వఱకును రాజ్యముచేసినట్టు రూఢిగా చెప్పవచ్చును. కాఁబట్టి దోనూరి కోనేరు నాథ కవియు పదునాఱవ శతాబ్దముయొక్క పూర్వార్థమునందే యుండి, తిరుమలరాజుయొక్క రాజ్యారంభదశలోనే బాలభాగవతమును రచి యించి యుండును. బాలభాగవతము తిరుమలరాజుయొక్క ప్రేరణచేతనే రచియింపఁబడినను, అది తిరుమలరాజున కంకితము చేయఁబడక యాతని ప్రార్థనమీఁద మృతుఁ డయిన యాతనితండ్రి తిమ్మరాజున కంకితము చేయఁబడినది. తెలుఁగు పుస్తకములయందును తామ్రశాసనాదుల యందును తిమ్మరాజునకు తిరుమలరాజనియు, తిరుమలరాజునకు తిమ్మ రాజనియు యథేచ్ఛముగా పర్యాయపదములవలె వాడఁబడినవి. సంస్కృత పండితులయిన హూణవిద్వాంసు లొకరు రాచూరికోటలో నొక గుమ్మ మునకు దక్షిణముగా గోడలోఁగూర్చిన సుమారు నలువదియొక్క యడుగుల పొడుగును మూఁడడుగుల వెడల్పును గల రాతిపలకమీఁద చెక్కిన తెలుఁగు శాసనములో:

"శ్రీమతు మీసరగండగోత్ర గంగయ్యరెడ్డివారు పెద్దమానపురము నందు సుఖసంకథావినోదంబున పృథివీరాజ్యము చేయుచుండగాను తద్రాజ్య రత్నామణి అయిన శ్రీనారాయణదేవ దివ్యశ్రీపాదపద్మా రాధక సకలజన ప్రతిపాలక పరబలసాధక సకలధర్మసాధక పుణ్య గుణసనాథ విఠలనాథ భూనాథుండు ఆదావాని తుంబికి మాగుద హాలువదుర్గాలు సాధించి తదనంతరంబు రాచూరి పట్టణ పట్టిసాభి

ముఖుండై సుఖసంకథావినోదంబున పృథ్వీరాజ్యము సేయుచునుండి శకవర్షంబులు ౧౨౧౮ అగు జయసంవత్సర మార్గశిర శుద్ధ దశమి రవివాసరంబునందు స్వరాష్ట్ర సమస్త ప్రజారక్షణార్థము గిరిదుర్గము రచియించెను."

అని కాకతీయప్రభువుల కాలములో శాలివాహన శకము ౧౨౧౮ వ సంవత్సరమునం దనఁగా క్రీస్తుశకము ౧౨౯౬ వ సంవత్సరమునందు గొత్తి గంగయ్యయు నొకానొక విఠ్ఠలరాజును ఉన్నట్లు చెప్పఁబడి యుండుటచేతను.

ఉ. "బొంకనిధర్మజుం డనఁగఁబోవనిపన్నగశాయి యాజిలోఁ
గొంకనియర్జునుండు కలఁకుందులు లేనిశశాంకు డెన్నఁడుం
గ్రుంకనిభానుఁ డన్యసతిఁ గోరనిజిష్ణుఁ డనంగఁబొల్చు ధ
ర్మాంకుఁడు విఠ్ఠలక్షితివరాగ్రణి మానధనాగ్రగణ్యుఁడై

మ. తనకు న్నెచ్చెలి యైనక్రీడిపయి నంతర్మోహబంధంబు పో
వనివాఁడై హరి విఠ్ఠలేశ్వరుఁడు తద్వంశంబునన్ సంపదల్
తనర న్నల్వదియే న్తరంబు లగునంతం దిమ్మభూపాలనం
దనుఁడై విఠ్ఠలరాజమూర్తి పొలిచెన్ ధర్మావనోద్యోగితన్"

ఇత్యాది పద్యములతో బాలభాగవతమునం దొకవిఠ్ఠలరాజు వర్ణింపఁబడియుండుటచేతను, ఆవిఠ్ఠలరాజే యీవిఠ్ఠలరాజని భ్రమించి యీకవియు విఠ్ఠలరాజును పదునాల్గవశతాబ్దారంభమునం దున్నట్లు వ్రాసియున్నారు. కాని వారు వివరించినకాలము సరియైనది కాదు. కాకతీయప్రభువులకాలములో నున్న విఠ్ఠలరాజు వేఱొకఁడు కాని యీతఁడు కాఁడు. అతఁ డొకవేళ రంగనాథరామాయణకృతికర్తయగు కోనబుద్ధరాజుతండ్రియైన విఠ్ఠలరాజయిన నయియుండవచ్చును. కోనేరుకవి తనబాలభాగవతమునందు పదునేనవశతాబ్దారంభమం దున్న శ్రీనా

థునిఁ బూర్వకవినిగా స్తుతించియున్నాఁడు. కోనేరుకవియు విఠ్ఠలనాథుఁడును పదునాల్గవ శతాబ్దారంభముననే యుండినపక్షమున తరువాత నూఱుసంవత్సరములకు పయిగా పదునేనవశతాబ్దములో నున్నశ్రీనాథునిఁ బూర్వకవినిగాఁ పరిగణించుట సంభవించి యుండదుగదా? కాఁబట్టి యాకవి పదునాలవశతాబ్దమధ్యమునం దున్నాఁ డనుటయే విశ్వసనీయము. ఈతనికవిత్వ మనర్గళధార గలిగి హృదయరంజకముగానే కానఁబడుచున్నది. ఇప్పుడు బాలభాగవతములోని రెండుపద్యములనుమాత్ర మిం దుదాహరించుచున్నాను—

చ. కలియును రాజచిహ్నములు గ్రక్కున మాని భయాపతాపదు
ర్బలుఁ డయి తత్పదాబ్జములపై నిజహస్తము చేర్చి, దేవ! నీ
లలితకృపాణపుత్రిక ధళద్ధళితం బగుచున్న యంతలోఁ
జలమఱియుఁ ఝళ్ఝళితసంగత మయ్యె మదీయచిత్తమున్. ఆ.౧

ఉ. మాన్యుల మమ్మెఱుంగ కవమానముచేఁతకు దుష్టజన్మతా
దైన్యము కల్గె మాకు ననుతాపము నొందకుఁ డీర లింక నే
మన్యము నొల్ల మేమియును నచ్యుతుఁ గ్రమ్మఱఁ జేరగల్గు సౌ
జన్య మనుగ్రహింపుఁ డని సారెకుఁ బ్రార్థనసేయ నత్తఱిన్. ఆ.౨

19. పింగళి సూరనార్యుఁడు

పింగళిసూరన్న నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; ఆపస్తంబసూత్రుఁడు; గౌతమగోత్రుఁడు. ఈతనితాత సూరన్న; తండ్రి యమరన్న; తల్లి యబ్బమ్మ; అమలన్న, ఎఱ్ఱన్న తమ్ములు. విష్ణుపురాణమును రచియించిన వెన్నెలగంటి సూరన్న తరువాత నున్నందున, ఈతనిని పింగలి (వెనుకటి) సూరన్న యందురని యొకానొకరు చెప్పిరిగాని యది సరిగాదు. పింగలి యనునది ఈకవియొక్క గృహనామము. ఈతనపూర్వులును పింగలివారనియే చెప్పఁబడుచు వచ్చిరి. పింగలియనునది కృష్ణామండలములోని యొకయూరు. కాఁబట్టి యీగ్రామనామమునుబట్టియే యీకవివంశమువారి కిటువంటిపేరు గలిగినది. ఈకవి ప్రభావతీప్రద్యుమ్నమునందు తనవంశమునకు మూలపురుషుఁ డయిన గోంకనామాత్యుని వర్ణించుచు, ఆతనిని పింగళిపురాంకునిగా నీక్రిందిపద్యమునందుఁ జెప్పియున్నాఁడు—

క. ఆగౌతమగోత్రంబున
నాగమనిధి పుట్టె గోంగ నామాత్యుఁడు స
ద్భోగక్షేత్రస్వామ్యస
మాగతిఁ బింగళిపురాంకుఁడై యతఁ డొప్పెన్.

ఈపింగళి గోంకనామాత్యుఁడే వేకియనుదానిని దాసినిగా నేలి నట్లీగ్రంథములోని యీక్రిందిపద్యమునఁ జెప్పఁబడినది—

ఉ. వేల్పులయంగ నాథుఁడు పింగలి గోంకబుధోత్తముండు గం
ధర్వ నొకర్తుఁ జేకియనుదానిని దాసిగ నేలె యోగితా
గుర్వనుభావుఁడై నెఱపె గోపకుమారునిఖడ్గవర్ణనన్
బర్వపునిండువెన్నెలలపై నెఱిచూపెడుకీర్తిసంపదన్.

ఈపింగళివారి పేకికథను జను లీప్రాంతములయం దిప్పుడుసహి తము వాడుకగా చెప్పుకొనుచున్నారు. పింగళి గోంకనామాత్యుం డొకనాఁ డరణ్యములో సంచరించుచుండఁగా, ఆతని కొకసుందరమయిన పూస దొరకినదఁట. అతఁ డాపూసను దెచ్చి తనపెట్టెలోవేసి దాఁచె నఁట. ఆదినమునందే పేకి యనుపేరితో నొకతెవచ్చి వారియింట దాసిగా కుదిరి మిక్కిలి విశ్వాసముతో పనులుచేయ మొదలుపెట్టెనఁట. ఇట్లు కొంతకాలము జరగిన తరువాత గోంకనామాత్యునిభార్య గర్భ వతియై ప్రసవసమయము సమీపించినప్పు డాపురుటింటిలో పేకిని కావలి పెట్టిరనియు, అది యాకావలియున్నదినములలో నొకనాఁటిరాత్రి తాను శయనించినస్థలమునుండి లేవక నే నాలుకను దీర్ఘముగాచాచి దాసితో దీప మొగసనఁద్రోచెననియు, అదిచూచి యాతని భార్య భయపడి జర గిన వృత్తాంతమును మఱునాఁడు భర్తతో చెప్పెననియు, అందుమీఁద వారు దాని నేలాగుననైన వదల్చుకోవలెనని యెటువంటి యసాధ్యము లయినపనులు చెప్పినను పేకి వానినెల్ల నిమిషములో నిర్వహించుచు వచ్చెననియు, అందుమీఁద వారు దానిని వదల్చుకొను సాధనములేక కాశికిపోయి గంగ తెమ్మని దానిని దూరదేశమునకుఁ బంపి యది యింట లేనిసమయమందు సమస్తసామగ్రితోను పొరుగూరికి లేచిపోయిరనియు, ఇంతలో పేకి కాశినుండి గంగతీసికొనివచ్చి యింటివారు పొరుగూరికి పోవునప్పు డింట దిగవిడిచిపోయిన నలువు రెత్తలేని పెద్దరాతిరుబ్బు రోటిని నెత్తిమీఁద పెట్టుకొని యిది మఱచి వచ్చితిరని పొరుగూరికి పోయి వారికి చేర్చినదనియు, అప్పుడు గోంకనామాత్యుఁడు నీవు మమ్మెట్లు విడిచెదవని దానిని మంచిమాటలతో నడుగఁగా నాఁడరణ్య ములో దొరికిన పూస నిచ్చివేసినయెడల పోయెదనని యది చెప్పె ననియు అంతట దానియభిమతమునుదీర్చి వారు దానిని పంపి వేసిరనియు, కథ చెప్పుచున్నారు.

ఈకవి పూర్వులు మొట్టమొదట కృష్ణామండలములోనివా రయినను, తరువాత దక్షిణదేశమునకు బోఁగా కృష్ణదేవరాయని యనంతరమునందు విజయనగరరాజ్యము చెడి యనేకులైన చిన్నచిన్న రాజుల యధీనమయి యున్న కాలములో నితఁడు కందనూలు (కర్నూలు) మండలములోని యాకువీడు, నంద్యాల, మొదలగుసంస్థానములలో జేరినట్టు కానఁబడుచున్నది. ఈతఁడు కృష్ణదేవరాయనియొక్క యాస్థానకవీశ్వరులయిన యష్టదిగ్గజములలో నొక్కఁడని కొందఱు చెప్పుదురు గాని యీకవి యాకాలమునందుఁగాని యాస్థానమునందుఁగాని యున్నట్టు నిదర్శనము లేవియుఁ గానరావు. ఈసూరకవి పదునాఱవశతాబ్దమధ్యమునం దున్న ట్లూహించుట కనేకనిదర్శనములు కనఁబడుచున్నవి. ఈకవిరచించిన కళాపూర్ణోదయము నంద్యాల సంస్థానాధిపతియైన కృష్ణరాజున కంకితము చేయఁబడినది. ఈకృష్ణరా జార్వీటిబుక్కరాజుయొక్క యాఱవ సంతతివాఁ డయినట్లు కళాపూర్ణోదయములోని కృతిపతియొక్క వంశానువర్ణనమువలన స్పష్టముగా గానఁబడుచున్నది. ఆర్వీటి బుక్కరాజుయొక్క పెద్దకుమారుఁడు సింగరాజు; అతని పుత్రుఁడు నరసింగరాజు; ఆతని పుత్రుఁడు నారపరాజు; ఆతని పుత్రుఁడు నరసింగరాజు; ఆతనిపుత్రుఁడు కళాపూర్ణోదయము కృతినందిన కృష్ణరాజు. ఆర్వీటి బుక్కరాజు క్రీస్తుశకము ౧౪౭౩ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౪౮౧ వ సంవత్సరము వఱకును రాజ్యముచేసెను. అటుతరువాత వచ్చిన యతని సంతతివారు నలుగురు నొక్కొక్క రిరువదేసి సంవత్సరము లుండి రనుకొన్నపక్షమున, ఈకృష్ణరాజు క్రీస్తుశకము ౧౫౬౦ వ సంవత్సరప్రాంతముల నున్నట్లెంచవలసి యున్నది. ఈకృష్ణరాజు విజయనగరమును సదాశివదేవరాయలు పాలించుచుండిన కాలములో నంద్యాల రాజయి యున్నట్టు కానఁబడుచున్నది. కృష్ణదేవరాయల యనంతరమున ౧౫౩౦ వ సంవత్సరమున రాజ్యమునకు వచ్చిన యచ్యుతదేవరాయఁడు ౧౫౪౨ వ సంవ

త్సరమునందు మృతినొందెను. ఆకాలమునందు సదాశివదేవరాయఁడు పసివాఁడయినందున సకలము తిమ్మయ రాజ్యమును దానాక్రమించుకొని కృష్ణదేవరాయల యల్లుఁడయిన రామరాజును రామరాజు తమ్ముఁడయిన తిరుమలదేవరాయని బట్టి చెఱలోఁ బెట్టవలెనని ప్రయత్నింపఁగా వారిద్దఱును పెనుగొండకు పాఱిపోయి యక్కడఁ గొంతసైన్యమును గూర్చుకొని తరువాత కందనూలురాజు మొదలయినవారి సాహాయ్యమును బొంది విజయనగరము మీఁదికి దండెత్తివచ్చి సలకము తిమ్మయ నోడించి చంపి ౧౫౪౨ వ సంవత్సరమునకు సరియైన శుభకృత్ సంవత్సర జ్యేష్ఠమాసమునందు బాలుఁడయిన సదాశివరాయని సింహాసన మెక్కించిరి. ఈకార్యమువలనఁ రామరాజు సదాశివరాజ్యసంస్థాపకుఁడని పేరుపొంది, పేరునకు సదాశివరాయఁడే రాజయినను నిజమైన యధికారమునంతను దానే వహించి రాజ్యపరిపాలనము చేయుచుండి ౧౫౬౪ వ సంవత్సరమునందు మహమ్మదీయరాష్ట్రముల వారిసేనతో తాలికోటవద్ద జరగిన యుద్ధమునందుఁ జంపఁబడెను. అప్పుడు మహమ్మదీయప్రభువులు విజయనగరమునందుఁ బ్రవేశించి యనేక క్రూరకృత్యములను జరపి రాజ్యమంతయు పాడుచేసి తమలోఁ దమకు సంభవించిన కలహమువలన రాజ్యమును పూర్ణముగా నాక్రమించుకొనక వెడలిపోయిరి. తరువాత నయిదు సంవత్సరములవఱకు రాజ్య మించుమించుగా నరాజకముకాఁగా నీలోపల ౧౫౬౭ వ సంవత్సరప్రాంతమున సదాశివరాయఁడు స్వర్గస్థుఁ డయ్యెను. ఆసంవత్సరమునందే తిరుమలదేవరాయఁడు విజయనగరమును విడిచి పెనుగొండఁజేరి తానురాజునని ప్రకటించి ప్రమోదూతసంవత్సరములో ననఁగా ౧౫౬౯ వ సంవత్సరమున పెనుగొండరాజ్యమునందు స్థిరపడి ౧౫౭౨ వ సంవత్సరమునందు లోకాంతరగతుఁ డయ్యెను. ౧౫౭౨ వ సంవత్సరమునకు సరియైన అంగిరస సంవత్సర వైశాఖశుద్ధదశమినాఁ డాతనిపుత్రుఁ డయిన శ్రీరంగరాయలు

రాజ్యమునకు వచ్చి ౧౫౮౬ వ సంవత్సరమువఱకును రాజ్యముచేసి స్వర్గస్థుఁ డయ్యెను. ౧౫౮౫ వ సంవత్సరమునకు సరియైన పార్థివసంవత్సర మాఘశుద్ధదశమినాఁ డాతని తమ్ముఁడైన వేంకటరాయఁడు సింహాసనమునకు వచ్చినతోడనే తనరాజధానిని పెనుగొండనుండి చంద్రగిరికి మార్చి ౧౬౧౪ వ సంవత్సరమువఱకును రాజ్యముచేసి సంతానహీనుఁడయి పరమపదమును బొందెను. నంద్యాల రాజైన కృష్ణరాజు సదాశివదేవరాయని కాలములోనివాఁడైనందున, అతని రాజ్యకాలము ౧౫౬౪ వ సంవత్సరమునకు లోపల నారంభమై యుండును. కాఁబట్టి పింగళి సూరన్న నంద్యాలసంస్థానమునందుండి కృష్ణరాజునకుఁ గళాపూర్ణోదయము నంకితముచేసిన కాల మించుమించుగా ౧౫౬౦ వ సంవత్సరప్రాంత మని చెప్పవచ్చును. ఈసదాశివదేవరాయఁ డచ్యుతదేవరాయుని కుమారుఁ డయినట్టు కొన్ని శిలాతామ్రశాసనములయందు జెప్పఁబడినదిగాని కృష్ణామండలములోని సత్తెనపల్లెతాలూకాలో దొరకిన శాలివాహనశకము ౧౪౮౨ సిద్ధార్థిసంవత్సరమునకు సరియైన హూణశకము ౧౫౬౦ వ సంవత్సరపు సదాశివరాయుల తామ్రశాసనములో నతఁడు రంగరాజునకును తిమ్మాంబకును బుత్రుఁ డయినట్టును రామరాజునకు మఱఁదియైనట్టును ఈక్రింది శ్లోకముచేఁ జెప్పఁబడినది:—

"తిమ్మాంబావరగర్భమౌక్తికమణీ రంగక్షితీంద్రాత్మజః
అత్రాలంకరణేన పాలితమహాకర్ణాటరాజ్యశ్రియా
శౌర్యౌదార్యదయావతా స్వభగినీభర్త్రా జగత్త్రాయిణా
రామాఖ్యప్రభుణా ప్యమాత్యతిలకైః క్లుప్తాభిషేకక్రమః"

ఈ శ్లోకమునందలి రంగక్షితీంద్రుఁ డన్నది ప్రమాదజనితమేమో! నంద్యాలకృష్ణరాజు వేంకటపతిరాయల రాజ్యారంభదశలోను జీవించి

యున్నాఁడఁట. అందుచేత నతఁడు ౧౫౮౫ వ సంవత్సరమునకుఁ దరువాతకూడ నల్పకాలము రాజ్యమేలియుండును.

మఱియును కళాపూర్ణోదయములో కృష్ణరాజు తాతయైన నారపరాజును వర్ణించుచో నతఁడు కుతుబ్ మల్కును కొండవీటివద్ద నోడించినట్లీక్రింది పద్యమునందుఁ జెప్పఁబడినది.

చ. వదలక యుత్కలేంద్రుని సవాయి బరీదు నడంచుదుర్జయున్
గుదుపనమల్కుఁ దల్లడిలఁగొట్టె మహాద్భుతసంగరంబులో
నెదిరిచి కొండవీటికడ నెవ్వరు సాటి విచిత్రశౌర్యసం
పదపస నారసింహవిభుపట్టికి నారనృపాలమౌళికిన్.

గోలకొండయందు కుతుబ్ షావంశరాజ్య సంస్థాపకుఁ డయిన యీ కుతుబ్ మల్కు క్రీస్తుశకము ౧౫౧౨ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౫౪౩ వ సంవత్సరమువఱకును గోలకొండయందు రాజ్యముచేసెను. కృష్ణదేవరాయని కాలములో కొండవీటివద్ద జరగిన యీ యుద్ధము ౧౫౧౫ వ సంవత్సరమునందగుటచేత నాతనితో యుద్ధముచేసిన నారపరాజు మనుమఁడయిన కృష్ణరాజటుతరువాత ముప్పది నలుఁవది సంవత్సరములైన పిమ్మట రాజ్యము చేసెననుట సత్యమునకు దూరమయి యుండదు. కాఁబట్టి దీనినిబట్టియు సూరకవి ౧౫౬౦ వ సంవత్సరప్రాంతముల యందున్నట్లు నిశ్చయింపవలసియున్నది. ఈ విషయమునే రాఘవపాండవీయములోని కృతిపతివంశానువర్ణనము నుండియు నొకవిధముగా నూహింపవచ్చును. రాఘవపాండవీయము కర్నూలు మండలములోని యాకువీటి సంస్థానాధిపతియైన పెదవెంకటాద్రి కంకితము చేయఁబడినది. ఆకువీడు కోవిలకుంటకు పడమట నాలుగుకోసులదూరములో తుంగభద్రాతీరమునం దున్నది. అందు విరూపాక్షస్వామి దేవాలయమున్నది. ఈ వేంకటాద్రియొక్క తాతయైన యిమ్మరాజు రాజమహేంద్రవరమును జయించినట్లీ క్రిందిపద్యమువలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది:-

క. రాజమహేంద్రవరాధిపు
రీజైత్రవిచిత్రములఁ బరిభ్రాజితుఁడై
యాజిఘనుం డా యిమ్మ మ
హీజాని ప్రసిద్ధిఁగాంచె నెంతయు మహిమన్.

రాఘవపాండవీయ కృతిపతితాత యయిన యీ యిమ్మరాజును, కళాపూర్ణోదయ కృతిపతితాతయైన నారపరాజును, కృష్ణదేవరాయని కాలములో నాతనికి లోఁబడిన సామంతరాజు లయి యుండి, ఆతనితోఁ గలిసి సేనాధిపతులుగా మహామ్మదీయులు మొదలయిన వారితో యుద్ధముచేసిరని తెలియవచ్చుచున్నది. కృష్ణదేవరాయనికి సహాయులుగా నున్నవారిని వర్ణించిన కృష్ణరాజవిజయములోని యీ క్రిందిపద్య మీ సంగతిని కొంత స్థాపించుచున్నది:-

సీ. కోటలు దుర్గముల్ గొనుచు దోఃపటుబలధాటిచే మించు నార్వీటివారు
కంటకాహితకంఠలుంటనోద్ధతలీల దంటలై తగు తొరగంటివారు
నిర్భరంబుగ శత్రునికరంబు నడఁగించి ధీరులై మించు గొబ్బూరివారు
చాలదోర్బలలీల నరదారిసంఘంబుఁ దూలించి వెలయు నంద్యాలవారు
నాదిగాఁగల్గురాజులు మేదురగతిఁ
దుళువదొరలును బోయలు దురుసుగాఁగ
బ్రతిదినంబును ఘోరమౌ రణ మొనర్ప
నిలిచి పోరాడె గజపతి బలము లపుడు.

౧౫౧౫ వ సంవత్సరమునందు కృష్ణదేవరాయలు రాజమహేంద్రవరమును జయించెను. కాఁబట్టి యిమ్మరాజు కాలమునం దాతనితో నుండియుండును. దీనినిబట్టి చూచినను సూరనార్యునికాలము పయిని చెప్పఁబడినదే యయి యుండవలెను. ఈ యారువీటిరాజులు విజయనగర రాజులకు లోఁబడినవా రయినందుకు నిదర్శనముగా రాఘవపాండవీయములో నుపోద్ఘాతములో నీ క్రిందివాక్యము కానబడుచున్నది:

క. వడిగలతనాన సీగిని
విడిముడిపసఁ బ్రాభవమున విజయనగరిలోఁ
గడు నెన్న నేర్వఁగల మేల్
నడకలఁ బెదవేంకటాద్రి నరవరుఁ డొప్పున్.

ఈ పద్యమునుబట్టి విజయనగరరాజ్యము చెడకముం దనగా ౧౫౬౪ వ సంవత్సరమునకుఁ బూర్వమే రాఘవపాండవీయము రచియింపఁబడిన దగుట నిశ్చయము.

కృష్ణదేవరాయని కాలములోనున్న ధూర్జటికవియొక్క మనుమఁడయిన కుమారధూర్జటి కృష్ణరాజవిజయమును రచించెను. అతఁడు కృష్ణరాజవిజయములోని యీ రెండవపద్యమునందు,

సీ. జగదధిష్ఠానభాస్వజ్జ్యోతి యగువాఁడు
బ్రహ్మాదులదరు దురాయివాఁడు
చలిగట్టురాపట్టి సామేనఁ గలవాఁడు
చిఱునవ్వువెన్నెలల్ చిలుకువాఁడు
వాఁడుపీఁడనక యెవ్వని నైనఁ బ్రోచువాఁ
డఖిలదైవతగురుం డైనవాఁడు
లీలమై శూలంబు కేలఁ బూనినవాఁడు
నలమేనిదొరతూపు గలుగువాఁడు
కలితపంపాతటంబున నిలుచువాఁడు
శ్రీవిరూపాక్షశివుఁడు రక్షించు నెప్పు
డఖిలసద్గుణమణిపేటి యాకువీటి
చిన్నవేంకటరాయని చెలువుమీఱ.

అని వర్ణించిన యీ చినవేంకటరాయఁడు రాఘవపాండవీయములో వర్ణింపబడిన కృతిపతి తమ్ముఁడయిన చినవేంకటాద్రియే యయినపక్షమున, ఈ పద్యమును పయికాలమును స్థిరపఱుచుచున్నది.

పింగళిసూరన్న కృష్ణదేవరాయనికాలములో నుండెనని యొకా నొక రనుచున్నారు. ఆర్వీటి బుక్కరాజు ముమ్మనుమఁడైన యళియ రామరాజే ౧౫౬౮ వ సంవత్సరమువఱకు నుండినప్పుడు బుక్క రాజు ముమ్మనుమని మనుమఁడయి కళాపూర్ణోదయ కృతిపతియైన నంద్యాల కృష్ణరా జంతకుఁబూర్వమునం దుండెననుట పొసఁగనేర నందున వారిమాట విశ్వాసార్హమయినది కాదు. ఇతఁడు ౧౫౬౦ వ సంవత్సరమునకు లోపలనుండుట, తటస్థింపదు.

గ్రంథస్థములైన యీ నిదర్శనము లటుండఁగా మఱియొక కట్టు కథకూడ వాడుకలో నున్నది. ఈ సూరనార్యుఁ డల్లసానిపెద్దన్న మనుమ రాలిభర్త యనియు, చిన్నతనములో నితఁడు చదువులేక మూఢుఁడై తిరుగుచుండుటచూచి యితనినిమాత్రమే కాక యీతని భార్యను సహి తము మూఢభర్త దొరకెనని యెల్లవారును పరిహసింపుచువచ్చిరనియు, అందుమీఁద సూరనకు రోషమువచ్చి దేశాంతరముపోయి చదువుకొని పండితుఁడై వచ్చి రాఘవపాండవీయమును చేయు నారంభించెననియు, అప్పుడా చిన్నది తనభర్తను వెంటఁబెట్టుకొని తాతగారియొద్దకుఁ బోయి నీ మనుమఁడు రాఘవపాండవీయమును జేయుచున్నాఁడని చెప్పఁగా నతఁ డందులోని పద్యము నొకదానిని చదువుమని యడిగెననియు, అందు మీఁద సూరన,

"తలఁపం జొప్పడి యొప్పె నప్పుడు"

అని పద్యమును జదువ నారంభింపఁగానే యల్లసానిపెద్దన్న 'యింత లోనే నాలుగువిఱుపులా' యని యాక్షేపించె ననియు, తరువాత సూరన పైభాగము నందుకొని,

"..............తదుదగ్రజైత్రయాత్రాసమ

త్కలికారింఖదసంఖ్యసంఖ్యజయవత్కంఖాణరింఖావిశ్రం

ఖలసంఘాతధరాపరాగపటలాక్రాంతంబు మిన్నే రవ
ద్గళభేరీరవనిర్దళద్గగనరేఖా లేపపంకాకృతిన్.

అని చదువఁగా మెచ్చుకొనెననియు చెప్పుదురు. ఈకథ యెట్టిదై నను సూరన కృష్ణదేవరాయని తరువాతికాలపువాఁడైనట్టు స్థిరపఱచు చున్నది. అల్లసాని పెద్దన కృష్ణదేవరాయని యనంతరమం దనఁగా ౧౫౩౦ వ సంవత్సరమునకు తరువాతకూడ జీవించియున్నందున, సూర నార్యుఁ డల్లసాని పెద్దన్న మనుమరాలి మగఁడయినను కావచ్చును. కళాపూర్ణోదయమును రచింపకపూర్వమునం దీకవి యాకువీటిరాజుల వద్ద మొట్టమొదటనుండి రాఘవపాండవీయమును జేసి వారి కంకితము చేయుటచే రాఘవపాండవీయము నీకవి ౧౫౫౦ వ సంవత్సర ప్రాంతము లయందు మంచి పడుచుతనములో రచియించియుండును. ఇంతకుఁ బూర్వపుదైన గారుడపురాణము బాలకవిత్వ మగుటచే నశించిన దేమో! తిక్కన సోమయాజికి తరువాత నింత ప్రౌఢముగా కవిత్వము చెప్పిన తెనుఁగుకవి మఱియొకఁడు లేఁడు. ఈ సూరన కావ్యరచనయందు సర్వ తోముఖ చాతుర్యము కలవాఁడు. ఈతని కవిత్వము మృదుపదగుంభితమై ద్రాక్షాపాకముగా నుండును. ప్రభావతీ ప్రద్యుమ్నములోని యీ క్రింది పద్యమువలన నితఁడు గరుడపురాణమును, రాఘవ పాండవీయమును, కళాపూర్ణోదయమును, ప్రభావతీ ప్రద్యుమ్నమును, మఱికొన్ని గ్రంథ ములును రచించినట్లు కానఁబడుచున్నది.

మ. జనముల్ మెచ్చఁగ ముందరచించితి సదంచద్వైఖరిన్ గారుడం
బును శ్రీరాఘవ పాండవీయముఁ గళాపూర్ణోదయంబున్ మరిన్
దెనుఁగుంగబ్బము లెన్నియేనియును మత్పిత్రాదివంశాభివ
ర్ణన లేమిం బరితుష్టి నాకని యొనర్పంజాల వత్స్యంబునన్.

ఇందు పేర్కొనఁబడినవానిలో గారుడపురాణము మాత్రము మాకు లభించినది కాదు. రాఘవపాండవీయము శ్లిష్టార్థములు లేకుండ

మృదుమధుర సులభపదములతో రామాయణభారతార్థములు వచ్చు నట్లుగా రచియింపబడిన శ్లేషకావ్యమును రచియించుట మఱియొకరికి సాధ్యముకాదు. ఈగ్రంథముయొక్క ప్రౌఢిమను కృష్ణరాజు మెచ్చు కొన్నట్లుగా కవియే కళాపూర్ణోదయమునం దిట్లు చెప్పియున్నాఁడు—

మ. ఇటము న్గారుడసంహితాదికృతు లీవింపొందఁగాఁ జెక్కొన
ర్చుట విన్నారము చెప్పనేల యవి సంస్తుత్యోభయశ్లేషసం
ఘటనన్ రాఘవపాండవీయకృతి శక్యంబే రచింపంగ ని
చ్చుట నెవ్వారికి నీకె చెల్లె నది భాషాకావ్యముం జేయఁగన్.

కళాపూర్ణోదయము విచిత్ర మయినకల్పితకథను గలదై తెలుఁగు గ్రంథములలో నిరుపమానముగా నున్నది. సంస్కృతనాటకములలో మాత్ర మిటువంటి కథాచమత్కారము కానఁబడుచున్నదిగాని తెలుఁ గులో నెక్కడను నింతవింతయైన కల్పితకథ మఱియొకటి కానరాదు. ఇది నాతికఠినమై మృదుమధురశైలి గలదై యున్నది. ప్రభావతీ ప్రద్యుమ్నము చక్కని స్వభావోక్తులను గలదయి లలితఘటితమై కథాచమత్కృతి గలిగి చదువువారికి కర్ణరసాయనముగా నుండెడు ప్రౌఢకావ్యము. ఈతఁడు రచియించినపుస్తకములలో నిది కడపటి దగుటచేఁ గవి దీనిని ౧౫౭౦ వ సంవత్సరప్రాంతములయందు రచియించి యుండును. ఈకాలముననే యీతఁడు వయసుమీఱినవాఁ డగుట చేతఁ దరువాత శీఘ్రకాలములోనే కీర్తిశేషుఁ డయి యుండవచ్చును. ఈతని కవిత్వశైలి తెలియుటకై పైపుస్తకములనుండి రెండేసిపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను.

రాఘవపాండవీయము

ఉ. హారిమృగవ్యనవ్యవిహితాదరుఁ డాధరణీతలేశుఁ డ
ధ్వారచితశ్రమాకలితుఁడై కడు మెచ్చె సురాపగాజలా

సారసపూగమూర్ధ్నితమసారససారససారసౌరభో
దీరణకారణంబు నతిధీరసమీరకిశోరవారముల్. ఆ. ౧.

చ. అలవి యెఱుంగలేక యితరాంగనలంబలె నన్నుసిమ్మెయిం
గలఁచుట యుక్తమే యొదవుఁగాక భవత్కృతదుష్టచేష్టితం
బులకు ఫలంబు నేఁ డొకటి పూర్ణముగా నుపభోగ్యమై కడుం
జలమున నెందు నీముగతనంబు కడంకల రూపుమాలుటల్. ఆ. 3.

కళాపూర్ణోదయము

శా. అమ్మా నీపలు కెల్ల నెంతయు నిజంబై యిష్టు గాన్పించె నే
నిమ్మాయావిప్రకార మి ట్లగుట యూహింపంగలే కొక్కయ
ర్థమ్ముల్ వీనికృపం గడింతునని యత్యంతాశ ప్రేరేపఁగా
నిమ్మాడ్కిం దెగివచ్చితిం దెరువులే దీపాటు దప్పింపఁగన్. ఆ. ౪.

చ. అన నిఁక నేమిచెప్పుదు జనాధిప యాయతిముఖ్యుఁ డంత నె
మ్మనమును బట్టలేక ప్రతిమన్ బిగియారఁ గవుంగిలించె నిం
పొనరఁగ లేచివచ్చి కడ నొక్కమఱుంగున నష్ట సుగ్రహుం
డునికి యెఱుంగమిన్ నగియె నుండగలే కతఁడుం గికాకికన్. ఆ. ౫.

ప్రభావతీప్రద్యుమ్నము.

ఉ. పాడిదొఱంగజన్నె యొకపట్టునఁ గొల్చెదనంచు నెంతమా
టాడితి సర్వదైవతకులాధిప యోడలబంట్లువచ్చు బం
డ్లోడలవచ్చు నొండొరుల కొక్కొకచో ననువాదుటాలకుం
గూడుట యిష్టబంధులకుఁ గ్రొత్తయె యిత్తఱి నింతయేటికిన్. ఆ.౧

ఉ. వట్టిమఱుంగువెట్టి నొడువం బసిలే దదియెల్ల భేరిజో
కొట్టుటగాక నిన్ గెలువఁగూడునె మాటల నీవుకంటె న
న్నట్టిశుభాంగుఁ డీరమణియాసల కాస్పద మిప్పు డాతనిన్
గట్టిగ నన్వయాదికథనంబుగఁ జెల్పి యనుగ్రహింపవే. ఆ. 3.

పింగళిసూరన్న గిరిజాకళ్యాణములోని దని యీక్రిందిపద్యము రంగరాట్ఛందస్సులో నుదాహరింపఁబడి యున్నదిగాని యీపుస్తకము నాకు లభించలేదు.

క. కోపాటోపంబున ధర • నీపాలకచంద్రముఁడు మునిశిఖామణులన్
  ద్రోపించిన వారు దురా • లాపము లాడుచును బోయి రాసమయమునన్.

20. అద్దంకి గంగాధరకవి.

ఈ గంగాధరకవి నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; వీరనామాత్యుని పుత్రుఁడు. ఇతఁడు గోలకొండనబాబైన మల్కిభరాము (ఇబ్రహీమ్ మల్కు) వద్ద నాస్థానకవీశ్వరుఁడుగా నుండెను. యయాతిచరిత్రమును రచియించిన పొన్నికంటి తెలగనార్యుఁడుగాక తనగ్రంథమును మహామ్మదీయుల కంకితముచేసిన తెలుఁగుకవి యీతఁ డొక్కఁడే యైనట్టు కానఁబడుచున్నాఁడు. ఈకవి రచియించిన గ్రంథములలో ముఖ్యమైనది తపతీసంవరణ మను శృంగారప్రబంధము. ఈగ్రంథమునందు కృతినాయకుఁడైనమల్కిభరా మీక్రింది రీతిని వర్ణింపఁబడెను.—

సీ. సకలవేదపురాణశాస్త్రపారగు లైన
      యొంటరివిద్వాంసు లొక్కచోట
  నష్టభాషలయందు నాంధ్యంబు లేకుండు
      సహాంతకారికవీంద్రు లొకవంక
  గజపతి నరపతి ఛత్రభర్త లంపిన
      యొడికంపురాయబా ర్లొక్కదండ
  మేరుమందరముల మించఁగల్గినమన్నె
      యులు దండనాథు లొక్కొక్కయెడలఁ
  జేరికొల్వ భద్రాసనాసీనుఁ డగుచు
  రమ్యగుణహారి మల్కిభరామశౌరి
  భారతక్షీరమయసింధుబంధమధ్య
  లలిత పుణ్యకథాసుధాలహరిఁ దేలి.

దక్షిణహిందూస్థానమునందు భామినీవంశీయతురుష్క రాష్ట్రావసానదశయందు స్వతంత్రులయిన యయిదుగురు మహమ్మదీయ ప్రభువులలో నొకఁడయి గోలకొండ రాజ్యసంస్థాపకుఁడయి క్రీస్తుశకము ౧౫౧౨వ సంవత్సరము మొదలు ౧౫౪౩ సం॥ వఱకును రాజ్యముచేసిన కుతుబ్‌షాకీయిబ్రహీము చతుర్థ పుత్రుఁడు. గోలకొండ రాజ్యస్థాపకుఁడయిన కుతుబ్‌షా హిందువులను మాత్రమే కాక మహమ్మదీయులను సహిత మనేకులను జయించి తన రాజ్యమును వ్యాపింపఁజేసెను. ఆతని విజయములను గూర్చి తపతీసంవరణములోని యీ క్రింది పద్యము కొంత వివరించుచున్నది—

సీ. పడమటను సవాయి బసవనిఁ గాఁజేసి
యచటఁ గొయ్యాలకొండ నావరించె
దమదిముల్లాఖాను దక్షిణంబునఁ గొట్టి
హరియించెఁ బానుగల్లాదిగిరుల
నుత్తరంబునఁ బరీదోడి పాఱఁగఁదోలి
మెతుకుదుర్గం బాక్రమించి మించెఁ
బ్రథమదిక్కున నొడ్డి పాత్రసామంతుల
ధట్టించి కంబముమెట్టు గొనియె
నతనిఁ బొగడంగఁ దగదె యాచతురసీతి
రూఢిగిరిదుర్గలుంఠనప్రౌఢతేజు
వాహశిఖరాధిరోహరేవంతమూర్తి
కుతుబుశాహిని క్ష్మాపాలు గుణవిశాలు.

అయినను కృష్ణదేవరాయలు క్రీస్తుశకము ౧౫౧౬వ సంవత్సరమునందు తెలుఁగుదేశమంతయు జయించి, ఓఢ్రరాజులయిన గజపతుల కొమార్తెను తాను వివాహమాడుటచేత తత్సంబంధమునుబట్టి రాజమహేంద్రవరము ప్రధాననగరముగాఁగల యాంధ్రదేశమునంతను గజ

పతులకిచ్చెను. కాని కృష్ణదేవరాయల మరణానంతరమున కుతుబ్‌షా కొండపల్లివద్ద జరిగిన యుద్ధములో హిందువుల నోడించి కృష్ణా గోదావరీ మధ్యరాష్ట్రమునంతను నాక్రమించుకొనెను. ఈయంశము నే పూర్వోక్తగ్రంథములోని

"కటకేశ్వరునిఁ దోలి కైవసంబుగఁజేసెఁ
గొండంతజయముత్రోఁ గొండపల్లి."

అను సీసపాదము చెప్పుచున్నది. కుతుబ్‌షాయొక్క యనంతరమునందాతని ద్వితీయపుత్రుఁడైన జామ్‌షీదు రాజ్యమునకు వచ్చి క్రీస్తుశకము ౧౫౪౩ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౫౫౦ వ సంవత్సరము వఱకును రాజ్యముచేసెను. ఇతఁడు మహాక్రూరుఁడు, రాజ్యాశచేత తన యన్నగారి నేత్రములను తీయించివేసి యాతని నంధునిగాఁ జేసిన పాపాత్ముఁడు. ఈతని దుష్టస్వభావము నెఱిఁగి భయపడి పాఱిపోయి యిభరామ్‌షా తనయన్నగారి మరణమువఱకును విజయనగరమునందు కృష్ణదేవరాయని యల్లుఁడైన రామరాజుయొక్క సంరక్షణమునందుండెను. ఇతఁడక్కడనున్న కాలములోనే రామరాజభూషణుఁడు మొదలయిన కవులతోడి సహవాసముచేత సంస్కృతాంధ్ర సాహిత్యమును సంపాదించి, కవిత్వమునం దభిరుచిగలవాఁడయి క్రీస్తుశకము ౧౫౫౦ వ సంవత్సరమునందు తాను రాజ్యమునకు వచ్చినది మొదలుకొని యాంధ్రకవుల నాదరించి పెక్కుకృతుల నొందెను. ఇతఁడు తన రాజ్యకాలములో హిందువులతో మైత్రిగలవాఁడయి హిందూరాజులను వారివారి కవీశ్వరులతోడఁ గూడ తన యాస్థానమునకుఁ బిలిపించి తఱుచుగా పండితగోష్ఠిని కాలము గడుపుచువచ్చెను. ఈతఁడొక్కసారి తన యాస్థానమునకు పెమ్మసాని తిమ్మనాయనిని, అనంతపురపు హండెయప్పయను, మట్ల అనంతరాజును, బంగారేచమనాయునిని, వేరమల్లారెడ్డిని, పిలిపించి వారివారి కవీశ్వరులు వారివారిని స్తుతించిన పద్యములను వినుచుండఁగా కాపువాఁ

డయిన మల్లారెడ్డి కవీశ్వరుఁడు చెప్పిన యీ క్రింది పద్యమునకు రాజులందఱును గోపించి యుద్ధసన్నద్ధులయినప్పుడు మల్కిభరామువారిని వారించి శాంతపఱిచినట్లొక పుస్తకమున వ్రాయఁబడియున్నది.—

చ. బలరిపుభోగ కృష్ణనరపాలునిపేరకుమారమల్ల మీ
కలితయశఃప్రభావములు కన్గొనవే కలకట్టుమన్నెమూఁ
కలు తల లొల్లరో బిరుదుగద్దియముల్ చదివించుకొందు రా
కొలఁదియెఱుంగఁజాల కలకుక్కలు చుక్కలఁజూచి కూయవే.

పయినిజెప్పిన యితరరాజుల కవులు చెప్పినపద్యములుకూడ నింపుగానుండవచ్చును గాన వాటిని వరుసగా నిందు క్రిందఁ బొందుపఱుచుచున్నాను.—

ఉ. చాలుగుఱాలు మాళిగడిసంగడిరాజులు గొల్వరండహో
హాలమహోగ్రఘోలదహనాత్మునియంతటిధాటివాఁడు నా
యేలిక వేంకటాద్రిధరణీశునితిమ్మఁడు పెమ్మసానిభూ
పాలుఁడు హెచ్చు ధాత్రిఁ గలపార్థివు లెల్లను లొచ్చు వీనికిన్.

ఉ. ముట్టకరాఁడు బెట్టురికి మన్నెకుమారుల సీమ ధూళిగాఁ
గొట్టకపూనఁడేగద యకుంఠితసింహతలాధిరాయఁ డీ
పెట్టినదంటుఁ దీఁడు రణభీష్ముఁడు పాండియయప్పశౌరికిం
బెట్టుఁడు వేగ దండములు బింకము లేటికి శత్రుభూపతుల్.

ఉ. కొడ్డిపరాఁడు దిండుఱికి కోటలుకొమ్మలు గొన్నశూరుఁ డా
గద్దఱిగబ్బిరాచపులి గండరబాలుఁడు మట్లనంతుఁ డే
ప్రొద్దును వైరిభూభుజులపొంక మడంపనె పుట్టినాఁడు మీ
పెద్దఱికాలు సాగ వికఁ బ్రేలకుఁడీ గడిమన్నెభూపతుల్.

ఉ. చెక్కునఁ గొండతోఁ దగరు డీకొని తాఁకినజోక గాక యీ
బిక్కపకీరుమన్నెపరిబేసిదొరల్ మొన లందు నిల్వ నా

నిక్కము బంగరేచనృప నీవు రణస్థలి మోహరించినన్
బక్కన లోకముల్ పగిలిపాఱవె కూలవె దిగ్గజంబులున్.

ఈ యిభరామమల్కు (ఇబ్రహీమ్ మల్కు) క్రీస్తుశకము ౧౫౬౭ వ సంవత్సరమునందు రాజమహేంద్రవరముమీఁదికి దండెత్తి వచ్చి దానిని జయించి శ్రీకాకుళము వఱకునుగల కళింగదేశమునంతను స్వాధీనము చేసికొనెను. ఇతఁడు హూణశకము ౧౫౫౦ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౫౮౧ వ సంవత్సరము వఱకును రాజ్యము చేసినందున, ఈతని యాస్థానకవియైన గంగాధరకవియు నాకాలమునందే యున్నవాఁడు. ఈకవికృత మయిన తపతీసంవరణము సరసమయిన దయి మంచి కల్పనలఁగలిగి దాదాపుగా వసుచరిత్రమునుబోలి వఱలుచున్నది. ఈతని కవిత్వధోరణిని దెల్పుటకై తపతీసంవరణములోనుండి రెండు పద్యముల నిందుఁ జూపుచున్నాను.—

ఉ. అక్కమలాక్షి హస్తములయందము నేమనివిన్నవింతు నే
నొక్కొకవేళ నక్కిసలయోష్ఠిసమీపమునందునున్నచోఁ
జొక్కపుఁదమ్మిపూవు లనుచుం దరుణభ్రమరాళి వ్రాలుఁ బెం
పెక్కినపల్లవంబు లనున్నిచ్చను డాయును గండుగోయిలల్. ఆ. ౨.

మ. చివురుందామరపాకులన్ సలలితశ్రీఖండపంకంబులన్
నవనీహారజలాభిషేచనములన్ నాళీకపాళీమృణా
ళవితానంబుల మౌక్తికగ్రథితమాల్యశ్రేణులన్ బాలప
ల్లవతల్పంబుల శీతలక్రియలు చాలం జేసి రయ్యింతికిన్. ఆ. ౩.

21. పొన్నికంటి తెలగన్న

ఈతెలగనార్యుఁ డచ్చతెనుఁగు గ్రంథములు చేసినవారిలో మొదటివాఁడు. ఇతఁడు నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; ఆపస్తంబసూత్రుఁడు; భావనార్యుని పుత్రుఁడు. అచ్చతెనుఁగునందు గ్రంథములు రచియించుట మిక్కిలి కష్టము. ఈకవికిఁ బూర్వమునం దెవ్వరును శుద్ధాంధ్రభాషలో ప్రబంధములు చేయుటకు ప్రయత్నించినవారైనను లేరు. ఇట్టిగ్రంథరచన కీతఁడు మొట్టమొదటివాఁడే యయినను, ఈకవి రచియించిన యయాతి చరిత్రము సర్వవిధములచేతను కూచిమంచి తిమ్మకవి రచియించిన యచ్చతెలుఁగు పుస్తకములకంటె శ్రేష్ఠతరముగా నున్నదని నాయభిప్రాయము. ఈయనకుఁ బూర్వమునం దుండినకవులు కొందఱు తమ కృతులలో నక్కడక్కడ నొక్కొక్క యచ్చతెలుఁగు పద్యమును వేయుచు వచ్చిరి. అట్టివానిని జూచియే జను లత్యాశ్చర్యపడుచుండిరి. ఈయంశము కృతిపతి యన్నట్లుగా యయాతి చరిత్రముయొక్క పీఠికయం దీక్రిందిపద్యముతోఁ జెప్పఁబడినది.—

ఉ. అచ్చతెనుంగుపద్దె మొకటైనను గబ్బములోనఁ నుండినన్
హెచ్చని యాడుచుందు రదియెన్నుచుఁ బెద్దలు పొత్తమెల్లని
ట్లచ్చతెనుంగున న్నొడువ నంకులచంద మెఱుంగువారు సిక్
మెచ్చరొ యబ్బురం బనరొ మేలనరో కొనియాడరో నినుక్.

ఈకవి తనగ్రంథము నమీనుఖానునకు కృతి యిచ్చెను. ఈ యయాతిచరిత్రముగాక యింకొక తెలుఁగు గ్రంథము మాత్రము మహమ్మదీయప్రభువున కంకితము చేయఁబడెను. అమీనుఖాను ఇభరాముశాయొద్ద కొలువున్నట్టు యయాతి చరిత్రములోని యీక్రిందిపద్యము వలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది.—

సీ. తెలివి సింగంపుగద్దియలరా తెలఁగంటిదొరలెల్ల మోడ్పుచేతులనెకొల్వఁ
బూని నేబదియాఱుమానిసి నెలవులపుడమిఱేం డ్లాడిగంబులకుఁజొరగ
రీవి మున్నీటిలో దీవు లన్నియు నేలుమన్నీలు మెట్టదామరలకెరఁగఁ
దనతేజు సుడిగట్టువెనుక చీఁకటి నెల్ల విరియించు తమ్ములవిందుగాఁగ
వెలయు మలికిభరాముశాఁ గొలిచిమనుచు
కలనఁ దనచెయ్యి మీఁదుగాఁ గడిమిమెఱసి
మేలుసిరు లందునట్టి యమీనుఖాన
యొడయఁ డొకనాఁడు నిండుపేరోలగమున.

ఇబ్రహీమునే మనవారు గ్రంథములలో నిభరామని వాడి యున్నారు. ఈతనిపేరనే కృష్ణామండలములో నిభరామపురమని యొకయూరు కట్టఁబడినది. ఈతని పూర్ణమైన పేరు ఇబ్రహీమ్ కుతుబ్ షా. ఇతఁడు కుతుబ్‌షా వంశీయులయిన గోలకొండనవాబులలో మూఁడవవాఁడు. ఈతని తండ్రిపేరు జామ్షీద్‌కులికుతుబ్‌షా. ఇతఁడు క్రీస్తుశకము ౧౫౫౦ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౫౮౧ వ సంవత్సరము వఱకును రాజ్యము చేసెను. కాఁబట్టి గ్రంథకర్త యయిన తెలగనార్యుఁడును ఈకాలములోనే యున్నట్లు స్పష్టమగుచున్నది. యయాతి చరిత్రములోని యీక్రింది పద్యములో నమీనుఖానుని కొడుకయిన ఫాజిలఖాన్ విజయనగరపురాజైన శ్రీరంగరాయని గోలకొండకుఁ దీసికొనివచ్చి మైత్రిచేసినట్లు చెప్పఁబడి యున్నది.—

చ. కని తను రాజు లెన్నుకొనఁగాఁ బెనుపౌఁజులతో సిరంగరా
యనికడ కేగి మాటలనె యాయనఁ దేటిచి తెచ్చి మల్కుకున్
మనుకువ నంటుచేసి యొరిమం దగ మెచ్చులుగొన్నమేటి నే
మని పొగడంగవచ్చు నవునౌ సికె ఫాజిలఖానరాయనిన్.

ఇందువల్ల శ్రీరంగరాయని రాజ్యకాలములో యయాతిచరిత్రము రచియింపఁబడినట్లు స్పష్టమగుచున్నది. తిరుమలదేవరాయని పుత్రుఁడైన

శ్రీరంగరాయఁడు క్రీస్తుశకము ౧౫౭౪ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౫౮౫ వ సంవత్సరమువఱకును రాజ్యము చేసినట్టు కానఁబడుచున్నది. శ్రీరంగరాయలు రాజ్యమునకు వచ్చినతరువాతను, ఇబ్రహీమ్‌షా మరణము పొందకమునుపును, యయాతిచరిత్రము రచియింపఁబడి యున్నందున, ౧౫౭౪ వ సంవత్సరమునకును ౧౫౮౧ వ సంవత్సరమునకును మధ్యకాలమునందు యయాతిచరిత్రము రచియింపఁబడినట్టు నిశ్చయముగాఁ దెలియవచ్చుచున్నది. ఈ కవియొక్క శైలి మొదలైనవి మిక్కిలి చక్కఁగా నున్నవని యీ వఱకే చెప్పియున్నాను. శైలి తెలియుటకయి యయాతిచరిత్రములోని రెండు పద్యముల నిందుదాహరించుచున్నాను—

ఉ. పిన్నవుగాన నీవు కడుఁ బ్రేముడి ముంగిటిలోనఁ దిమ్మరన్
సన్నబలెం దలంపఁబడు నీ విటనిల్చిన పెక్కు లేండ్లు మా
కన్నను వాచు నీ మొగము గానక యెప్పుడుఁ జూడ కున్న నా
యన్న యిదేటి కీతమక మారసిచూచిన వింతవాడవే—ఆ. ౩

ఉ. తొంగలిపువ్వుఁ దేనియలఁ దూఁకొని మత్తిలి తుమ్మెదల్ పయిన్
బొంగుచు వ్రాల నొప్పెనఁగఁ బూచినపొన్నఁ గడంగి కాంచి మున్
మ్రింగినయావిసంబు వెస మీఁదికిఁ బిచ్చిలు వేఁడికంటియా
జంగ మటంచు మ్రొక్కె నొకచాన నెలంతలు చూచి నవ్వఁగన్.-ఆ. ౪

22. రామరాజ భూషణుఁడు

రామరాజభూషణుఁడు వసుచరిత్రమను శృంగారప్రబంధమును రచియించిన మహాకవి. రామరాజభూషణుఁడనునది రామరాజుయొక్క యాస్థానమందుండుటచేత వచ్చిన బిరుదునామమనియు నిజమయిన పేరు బట్టుమూర్తి యనియు చెప్పుదురు. ఇతని జన్మభూమి బట్టుపల్లెయను గ్రామము. ఈ గ్రామమును కృష్ణదేవరాయలు కవిత్వమునందుఁ బ్రవీణులై ప్రబంధాంకమువారని బిరుదుపొందిన యాతని పూర్వులగు బట్టు రాజుల కిచ్చెను. ఈబట్టుపల్లె బళ్ళారిమండలములోని పాలమండలమునకు సమీపమున నున్నదని యొకరును, కడపమండలములోని పులివెందల తాలూకాలో నున్నదని యొకరును వ్రాసియున్నారు. ఈ కవి కృష్ణదేవరాయల కాలములోఁ బుట్టి యుండవచ్చును గాని యాతని యాస్థానమునందలి యష్టదిగ్గజము లనఁబడు కవులలో నొకఁడుమాత్రము కాఁడు. ఇతఁడు మొట్టమొదట ౧౫౪౨ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౫౬౫ వ సంవత్సరమువఱకును సదాశివరాయుల పేర విజయనగరములో రాజ్యముచేసిన కృష్ణదేవరాయల యల్లుఁడయిన రామరాజుయొక్క యంతిమదశలో నతని యాస్థానమునందుఁ బ్రవేశించి యాతని మీఁదఁ గొన్ని చాటుప్రబంధములను చేసి రామరాజుభూషణుఁడని బిరుదు పేరొందెను. కాఁబట్టి యాతని కవిత్వము ౧౫౬౦ వ సంవత్సర ప్రాంతములయం దారంభ మయినదని చెప్పవచ్చును. ఈతఁడు రామరాజుయొక్క జీవితకాలములోనే యాతనిమీఁద కృతులు చెప్పినట్టు వసుచరిత్ర కృతినాయకుఁడయిన తిరుమలదేవరాయలు కవినిగూర్చి పలికిన యీ క్రింది పద్యమువలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది.

శా. శ్రీరామక్షితిపున్మదగ్రజు జయశ్రీలోలు నానాకళా
పారీణున్ బహుసంస్కృతాంధ్రకృతులం బల్మారు మెప్పించి త

త్కారుణ్యంబున రత్నహారహయవేదండాగ్రహారాది స
త్కారం బందితి రామభూషణకవీ ధన్యుండ వీవన్నిటన్—అ. ౧

ఈ పద్యమునందుఁ జెప్పఁబడినతఁడు కృష్ణదేవరాయని యల్లుఁడయిన యార్వీటి రామరాజు. కృష్ణదేవరాయని యల్లుఁడయినందున నీతనికి నళియరామరాజని సాధారణముగా వాడుకకలదు. ఈతఁడు కృష్ణదేవరాయని యల్లుఁడయి సదాశివరాయని రాజ్యభారమును వహించిన సంగతి రామాభ్యుదయములోని యవతారికయందీక్రింది పద్యమునఁ జెప్పఁబడినది—

ఉ. ఆపటుకీర్తి రామవసుధాధిపచంద్రుఁడు కృష్ణరాయధా
త్రీపతిసార్వభౌమదుహితృప్రియుఁడై వితతప్రతాపసం
తాపితశత్రుఁడై యలసదాశివరాయనిరంతరాయవి
ద్యాపురరాజ్యలక్ష్మికి విధానము దా నయి మించె నెంతయున్.

ఈ రామరాజు వివాహము చేసికొన్న కృష్ణదేవరాయని కూఁతురి పేరు తిరుమలాంబ. ఆమెవలన నీతనికి కృష్ణరాజు, పెదతిమ్మరాజు అని యిద్దఱుపుత్రులు కలిగిరి. ఈ సంగతి నరపతి విజయమునందీక్రింది పద్యములలోఁ జెప్పఁబడినది—

గీ. అనఘుఁడో నైరసేని భీమాధిపేంద్రు
పట్టి దమయంతిఁ జేపట్టినట్టిరీతి
రామభూపాలకుఁడు కృష్ణరాయతనయ
యగుతిరుమలాంబ నుద్వాహమయ్యె వేడ్క.

చ. శతమఖునిం బులోమజను శంకరుని న్గిరిపుత్రి శంబరా
హితు రతిదేవిఁ బోలుచు నహీనసుఖానుభవాప్తి రామభూ
పతియును దిర్మలాంబయును భానుసమానునిఁ గృష్ణపార్థివ్యా సం
చితగుణుఁ బెద్దతిమ్మనృపశేఖరుఁ గాంచిరి హర్ష మొప్పఁగన్.

రామరాజుయొక్క యనంతరమున మాతామహార్జితమయిన విద్యానగరరాజ్యమునకు రావలసినవాఁడు కృష్ణరాయని దౌహిత్రుఁ డయిన కృష్ణరాజే యయినను, రామరాజు తమ్ములయిన తిరుమలదేవరాయలును వేంకటపతిరాయలును బలవంతు లయి యాతనికిఁ దక్క నియ్యక యారాజ్యమును తామే యాక్రమించుకొని యేలసాగిరి.

మూర్తి యనియు రామరాజభూషణుఁ డనియు నిద్దఱు వేఱు వేఱుకవు లనియు నందు మూర్తికవి నరసభూపాలీయమును, రామరాజభూషణకవి వసుచరిత్ర, హరిశ్చంద్ర నలోపాఖ్యానములను రచియించి రనియు కొందఱును, ఇద్దఱు నొక్కరే యనియు మూర్తి యనునది నిజమయినపేరనియు రామరాజభూషణుఁ డన్నది రామరాజుయొక్క సభ కలంకారముగా నుండుటచేత వచ్చిన బిరుదుపే రనియు నతఁడు సూరపరాజున కౌరసపుత్రుఁ డయి తదగ్రజుఁ డయిన వేంకటరాయభూషణునకు స్వీకృతపుత్రుఁ డనియు మఱి కొందఱును జెప్పుచున్నారు. "శ్రీరామచంద్రచరణారవిందవందన పవననందనప్రసాద సమాసాదిత సంస్కృతాంధ్రభాషాసామ్రాజ్య సర్వంకష చతుర్విధకవితా నిర్వాహకసాహిత్య రసపోషణ రామరాజభూషణప్రణీతం" బని వసుచరిత్రములోని గద్య మొకవిధముగాను "శ్రీహనుమత్ప్రసాదలబ్ధకవితాసార సారస్వతాలంకార నిరంకుశప్రతిభాబంధుర ప్రబంధపఠన రచనాధురంధర ప్రబంధాంక వేంకటరాయభూషణపుత్ర తిమ్మరాజపౌత్ర సకలభాషావిశేష నిరుపమావధాన శారదామూర్తి మూర్తిప్రణీతం" బని నరసభూపాలీయము లోని గద్య మింకొకవిధముగాను నుండుటను బట్టియు, హరిశ్చంద్ర నలోపాఖ్యానములో "ప్రబంధాంక సింగరాజ తిమ్మరాజ ప్రియతనూజ ధీర సూరపాత్మజుఁడ రామనృపభూషణాఖ్య సుకవి" ననియు నరసభూపాలీయములో "ప్రబంధాంక సింగరాజసుత తిమ్మరాజపుత్ర ప్రసిద్ధ సరస వేంకటరాయభూషణసుపుత్రు నను బుధవిధేయు శుభమూర్తి

నామధేయు" ననియు తంత్రములను వేఱువేఱుగాఁ జెప్పుటనుబట్టియు, వేఱువేఱు కవులయినట్టు పయికిఁ గానవచ్చుచున్నను గొన్ని హేతువులను బట్టి రెండవపక్షమువారు చెప్పెడి యంశములుకూడ సావధానముగా విచారింపవలసినవిగా నున్నవి. ఉభయపక్షములవారును జెప్పెడుయుక్తులను జక్కఁగా గ్రహింపఁగలుగుటకయి వంశక్రమమును దెల్పెడు పూర్వోక్తము లయిన రెండు పద్యములను పూర్ణముగా నిం దుదాహరించుట యావశ్యకమని తోఁచి యట్లు చేయుచున్నాను. మొట్టమొదట పుస్తకములను జదివినప్పుడు పిరువురుకవులును వేఱువేఱనియే నేనును నభిప్రాయపడినను రెండవవారి యుక్తులను విన్నపిమ్మట నామనస్సునకుఁ గొంత సందేహము కలిగినందున, ఏతన్నిర్ణయమును దీసిని జదువువారికి విడిచిపెట్టి గ్రంథసౌలభ్యము నిమిత్తమిం దుభయుల నొక్కరినిగానే భావించి వ్రాసెదను. ఇరువురును భిన్ను లయినను కాకపోయినను చరిత్రభాగమునందు వేఱువేఱుగా వ్రాయవలసిన యంశము లేవియుఁ గానఁబడవు.

౧. సీ. శతలేఖినీపద్యసంధానధౌరేయు ఘటికాశతగ్రంథకరణధుర్యు
నాశుప్రబంధబంధాభిజ్ఞు నోష్ఠ్యనిరోష్ఠ్యజ్ఞు నచలజిహ్వోక్తినిపుణుఁ
దత్సమభాషావితానజ్ఞు బహుపద్యసాధితవ్యస్తాక్షరీధురీణు
నేకసంథోచిత్రశ్లోకభాషాకృత్యచతురు నోష్ట్యనిరోష్ట్యసంకరజ్ఞు
నమితయమకాశుధీప్రబంధాంకసింగ
రాజసుత తిమ్మరాజపుత్ర ప్రసిద్ధ
సరస వేంకటరాయభూషణసుపుత్రు
నను బుధవిధేయు శుభమూర్తినామధేయు. నరసభూపాలీయము.

౨. సీ. వనధిలంఘనకృపావర్ధిశోభయకవితాకళారత్నరత్నాకరుండ
సకలకర్ణాటరక్షాధురంధరరామవిభుదత్తశుభచిహ్నవిభవయుతుఁడ

వసుచరిత్రాదికావ్యప్రీతబహునృపప్రాపితానేకరత్నష్టవుండ
శాశ్వతశ్రీవేంకటేశ్వరానుగ్రహానిరుపాధికైశ్వర్యనిత్యయశుఁడ
శ్రీకరమహాప్రబంధాంక సింగరాజ
తిమ్మరాజప్రియతనూజ ధీరసూర
పాత్మజుఁడ రామనృపభూషణాఖ్య సుకవి
నంకితమొనర్తు నీకావ్య మనఘభక్తి.-హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానము

మ. నను శ్రీరామపదారవిందభజనానందుణ్ జగత్ప్రాణనం
దనకారుణ్యకటాక్షలబ్ధకవితాధారసుధారాశి సం
జనితైకైకదినప్రబంధఘటికాసద్యశ్శత గ్రంథక
ల్పను సంగీతకళారహస్యనిధిఁ బిల్పించి పల్కెం గృపన్-వసుచరిత్ర

పయిపద్యములలో నుపయోగింపఁబడిన విశేషణములు కొన్ని భిన్నములుగా నున్నను పరస్పరవిరుద్ధము లయిన వేవియు లేనందున వానినిబట్టి గ్రంథకర్తలు భిన్నులని సాధించుట కాధార మేదియు లేదు. రెండు గ్రంథములను జేసినవా రాంజనేయ ప్రసాదలబ్ధ కవిత్వవైభవుల మని వ్రాసికొనుటచేతను, రెండు కవిత్వములు నేకరీతినే యుండుట చేతను, ఆదినుండియు నిప్పటివఱకును భట్టుమూర్తియే వసుచరిత్రము రచియించెనని జనశ్రుతి వచ్చుచుండుటచేతను, కవికిఁ దరువాత నల్ప కాలములోనే వసుచరిత్రమునకు వ్యాఖ్యానము చేసినవారు కొందఱు భట్టుమూర్తి తాను రచించిన నానారసభాసురమగు ప్రబంధమునందలి వివిధాలంకారములకు లక్షణగ్రంథముగ నుండునట్లు నరసభూపాలీయ మను నలంకార గ్రంథమును రచియించెనని వ్రాసియుండుటచేత, తద్గ్రంథత్రయకర్త యొక్కఁడే యై యుండునేమో యని యెట్టివారికిని సందేహము కలుగకమానదు. ఇఁక పైపద్యములలోని యంశములనుబట్టి విచారింపవలెను. నరసభూపాలీయకృతికర్త పేరందలి గద్యమునుబట్టి

మూర్తియనుట స్పష్టము. దానికి బట్టు మొదలయిన పదములను వేనిని జేర్చినను, అవి కులనామములో బిరుదనామములో యయి యుండును. కావ్యాలంకారసంగ్రహ మనఁబడెడు నరసభూపాలీయములోని పూర్వో దాహృతమయిన పద్యములో "శుభమూర్తినామధేయు" నను 'శుభ' విశేషణమొకటి గానఁబడుచున్నది. ఈ శుభవిశేషణ మెట్లు వచ్చినది, ఎవ్వరికిఁజెందినది, అన్న విషయము నాలోచింపవలయును. పూర్వోదా హృత మయిన హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానములోని పద్యములో రామ భూషణకవి "రామవిభుదత్త 'శుభ' చిహ్న విభవయుతుఁడ" నని వ్రాసికొని యున్నాఁడు. కాఁబట్టి దీనినిబట్టి చూడఁగా శుభబిరుదమును రామరాజిచ్చెననియు, రామరాజభూషణనామము గలవానికిది చెందు ననియు, విస్పష్టమగుచున్నది. నరసభూపాలీయ కృతికర్త తనకు శుభ విశేషణమును వేసికొనుటయు, హరిశ్చంద్ర నలోపాఖ్యాన కృతికర్త తనకు రామరాజు శుభచిహ్న మిచ్చెనని చెప్పుకొనుటయు, ఈ రెంటిని గూర్చి చిరకాలమునుండి పరంపరగావచ్చుచున్న జనప్రతీతితోఁజేర్చి విచారించినపక్షమున నా రెండు గ్రంథములను రచించినవా రొక్కరేయని చూపుట కది యొక ప్రబలసాక్ష్యముగాఁ గనఁబడుచున్నది. రామరాజ భూషణపదము బిరుదనామమే యైనపక్షమున, పై పుస్తకములయందలి నామవ్యత్యాసములనుబట్టి కవులు వేఱని చెప్పుట కవకాశ ముండదు. రామరాజభూషణపదము బిరుదుపేరుగాక పేరే యై యుండినయెడల నది యంతట నేకరూపముగా నుండునే కాని పై పద్య గద్యములయం దున్న ట్లొకచోట 'రామరాజభూషణ' యనియు, ఇంకొకచోట 'రామభూషణ' యనియు, వేఱొకచోట 'రామనృపభూషణ' యనియు నుండదని యొక యుక్తి చెప్పుదురుగాని యదియంత ప్రబల యుక్తి కాదు. కట్టకడపటఁ జేసిన హరిశ్చంద్ర నలోపాఖ్యానములో "వసుచరిత్రాదికావ్య" "బహు నృపప్రాపితానేకరత్న" పదములను బ్రయోగించుటచే నాదిపద ప్రయో

గముచేత రెంటికినడుమ నతఁడు చేసినకావ్య మింకొకటి యుండవలసి నందున నదియే నరసభూపాలీయమనియు, బహుపదప్రయోగముచేత నిద్దఱికంటె నెక్కువరాజు లుండవలసినందున వారే రామరాజు తిరుమలరాజు నరసరాజు ననియు, మూఁడుగ్రంథములను రచించినవాఁ డొక్కఁడేయనుట కింకొకయుక్తి జెప్పుచున్నారు. ఈ యుక్తి యెంత యాదరణీయమో బుద్ధిమంతులు తమలోఁ దాము నిర్ణయించుకో వలెను. ఈకవి తన జనకపితను పాలకపితనుగూడ సంతోషపెట్టుటకయి యొక పుస్తకమునందు కన్నతండ్రిపేరు వేసెననియు, ఒకపుస్తకమునందు పెంచుకొన్న తండ్రిపేరు వేసెననియు, ఒకపుస్తకమునం దెవ్వరిపేరును వేయక విడిచెననియుఁ జెప్పుచు, ఆయాపుస్తకములయం దుపయోగింపఁ బడిన పదములే యొకఁడు జనకపితయనియు నొకఁడు పాలకపితయనియు సూచించుచున్నవని చెప్పుచున్నారు. హరిశ్చంద్ర నలోపాఖ్యానములోని "సూరపాత్మజుఁడ" నను వాక్యమువలన సూరపరాజున కౌరసుఁడని యాత్మజ శబ్దము దృఢపఱుచు చున్నదనియు, నరసభూపాలీయములోని "వేంకటరాయభూషణ సుపుత్రు" నను వచనమువలన వేంకటరాయ భూషణునకు దత్తుఁడని సుపుత్రశబ్దము దృఢపఱుచుచున్నదనియు వాదించుచున్నారు. ఈ యర్థములయం దాత్మజశబ్దమునకుఁ దనవలనఁ బుట్టిన వాఁడుకాని దత్తుఁడు కాఁడనియు, సుపుత్రశబ్దమునకు పున్నామనరకము నుండి రక్షించు దత్తుఁడుకాని కన్నవాఁడు కాఁడనియుఁ గ్రహింపవలెను. ఈ యంశముల కనుకూలముగానుండు కథలు కొన్నికలవుగాని గ్రంథ విస్తారభీతిచే వానిని విడుచుచున్నాను.

వసుచరిత్ర కర్తయు నరసభూపాలీయకృతికర్తయు నొక్కఁడేమో యని నాకు సందేహము కలిగించుటకుఁ గారణములయిన యంశములను మఱికొన్నిటిఁగూడ నిప్పు డిందుఁ జేర్చుచున్నాను. వీనిని పయినిజెప్పిన వానితోఁ జేర్చి చదివి బుద్ధిమంతులు తమ యిచ్చవచ్చిన సిద్ధాంతము చేసి కొనవచ్చును.

౧. గీ. తా రచించిన వసుచరిత్రమునఁ గన్న
తండ్రి సూరన వెలయించి తలఁపఁ డయ్యె
నన్ను మన శారదామూర్తి నాఫలంబె
దత్తుఁ డగువానిఁ జేపట్టఁదరమె నాకు.

అను చాటుధారాపద మొకటి రామరాజభూషణుఁడు తన వసుచరిత్రములో జనకపితయైన సూరపరాజు పేరుదాహరించి తన్నుఁ బేర్కొనకపోవుటచేత పాలకపితయైన వేంకటరాయభూషణునిచేఁ జెప్పఁబడినదని వాడుకలోనున్నది.

౨. చతుర్భుజాభిషేకము, యౌవనచరిత్రము, గంగాగౌరీసంవాదము అను ప్రబంధములను రచించి ప్రసిద్ధుడయి వసుచరిత్రమునకు వ్యాఖ్యానముచేసిన సోమనాథకవి గ్రంథాదిపీఠికలో నిట్లు వ్రాసి యున్నాఁడు—

శా. ఈరీతిం గవితావితానవృతగౌరీశానమౌళిస్థలో
దారోద్దేశుఁడ నైననాకు వెస విద్యావంతు లెల్లన్మనో
హారప్రక్రియ మూర్తిచేత రచితంబై విశ్రుతంబౌ వసు
క్ష్మారాట్చిత్రచరిత్రటీక కయి యుత్సాహంబు పుట్టించినన్.

ఉ. కారణజన్ముఁడై కవినికాయము మెచ్చఁగఁ గావ్యకర్తయై
భూరికళాకలాపుఁ డయి పొల్పువహించెడు భట్టుమూర్తిచే
నీరితమై సుధారవదహీనపదాస్పద మైనయావసు
క్ష్మారమణప్రవృత్తము సుసాధ్యముకాదు తలంచిచూడఁగన్.

అని యిాదలి మొదటిపద్యములో వసుచరిత్రము "మూర్తి" చేత రచిత మనియు, రెండవపద్యములో "భట్టుమూర్తిచే నీరిత" మైనదనియు, వ్యాఖ్యాత చెప్పియున్నాఁడు. ఈ వ్యాఖ్యాత యేకాలమునందుండినవాఁడో సరిగా తెలియదుగాని, అప్పటి కవికిని నహోబలపతికిని దరువాత నత్యల్పకాలములోనె పదునేడవశతాబ్దాంతమున నున్నట్లు తెలియ

వచ్చుచున్నది. పూర్వకాలముననే యితఁడిట్లు వ్రాయుటనుగూర్చి మేమిచెప్పెదరు? ఇతఁడు సావధానముగా గ్రంథమును బరిశీలించి ప్రతివాదులు తమ వాదమున కనుకూలములుగా నుదాహరించెడు గద్యపద్యముల కన్నిటికిని బ్రతిపదార్థమును వ్రాసి విమర్శించినవాఁడేకదా?

3. అనేక గ్రంథములను జేసిన గొప్పకవులు సమానవర్ణనలు వచ్చెడుపట్టున తాము మొదట రచియించినగ్రంథములలోనుండి పద్యములను జేకొని యావశ్యకములైన మార్పులను జేసి తరువాత రచియించెడుగ్రంథములలో జేర్చుకొనెడి యాచారముగలదు. తిక్కనసోమయాజి తననిర్వచనోత్తరరామాయణములో మూఁడవయాశ్వాసమున,

చ. గుణమున లస్తకంబునను గోటియుగంబునఁ గేలఁ దార భీ
షణముగ నుప్పతిల్లి రభసంబున రేఁగినమాడ్కిఁ దీవ్రమా
ర్గణనికరంబులొక్కట నరాతిబలంబులఁ గప్ప శార్ఙ్గని
క్వణనము రోదసీకుహరకర్పరముం బగిలింప నుగ్రతన్.

అసి రచియించినపద్యమునే విరాటపర్వములో నయిదవయాశ్వాసమునఁ గొంచెము మార్పుచేసి యీక్రిందిరీతిగాఁ బ్రయోగించుచున్నాఁడు—

చ. గుణమున లస్తకంబునను గోటియుగంబునఁ గేలఁ జాల భీ
షణముగ నుప్పతిల్లి రభసంబునఁ రేఁగినమాడ్కిఁ దీవ్రమా
ర్గణనికరంబు లొక్కట నరాతిబలంబులఁగప్ప గాండివ
క్వణనము రోదసీకుహరకర్పరముం బగిలింప నుగ్రతన్.

ఇందు "తార" యనునది "చాల" గను "శారఙ్గనిక్వణ మనునది "గాండివ క్వణనము" గాను, మార్పఁబడినవి. మఱియు సోమయాజులు,

మ. కలగెం దోయధిసప్తకంబు గిరివర్గం బెల్ల నూటాడె సం
చలతంబొందె వసుంధరావలయ మాశాచక్ర మల్లాడెఁ గొం

ము ప్రత్యయాభావమున పెద్దనార్యశిష్యుఁ డైన బట్టుమూర్తి మహాకవిచేత రచితమైన వసుచరిత్రమునందని వ్రాసి,

"సీ. రాజహంసలుగాని రాజహంసలుగారు
సరసకళాసారసారరుచుల"

అను వసుచరిత్రలోని యీసీసపాదమును లక్ష్యమునుగాఁ జూపి యున్నాఁడు. బట్టుమూర్తికి నూఱుసంవత్సరములలోపలనే యిట్లు గ్రంథస్థము చేసినవ్రాఁతను నిరాకరించుటకు ప్రబలప్రమాణము కావలసి యుండునుగదా?

౫. అప్పకవీయములో నుదాహరింపఁబడి యించుమించు రామరాజభూషణునికాలములోనే రచియింపఁబడిన లక్షణదీపికలో ౪౧౬ వ పద్యము తరువాత,

"మంజీర శబ్దమునకు బట్టుమూర్తి వసుచరిత్ర మొదటిపద్యము ప్రథమచరణమున హల్లునకుఁ బ్రయోగము."

అని వ్రాయఁబడి,

"శా. శ్రీభూపుత్రివివాహవేళ నిజమంజీరాగ్రరత్నస్థలీ. &c.

ఇత్యాది వసుచరిత్రపద్య ముదాహరింపఁబడియున్నది. సరికాలమువారుకూడ సుప్రసిద్ధుఁడైన రామరాజభూషణుని బట్టుమూర్తియని భ్రమించుట పొసఁగ నేరదు గాన నిరువురు నొక్కరేయనుట యధిక విశ్వసనీయము.

ఈరామభూషణకవి మొట్టమొదట రచియించిన కావ్యము వసుచరిత్రము. ఈప్రబంధముతో సరిరాఁదగిన శ్లేషకావ్యము తెనుఁగున మఱియొకటి లేదు. ఇందలివర్ణనలు మిక్కిలి మనోహరము లయి యున్నవి; పదములకూర్పు మిక్కిలి సుందరముగా నున్నది. శబ్దార్థాలంకారము లాహ్లాదకరముగానున్నవి; రసభావాదులు యథాయోగ్యములుగా నున్నవి. ఈగ్రంథము రచియింపఁబడినతరువాత నేఁటివఱ

కును ప్రబంధములను జేయఁబూనినకవు లెల్లరు వసుచరిత్రమును ప్రతి రూపముగాఁ జేకొని దాని ననుసరించి తమగ్రంథములను రచియించు చున్నారు. ఈవసుచరిత్రము హూణశకము ౧౫౭౦ వ సంవత్సరమునకుఁ దరువాతనే రచియింపఁబడినది. వసుచరిత్ర కృతిపతియైన తిరుమలదేవ రాయఁడు ౧౫౭౨ వ సంవత్సరమునందు తనరాజధానిని పెనుగొండకు మార్చెను. ఈతఁడు పెనుగొండను రాజధానిగాఁ జేసికొన్నతరువాత మహమ్మదీయులతో జరిగిన యుద్ధవార్త వసుచరిత్రలోని యీపద్యము నందుఁ జెప్పఁబడియున్నది—

చ. తిరుమలరాయశేఖరుసిధీరచమూభటరాజి యాజి భీ
కరయవనేశ్వరప్రహితఖానబలంబులఁ జక్కుసేయ ని
ద్ధరఁ బెనుగొండకొండలు మదద్విపచర్మకపాలమాలికా
పరికరభూషితంబు లయి బల్విడిఁ గాంచె గిరీశభావముల్.

తిరుమలదేవరాయలు తనజ్యేష్ఠపుత్రుఁ డయిన రఘునాథరాజు మృతుఁడయినతరువాత ద్వితీయపుత్రుఁ డయిన శ్రీరంగరాజును యువ రాజునుజేసి రాజ్యభారము నాతనిమీఁదమోపిన కథగూడ సూచనగా నీపుస్తకమునందుఁ జెప్పఁబడియున్నది—

చ. హరిపదభక్తిశీలుఁడగు నారఘునాథనృపాలుకూర్మిసో
దరుఁడు సిరంగరాయవసుధావరుఁ డాత్మగుణప్రమోదవ
త్తిరుమలరాయశేఖరవితీర్ణ మహాయువరాజపట్టబం
ధురుఁడయి సర్వభూభువనధూర్వహశక్తివహించు నెంతయున్.

తిరుమలదేవరాయఁ డవసానదశలో తనరాజ్యభారము నంతను కొడుకులమీఁద వదలివేసినతరువాత మూఁడవకొడు కయిన వేంకటపతి రాజు ఆలీ ఆడిల్‌షాతో యుద్ధము చేసి పరాజితుఁడయి ౧౫౭౭ వ సంవత్సరమునందు రాజధానిని పెనుగొండనుండి చంద్రగిరికి మరల మార్చెను. వేంకటపతిరా జోడిపోయినసంగతిని జెప్పకపోయినను కవి

వసుచరిత్రములోని యీ క్రిందిపద్యములో వేంకటపతి రాజధానిని చంద్రగిరికి మార్చినసంగతి సూచించియున్నాఁడు—

మ. హరుఁ డాతారకశైలదుర్గమున నధ్యాసీనుఁడై రాజశే
ఖరవిఖ్యాతి వహించుఁ జందగిరిదుర్గంబందు శ్రీవేంకటే
శ్వరుఁ డొప్పెన్, బహురాజశేఖరసదాసంసేవ్యుఁడై యారయ ని
ద్ధర బంటేలికవాసి తద్గిరులకుఁ దద్వల్లభశ్రీలకున్.

ఈపద్యముల నన్నిటిని బట్టి చూడఁగా వసుచరిత్రము ౧౫౭౭ వ సంవత్సరము తరువాతనే ముగింపఁబడినట్టు స్పష్ట మగుచున్నది. తిరుమలరాయఁ డేసంవత్సరమునందు మృతినొందెనో స్పష్టముగాఁ దెలియకుగాని ౧౫౬౮ వ సంవత్సరమువఱకును నాతఁ డిచ్చిన దానశాసనములు కనఁబడుచున్నవి; ౧౫౭౮వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౫౮౫వ సంవత్సరమువఱకును అతని రెండవకొడు కయిన శ్రీరంగరాజు దానశాసనములును, ౧౫౮౫వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౬౧౮వ సంవత్సరమువఱకును మూఁడువకొడు కయిన వేంకటపతియొక్క దానశాసనములును కానవచ్చుచున్నవి. తిరుమలదేవరాయఁడు ౧౫౬౮వ సంవత్సరమునకుఁ దరువాత రాజ్యభారమునంతను పూర్ణముగా కొడుకుల కప్పగించి తాను విద్వద్గోష్ఠితో ప్రొద్దుపుచ్చుచుండియుండవచ్చును. ౧౫౭౭వ సంవత్సరమునందు ఆలీఅడిల్‌షా తిరుమలదేవరాయని పెనుగొండనుండి చంద్రగిరికి పాఱఁదోలినట్టు మహమ్మదీయులు వ్రాసినచరిత్రమునం దున్నది. దీనినిబట్టిచూడఁగా తిరుమలదేవరాయఁడు ౧౫౭౭ వ సంవత్సరమునకుఁ దరువాతఁగూడఁ గొంతకాలము జీవించియున్నట్టు తోఁచుచున్నది. రామరాజభూషణుఁడు తిరుమలరాయనికి వసుచరిత్రము నంకితము చేయునపుడు తెనాలిరామకృష్ణుఁ డక్కడకు వచ్చి "శ్రీభూపుత్రి" యని మొదటిపద్యమును జదువ నారంభింపఁగానే పకపకనవ్వి యాకృతి చదువుటతోనే శ్రీపోయెనని గేలిచేసె ననియు, అదియెట్లని సభవా రడు

గగాఁ నతఁడు చేతిలో బూడిద వేసికొని యందు శ్రీ యనునక్షరమును వ్రాసి చేయి నోటిదగ్గఱగాఁ బెట్టుకొని బిగ్గరగా శ్రీభూపుత్రి యని (భూ) ద్వితీయాక్షర మొత్తి చదువఁగానే యాగాలిచేత చేతిలో వ్రాసిన శ్రీ యెగిరిపోవుట చూపె ననియు, అందుమీఁద రాజు కృతి నందక నిరాకరించెననియు పసికిమాలిన కథయొకటి చెప్పుదురు. ఈప్రకారముగానే రామరాజభూషణుడు 'నానాసూనవితానవాసన' లన్న పద్యమును నందితిమ్మన్నయొద్దను "మోహోపదేశ తమోముద్రితములైన" యను పద్యము నయ్యలరాజు రామభద్రుని యొద్దను కొని తన వసుచరిత్రము నందు వేసికొనెనని కొందఱు కొన్నికథలు కల్పించి యున్నారుగాని యవి యన్నియు నవిశ్వసనీయములే. అటువంటి యుద్గ్రంథమును జేయఁ గలిగిన మహాకవి రెండు సామాన్యపదములను జేయ లేక యితరులవలన దొంగిలించి తనవిగాఁ దన గ్రంథమునందు వేసికొనెనని చెప్పుటకంటెఁ బరిహాసాస్పద మయిన మాట మఱియొకటి యుండదు.

రామరాజభూషణుఁ డొకనాఁడు సభలో రాజాజ్ఞమీఁద కవీశ్వరులకు "కుంజరయూథంబు దోమకుత్తుకఁ జొచ్చెన్" అని సమస్య యియ్యఁగా తెనాలిరామకృష్ణుఁడు

క. గంజాయి త్రాగి తురకల
సంజాతులఁ గూడి కల్లు చవిగొన్నావా?
లంజెలకొడుకా! యెక్కడఁ
గుంజరయూథంబు దోమకుత్తుకఁ జొచ్చెన్?

అని పూరించె ననియు, అదియే రాజు తానిచ్చినట్లు భావించి పూరింపుమని యడుగఁగా

క. రంజన చెడి పాండవు లరి
భంజనులై విరటుఁగొల్వఁ బాల్పడి రకటా!

సంజయ! విధి నేమందును?
గుంజరయూథంబు దోమ కుత్తుకఁ జొచ్చెన్.

అని పూరించెననియు, రాజాతని సమయోచితబుద్ధికి సంతోషించి బహుమాన మిచ్చెననియు చెప్పుదురు. తెనాలిరామకృష్ణుఁడు రామరాజభూషణునియొక్క కడపటి దినములలో నున్నవాఁడగుటచేత నిది సత్య మయినను కావచ్చును.

నరసభూపాలీయము రచియించినకవి యెవ్వరయినను కృతిపతి రామరాజ తిరుమలదేవరాయలకు మేనల్లుఁడయిన నరసరాజు. ఈనరసరాజుయొక్క మాతామహుఁడయిన శ్రీరంగరాజునకు కోనరాజు, తిమ్మరాజు, రామరాజు, తిరుమలరాజు, వేంకటపతి, అని యయిదుగురు కొడుకులును, లక్కమాంబ, ఓబమాంబ, కోనమాంబ అని ముగ్గురు కూఁతులును ఉండిరి. ఆ కొమార్తెలలో లక్కమాంబ కుమారుఁడయిన నరసరాజు కావ్యాలంకార సంగ్రహమను నరసభూపాలీయమును కృతి నొందెను; ఓబమాంబ కుమారుఁడయిన గొబ్బూరి నరసరాజు రామాభ్యుదయమును కృతినందెను; కోనమాంబ కుమారుఁడయిన తిమ్మరాజు పరమయోగివిలాసమును రచియించెను. వీనిలో నరసభూపాలీయము ప్రతాపరుద్రీయమునకు తెలుఁగు. నాటక ప్రకరణమును మాత్రము విడిచి ప్రతాపరుద్రీయములోని లక్షణభాగమునంతను కవి తెనిఁగించినను లక్ష్యములను నరసభూపాలునిపేరఁ గ్రొత్తగా రచించెను.

రామరాజభూషణుఁడు సాహిత్యమునందు మాత్రమే కాక సంగీతమునందును మిగుల ప్రావీణ్యము గలవాఁడు. ఈతఁడు రచియించిన కృతులు కొన్ని యక్కడక్కడ నేఁటివఱకును పాడఁబడుచున్నవి. ఒకవేళ వసుచరిత్రములో తిరుమలదేవరాయఁడు కవిఁగూర్చి "బహుసంస్కృతాంధ్రకృతులం బల్మాఱు మెప్పించితి" వన్న కృతులివియే యయి యుండునేమో!

కవులిప్పటివలెనే పూర్వకాలమునందును విద్యామత్సరము కల వారయి యొండొరులతో వివాదములు పెట్టుకొనుచుండినట్లు కనఁబడు చున్నది. ఇట్టి యసూయాపరత్వము రామరాజభూషణునివద్ద సహితము బొత్తిగా లేకపోలేదు. ఇతఁడొకసారి యయ్యలరాజు రామభద్రకవి కవిత్వమునందు తప్పుపట్టఁబోయి యవమానము నొందెనఁట. రామభద్ర కవి విరచితమైన రామాభ్యుదయమునందు తప్పుచూపెదనని పంతము పట్టి, తప్పు చూపలేకపోయినయెడల తలఁమీద తా నాతనిచెన్ను తినెద నని రాజసభలో రామరాజభూషణుఁ డొప్పుకొనెనఁట. అంతట మధ్య వర్తుల సమక్షమునందు గ్రంథపఠన మారంభించి చదువుచుండఁగా ద్వితీయాశ్వాసారంభములోని

సీ. సింహనఖాంకురచ్ఛిన్నవారణకుంభజనితముక్తాఫలశర్కరిలము
సమదసూకరపరస్పరభీకరాఘాతశిథిలదంష్ట్రాచూర్ణసికతిలంబు
గంధసింధురఘటాకటకటాహస్రవద్బంధురదానాంబుపంకిలంబు
దవగంధవహబంధుదహ్యమానానేకకౌశికాగురుధూపగంధిలంబు

పృథులషడ్జస్వరోద్గీతభిల్లపల్ల
వాధరాగీతికాకర్ణనాతిభీతి
పరవశాత్మపటీరకోటరకటీర
లీనఫణియగు నక్కాన కాన నయ్యె.

అను పద్యముకడకు వచ్చునప్పటికి రామరాజభూషణుఁడు రామభద్రకవిని వారించి "శిశుర్వేత్తి పశుర్వేత్తి వేత్తి గానరసం ఫణిః" యనున్యాయముచేత సంగీతమునకు సర్పము లానందింపవలసియుండఁగా భయపడి పటీరతతు కోటరములలో దాఁగినట్లు చెప్పితివిగాన నిది దోష మని యాక్షేపించెనఁట. దానికి రామభద్రకవి తాను కేవల సంగీతము నకు భీతిల్లినట్లు చెప్పక షడ్జస్వరముతో పాడఁబడినగీతికకు పాములు

భయపడినట్లు చెప్పితినని యు, "షడ్జం మయూరో వదతి" యని యుండుటచేత షడ్జస్వరోద్గీతమైన గీతమును విని నెమలికూఁతయని పాములు భయపడి పాఱి త్రొఱ్ఱలుదూఱుట స్వభావమేయనియు, సమాధానమును చెప్పెనఁట. సభవారా యాక్షేపణ సమాధానములు విని రామరాజభూషణుఁడే యోడెనని నిర్ధారణము చేసిరఁట! అంతట పట్టిన ప్రతిజ్ఞ ననుసరించి రామభద్రకవి రామరాజభూషణుని శిరోవేష్టనము తీయించి క్రిందఁ బెట్టించి సభలో నాతనితల దన్నెనఁట! కొందఱాతని తలను మాఱుగా శిరోవేష్టమునే తన్నెనని చెప్పుదురు. ఈ కథ యిప్పుడు క్రొత్తగా వచ్చినదిగాక యప్పకవికాలమునాఁటికే యున్నందున దీని యందుఁ గొంత సత్యమున్నదని యూహింపవలసియున్నది. అప్పకవి పూర్వకవివర్ణనము చేయుచు తన గ్రంథములో

"రామరాజవిభూషణరత్నఖచిత
చారుమస్తకలాపాపహారివాక్య
గౌరవము పెక్కుభంగుల గణనచేసి"

అని రామరాజభూషణునియొక్క కిరీటమును దీయించినవాఁడని రామభద్రకవికి విశేషణముగాఁ జెప్పినాఁడు.

హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానమును రచించునప్పటికి రామరాజభూషణుఁడు వృద్ధుఁడయినాఁడు. అప్పటికే విద్యానగరసంస్థాన మంతయు పూర్ణముగా నశించిపోయినది. పింగళి సూరనార్యుఁడు రాఘవపాండవీయమును జేసినతరువాత రామరాజభూషణుఁడు హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానమును రచియించెను. ఈ రెండుగ్రంథములలోని గుణదోషము లెట్టివైనను రాఘవపాండవీయమునకు వచ్చిన ప్రసిద్ధి యీ గ్రంథమునకు రాలేదు. రామరాజభూషణుఁడీ ద్వ్యర్థికావ్యమును శ్రీరామాంకితము చేసెను. ఈకృతి పదునాఱవ శతాబ్దాంతమునందు రచియింపఁబడినట్లు

కనఁబడుచున్నది. కాఁబట్టి రామరాజభూషణుఁడు ౧౫౫౦ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౫౯౦ వ సంవత్సరమునఅకును గ్రంథరచన చేయుచున్నట్లు చెప్పవచ్చును. పూర్వోక్తములయిన మూఁడు గ్రంథముల నుండియుఁ గొన్ని పద్యముల నిందుదాహరించుచున్నాను.—

వసుచరిత్రము

మ. సతియూరుద్యుతిఁ జెందఁబూని సజకుశ్చర్మాపనోదక్రియా
రతిఁ బాథోలవపూరితోదరములై రంభేభహస్తంబు ల
న్నతజిన్ పీఁజె మరుద్విభూతిఁ గదళింద్వర్గోష మూచంచలో
ద్ధతఘుండాతతిఁ బాయ దయ్యె నదె పో తద్వైరమూలం బిలన్. అ. ౨

శా. రాజీవాప్తుల నేచుపాతకివి చంద్రా! రాజవా నీవు? నీ
రాజత్వంబునఁ జక్రముల్ మనియెనో? రంజిల్లె సత్సంతతుల్
తేజం బందెనొ? డిందెనో యహిభయోద్రేకంబు? తాఁ జెల్ల రే!
రాజై పుట్టుట రశ్మిమాత్రఫలమే? రాజౌట దోషార్థమే? ఆ ౪.

హరిశ్చంద్ర నలోపాఖ్యానము.

ఉ. కమ్మనిపువ్వుఁదేనియలఁ గాఁక లడంచుఁ బ్రవాళతాళవృం
తమ్ముల సేద దేర్చు విరతావులచల్వలు గమ్మనుమంచిపూ
దుమ్ములఁ బూజసల్పుఁ బ్రతతుల్వరమంజులతాధిరాజ్యయో
గమ్మునఁ బొల్చు నానుసుణకల్పకవల్లి వసింజరింపఁగన్. ఆ. 3.

చ. కుదురుమెఱుంగునిబ్బరగుబ్బలపై నయనాంబుపూరముల్
చెదరఁగ నేల యేడ్చెదవు చెల్వ దురంతవిషాదవేదనా
విదళితమానసాబ్జవయి వే తగు నాయువు శాశ్వతంబె సం
పదలు స్థిరంబులే విధివిపాకము దాఁటఁ, దరంబె యొరికిన్. ఆ. ౫.

నరస భూపాలీయము.

మ. బలితంబై నమనోజబాణహతిచేఁ బల్మాఱు నిల్పోపలే
కలిసీలాలకప్రాణము ల్వెపలి నేత్రాంభోజమార్గంబునన్

గలయంబ్రాఁకుచువచ్చి యన్నెలవునన్ గన్నిటియే యడ్డమై
నిలుప న్నిల్చె నృసింహభూరమణ మన్నింపంగఁ బాఁడింతటన్. ఆ. ౨

ఉ. చందనశైలసానువులఁ జాలఁ జెలంగుభుజంగబాలికా
బృందము శ్రీనృసింహవిభుఁ జేకొని పాడఁ దదీయగానని
ష్యందము లానువేడ్క బెరయంగఁ గురంగతురంగ మేగమిన్
మందగతిప్రసంగములు మానవు దక్షిణగంధవాహముల్. ఆ. ౫.

---

23. మల్లారెడ్డి.

ఇతఁడు రచియించిన షట్చక్రవర్తులచరిత్ర మను నెనిమిదాశ్వాసముల పురాతనగ్రంథ మొకటి నాయొద్దనున్నది. దీనిని తాళపత్రముల మీఁద వ్రాసినవా రేహేతువుచేతనో కృత్యాదిపద్యములను వదలివేసి షష్ఠ్యంతములు మొదలుకొని వ్రాసియున్నారు. ఈపుస్తకమునందలి యాశ్వాసాంతగద్య మిట్లున్నది.

"ఇది శ్రీమద్బిక్కనవోలిపట్టణ ప్రసిద్ధ సరస్వతీవలంబ సిద్ధరామేశ్వర వరప్రసాద సమాసాదిత సంస్కృతాంధ్రభాషాకవితాసపోషణ విశేషతా చమత్కార గురుభక్తివిహార రాచుళ్లగోత్ర పవిత్ర కాచభూపాలపుత్ర బుధవిధేయ మల్లారెడ్డి నామధేయ ప్రణీతంబైన షట్చక్రవర్తి చరిత్రంబను మహాప్రబంధంబునందు—ఆశ్వాసము."

ఈమల్లారెడ్డి యిభరామసి మనపుస్తకములలోఁ జెప్పఁబడిన యిబ్రహీము గోలకొండ నవాబుగా నున్నకాలములో నుండి యొకసారి యాతని యాస్థానమునకు దనయాస్థానకవీశ్వరునితోడఁగూడఁ బోయి నప్పుడు,

చ. బలరిపుభోగ కాచనరపాలునిపెద్దకుమార మల్ల నీ
కలితయశఃప్రభావములు కన్గొనలే కలకట్టు మన్నెమూఁ
కలు తల లొల్లరో బిరుదుగద్దియము ల్చదివించుకొందురా
కొలఁది యెఱుంగఁజాల కలకుక్కలు చుక్కలఁజూచి కూయవే.

అను పద్యమును దనకవిచేత చదివించుకొనఁగా రాజులందఱును గోపించి యుద్ధసన్నద్ధులయియున్నప్పుడు మల్కిభరాము వారినివారించి ప్రశాంతులను జేసెనని యీవఱకే గంగాధరకవిచరిత్రమునందు వ్రాసియున్నాను. దీనినిబట్టి యీకవి యిబ్రహీము కాలములో నున్నట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. ఇబ్రహీము క్రీస్తుశకము ౧౫౫౦ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౫౮౧ వ సంవత్సరము వఱకును గోలకొండరాజ్యమును పాలించెను. "కుమారమల్ల" యని పయిపద్యములోఁ జెప్పఁబడి యుండుటచేత మల్లారెడ్డి యిబ్రహీముకాలములో కౌమారదశయందుండి ౧౬౦౦ వ సంవత్సరప్రాంతముల వఱకును జీవించియున్నట్లూహింపవలసియున్నది. ఈమల్లారెడ్డి కాపుకులజుఁడు; కాచరాజుపుత్రుఁడు; గోదావరిమండలములోని బిక్కనవోలుసంస్థానప్రభువు. ఇతఁడు రాజమహేంద్రవరమును పాలించిన వీరభద్రరెడ్డి మొదలైనరెడ్లసంబంధుఁడని తోఁచుచున్నది. ఈతనికవిత్వము రసవంత మయి సలక్షణముగా నున్నది. ఈతని షట్చక్రవర్తిచరిత్రమునుండి కొన్నిపద్యముల నిందుదాహరించుచున్నాను—

సీ. గోపుర గోపుర గోపురప్రతిమంబు
కల్పద్రు కల్పద్రుగౌరవంబు
మానవ మానవ మానవాభిశయంబు
మణిజాల మణిజాలమంజిమంబు
సారంగ సారంగ సారంగనయనంబు
సుమనోబ్జ సుమనోబ్జశోభితంబు

బహుధామ బహుధామ బహుధామచిత్రంబు
ఘనసార ఘనసారగంధిలంబు
భవ్యకాసార కాసారబంధురంబు
జవనసైంధవ సైంధవసంకులంబు
బహుళకేతన కేతనభస్థలంబు
నై విజృంభించె సిరి నయోధ్యాపురంబు. ఆ. ౧.

ఉ. రాజవు నీవు సద్గతి తెఱంగు లెఱింగి బుధానురాగివై
యాజరుచిం జెలంగి సముదంచితవిష్ణుపదానువర్తి వి
భ్రాజితసత్కళానిధివి రశ్మి యొకానొకవేళ నిండినన్
హా జనపాలకా కువలయం బడలన్ గృశియించు టొప్పునే. ఆ. 3.

చ. అతను వియోగతాపము నిజాంగమునం దగ నిండియుండఁగా
నతివ సతృష్ణయై నలకథామృత మెంతయుఁ గ్రోలె నందునన్
మిత మెడల న్వెసన్ జ్వరము మించె నటంచును దత్సఖీభిష
గ్వ్రతతులు దానికిం దగుచికిత్సలు చేయఁ దొడంగి రత్తఱిన్. ఆ. ౪.

సీ. గోరక్షణము చేయుశౌరి యుండుటఁ జేసి
గోరక్షణము చేయుకోర్కె మెఱసె
బుధులఁబ్రోచెడు చతుర్భుజుఁ డుండుటను జేసి
బుధులఁ బ్రోచుచు నుండు బుద్ధిమించె
సత్యానురక్తుఁ డౌచక్రి యుండుటఁ జేసి
సత్యానురక్తుఁడై చాల వెలసె
బలభద్రయుతుఁడు శ్రీపతి యుండుటను జేసి
బలభద్రయుక్తుఁడై ప్రజ్ఞ మీఱె
నొడలఁ బురుషోత్తముఁడు పూనియుంటఁ జేసి
తాను బురుషోత్తముం డన ధాత్రి నొప్పె

భవ్యలక్ష్మీవిలాసవిభ్రమము లలరు
చక్రధరమూర్తి పురుకుత్సచక్రవర్తి. ఆ. ౬.

చ. ఘనములదర్పణంబు లిభకర్ణతలాగ్రము లెండమావు ల
వ్వనధితరంగము ల్సిరులు, వాయువుముందఱ నిడ్డదీపముల్
వనములబుద్బుదంబులు జలంబులపై లిఖియించువర్ణముల్
తనువులు, రాకుమార పరితాపము వల్వదు నీమనంబునన్. ఆ. ౭.

చ. సరసులఁ దేలి పుష్పవనసంతతిపైఁ గడుఁ బ్రాలి సుస్తబం
భరములఁ దోలి చారుశుకపంక్తుల నేలి ప్రసూనగంధ మా
దరమునఁ గ్రోలి పుష్పితలతాతరు లెక్కుచు సోలి మెల్లఁగా
జరగఁగఁ జొచ్చె దక్షిణపుఁజల్లనిగాలి వయాళి పెంపునన్. ఆ. ౮.

---

24. రామరాజు రంగప్పరాజు.

ఈక్షత్రియకవి సాంబోపాఖ్యాన మనెడి యైదాశ్వాసములప్రబంధమును రచించి శ్రీరంగనాయకున కంకితము చేసెను. ఈకవి కృష్ణదేవరాయనియల్లుఁడైన రామరాజునకుఁ బెదతండ్రికొడుకు కోనేటి తిమ్మరాజున కాశ్రితుఁడై యుండినవాఁడు. కాఁబట్టి కవి ౧౫౫౦వ సంవత్సరప్రాంతములం దుండినవాఁ డని నిశ్చయముగాఁ జెప్పవచ్చును. కోనేటితిమ్మరాజునకును రామరాజునకును తాత యగు నార్వీటిరామరాజును, కృష్ణదేవరాయనియల్లుఁ డగురామరాజును, కవి తనసాంబోపాఖ్యానమునం దిట్లు వర్ణించియున్నాఁడు—

ఉ. పోరుల నారువీటిపురబుక్కయరామనృపాలుఁ డాగ్రహో
దారత వాలు పూనిన సదాగతికంపితజీర్ణపర్ణలీ
లారభటిన్ విరోధిమహిళాంగవిభూషణరాజిరాలు దై
వారుఁ బ్రతాపపల్లవశుభప్రభ వర్ధిలుఁ గీర్తిపుష్పముల్

మ. దివిజేంద్రాభుఁడు కృష్ణరాయధరణీదేవేంద్రుజామాత శ్రీ
ధవపాదాంబుజబంభరం బమరు మేధావేధ రామప్ప శా
స్త్రవకంఠాంతరరక్తశీకరసమిద్ధారోర్మిసిద్ధౌతఖ
డ్గవనీకీర్తిలతాంతగంధిలహరిత్కాంతాకచాభోగుఁ డై

క్షత్రియవంశజుఁ డైనయీకవి యాపస్తంబసూత్రుఁడు; ఆత్రేయ గోత్రుఁడు; తిరుమల శ్రీనివాసాచార్యశిష్యుఁడు. ఈతనిది సలక్షణమై నిరర్గళధార గల మంచికవిత్వము. కవనరీతి తెలియుట కయి సాంబోపాఖ్యానములోనిపద్యములఁ గొన్నిటి నిం దుదాహరించుచున్నాను—

చ. పరమజ్ఞానిహృదంతరాళమణిదీపంబుల్ నమన్నాగకి
న్నరనక్తంచరనాక నాయకశిరోనాళీకరాగప్రభాం
కురనీరాజితముల్ నిజాంఘ్రితలముల్ గోపాలబాలుండు ని
ల్పె రటద్గోఖురధూళిధోరణుల నాబృందావనక్షోణులన్. ఆ. ౧.

ఉ. వల్లవవల్లభుండు చెలువ ల్లలపూడఁగఁ దత్కటీతటీ
పల్లవముల్ హరించి తనుఁ బ్రార్థనచేసిన నీక నవ్వు నా
పల్లతికాలవిభ్రమయి పాండవపత్నికి నెట్టు లిచ్చెనో
చుల్లరవెట్టుపల్లదపుజూదరి సిగ్గుపడం బటావళిన్. ఆ. ౧.

శా. ఆనియమంబు నాయమము నాదమ మాశమ మానిరంతర
ధ్యానవిధాన మాబహువిధాసనబంధవిదగ్ధభావ మా
మానస మెందునున్ జననిమట్టును గుట్టును మాను లౌనసం
గాఁ నతఁ డొప్పు భక్తికలికాకిలికించితబోధమాధురిన్. ఆ. ౨.

ఉ. నడి గాకుండఁగ నుగ్రసేననృపు భిక్షావృత్తిఁ బట్టంబునం
దిడి కంసార్జితరత్నకోటులు మహాహేమంబు లాందోళికల్
పడఁతు ల్పర్వతసన్నిభేభములు ఝంపాసంపతద్వాహముల్
నడపించెం దనయింటి కీ వెఱుఁగవే నారాయణుం డుద్ధవా. ఆ. ౧.

చ. కళలు భజింప వచ్చు శశికాంతివిధంబున నేగుదెంచె నా
యెలుఁగులతేనియూజ్ఞఁ గమలేక్షణుసన్నిధికిన్ సఖీజనా
వళి భజియింప జాంబవతి వజ్రమయాభరణౌఘశింజితం
బులు పదవమ్మ నీ వనుచు బుజ్జవ మాఱఁగ బల్కినట్లుగన్. ఆ.౨.

ఉ. భోజనపాత్ర మొక్కటి యపూర్వము పర్వతధారి కిచ్చెనం
భోజభవప్రసూతి యది భోజనవేళఁ దలంచుభోజ్యముల్
యోజనసేయఁజాలు నది యోజనమాత్రవిసారికాంతివి
భ్రాజితగారుడాశ్మవిసరస్థగితంబు విషాపహారియున్. ఆ. ౩.

మ. అమృతస్యందము కందళింప దరహాసాంకురముల్ లోచనా
గ్రములం దాండవ మాడఁ జంద్రధరుఁ డాకంజాక్షు నీక్షించి యో
కమలాక్షా పరురీతి నీవు వ్రతదీక్షన్ రూక్షచర్యాసము
ద్యమముం జూపుదు వయ్యా యెయ్యెడ సుహృద్భావంబె
యాచందముల్. ఆ. ౪.

చ. కమలసహస్రము న్నయనకాంతి యొనర్పఁగ ఫాలబింబముల్
గుముదహితాయుతంబు నోడఁగూర్పఁ బెనంగు మృగాక్షి మోముతో
గమలభవుఁ జంద్రుఁ బోల్చుకవిగాథల కెయ్యది మేర యుత్తమో
త్తము నధము న్సమాన మనఁ జారదె బుద్ధి యవజ్ఞం చేరదే. ఆ. ౪.

చ. అనుచుం బెగ్గిలి కుందునంగనల నయ్యబ్జాక్షి వీక్షించి యో
యనుఁగున్నెచ్చెలులార మీరలు సరోజాలి న్మనోజాతుఁ గ్రొ
న్ననలం జిల్కలఁ గోకిలప్రతతి నింద న్సేయఁగా నేల నా
తనువే నిత్యము ప్రాణ మేమి ధ్రువమే తర్కింపుఁడీ యాదెసన్. ఆ. ౫

ఉ. కౌరవనాథ నీకుఁ గలుగంగాఁ గలశీతనయుండు గల్గఁగాఁ
పౌరుషసింహమూర్తు లగుబాహ్లికముఖ్యులు కల్గియుండఁగా
నూరక కుంద దేటి కిది యోధులచందమె శీరసాధనున్
వారణచేసి సాంబు నని వ్రాలిచి లక్షణఁ దెత్తుఁ గ్రమ్మఱన్. ఆ. ౫.

---

25. మట్ల అనంతభూపాలుఁడు.

ఈక్షత్రియకవి కాకుస్థవిజయ మనెడి యైదాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచియించి తనతండ్రి యైన యెల్లభూపాలున కంకితముచేసెను. తనతండ్రి సభాసీనుఁడయి యభినవాంధ్రకవితాపితామహుఁ డైనయుప్పుగుండూరిపురి వేంకటకవినిజూచి శాశ్వతమగు ధర్మ మెద్దియని యడుగఁగా నక్కవికంఠీరవుఁ డిట్లనియెనని తనకృత్యాదిని వ్రాసికొనియున్నాఁడు —

ఉ. కోనయయెల్ల వైరినృపకుంజరభంజన కంజదళాక్షునే
వానిరవద్య యాద్యజనవల్లభనీతిసార యా
రా నవఖండరాజరసనాంచలరంగముల న్నటింపఁ ద
న్మానసగర్వపుం దెరఁ దెమల్చి యమర్చితి కీర్తినర్తకిన్.

శా. ధారాపాతము వాసినప్పుడ ఘనత్వం బేర్పడుం జంద్రహా
సారూఢి న్విలసిల్లుచున్నపుడ శైత్యం బెల్లఁ గాన్పించు రా
నీరాజద్భుజఖడ్గరాజ మభివర్ణింప న్వశంబే మహో
గ్రారిధ్వంసక మట్ల కోనవిభునెల్లా రాజకంఠీరవా.

గీ. అమితచారిత్ర పుణ్యమార్గములు గలవు
పెక్కులయ్యును సత్కీర్తి కెక్కునవియు
సప్తసంతానములు నందు శాశ్వతంబు
కావ్య మందుము సత్కవి కలిగె నీకు.

క. మహిఁ నీపుత్రుఁ డనంతుఁడ
బహుమహిమం జెప్ప నేర్చు భవమౌళిధునీ
లహరీఘుమఘుమితవచో
మహితముగా నల్లశౌర్యమాయాభిల్లా.

* * * *

ఈకవి పూర్వులలో వరదరాజను నతఁడు కృష్ణదేవరాయని కల్లుఁ డైనట్లు కవి యీక్రిందిపద్యమునఁ జెప్పియున్నాఁడు—

చ. వనజదళాక్షశంకరులు వార్ధికి నద్రికిఁ బోలె గృష్ణరా
యనికి ననుంగుటల్లుఁ డటులై తనరున్ వరదక్షమాధవుం
డనిమిషవాహినీమునిగజాశ్వమహీరుహధేనుభీమవా
హనమకుటావతంసకుధరాభరణాదికహేతుకీర్తియై.

కవి తనతండ్రిని,

ఉ. ఎక్కడఁ గాన మెల్ల ధరణీశ్వరుహేతి కరాతి భీతిమై
నెక్కనిధారుణీధరము లేగపదుర్గదిగంతరాళమున్
ద్రొక్కనికాననాంతరముఁ దోఁగనిదివ్యనదీప్రవాహంబులున్.
మ్రొక్కనిశూలునుం దిననిమూలఫలాశిపలాశజాలమున్.

ఇత్యాది పద్యములలో వర్ణించిన వర్ణననుబట్టి యతఁడు క్షత్రియుఁ డగుటయేకాక భూపాలుఁడనియు దెలియవచ్చుచున్నది. తండ్రిమాత్రమే కాక కుమారుడైన యనంతభూపాలుఁడును గోలకొండ నవాబయిన యిబ్రహీముషాకాలములో రాజ్యపరిపాలనము చేయుచుండినట్లు చరిత్ర నిదర్శనములు కనఁబడుచున్నవి. కాఁబట్టి కవి ౧౫౫౦-౭౦ వ సంవత్సర ప్రాంతములయం దుండినవాఁ డయినట్టు తెలియవచ్చుచున్నది. ఈకవి సూర్యవంశజుఁడు ; రంగాంబాపుత్రుఁడు ; తిరుమల తోళప్పాచార్య

శిష్యుఁడు. ఈతనికవిత్వము నిర్దుష్టమయి హృదయంగమముగానున్నది. కాకుత్స్థవిజయములోని కొన్నిపద్యముల నిందు బొందుపఱుచుచున్నాను.-

ఉ. మనుతనయుండు నంతట సమాధిసమాపనవేళ నైన లో
చనములు విచ్చి ముందటఁ బ్రసన్నపరిస్ఫుటబింబ మొప్ప ని
ల్చిననెల నిల్వుటద్దమువలెన్ మెఱయంగ మరుండు మాధవుం
డును నునుగాడ్పు మేనులకు నోఁచఁగ నచ్చర లాట లాడఁగన్. ఆ-౧

చ. కలువలవిందు నక్తమును గమ్మకొలంకులగాడ్పు గ్రుంకుఁ జె
ల్వలజడలున్ వసంతువనవాసముఁ గ్రొవ్విరికత్తెకోఁతలున్
వెలసిన నాదుమాధుకరవృత్తి విశిష్టగుణంబు నెంచియో
చెలిమియుఁ బ్రేమయుం బొదలఁజేసె మహాముని యాతిథేయముల్.
ఆ. ౨.

ఉ. నీ విదియెక్కి పద్మభవనిర్జరనాథులఁ జూడ నెప్పుడుం
బోవుచు వచ్చుచుండి పనిపుట్టిన వేల్పుల పాలఁగల్గి చే
చేనయొకింత చూపు మని చెప్పి తిరోహితుఁ డయ్యె నయ్యెడన్
దైవతలోకశిల్పి యరదం బటువెట్టి మహాద్భుతంబుగన్. ఆ. ౨.

చ. పుడమికి నీవు రాజ వయి పుట్టితివెన్నఁడు నాఁటనుండియున్
గొడవలు గట్టిపెట్టి నినుఁ గొల్చిరి రాజులు కన్నదోయికిన్
బడలికగాక యేకళహపారణ గల్గునఁ ద్రేచెదన్ వ్యథం
దడవులఁబట్టి చూడనికతంబున మాసెఁజుమయ్య వీణయున్. ఆ-౨

ఉ. వేల్పులకంటె మున్నసురవీరుల మేము సృజించుటెంచి న
కల్పము మాప్రసన్నతకుఁగా నొనరించితి నన్ను వీవచః
కల్పన కర్థ మేమి యలకయ్యము మాకు ననిష్టమంచునో
యల్పులఁ ద్రుంచి లోకముల కాపదఁ దీర్చితి వింతయొప్పదే. ఆ-౩

ఉ. వచ్చిన నిచ్చట నొమ్మలచి వచ్చితిరే యన నోల లాడుచున్
వచ్చితి మమ్మ యేము నొకవారిరుహాకరవీధి నీజటా

భృచ్ఛతురాననుండు మొలపింపఁగఁ దమ్ములతోడఁబుట్టి మా
కిచ్చె సుగంధగంధి పదహీరకిరీటము లబ్జనామముల్. ఆ. ౩.

చ. అడవుల నీవుదాల్చునడియాలపుసొమ్ము లటుండఁగాని మా
తోడవులు వెట్టుమంచుఁ గృపతో మణిమంజులభూష లాదిగా
నుడుగర లిచ్చిన న్వెఱచు చొయ్యన నంది యతండు సైఁచుమీ
విడువనితప్పు నేఁడు వెతఁబెట్టక మానితి వేఁటకానుకల్. ఆ. ౪.

ఉ. ఎల్లరుఁ దృప్తులైన నొకయించుకసే పట విశ్రమించి రా
గిల్లినమూఁకతోడఁ దమకింపనియానముతోడ భిల్లరా
డ్వల్లభలక్ష్మితోడ వనవల్లభుతోడ జయంబుతోడ భూ
వల్లభనందనుండు హయవల్గన మొప్పఁగ వచ్చె వీటికిన్. ఆ. ౪.

ఉ. ఆరభసంబునప్డు కఠినాదులచేఁ దలలేని బొందులన్
జూరెఁ గడంక లూరెనని చూపఱుమెచ్చుల మూరిఁబోయి రా
సూరెల మున్ను కన్నిడినసూటిన వామభుజాభుజాదులన్
బీరముసూపి త్రెళ్లె నవి భీమమహోత్కఖురాహతంబులై. ఆ. ౫.

ఉ. అక్కడఁజూడు నిన్న యొడయం డరదీఱెను దల్లిదండ్రితో
నక్కట నేఁడు కల్యకఠినాదులలోపల నొక్కఁడేనియున్
ద్రిక్కకపోయెనే యిసుకదేఱెన తానకశౌర్యవార్ధియం
దుక్కివు లైరె వేల్పు లొకఁ దూఱటగా నిఁక నేమిచెప్పుదున్. ఆ-౫

26. ఎఱ్ఱన

ఈకవి కొక్కోకమును, సకలనీతికథానిధానమును తెనుఁగునఁ బద్యకావ్యములఁగా రచియించెను. కొక్కోకమునకు రతిరహస్యమని నామాంతరము. దీని కవిత్వము హృద్యముగానేయున్నను నీతిమంతులు చదువఁ దగినగ్రంథముకాదు. ఈగ్రంథము కుంటముక్కల మల్లయామాత్యున కంకితము చేయఁబడినది. శైలిని జూపుటకయి కొక్కోకములోని రెండు పద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

చ. వెనిమిటిభాగ్యరేఖ గుణబృందము లేనరులైన ముందటన్
వినుతులు చేయ సౌఖ్యమొదవించును నాథునియందు మిత్రులం
గనుఁగొని సంతసిల్లుఁ గలకంఠిగుణంబులుచూడఁ జూచి చ
య్యనఁ దెలియంగవచ్చు మదనాంకురభావముఁ జూడకుండినన్. ఆ-౧

చ. తరుణులు పుష్పకోమలులు తత్తఱపాటున నేమిచేసినన్
విరసము పుట్టుఁ గావున వివేకమునం బురుషుండు తత్సఖీ
పరిచితభంగి రాగరసబంధురుఁడై యెట నేప్రయోజనం
బరమణి కిష్టమౌనదియె పూర్వముగా గడఁబాటుచేయుచున్. ఆ-౨

ఈకవి యుండిన కాలమువిషయమై మన మిప్పుడు కొంచెము విచారింపవలసి యున్నది. కవి కృతిపతియగు భైరవమల్లామాత్యుని వర్ణించుచు—

సీ. హరిపదధ్యానతత్పరుఁడు చండలమహాలక్ష్మీప్రసాదైకలబ్ధవరుఁడు
రహిఁ గజపతిమహారాయ లిచ్చినసముంచితమహాపాత్రప్రసిద్ధయశుఁడు
నాజమాఖానరాయనిచేతనోడయుఁడై వినుకొండదుర్గ మేలినఘనుండు
కృతివననిక్షేపపృథుతటాకాలయతనయాదిసప్తసంతానఘనుఁడు

మునిపరాశరగోత్రసంజనితుఁ డార్య
సేవ్యతిరువేంగళాచార్యశిష్యుఁ డనఘు
మంత్రి పెరుమాళ్ళకొమ్మయమనుమయోబ
మంత్రి తెలగయ భైరవమల్లమంత్రి.

అని యతఁడు జమాఖానునిచేతఁ బ్రభువుగాఁ జేయఁబడినట్లు చెప్పియున్నాఁడు. ఈ జమాఖాను పదునాఱవ శతాబ్దమధ్యమునం దుండినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. కవికాలమును నిర్ణయించుట కీగ్రంథములో నింకొకయాధారముకూడఁ గానవచ్చుచున్నది. ఇతఁడు పూర్వకవులను వర్ణించుచు,

సీ. * * * *
* * * *

ఆ. "రావిపాటి తిప్పరాజాదిముఖ్యశ్రీం
గారకవుల నెల్ల గారవించి"

అని రావిపాటి తిప్పరాజును బేర్కొనియున్నాఁడు. ఈరావిపాటి తిప్పరాజు—

మ. సరిబేసై రిపు డేల భాస్కరులు భాషానాథపుత్రా వసుం
ధరయం దొక్కఁడు మంత్రియయ్యె వినుకొండన్ రామయామాత్యభా
స్కరుఁడా యా నతఁడే సహస్రకరశాఖ ల్లే వవే యున్న వే
తిరమై దానముఁ జేయుచో రిపుల హేతి న్వ్రాయుచో వ్రాయుచో.

పయిపద్యమును రామయామాత్యభాస్కరునిమీఁదఁ జెప్పిన ట్లప్పకవీయములో నుదాహరింపఁబడియున్నది. ఈరామయభాస్కరుఁ డచ్యుతదేవరాయని కాలములో నుండినట్లు కొండవీటిలోని గోపీనాథస్వామివారి దేవాలయద్వారశాఖయందు వ్రాయఁబడియున్న యీక్రింది పద్యమువలన స్పష్టముగాఁ దెలియవచ్చుచున్నది—

సీ. నిర్మించె నేమంత్రి నిరుపమప్రాకారనవకంబుగా గోపినాథపుర
గెలిచినాఁ డేమంత్రి లలితవిక్రమమునఁ బ్రబలుఁడై యవనులబల
నిలిపినాఁ డేమంత్రి నియతవైభవమున గోపికావల్లభుఁ గూర్మి
బాలించె నేమంత్రి ప్రకటధర్మఖ్యాతి మహిమమీఱఁగ నాం
మండ

నతఁడు భూపాలమంత్రీంద్రసతతవినుత
ధీవిశారదుఁ డచ్యుతదేవరాయ
మాన్యహితవర్తనుఁడు శౌర్యమహితయశుఁడు
భానుతేజుండు రామయభాస్కరుండు.

దీనినిబట్టి రావిపాటి తిప్పరాజు ౧౫౪౦ వ సంవత్సరప్రాం యం దుండెననుట స్పష్టము. ఈరావిపాటి తిప్పరాజును స్తోత్రమ యెఱ్ఱనకవి యాతనికాలమునందో తరువాతనో యుండియుండ కొక్కోకమును రచించిన కొన్ని సంవత్సరముల కీయెఱ్ఱనకవి స కథానిధానమును రచించి కొక్కోక కృతిపతియైన మల్లామా యన్నకొడుకగు కుంటముక్కుల పినభైరవామాత్యున కంకిత నందునఁ గవి ౧౫౬౦-౭౦ సంవత్సరప్రాంతములయం దుండెనని వచ్చును. సకలనీతికథానిధానములోఁ గృతిపతి కవినిగూర్చి ట్లున్న యీక్రింది పద్యములు పయియంశమును తెలుపుచు చున్నవి—

సీ. శ్రీవత్సగోత్రవారిధిపూర్ణశీతాంశుఁ డగుకూచమంత్రికి నాత్మజుఁ
వివిధాష్టభాషాకవిత్వవాచాప్రౌఢిఁ బూర్వకవీంద్రులఁ బోలినాఁ
వఖిలపురాణేతిహాసకావ్యస్మృతిచయము రచించినచారుమతివి
మాపినతండ్రియామల్లమంత్రికిని గొక్కోకంబు చెప్పినకోవిదుఁడ
రసికులభినుతిచేతఁ బురాణసార। మనుపమంబుగ నా కిచ్చినట్టి
వట్లుగావున నొకటి నిన్నడుగఁదలఁచి।యిచ్చుటకి బిల్వఁబంచితి నెఱ్ఱ

క. భావమునఁ దోఁచెఁ గలియుగ । పావనభూపాలకథలు బంధురకావ్య
శ్రీ వెలయ నాంధ్రభాషను । గావింపఁగవలయు సుప్రకాశత నాకున్.

పయిపద్యములనుబట్టి యితఁడు పురాణసారమను గ్రంథమును గూడ రచించినట్లు కనఁబడుచున్నదిగాని యీ గ్రంథము దొరకలేదు.

చ. వినుతియొనర్తు నాంధ్రసుకవీంద్రుల నన్నయభట్టుఁ దిక్కయ
జ్వను నమరేశ్వరుం జెదలువాడమహాత్ముని మారనార్యు నా
చనసుతుసోము భాస్కరుని జక్కయనుం గవిసార్వభౌమునిన్
వనరుహపుత్రసన్నిభుల వర్ణితకావ్యకళావిధిజ్ఞులన్.

అని కవి తన సకలనీతికథానిధానములో శ్రీనాథుని వఱకును గల కవులనెస్తుతించి యున్నాఁడు. "చంద్రశేఖర క్రియాశక్తి రాయలయొద్దఁ బాదుకొల్పితి సార్వభౌమ బిరుద" మని యుండుటనుబట్టి యీ పద్యమునందుఁ జెప్పఁబడిన కవిసార్వభౌముఁడు శ్రీనాథుఁడనుటకు సందేహము లేదు. ఇంచుమించుగా సమకాలికులగుటచేఁ గాఁబోలు నల్లసాని పెద్దనాదుల నితఁడిందుఁ జెప్పనలేదు.

సీ. ప్రభవించె నేపటఁ బర్వతాగ్రంబున నరిగెరీశ్వరుఁడు శ్రీనాయకుండు
వసియించె నేపట వర్ణితసాలాంతరమున మూలస్థానరాజమౌళి
యుదయించె నేపీట నుత్తరాశాతటభూషణీకృతనింబ పుట్టలాంబ
వరియించె నేపీట వలదిశాకోణంబునందు గుబ్బటలమైలారమూర్తి
వినుతిగాంచె నేపీటను విప్రరాజ। వైశ్యశూద్రాదిబహువిధవర్ణసమితి
యట్టి పురరత్నమొప్పు భవ్యాంబుజాత। మండితామరతరువల్లి కొండపల్లి

క. ఇటువంటి కొండపల్లీ । పుటభేదనమంత్రిమకుటభూషణ మరిరా
ట్పటకవిభేదనఘటనో । ద్భటుండు కుంటముకుల పినభైరవుఁడొప్పున్.

ఇత్యాది పద్యములనుబట్టి సకలనీతికథానిధానకృతిపతి కొండపల్లి కధికారియైనట్టు కనఁబడుచున్నాఁడు. ఇట్లొక కృతిపతి వినుకొండపను

మఱియొక కృతిపతి కొండపల్లి కిని ప్రభువగుటచేత నీ కవి కృష్ణా లములోని కొండవీటిసీమవాఁ డయినట్లు స్పష్టపడుచున్నది. కొక్కో నందు కవి తన్నుగూర్చి యిట్లు వ్రాసికొనియున్నాఁడు—

సీ. శ్రీవత్సగోత్రప్రసిద్ధసంభూతి నాపస్తంబసూత్రప్రశస్తఘనుఁడ
గురుదయానిధి యైనకూచనమంత్రికి నంగనామణి ముత్తమాం
దనయుండ సత్కవీంద్రసుమాన్యచరితుండ శివకృపాసుజ్ఞాన శై
నారూఢవిద్యాచలానందయోగీంద్రశిష్టప్రచారవిశిష్టఘనుఁడ
నెఱ్ఱనామాత్యుఁడను సత్కవీంద్రహితుఁడఁ
గలితవాక్ప్రౌఢిఁ గొక్కోకకవివరుండఁ
జతురమతితోడ రతికళాశాస్త్ర మిదియుఁ
దెనుఁగు గావింతు రసికులు వినుతిచేయ.

ఈ కవి యాఱువేల నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; శ్రీవత్సగో కూచనామాత్య పుత్రుఁడు. ఇతఁడు తా నష్టభాషాకవితాప్రవీణు నట్టును నవఘంటసురత్రాణ బిరుదాంకితుఁ డయినట్టును, గ్రం జెప్పుకొనియున్నాఁడు. ఈతని కవిత్వము మనోహర మైనదని యీ చెప్పియున్నానుగదా. ఇప్పుడీతని సకలనీతి కథానిధానమునుండి పద్యముల నిందుదాహరించుచున్నాను—

శా. ధారాపట్టణ మేలు భోజుఁడు మహోదారుండు వాహ్యాళిగా
నారణ్యంబున కేగి వచ్చునెడ బ్రహ్మప్రాప్తభూమీవనా
శారంభస్థలిచేరువం జనఁగ సైన్యవ్రాతముం జూచి యా
ప్రాణుం డిట్లనె జొన్నచొచ్చి వలెనా భక్షింపుఁడీ బియ్యముల్

ఉ. ఊరకయేలయుండ మన మోశుకరత్నమ యస్మదీయసం
చారవినోదము ల్కలిసి సల్పుద మన్నఁ దొలంగు చేర కో
కీరమ పూరుషు ల్బహుళకిల్బిషచారు లసత్యభాషణుల్
క్రూరులు వారితోడ నొడగూడి మనంగలరే వధూమణుల్

చ. అధిపతి నంచు శ్రద్ధ మిము నందఱ నీనగవింధ్యవాసకున్
వధ యొనరించి మాంసము లవారణగా బలిపెట్టఁజూచె మీ
రధములువోలెనుండఁ దగదన్న ఖగంబులుపల్కె మమ్ము నీ
విధమునఁ బాపఁగాఁదలఁచి వీడఁగనాడుట మీకు ధర్మమే.—ఆ. 3

ఉ. అంతట రాగమంజరి గృహంబున సీధురసంబు గ్రోలి నే
కాంతము యప్పురంబు చిఱుగంతల నేగఁ దలారిమానుసుల్
చెంతల డాసి పట్టుకొని చేతుల దంపిన నన్నుమిన్న యా
ప్రాంతమునందుఁ ద్రెళ్ళి కెళవారయుదూతికఁ గాంచె నాదటన్-ఆర

---

27. శంకరకవి

ఈకవి హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానమును పద్యకావ్యమునుగా రచించెను. ఈకావ్యమును నెల్లూరికావ్య మనియు, కవిని నెల్లూరి శంకరకవి యనియు, బ్రౌన్‌దొరగారు వ్రాసిరికాని యావ్రాఁత నిరాధారమైనది. కవి గోదావరిమండలములోనివాఁడు ; కృతి నాయకుఁడైన యీడూరి యెల్లనయు గోదావరీమండలములోనివాఁ డయి యీడూరి కరణమును కార్యకలనువాస్థుఁడు నయియుండెను. ఈయంశములను కవి తనపుస్తకమునం దిట్లు చెప్పినాఁడు.—

గీ. మతి వితర్కింపఁ గేవలమంత్రిమాత్రుఁ
డే ధనంజయబాహుశౌర్యాధికుండు
సత్యవర్తనుఁ డీడూరిశాసనుండు
హితవచోహరి బాచయయెల్లశౌరి.

వ. అమ్మంత్రినిధానంబునకు నిజస్థానంబు.

మ. అరవిందాసనవాసవాద్యమరలోకారాధ్యకర్కోటకే
శ్వరకారుణ్యసదాభిరక్షితము భాస్వద్దీప్తిమదూర్భసురో
త్కరనిత్యశ్రుతిపాఠనిస్వనముదాత్తశ్రీ నజస్రంబు ని
ద్ధరణిం బేర్కొన నొప్పుఁ గార్కొలను గోదావర్యుపాంతంబునన్.

ఒక్క కృతిపతిమాత్రమేకాక కృతిపతియొక్క తాతముత్తాత లును గోదావరిమండలములోనే పుట్టి పెరిఁగి యక్కడనే సంబంధబాంధవ్యములను జేసికొనుచుండిరి. కవి కృతిపతియొక్క ముత్తాతను వర్ణించుచు నతఁడు గోదావరిమండలములోని యుండి గ్రామములో సంబంధము చేసికొన్న ట్లీక్రిందిపద్యమునఁ జెప్పినాఁడు.—

చ. ప్రెగడనమంత్రి బంధుజనబృందము పేర్కొన నుండిశాసనుం
డగుమతిశాలివీరసచివాగ్రణిపుత్రికఁ దిప్పమాంబికన్
దగుమహిమ స్వవాహ మయి ధన్యచరిత్రులఁ గాంచెఁ బుత్రులన్
జగదభివర్ణనీయుల విశాలయశోవిభవాభిరాములన్.

ఈడూరికరణమునకుఁ గృతి యిచ్చినకవియు తద్గ్రామపరిసరమున నివసించువాఁడే యై యుండవలెనుగాని యెక్కడనుండియో నెల్లూరినుండి వెదకుకొనుచు వచ్చినవాఁడయి యుండఁడు. కవి తన గ్రంథములోనే తానాయెల్లనార్యునికి బంధుఁడును విధేయుఁడు నయినట్లును తన్నతఁడింటికిఁ బిలిపించి హరిశ్చంద్ర చరిత్రమును దన కంకితము చేయుమని కోరినట్లును చెప్పిన పద్యములలో నొకటి యిందు వ్రాయుచున్నాను—

మ. ననుఁ గౌండిన్యమునీంద్రగోత్రజు సుధాంధస్సింధుకల్లోలతు
ల్యనిరాఘాటవచోధురంధరుని దేచామాత్యసత్పుత్రుఁ బా
వనచారిత్రు శశాంకమౌళిపదసేవాలబ్ధసాహిత్యస
ద్ధనునిన్ బంధు విధేయు శంకరకవిన్ దాక్షిణ్యపుణ్యాధికుల్.

కృతిపతియుఁ గృతికర్తయు నిరువురునుగూడ నాఁటివేలనియోగులు. వారిరువురును కుతుబ్‌షా గోలకొండ నవాబుగా నున్నకాల

ములో నున్నట్లు కవికృతినాయకుని గూర్చి పంచమాశ్వాసాంతమున సంబోధించిన యీ పద్యమువలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది—

క. అలఘుప్రతాపకుతుబన । మలకేంద్రకృపాసమగ్రమహిమాన్విత కా
రొక్కలనిగ్రామనికేతన । జనసీమారక్షకైకచాతుర్యనిధీ.

ఈకుతుబనమలకేంద్రుఁడు సాధారణముగా నిభరామని చెప్పబడెడి యిబ్రహీము కుమారుఁడయిన మహమ్మదు కుతుబ్షా. ఇతఁడు క్రీస్తుశకము ౧౫౮౧వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౬౧౧వ సంవత్సరమువఱకును గోలకొండలో రాజ్యము చేసినందున, కవియు నప్పుడే యుండి పదునాఱవ శతాబ్దాంతముననో పదునేడవశతాబ్దాదియందో యీపుస్తకమును జేసియుండును. శంకరకవివిరచితమైన హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానము మృదుమధురపాకము గలదయి రసవంతమయి సహృదయాహ్లాదకరముగా నుండును. ఇందలి పద్యముల నొక్కొక్కయాశ్వాసమునుండి యొక్కొక్కదాని నిం దుదాహరించెదను—

శా. ఆకర్ణింపుము పాకశాసన సుపర్వానీకసంసేవ్య భూ
లోకాధీశుఁ డగణ్యపుణ్యుఁడు కృపాలోలాత్మకుం డర్థిర
త్నాకల్పద్రుమ మద్రిధీరుఁడు హరిశ్చంద్రాభిధానుండు ధా
త్రీకాంతుం డొకఁ డొప్పు సూనృతవచశ్శ్రీవైభవోపేతుఁడై. ఆ. ౧.

చ. మును ధర యేలి చన్ననృపముఖ్యు లనేకులు చర్చచేసినన్
జనవర వారిలోన విలసన్మతిసారగు లెవ్వరైన సొం
పునఁ దమవెంట ముంటిమొనమోపఁగఁజాలినయంతమేరయున్
గొని చనిరే ధరాతలము కొంకకుమీ యిల దానమిచ్చుచోన్. ఆ. ౨

సీ. పరమపావనతేజ పావకసదయాత్మ హరిణాంకమాళిపర్యాయకాయ
యనఘపాతివ్రత్యమున మనోవాక్కాయకర్మవిస్ఫూర్తిచే ధర్మనిరతిఁ
బూని చరించితినేని మత్ప్రాణేశ్వరుండు సూనృతవచోరాశి మెఱసి
భూనుతకీర్తివిభూతిశోభితుఁ డేని శీతలాకృతి మానిశిష్యునకును

విశదవాత్సల్యమున మున్ను కుశలమొసఁగి
పిదపఁ గౌశికఋణము సంప్రీతిఁదీర్పఁ
గూఁడునట్లుగఁ జేసిమిటిఁ గొడుకుఁ గరుణ
నరసి రక్షింపవయ్యా జోహారునీకు.

శా. ఏణీలోచన నానిమిత్తమున నీ కీపాటు పాటిల్లెనే
క్షోణీనాథులరాణివాసములు చతుఃకౌతుకాపాదిని
శ్రేణీలాలితహర్మ్యవాటికలలోఁ గ్రీడావిశేషంబులన్
బ్రాణేశాన్వితలై నిరంతరసుఖప్రాప్తిన్ వినోదింపఁగన్. ఆ. ర

మ. అకటా చేరెఁడు నేలకుం దగఁడె సప్తాంభోధివేష్టితభవ
త్సకలద్వీపకలాపభూపమకుటాంచత్పద్మరాగోజ్జ్వల
ప్రకటానర్గళనిర్గళత్కిరణశుంభత్పాదుఁడై నట్టిరా
జకుమారుం డని యెవ్వఁ గన్నుఁగవ నశ్రుల్ రాల్పరై పాపఁగన్. ఆ. ౫.

---

28. కంచి వీరశరభకవి.

ఈకవియు శంకరకవివలెనే హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానము నయిదాశ్వాసములపద్యకావ్యముగా రచియించెను. కవి శైవబ్రాహ్మణుఁడు; కాశ్యపగోత్రుఁడు; శోభనాద్రీశునకును పండితారాధ్యుల వీరనారాధ్యుని పుత్రియగు గురవమాంబకును బుత్రుఁడు. ఈయిరువురుకవులు నించుమించు నేకకాలమునందే తమకావ్యములను రచియించినట్లు తోఁచుచున్నది. ఇందు శంకరకవిపుస్తకమునకంటె నేఁబదిపద్యము లధికముగా నున్నవి. ఒకరు వ్రాయుచున్నకథ నొకరెఱుఁగక యిరువురుకవులును గౌరనమంత్రికృతమైన ద్విపదకావ్యము ననుసరించి తమ పద్యకావ్య

ములను జేసి యుండవచ్చును. ఒకవేళ నీయిద్దఱిలో నొకరు రెండవ వాని కావ్యమును జూచి తరువాతఁ దనపుస్తకమును జేసియు నుండ వచ్చును. ఈయంశమును దీనిం జదువువారు నిర్ధారణ చేసికొనఁ గలుగుట కయి యించుమించుగా శంకరకవిగ్రంథములోనుండి యుదాహరించిన పద్యముల యర్థమునిచ్చెడు పద్యములనే యిందుదాహరించుచున్నాను—

చ. ఉరుతరసత్యవాక్యవినయోచితభూరిగుణప్రసిద్ధికిన్
నరపతులేమిలెక్క పదునాలుగులోకములందుఁ జూడ గి
న్నరసురయక్షకింపురుషనాయకులం దొకఁడైన లేఁడు ని
ర్భరమహితప్రభావమునఁ బన్నిద మిత్తుఁ బురారిసన్నిధిన్. ఆ. ౧.

ఉ. మానవనాథ యీకొఱఁత మాటలఁ దీఱదు గాధిసూనుఁ డీ
పూనికఁ దప్పఁ డింకఁ గొనిపోయిరె మున్ను ధరిత్రి చేరెఁడం
తైన నరేంద్రముఖ్యులు దివాకరవంశపయోధిచంద్ర నీ
మానితవాగ్వదాన్యమహిమం బెడఁబాయుటదేమి చూడఁగన్.
ఆ. ౨.

చ. ధృతిమెఱయంగ నేనిటు పతివ్రత నేని, ధరిత్రిమీఁద మ
త్పతిఘనసత్యవాక్యనయభాసురుఁ డేని కృశాన నీ విదే
హితమతి శీతలాకృతి వహించి ధరామరవర్య భూవిభుక్
సుతుఁ డగులోహితాస్యు దయఁజూచి మునీంద్రుబుణంబుదీర్పుమా.
ఆ. ౨.

ఉ. ఏమనవచ్చు మున్ను ధరయేలినరాజులదేవులెల్ల స
త్కామవినోదవైభవసుఖప్రదలై నసియింప, నిన్ను బల్
బాములఁ గప్పి కాఱడవిపాలుగఁ ద్రిప్పి కృతఘ్నబుద్ధిచే
నీనుము దప్పి యున్నుకొన నేరుపు గల్గె లతాంగి యేమనన్. అ. ౪.

శా. సప్తద్వీపసముద్రముద్రితమహాసర్వంసహాచక్రసం
ప్రాప్తశ్రీకమనీయలక్షణజగత్ప్రావీణ్యసత్యవ్రతా
దీప్తప్రాభవుఁడైన రాజసుతుఁ డర్థిన్ దైన్యభావోదయ
వ్యాప్తిన్ బెట్టెడునేల కైనఁ దగఁడే యంచు న్విలాపించుచున్.

ఆ. ౫.

29. తెనాలి రామకృష్ణుఁడు.

ఈతనికి మొట్టమొదట రామలింగ మని పేరనియు, ఆపేరుతో నితఁడు శివభక్తిపరాయణుఁడయి లింగపురాణమును తెనిఁగించెననియు, చెప్పుదురుగాని యిది యెంతవఱకు నిజమో తెలియదు. ఈతనిచే నాంధ్రీకరింపఁబడినదన్న లింగపురాణ మిప్పు డెక్కడను గానఁబడదు. అప్పకవి మొదలగువారు రచించిన లక్షణగ్రంథములలో నందలిపద్య మొక్కటియు నుదాహరింపఁబడి యుండకపోవుటచే పూర్వకాలము నందుసహితమట్టి గ్రంథ మున్నట్టు తోఁచదు. ఈకవి మొట్టమొదట శివభక్తుఁ డయినను విష్ణుభక్తులగు చంద్రగిరిరాజులను సంతోషపెట్టుట కయి తరువాత విష్ణుభక్తుఁ డయి వైష్ణవులను గురువులనుగాఁ గైకొనెననియుఁ గూడ జెప్పుదురు. ఈకథ సత్యమైనను గావచ్చును. ఇతఁడు రచియించినట్టు చెప్పెడు చాటుపద్యములలోఁ గొన్నిటిలో నీతనిపేరు రామలింగమని కానఁబడుచున్నది. అందొకపద్యము నిం నుదాహరించుచున్నాను—

ఉ. లింగనిషిద్ధుఁ గల్వలచెలింగని, మేచకకంధరుం ద్రిశూ
లింగని సంగతాళి లవలింగని, కర్దమదూషిత న్మృణా
లింగని, కృష్ణచేలుని హలింగని నీలకచన్ విధాతృనా
లింగని, రామలింగకవిలింగనికీర్తి హసించుదిక్కులన్.

కూర్మపురాణమునందు రాజలింగకవి కవిస్తుతిచేయుచు "రంగనాథుని రామలింగకవిని" అని రామలింగనామమునే వాడియున్నాఁడు. ఈరామకృష్ణకవి కృష్ణామండలములోని తెనాలిగ్రామమునందు శాలివాహనశకము ౧౩౮౪ వ సంవత్సరమున ననఁగా క్రీస్తుశకము ౧౪౬౨ వ సంవత్సరమున జనన మొందెననియు, ఈతనియింటిపే రీశ్వరప్రెగడవారనియు, పయికాలమును సూచించెడి యీతని జన్మపత్రికవలన నితఁడు మంచిలగ్నమునఁ బుట్టినట్టు కానవచ్చుచున్నదనియు, అఱువదిసంవత్సరములక్రిందట తమదక్షిణహిందూస్థానకవిచరిత్రమునందు కావలి వేంకటరామస్వామిగారు వ్రాసియున్నారు. అయినను మన కీతనికాలమును గూర్చి యిప్పుడు దొరకిన నిదర్శనములనుబట్టి చూడఁగా పూర్వోక్త కాలము సరియైనదని నమ్ముటకు వలనుపడదు. రామకృష్ణకవి దని చెప్పఁబడెడు జన్మపత్రి కింటివలివారిచేత సృష్టింపఁబడిన దయి యుండవలెను. అటుగాక యితఁడు పయిని జెప్పఁబడిన సంవత్సరమునందే జన్మించి యుండినపక్షమున, ఈకవి కృష్ణదేవరాయలు సింహాసనమునకు వచ్చునప్పటికే దాదాపుగా నేఁబదియేండ్లప్రాయము గలవాఁ డయి యుండవలెను. రామకృష్ణకవి యప్పయదీక్షితులవారితోను తిరుమల తాతాచార్యులతోను సమకాలికుఁ డయి చంద్రగిరిరా జగు వేంకటపతిరాయల ప్రభుత్వకాలములో నుండినవాఁ డయినట్లు కొన్ని నిదర్శనములు కనఁబడుచున్నవి. ఈవేంకటపతిరాయలు వసుచరిత్రమును కృతినందిన తిరుమలదేవరాయల యనంతరమున తనరాజధానిని విజయనగరమునుండి చంద్రగిరికి మార్చుకొని క్రీస్తుశకము ౧౫౮౫ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౬౧౪ వ సంవత్సరమువఱకును రాజ్యము చేసినవాఁడు. కృష్ణరాయని మరణానంతరమున నేఁబదియేను సంవత్సరములకు రాజ్యమునకు వచ్చిన వేంకటపతిరాజుయొక్క రాజ్యకాలములోనున్న రామకృష్ణకవి నిజముగా నొకవేళ కృష్ణదేవరాయలకాలములోఁ గూడ నుండుట నిజ మగుట

ద్ధించినపక్షమున, అతఁడప్పుడు బాలుఁ డయియుండవలెనుగాని జన్మపత్రమునందుఁ జెప్పఁబడినప్రకారము వయసుమీఱినవాఁ డయియుండఁ జాలఁడు. కాఁబట్టి యీజన్మపత్ర మెంతమాత్రమును విశ్వాసపాత్ర మయినదికాదు. ఈకాలవ్యత్యాసమును సరిపఱుచుట కయి కొందఱప్పయ్యదీక్షితులవారుకూడ కృష్ణదేవరాయలకాలమునాఁటివారే యని చెప్పుచున్నారు. అప్పయ్యదీక్షితులవారు మిక్కిలి వృద్ధు లగువఱకును జీవించినవా రగుటచేత బాల్యమున కృష్ణరాయని దినములలో నుండిన నుండవచ్చునుగాని యీసంస్కృత విద్వత్కవి వేంకటపతిరాయల యాస్థానమునందే యుండి ప్రసిద్ధుఁ డయినవాఁడు. ఈదీక్షితులవారు కాంచీపురమునకు నలుబదిమైళ్ళదూరములోనున్న యడెపోల మను నగ్రహారమున నీశ్వరాంశచేత నారాయణదీక్షితులకు పుత్రుఁడయి పుట్టె ననియు, ఇతఁడు తనపండ్రెండవసంవత్సరమునాఁటికే వేదాధ్యయనము చేసి "శివార్చనచంద్రిక" "శివతత్త్వవివేకము," "శివమణిదీపిక" "ఆత్మార్పణము" మొదలయిన శైవగ్రంథము లనేకములు చేసెననియు, వాదమునందు వేంకటపతిరాయలసంస్థానమున రాజగురువయిన తాతాచార్యుల నోడించి రాజసమ్మానము పొందెననియు కావేరీతీరమునందనేక యాగములుచేసి యవసానదశయందు కాశీవాసము చేయవలెనని యఱువది యేండ్లు నిండినతరువాత ప్రయాణమయిపోవుచుండఁగా త్రోవలో చిదంబరపురనివాసు లాతనిపోనీయక తమయూరనుండునట్లు ప్రార్థించి నిలిపినందున నపరకాశి యగు చిదంబరమునందుండి యందే దేహవియోగము నొందెననియు అతఁడు నూటికంటె నెక్కువపుస్తకములు రచించెననియు చెప్పుదురు. ఇప్పు డీమహాకవి రచించినగ్రంథము లనేకములు నశించినవి. కువలయానందమనెడి యలంకారశాస్త్రము సుప్రసిద్ధమయి సర్వదేశములయందును వ్యాపించియున్నది. తనతండ్రికిఁ గలిగిన గెలుపులను వర్ణించుచు నీలకంఠవిజయమను సంస్కృతగ్రంథమును జేసిన

యయ్యాదీక్షితు లప్పయదీక్షితులవారికి మేనల్లుఁ డయి మధురరాజగు తిరుమలనాయకునియొద్ద మంత్రిగా నుండినందునను, ఈతిరుమలనాయకుఁడు మధురాపురము రాజధానిగా హూణశకము ౧౬౨౩ మొదలుకొని ౧౬౫౯వ సంవత్సరమువఱకును పాండ్యదేశమును పాలించినందునను, ఆకాలమునందుండిన యయ్యాదీక్షితుల మేనమామయైన యప్పయ్యాదీక్షితులవారు నూఱుసంవత్సరములక్రిందట కృష్ణదేవరాయలసభయందుండిరనుట నమ్మఁదగినదికాదు. అందుచేత దీక్షితులవారితోడిసమకాలికుఁడయిన రామకృష్ణకవియు కృష్ణరాయని యాస్థానమునందుండ లేదనుట నిశ్చయము.

రామకృష్ణునిగూర్చి తాతాచార్యులవారితో సంబంధించినకథలనేకములు చెప్పుచున్నారుగాన, దీక్షితులవారి చరిత్రమువలెనే యాచార్యులవారిచరిత్రమును మనకథతో నంతగా సంబంధించినది కాకపోయినను తాతాచార్యులవారినిగూర్చికూడ నిచ్చటఁ గొంచెము వ్రాయుచున్నాను. ఈయనజన్మస్థలము కాంచీపురము; ఈతఁడు గొప్పవిద్వాంసుఁడును, సంస్కృతకవియు, ధర్మాత్ముఁడును అయి యుండెను. అప్పయ్యదీక్షితులవారు శివాంశచేత పుట్టిరని చెప్పినట్లే యితఁడు విష్ణ్వంశచేతఁ గలిగెనని జనులు వాడుకొందురు. ఇఁడు తనధనముతో బీదలకనేకవివాహములు చేయించినందున వీరివంశనామము తిరుమల వారయినను తరువాత కన్యాదానమువారని మాఱినది. ఈతఁడు గీర్వాణభాషలో "సాత్త్విక బ్రహ్మవిద్యావిలాసము" అనుగ్రంథమును జేసెను. ఇతఁడు చంద్రగిరిరాజులకు వంశగురువయి తఱచుగా కాంచీనగరమునుండి చంద్రగిరికిఁబోయి వేంకటపతిరాయలసంస్థానమునందు వసించుటచేత, ఈయన కక్కడ రామకృష్ణకవితోడి సంబంధము కలుగుచువచ్చెను. ఈ తాతాచార్యులు మొట్టమొదట రామరాజుయొక్క రాజ్యాంతదశలోఁ దలయెత్తి, వైష్ణవమతమునం దత్యంతాభినివేశము

గలవాఁడయి తనశిష్యులయిన రాజులబలముచేత బలవంతముగా జనులను బట్టి చంక్రాంకణాదులు చేయుచువచ్చెను. అందుచేతనే "తాతాచార్యులవారిముద్ర భుజము తప్పినను వీపుతప్పదు" అనుసామెత నేఁటివఱకును వచ్చుచున్నది.

రామకృష్ణకవియొక్క కాలమును నిర్ధారణము చేయుటకుఁ దగిన యాధారములు కొన్ని తద్విరచితమైన పాండురంగమాహాత్మ్యమునందే కనఁబడుచున్నవి. కవి యీక్రిందిపద్యమునందు కృతిపతియైన విరూరి వేదాద్రియొక్క గురువునుగా కందాళ యప్పలాచార్యులవారిని వర్ణించి యున్నాఁడు—

సీ. వేదపూర్వప్రతిష్ఠాదైవతజ్యేష్ఠుఁ డభ్యస్తషడ్దర్శనార్థరాశి
యతిరాజరచితభాష్యగ్రంథనిర్ణేత యఖిలపురాణేతిహాసకర్త
బంధురదివ్యప్రబంధానుసంధాత పంచసంస్కారప్రపంచచణుఁడు
వాధూలమునిచంద్రవంశవర్ధనమూర్తి సకలదేశాచార్యనికరగురువు
పట్టమేనుంగు శ్రీరంగపతికి నణ్ణ
గారిగర్భాంబురాశిసీహారరశ్మి
సారసాహిత్యసర్వస్వశయ్యవేటి
యాళవందారు కందాళయప్పగారు.

వై జయంతీవిలాసమును రచియించిన సారంగు తమ్మకవియు నీకందాళ యప్పలాచార్యులవారినే తనగురువునుగా విప్రనారాయణ చరిత్రము యొక్క ప్రథమశ్వాసమునం దీక్రిందిపద్యముచేతఁ జెప్పియున్నాఁడు—

క. వందారు దాసజనతా
మందారు న్వేదశాస్త్రముహితప్రజ్ఞా
బృందారకగురు నుద్దరుఁ
గందాళాప్పలగురుఁ జగద్ధితుఁ గొలుతున్.

పయిపద్యద్వయమునుబట్టి చూడఁగా రామకృష్ణకవియు తమ్మకవియు సమకాలీను లగుట స్పష్ట మగుచున్నది. వీరిలో తమ్మకవి తన వైజయంతీవిలాసమునందు తాను గోలకొండ కరణ మయినట్లును తనకాలమునందా దేశమును మహమ్మదుశాహి పాలముచేయుచుండినట్లును ప్రథమాశ్వాసములో నీక్రిందిపద్యమునఁ జెప్పియున్నాఁడు—

చ. ఇనసమతేజులౌ నృపుల నెల్ల మహమ్మదుశాహి యేలు నీ
యెనుబదినాల్గుదుర్గముల నేలినయేలిక గోలకొండ త
ద్ఘనసగరస్థలిన్ గరణికం బొనరించును దమ్మమంత్రి యా
జనపతి రమ్మ పో మ్మనఁ బ్రజ ల్జయపెట్ట గృహస్థు లౌననన్.

ఈమహమ్మదుశాహి నవాబుగానుండి గోలకొండరాజ్యమును క్రీస్తుశకము ౧౫౮౧ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౬౧౧ వ సంవత్సరమువఱకును పాలించినందున, ఈతని కాలమునందున్న తమ్మకవియు నాకాలమునందే జీవించియుండెను. తమ్మకవితోడి సమకాలికుఁ డయిన రామకృష్ణకవియు నించుమించుగా నీకాలమునందే యనఁగా పదునాఱవ శతాబ్దాంతమునందును పదునేడవ శతాబ్దాదియందు నుండెననుటకు సందేహము లేదు. కవియొక్క కాలనిర్ణయము చేయుటకు పాండురంగమాహాత్మ్యమునం దింకొకయాధారముకూడ కనఁబడుచున్నది. పాండురంగమాహాత్మ్యమును కృతి నందిన విరూరి వేదాద్రి యొక చిన్నజాగీరుదారయిన పెదసంగమరాజువద్ద ప్రధానిగా నుండెను. ఈవిషయము పాండురంగమాహాత్మ్యమునం దిట్లు చెప్పఁబడినది—

సీ. తనకులాచారవర్తన వైష్ణవాచారపర్యాయముల కొజ్జబంతి యనఁగఁ
దనసూనృతము పురాతనసత్యసంధులయున్నతికిఁ బునఃప్రతిష్ఠితముగాఁగఁ
దనబుద్ధి నీతిశాస్త్రరహస్యములు తెల్లముగఁ దెల్పువ్యాఖ్యానముద్ర గాఁగఁ
దనవ్రాయుగంటంబు మొనవాఁడి విశ్వంభరాప్రజలకుఁ బ్రాణరక్షగాఁగ

వెలయు మంగయగురువభూవిభుని పెద్ద
సంగభూపాలమణి ప్రాయసప్రవర్తి
ప్రియయుతుం డైనరామానుజయసుతుండు
భద్రచారి విహారి వేదాద్రిశౌరి.

కృతినాయకుఁ డైన వేదాద్రికి ప్రభువగు సంగరాజుయొక్క తండ్రి గురువరాజు సదాశివదేవరాయని రాజ్యకాలములో నుండి యాతని వలన శాలివాహనశకము ౧౪౮౫ వ సంవత్సరమునం దనఁగా హూణ శకము ౧౫౬౩ వ సంవత్సరమునందు దేవుని నిమిత్తము నాలుగుగ్రామ ములు సంపాదించినట్టు మెకెంజీదొరవారు సమకూర్చి చెన్నపురిలో ప్రాగ్దేశలిఖితపుస్తకనిలయమునం దుంచిన స్థానికచరిత్రమువలనఁ దెలియ వచ్చుచున్నది. మంగయకొడుకైన గురువరాజును మంగయతమ్మునిగాఁ జెప్పిన యాచరిత్ర మెంత నమ్మవచ్చునో యాలోచనీయముగా నున్నది. ఈకాలమును బట్టిచూచినను గురువరాజుకొడుకయిన సంగభూపా లుఁడు పదునాఱవ శతాబ్దముయొక్క కడపటి భాగమునందు రాజ్యము చేసినట్లు యూహింపఁదగియున్నది. ఆతని యాశ్రితుఁ డగుటచేత రామ కృష్ణకవియు ౧౫౭౦ - ౮౦ సంవత్సరప్రాంతమునుండి కవియై యుండ వచ్చును. కవి పాండురంగమహాత్మ్యమును వేదాద్రి కంకితము చేయు నప్పటికే వేదాద్రికి కొడుకులు మొదలయినవారు కలిగియున్న ట్లీపద్యము వలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది.

క. సోదరులు సుతులు సతులును
వేదోదితమార్గచర్య వినయము నయముల్
శ్రీదాంపత్యము నెసఁగఁగ
వేదాద్రిమహాప్రధాని వెలయుం గృతులన్.

రెట్టమతమును రచియించిన యయ్యలరాజు అయ్యలభాస్కరుల కాలమునుబట్టి చూడఁగా రామకృష్ణుఁ డింకను దరువాతివాఁడని తెలి

యవచ్చుచున్నది. పాండురంగ మాహాత్మ్యకృతిపతియగు విరూరి వేదాద్రి కాశ్రయుఁడగు పెదసంగభూపాలుని మేనల్లునికి కెట్టమతము నంకితమొన ర్చిన యాకవులు తమకాలము నీక్రిందిపద్యముచేఁ దెలిపికొనియున్నారు—

సీ. కలియుగప్రథమభాగమునాల్గువేలయెన్మిదినూర్లపై నిడెబ్బదియునొకటి
శాలివాహనశకసమలిలవేయునాఱ్నూటతొంబదిరెండు రూఢిగాఁగఁ
బ్రభవాదిగతములు పరఁగ నిర్వదిమూఁడు నేండ్లయ్యె నెంతయు
నెన్నబుధులు
అట్టికాలంబున నయ్యల భాస్కర కవివర్యు లలరాజకమలహితుని
యాజ్ఞఁబూర్వోక్త కెట్టమతాఖ్యకావ్య
మును నొనర్చిరి యాచంద్రముగను గీర్తి
వక్త్ర శ్రోతలకునుగల్గ వసుధమీఁద
నలయహోబల నృహరికి నర్పణముగ.

సంగభూపాలుని యనుగ్రహమువలన వేదాద్రిసంపదల నొందినట్లు

గీ. గుణుతుగలరాజు మంగయ గురువరాజు
పుత్రుఁ బెదసంగభూపాలుశత్రుజైత్రు
భానుసమతేజు విద్యావధానభోజుఁ
గొల్చి వేదాద్రి సిత్యలక్ష్ములఁ దలిర్చు.

ఇత్యాది పాండురంగమాహాత్మ్యములోని పద్యములు చెప్పు చున్నవి. పెదసంగభూపాలుఁడు గురువరాజుయొక్క సౌమ్యంద్రుపుత్రు లలో జ్యేష్ఠుఁడు. ఈతని తమ్ములనామము లాగ్రంథమునందుఁ జెప్పఁబడి యుండకపోవుటచేత గ్రంథరచనకాలమునకు వారు బాలురనియు సంగ భూపాలుఁడు యౌవనదశయం దుండినవాఁడనియు స్ఫురించుచున్నది. పెదసంగభూపాలుని తమ్ములనుగూర్చి కెట్టమతములోఁ గృతిపతియొక్క తండ్రి యగుపెదతిమ్మరాజును వర్ణించుసందర్భమున నిట్లు చెప్పఁబడినది—

గీ. అట్టి పెదతిమ్మరాజు ధైర్యాద్రిరాజు
మంగవిభుగుర్వశౌరియనుఁగుఁగూఁతు
నంగనాశిరోమణిఁ బాపసంగమాఖ్యఁ
బ్రేమవరియించె విభవాభిరాముఁ డగుచు.

క. గుణనిధి యగుతత్కన్యా
మణిజనకుఁ బోధజనకు మంజులభాషా
ఫణివరు రణవిజయార్జునుఁ
బ్రణుతింపఁ దరంబె గురువపార్థివవర్యున్.

సీ. పృథులవిక్రమశాలి పెదసంగనృపతియు సత్యసంధుఁడు చినసంగరాజు
ధర్మగుణాఢ్యుండు తిమ్మభూపాలుండు రుచిరకీర్తిధనుండు రుద్రఘనుఁడు
ప్రథనాంగణకిరీటి బసవనరేంద్రుండు స్థిరభాగ్యనిధి పెదచిట్టఘనుఁడు
సింధుగాంభీర్యుండు చినచిట్టవర్యుండు సతతధన్యుఁడు పొట్టిసంగశౌరి
కలితతేజుండు పాపసంగప్రభుండు
ననఁగ బరఁగినతోమ్మండ్రు తనయవరులఁ
గాంచి విజయసంశీలుఁడై మించె నౌర
మంగరాజన్యగురువసమ్రాడ్వరుండు.

క. ఆగురువరాజవరునకుఁ ।ద్యాగసముద్రునకు నల్లుఁడయి వెలసె ధరా
భాగధురంధరతను నా । భాగుఁడు పెదతిమ్మరాజు ప్రజలు నుతింపన్.

కృతిపతితల్లియు మంగయగురువరాజుకూఁతురు నైన పాపసంగమాంబ పెదసంగభూపాలాదులగు తొమ్మండ్రకును జెల్లెలయియుండ వచ్చును. అట్లయినచో నీమె సంగభూపాలునికంటె నిరువది యిరువది యైదేండ్లు చిన్నది కావచ్చును. కృతిపతియైన వేంకటరాజీమెయేడు గురుపుత్రులలో మూఁడవవాఁడు. కాఁబట్టి యితఁడు తల్లి కించుమించుగా నిరువదియైనువత్సరముల ప్రాయమునందు జనించి యుండ వచ్చును. అందుచే నీవేంకటరాజు తనమేనమామ యగు పెదసంగ

భూపాలునికంటె నేఁబదియేండ్లు చిన్నవాఁ డగుట యసంభవము కానేరదు. రెట్టమతమునందు కృతిపతియొక్క విక్రమధురంధరులైన యేడుగురు కొడుకులు వర్ణింపఁబడుటయే కాక కృతిపతియొక్క కొడుగొట్టుతమ్ముని పుత్రులు సహిత మేవురు బాహుబలశాలులయి నట్లు వర్ణింపఁబడియున్నారు. అందుచేత నతఁడీగ్రంథమును గృతినందిన కాలమున కనఁగా ౧౭౭౯ వ సంవత్సరమునాఁటికి మిక్కిలిఁ వృద్ధుఁ డయి యుండవలెను. అతని కప్పు డెనుబది సంవత్సరములవయ స్సుండె ననుకొందము. అట్లను కొన్నను పాండురంగమాహాత్మ్యము రచియింపఁబడిన కాలము ౧౬౫౦ వ సంవత్సరమునకంటెఁ బూర్వమయి యుండదు. అప్పటికి రామకృష్ణుఁడు వృద్ధుఁ డనుకొన్నను, అతఁడు కృష్ణదేవరాయల యాస్థానమునందలి కవుల నాక్షేపించె నన్న కథలన్నియు నసత్యకల్పనములనుట స్పష్టము. అయినను మన మీకవులకాలమునుగూర్చి యింకను విచారింపవలసి యున్నది.

ఈరామకృష్ణకవి యాజ్ఞవల్క్య బ్రాహ్మణుఁడు; కౌండిన్యస గోత్రుఁడు; తండ్రి రామయ్య; తల్లి లక్ష్మమ్మ. తాను తెనాల్యగ్రహార సన్నేత యయినట్టును, ఆశుకవిత్వాదులయందు మేటియైనట్టును, కృతిపతి తన్నుద్దేశించి పలికినట్టుగా కవియే పాండురంగమహాత్మ్యమునం దీక్రింది పద్యములతోఁ జెప్పుకొనియున్నాఁడు—

క. నను రామకృష్ణకవిఁ గవి
జనసహకారావళీవసంతోత్సవసూ
క్తినిధిఁ బిలిపించి యర్హా
సనమునఁ గూర్చుండఁ బనిచి చతురత ననియెన్.

సీ. నలుదెఱంగుల కావ్యనవసుధాధారలఘునుఁ డనాశువునందుఁ గరము మేటి
వఖిలభూమీపాలకాస్థానకమలాకరోచ్చయతరుణసూర్యోదయుఁడవు

శైవవైష్ణవపురాణావళి నానార్థరచనాపటిమైకరమ్యమతివి
లౌకికవైదికలక్షణచాతుర్యధైర్యప్రభారూఢకార్యచణుఁడ
వాంధ్రభూమీకుచాగ్రహారాభ మైన
శ్రీతెనాల్యగ్రహారనిర్ణేత వగ్ర
శాఖికాకోకిలము వీవు సరసకవివి
రమ్యగుణకృష్ణ రామయరామకృష్ణ

క. కౌండిన్యసగోత్రుఁడ వా
ఖండలగురునిభుఁడ వఖిలకావ్యరససుధా
మండనకుండలుఁడవు భూ
మండలవినుతుఁడవు లక్ష్మమాంబాసుతనయా.

క. యశముఁ గలిగించు నీమృదు
విశదోక్తులఁ బౌండరీకవిభుచరితఁ జతు
ర్దశభువనవినుతముగ శుభ
వశగతి నాపేర నుడువు వరతత్త్వనిధీ.

ఉ. స్కాందపురాణనీరనిధికౌస్తుభమై ప్రభవించు దేవకీ
నందనుసత్కథోద్యమము నవ్యకవిత్వకళాకలాపమున్
కుందనమున్ ఘటించి కడుఁగ్రొత్తగు సొమ్మొనరించి విష్ణుసే
వం దిలకించునప్పరమవైష్ణవకోటి నలంకరింపుమా.

మ. ఉదయం బస్తనగంబు సేతువు హిమవ్యూహంబునుం జుట్టిరా
విదితంబైనమహిన్మహాంధ్రకవితావిద్యాబలప్రౌఢి నీ
కెదు రేరీ సరసార్థబోధఘటనాహేలాపరిష్కార శా
రద నీరూపము రామకృష్ణకవిచంద్రా సాంద్రకీర్తీశ్వరా!

ఈపద్యములనుబట్టి చూడఁగా కవి కొంతవఱ కాత్మశ్లాఘాప్రియు
డని తోఁచక మానదు. ఇతఁ డెంతప్రౌఢకవియైనను స్వోత్కర్షప్రకట

నము నింతగాఁ జేసికొనక నమ్రతనుజూపినచో నధికశ్లాఘాపాత్రుఁడయి యుండును. ఈతనినివాసస్థలము కృష్ణామండలములోని తెనాలియగ్రహారము; ఇతనిపూర్వులు కాపుర ముండినచోటు తెనాలికి రెండుక్రోసుల దూరములోనున్న గార్లపాడు గ్రామమనియు, ఇతఁడు తననివాసము నచ్చటనుండి తెనాలిగ్రామమునకు మార్చుకొనెననియు నొకరు వ్రాసియున్నారు. ఇతఁడు చిన్నతనములో బట్టుపల్లెయను గ్రామమునందుండు బట్రాజులతో సాంగత్యముచేసి, వారిచెలిమిచేత సంస్కృతాంధ్రసాహిత్యమును కవిత్వకౌశలమును సంపాదించి బుద్ధిబలముచేత ప్రబంధకవీశ్వరుఁడయి వన్నెకెక్కెనఁట. ఇతఁడు రచియించిన పుస్తకము పాండురంగమహాత్మ్య మను స్థలపురాణము. ఇందుఁ గొన్నివర్ణనలు విలక్షణముగానుండును. "పాండురంగ విభుని పదగుంభనంబును" అన్నట్లితనికవిత్వము పదములకూర్పుచేత మేలిమి గన్నది. అందు నిరర్థకపదము లెక్కడనో కాని కానఁబడవు.

క. అటు లేనియుఁ జెప్పెద నీ
పాటిపాటితలఁపోఁత లెల్లఁ బోవ నడువు మా
రట ముడుగు నెమ్మనము నొ
క్కటిగా నొనరించి గట్టిగా విను మధిపా.

ఇత్యాదిపద్యములలోఁ గట్టిగా లోనగుపదము లొకానొకటి యక్కడక్కడ వ్యర్థములుగాఁ దోఁచినను మొత్తముమీఁదఁ బదసందర్భ మితనికిఁ గుదిరినట్లు మఱియొకకవికిఁ గుదిరెన దని చెప్ప వలనుపడదు. ఈపాండురంగమాహాత్మ్యమునకే పాండురంగవిజయమని నామాంతరము గలదు. ఇదిగాక పాండురంగవిజయమని రామకృష్ణకవివిరచితగ్రంథము వేఱొకటియున్నదని కొందఱందురుగాని యామాట పాటింపఁ దగినది కాదు. ఈకవికి తరువాత స్వల్పకాలములోనే యున్నయొప్పకవి లోనుగాఁ గలలాక్షణికు లొక్కరును పాండురంగవిజయ మున్నదనిచెప్పి దాని

లోనుండి యొక్కపద్యమునైన నుదాహరించియుండలేదు. ఇప్పుడు పాండురంగవిజయములోనివని యందందుఁ జదువఁబడెడు పద్యములలో ననేకము లితరగ్రంథములలోనివిగాను కొన్ని యప్రౌఢకవికల్పితములుగాను గానఁబడుచున్నవి. ఎట్లనఁగా,

సీ. భుజగలోకాధీశభోగతల్పశయాన హరిరూపధర మహాపురుష యనుచు
నతులాబ్జమకుటవర్ణితపాదరాజీవ రామార్చనీయ శ్రీరంగ యనుచు
మారీచమదభంగ మహితవాయవ్యాస్త్రశరదవిద్రితనేత్రశౌరి యనుచు
సముద్రగవర్షావసరయోగనిద్రాణ కరిరాజవరద శ్రీకాంత యనుచుఁ
దలఁకు నులుకును నలుకు బెగ్గలుచుఁ బలుకు
సఖులనయనస్వరశిరోజచరణకలన
పవనకందర్పఘనహంసజవనతురగ
భటనటప్రియసముదాయపటిమదోఁప.

ఈపద్యము పాండురంగవిజయములోనిదని సర్వసాధారణముగాఁ జదువుదురు. నిజము విచారింపఁగా నిది పైడిమఱ్ఱి వేంకటపతికృతచంద్రాంగదచరిత్రమునందలి చతుర్థాశ్వాసములోనిది. ఇట్లే

గీ. అరుణపల్లవరుచిఁబోలు నాపదంబు
లాపదంబులఁబోలు నయ్యాలకజాత
మలకజాతముఁబోలు నిత్యసుఖలీల
నిత్యసుఖలీలఁబోలు నన్నెలఁతనడుము.

అను నీపద్యము పాండురంగవిజయములోని దని కొందఱు చెప్పుచున్నను, ఇది సింహాద్రి వేంకటాచార్య విరచితమైనచమత్కారమంజరిలోఁ గనఁబడుచున్నది. ఈప్రకారముగానే పాండురంగవిజయములోనివని చదువఁబడెడు మఱికొన్ని పద్యము లితరప్రబంధములోనివిగాఁ గనఁబడుచున్నవి. తాను ప్రబంధరూపముగాఁ బాండురంగమహాత్మ్యములోఁ జెప్పినకథనే స్వీకరించి యీకవియే మరలపాండురంగవిజయమని మఱి

యొకప్రబంధము జేయవలసిన యావశ్యకముసహిత ముండదుగాన పాండురంగవిజయమని వేఱొకప్రబంధ మున్న దన్నవార్త కల్లయని నిశ్చయింపవలసి యున్నది. ఇతఁడు నిరోష్ఠ్యరామాయణము మొద లయిన చిత్రకావ్యములను రచియించెనని యొకప్రవాదము కలదుగాని యదియు నిజమయి యుండదు. ఇతఁడు వికటకవి యనియు, అనేకుల ననేకవిధముల వంచించె ననియు, పెక్కు కథలు చెప్పుదురుగాని పాండురంగమాహాత్మ్యము నంతటి భక్త్యావేశముతో రచియించిన వైష్ణవభక్తాగ్రేసరుఁడు పామరజనైకాదరణీయములైన తుచ్ఛకార్యములకు లోనగునా యని సందేహింపవలసియున్నది. ఈదేశములో పామరజనులు కవులు రసికులని చూపుట కయి వారికి వేశ్యాగమనదోషాదు లారోపించుట చిరకాలమునుండి యాచార మయి యున్నది. ఇతఁడు వికటకవియని చూపుట కయి యితఁడు రచియించిన పుస్తక మొక్కటియు లేదు.

"శప్పవిజయంబు చెప్పెదఁ జిత్తగింపు
మేకదంతుండు నీకిచ్చు నింతబొచ్చు."

ఇత్యాదు లగుయతిభ్రంశదోషాదులను గలిగిన పనికిమాలిన బూతుపుస్తకము నొకదాని నెవ్వరో మహాత్ములు "శప్పవిజయ" మనెడి యపాత్రపు పేరితో రచియించి దాని కర్తృత్వమును రామకృష్ణున కారోపించిరిగాని యం దొకపద్యము నైనను జదివినవారి కాపాడుపుస్తకమునందుఁ జూపినయహంభావమునుబట్టి యితఁ డితరకవులగ్రంథముల నాక్షేపించి పద్యములు చెప్పెనన్నంతవఱకు నమ్మవచ్చును.

ఈరామకృష్ణకవికి మొట్టమొదట రాజాస్థానమునందుఁ బ్రవేశము కలుగకపోయినను రాజపురుషుల నాశ్రయించి వారిమీద పద్యములు చెప్పి వారిమూలమున కడపట రాజానుగ్రహము సంపాదించుకొనెనఁట! అట్లయ్యు నితఁడు సాధుస్వభావము కలవాఁడు కానందునను, పరుల వంచించుటయందును పరిహాసించుటయందును ఆసక్తి కలవాఁ డయినందు

నను, ఏవో కొంటెపనులు చేయుచువచ్చి పలుమాఱు రాజుల యాగ్ర హామునకు పాత్రుఁ డగుచు వచ్చెనఁట! ఇందుఁ గొంతసత్య ముండక పోదు. అట్లుకానియెడల నితఁడు తనగ్రంథములను పేరుగలరాజుల కెవ్వ రికి నంకితము చేయక యొకగ్రామాధిపతి కంకితము చేయుట తటస్థించి యుండదు. మహమ్మదీయుల దాడిచేత పేరుగల హిందూరాజ్యములు నశింపఁగా ధనసంపన్నుఁడుగాని రామకృష్ణకవి స్వకుటుంబపోషణార్థ మయి ధనస్వీకారముచేసి తనగ్రంథమును సంగరాజుజాగీరులోని విరూరి కరణమున కంకితము చేసినను చేసియుండవచ్చును. కృతిపతి యయిన వేదాద్రికి వాసస్థానముగా నుండినవిరూరు నెల్లూరుమండలములో పినా కినీనదికి వంతెనగట్టఁదలఁచిన సంగమునకు రెండు క్రోసులదూరమున నున్నది.

రామకృష్ణుఁడు చేసినయపరాధములను దెలిపెడుకథలలో నొకటి రెంటి నిం దుదాహరించుచున్నాను——

ఒకప్పుఁ డితఁడు రాజగురు వయినతాతాచార్యులవిషయమున చెప్పరాని మహాపరాధమును జేసినందున, రాజు దురాగ్రహగ్రస్తుఁడై యాతనిని తలవఱకు భూమిలో పాతిపెట్టి యేనుఁగుచేత తల త్రొక్కింపుఁ డని రాజభటుల కాజ్ఞ యిచ్చెనఁట. రాజభటు లాతనిని గొనిపోయి యూరిబయలను కంఠములోఁతు మంటిలో పాతిపెట్టి, త్రొక్కించుటకొఱ కేనుఁగును దీసికొనివచ్చుటకై వెళ్ళిరఁట. ఈలోపల గూనిచాకలివాఁ డొకఁ డామార్గమునఁ బోవుచు రామకృష్ణుని జూచి యిది యేమని యడుగఁగా, అతఁడు తనకు సంభవించిన గూను పోఁగొట్టుకొనుట కయి వైద్యులయాజ్ఞచొప్పునఁ బా నీచికిత్సను జేయించుకొనుచున్నా ననియు గూను పోయినదో లేదో పయికితీసి చూడవలసిన దనియు వానిలోఁ జెప్పెనఁట. వాఁ డాప్రకారముగాఁ జేసి యాతనికి గూను లేకుండుట కద్భుతబడి తన కాచికిత్స చేయుమని కోరఁగా, రామకృష్ణుఁడు వానిని

పాతిపెట్టి తాను పలాయితుఁ డయ్యెనఁట. అటుతరువాత రాజభటు లేనుఁగును గొనివచ్చి దానిచేత చాకలవానితల త్రొక్కించిరఁట. రాజభటులు పోయి తాము రామకృష్ణుని జంపినమాట రాజుతో విన్నవించిన తరువాత రామకృష్ణుఁడు రాజసభకుఁ బోయి సభవారందఱు విస్మయపడునట్లుగా రాజసందర్శనము చేసి తనయం దీశ్వరుఁ డనుగ్రహించి చచ్చినవానిని మరల బ్రతికించి పంపెనని రాజునకు నమ్మకము పుట్టునట్లుగాఁ జెప్పి నమ్మించి రాజువలన నూఱుతప్పులు క్షమించునట్లు వరము పొందెనఁట.

ఇంకొకసారి రామకృష్ణుఁడు తాతాచార్యులను మోసముచేసి తన్ను మూఁపుమీఁద నెక్కించుకొని రాజమందిరము చేరువనుండి మోసుకొనిపోవున ట్లొడఁబఱిచె ననియు, ఆచార్యులవా రాతనిని మోసుకొని రాజవీధిలోఁ నడచుచుండఁగా రాజు మేడమీఁదనుండి చూచి కోపించి పయివానిని తన్ని యీడ్చుకొనిరండని తనభటులకాజ్ఞ యిచ్చెననియు, రామకృష్ణుఁ డామాటలువిని చీవాలున తాను క్రిందకుఱికి గురువర్యులపాదములమీఁదఁ బడి తానుచేసిన భాగవతాపచారము క్షమింప వేడుకొని పాప పరిహారార్థముగా నాతనిని తనవీఁపుమీఁద నెక్కించుకొని మోచెదనని చెప్పి యొప్పించి తాతాచార్యులను భుజములపయి నెక్కించుకొని నడుచుచుండఁగా రాజభటులువచ్చి పయినున్నగురునే తన్ని రాజసన్నిధి కీడ్చుకొని పోయిరనియు, అందుమీఁద రాజునకు మఱింత యాగ్రహమువచ్చి గురుద్రోహియైన యాఖలుని వెంటనే శిరశ్ఛేదము చేయుఁడని భటుల కాజ్ఞయొసఁగె ననియు, రాజభటుల కతఁడు లంచమిచ్చి తన్నువిడిచిపెట్టి యొకమేనుజంపి దాని నెత్తురు గొనిపోయి రాజునకు జూపునట్లు వారి నొడఁబఱిచెననియు, రాజు కోపముతీఱి బ్రహ్మహత్య చేయించినందునకుఁ బశ్చాత్తాపపడుచున్న కాలములోఁ దాను బ్రహ్మరాక్షసుఁ డయినట్లు వేషమువేసి రాజును

జడిపించి తరువాత నిజమును జెప్పి రాజుచే మన్నింపఁబడి బహు
ముల నందెననియు మఱియొక కథగలదు.

ఇట్లే యితఁ డనేకకవులను విద్వాంసులనుగూడ నాక్షేపిం
పెక్కుకథలుగలవు. అవి యెంతవఱకు సత్యములో చెప్పఁజా
అయినను వానిలోఁ గొన్ని సత్యములు కావనియు కటీవలి
గల్పింపఁబడినవనియు మనము సులభముగా నూహింపవచ్చును.
రచియించినపాండురంగమాహాత్మ్యకృతికి నాయకుఁడగు వేదాద్రిర
గురువైన కందాళ అప్పలాచార్యులువారు సభకు వచ్చిన
వ్యాకరణశాస్త్రమునందలి యాయనపాండిత్యప్రకర్షమును శ్లాఘిం
నొకశిష్యుఁడు,

శ్లో. "అపశబ్దభయం నాస్తి । అప్పలాచార్యసన్నిధౌ"

అని చెప్పఁగా రామకృష్ణుఁడు,

"అనాచారభయం నాస్తి । తిష్ఠన్మూత్రస్యసన్నిధౌ"

అని శ్లోకపూర్తిచేసి పరిహాసించెనని చెప్పుదురు. దీనిని
గించినచో శిష్యుఁడు చేసిన శ్లోకముయొక్క పూర్వార్థము

గీ. "అప్పలాచార్యసన్నిధియందు (వీస
మంతయిన) నపశబ్దభయంబు లేదు"

అనియు, దానిని పూరించిన రామకృష్ణునియొక్క యుత్త
"నిలిచి మూత్రవిసర్జన సలుపువాని
వద్దఁ (గూడఁ) ననాచారభయము లేదు"

అనియు నగును. శబ్దశాస్త్ర పాండిత్యమునుబట్టి యెట్టి
శబ్దము నైన సుశబ్దమునుగా సాధింపఁగల సామర్థ్యముగల తన
వద్ద నెవ్వరును నపశబ్దమునకు భయపడవలసిన యక్కఱలేదని
వచ్చునట్లు శిష్యుఁడు శ్లాఘించినప్పుడు నిలుచుండి మూత్రము

వానివద్ద ననాచారభయ మెట్లుకల్గుఁ లేదో యట్లే శుంఠయైన యీ యాచార్యునివద్ద నపశబ్దభయ మక్కఱలేదని విపరీతార్థము వచ్చునట్లు శ్లోకము పూరించి యాక్షేపించి వైష్ణవభక్తాగ్రేసరుఁడైన రామకృష్ణుఁడు భాగవతాపచారము చేయునని నమ్మఁదగియుండ లేదు.

"కలనాఁటిధనము లక్కఱగలనాఁటికి" అను పెద్దనపద్యముపై రామకృష్ణకవి యాక్షేపణ చేసె నన్నకథ కల్పితమని యీవఱకే యల్లసాని పెద్దన చరిత్రమునందుఁ జెప్పియున్నాముగదా ? ఆప్రకారముగానే రామకృష్ణకవి ముక్కు తిమ్మనార్యునియెడఁ గూడ నొకయపరాధము చేసెననియు, తిమ్మన యలిగి పండ్లూడఁదన్నఁగా మఱునాఁడు రామకృష్ణకవి దుప్పికొమ్ముతో నూడినపల్లమర్చుకొని కృష్ణరాయలసభకు వచ్చి కూరుచుండ రామభూషణకవి యెఱిఁగి రాజు "రవిగాననిచోఁ గవి కాంచునేకదా" యన్న సమస్య నిచ్చినప్పుడు

ఉ. ఆరవి వీరభద్రునిపదాహతి డుల్లి నబోసినోటికిన్
నేరఁడు, రామకృష్ణకవి నేరిచెఁబో మనముక్కుతిమ్మరాట్
క్రూరపదాహతిం బడినకొక్కిరిపంటికి దుప్పికొమ్ము ప
ల్గా రచియింప; నౌర ! రవిగాననిచోఁ గవి గాంచునేకదా.

అని పూరించి యతని నవమానపఱిచెననియు, చెప్పెడికథ కూడ రామకృష్ణకవి ముక్కు తిమ్మనకాలములో నుండినవాఁడు కాకపోవుటచేత నిటీవలి బుద్ధిమంతులచేఁ గల్పింపఁబడినదనియే నిశ్చయింపవలసియున్నది. ఇతఁడు రామరాజభూషణునితో సమకాలికుఁడే యయినను, రామరాజభూషణుని వసుచరిత్రములోని "శ్రీ భూపుత్రి" యను పద్యముమీఁద రామకృష్ణుఁడు చేసెనన్న యాక్షేపణము పండితులు చేయఁదగినది కానందున దానిని సహితము సత్యమని నమ్ముట కాధారము కనఁబడదు. ఇతఁడు రామరాజభూషణుని కవిత్వము నాక్షేపించుచు,

క. చీపరపాపరతీఁగలఁ । జేఁపలబు ట్టల్లినట్లు చెప్పెదు నీయీ
కాపుకవిత్వపుమాటలు । బాపనకవివరుసచెవికిఁ బ్రమదం బిడునే?

అని చెప్పెనఁట. నిజముగా రామకృష్ణకవియే చెప్పిన దయిన యెడల నీర్ష్యచేతనే చెప్పినదనవచ్చును. ఒకానొకకవి రాయలయాస్థానమునకు వచ్చినప్పుడు

క. తువ్వఁట బాబా, తలపై
పువ్వఁట జాబిల్లి, వల్వ బూదఁట, చేఁదే
బువ్వఁట, చూడఁగను హుళి
క్కువ్వఁట, యరయంగ నట్టిహరునకు జేజే.

అను పద్యమునుజెప్పి తాటాకుమీఁద వ్రాయుమని యిందలి 'తువ్వ' 'హుళుక్కు' అను పదములను వికారముగాఁ జదివి రామకృష్ణుఁడాకవిని పరాభవించి పంపెనని చెప్పుదురు. ఈకథ కేవలపామరజనైకాదరణీయము. అప్పకవీయమునం దుదాహరింపఁబడిన రామకృష్ణకవి యొక్క చాటుపద్యముల రెంటిలోను,

క. బసవనకుఁ బుట్టినప్పుడె
పసరము గోవిందరాజు పసరం బైనన్
గస వేటికిఁ దినఁ డనఁగాఁ
గసవుం దిను శత్రు లాజి గడిసినవేళన్.

అను పద్యమువలన నతఁడు పరులను దూషించుస్వభావము కలవాఁడయినట్టు కనఁబడుచున్నను,

క. చిన్నన్న ద్విపద కెరఁగును
బన్నుగఁ బెదతిరుమలయ్య పదమున కెరఁగున్
మిన్నంది మొరసె నరసిం
గన్నకవిత్వంబు పద్యగద్యశ్రేణిన్.

అను పద్యమువలన నతఁ డితరులకవిత్వమందలి గుణములను గ్రహించి శ్లాఘించు గుణగ్రహణపారీణుఁ డనియు స్పష్టపడుచున్నది.

తెనాలి రామకృష్ణుని యిందుధరోపాఖ్యానములోనిదని,

మ. ఒకనాఁ డిందుధరుండుఁ బార్వతియు లీలోద్యానకేళీసరి
న్నికటానేకవనప్రదేశముల దైత్యేంద్రకన్యాప్సరో
నికురుంబంబులు పారిజాతకుసుమానీకంబు పైఁ జల్ల ద
ర్పకబాణంబుల కెల్ల నెల్లయగుసౌభాగ్యంబు శోభిల్లఁగన్.

అనెడి యీపద్యము రంగరాట్ఛందమునం దుదాహరింపఁబడి యున్నది. అప్పకవి యీపద్యమునే యాదిపురాణములోనిదని యుదాహరించి యున్నాఁడు. ఆదిపురాణమును, ఇందుధరోపాఖ్యానమును వేఱువేఱు గ్రంథములో, ఒక్క గ్రంథమునకె రెండును వేఱువేఱు పేరులో, మా కాగ్రంథములు లభింపకపోవుటచేత మే మిప్పుడు చెప్పఁజాలము. ఈపద్యము సోముని హరివంశములోనున్నది. కాఁబట్టి యిది పై రెండు గ్రంథములలోను దేనిలోనిదియుఁ గానట్టు తోఁచుచున్నది. ఈకవి యొక్క పాండురంగమాహాత్మ్యములోని కొన్నిపద్యముల నుదాహరించి యీతని చరిత్రము నింకటితో ముగించుచున్నాము :—

మ. బొమలెక్కించిన విల్లువంచు ననుఁజూపు ల్పంచలాచంచల
క్రమరేఖ న్నిగిడింప శాతవిశిఖౌఘంబుల్ మెయిన్నించు నె
య్యమునన్ బల్కఁగ నల్కమీఱి చటులజ్యాఘోషముం జేయు న
య్యుమ ప్రాపొంది రతీశ్వరుండు హరు బిట్టోడింప నుట్టాడుచున్. ఆ-౧

చ. హరిహయదేశికాభుఁ డగునమ్మహిదైవతమౌళియందు బం
గరువునకున్ మృగీమదసుగంధము సంధిలుభాతి నంబుజో
దరచరణారవిందసతతస్మృతిలోలుప మైనబుద్ధియున్
బరిణతి గాంచెసంపదలపై మఱియుం జనియించు సంపదల్. ఆ-౨

శా. ప్రారంభించినవేదపాఠమునకుం బ్రత్యూహమౌనంచునో
యేరా తమ్ముఁడ నన్నుఁ జూడఁ జనుదే వెన్నాళ్ళనోయుండి చ
క్షూరాజీవయుగంబు వాచె నినుఁ గన్గోకున్కి మీబావయున్
నీరాక న్మదిఁ గోరుఁ జంద్రుపొడుపున్ నీరాకరంబుంబలెన్. ఆ-౩

మ. వలనా యేటికి నాశ్రయించి మనఁగా నాసీరమున్ నీరమున్
దలవెత్తే పచరింపనేటికి సమిద్ధానంబు దానంబున
చ్ఛలమా యేటికి నెత్తిఁ గట్టుకొనఁగా సన్యాసము న్న్యాసమున్
గలిఁ దేఁజాలు మదీయభక్తిరుచి భక్తశ్రేణి కశ్రాంతమున్. ఆ-౪

సీ. నిలువున నొలిపించె విలువంగడము నెల్ల శరములయాయంబుఁ
బొరయు టుడిపెఁ
దగశబ్దమాత్రపాత్రముచేసె గుణలతత్రమాఁకునఁ గట్టించెమాలబలముఁ
గంచుకివశము గావించెసేనానాథుఁ గట్టించె సహచరుఁ గటికిమెండఁ
బ్రతిపక్షభావసంగతుఁడనిహితుఁజూచె వరకేతసముకీర్తిభరముఁగులిపె
ధర్మనిర్మలబుద్ధి సుశర్ముఁ గదిసి
గెలువఁగా లేక చని కోపగించి మదనుఁ
డురక. తనవార లతనికి నోడు మసిరె ?
పతికిఁ గీడౌట బంట్లపాపంబు గాదె ?

30. తిమ్మరాజు

ఈకవి రాజవంశజుఁడు; బలరాజు కొడుకు; అనంతరాజు మనుమఁడు. మంగళగిరి శ్రీనృసింహస్వామి కంకితము చేసి పరమయోగి విలాస మనెడి యైదాశ్వాసముల పద్యకావ్యమును రచించెను. ఈపద్య కావ్యము నితఁడు వెంగళనాథుఁడుచేసిన ద్విపదకావ్యమును జూచియైనను జేసియుండవచ్చును; లేదా స్వతంత్రముగా నైనను జేసియుండవచ్చును. ఇరువురుకవులును నించుమించుగా సమకాలీను లయినందున, ఎవ్వరే గ్రంథమును ముందుగాఁ జేసిరో నిర్ధారణము చేయుటకు శక్యము కాదు.

శా. శ్రీరంజిల్లఁగఁ బానకం బనిశమున్ సేవింపఁగాఁ దద్గుణం
బారూఢిం బొలుపొందెనో యనఁగ యోగానందమాధుర్యల
క్ష్మీరమ్యాకృతి నొప్పుమంగళగిరి శ్రీమన్నృసింహుండు స
త్కారుణ్యామృతవృష్టిచేఁ దనుపు నిత్యంబుం బ్రపన్నావళిన్.

ఇది పరమయోగివిలాసములోని ప్రథమపద్యము. ఈకవిత్వము సర్వవిధములచేతను ద్విపదకావ్యమునకంటె శ్రేష్ఠతరముగా నున్నది. ఈకవి కృష్ణదేవరాయనియల్లుఁ డైనయళియరామరాజునకు దోఁబుట్టిన పడుచైనకోనమాంబకు కుమారుఁ డైనందున, వసుచరిత్రము కృతి నందిన తిరుమలదేవరాయనికిని మేనల్లుఁడే. ఆకాలమునం దితఁడు కృష్ణా మండలములోని కొండవీటిసీమకు పరిపాలకుఁడుగా నుండెను. కవి తాను రామరాజాదులకు మేనల్లుఁ డయినట్లును, కొండవీటికి ప్రభు వయి నట్లును, పరమయోగివిలాసములోని యీక్రిందిపద్యములోఁ జెప్పు కొన్నాఁడు—

సీ. ఏరాజుముత్తాత భూరిసామ్రాజ్యలక్ష్మీధురీణభుజుండు సిద్ధనృపతి
యేనరాధిపుతాత నానార్థిసంతానసంతానశాఖి యనంతశౌరి

యేగుణాఢ్యునితండ్రిభోగవైభవనూత్నసుత్రాముఁ డోబలక్షోణిభర్త
యేవిభుం డళెరామభూవిభు తిరుమలప్రభు వేంకటేంద్రుల భాగినేయుఁ
డట్టితిమ్మభూవరుఁ డాజిహతతురుష్క-
రక్తశోణనదీకృతప్రబలసలిల
వితతకృష్ణానదీకుఁ డూర్జితుఁడు కోన
మాంబసుతుఁడు శ్రీరంగరాజానుజుండు.

మ. సకలశ్రీయుతకొండవీటినగరీసామ్రాజ్యధౌరేయతా
ధికతన్ మీఱుచు నొక్కనాఁ డచలభక్తిస్ఫూర్తి శ్రీవైష్ణవ
ప్రకరంబు న్భజియింపుచున్ హరికథాప్రస్తావనన్ దివ్యయో
గికథల్ వించుఁ దదర్థకావ్యరచనాకేళీసమాసక్తుఁడై.

ఉ. ఉన్నతి మీఱఁగాఁ బరమయోగివిలాసముపేరికావ్య ము
ద్యన్నవభావబంధురరసాన్వయసన్నుతశబ్దశుద్ధిసం
పన్నత నిట్లు సిద్ధనరపాలునియోబళతిమ్మభూవరుం
డెన్నికఁ జేయఁ బూని మది నెంతయు సంతస మొందు ధన్యతన్.

పయిపద్యములనుబట్టి యీకవి కావ్యాలంకారసంగ్రహాదులకృతిభర్తలగునరసభూపాలాదులతోను, కృతికర్తలగు రామరాజభూషణాదులతోను, సమకాలికుఁ డగుట స్పష్ట మగుచున్నది. కాఁబట్టి యీ తిమ్మరాజు ౧౫౭౦వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౬౦౦వ సంవత్సర ప్రాంతములవఱకును ప్రసిద్ధుఁ డయియుండవచ్చును. ఈకవి కవిత్వమునం దసమాన మయినప్రజ్ఞఁగలవాఁడు; ఇతఁడు రచియించిన పరమయోగివిలాసమును నద్భుతములైన చరిత్రములను కలిగియున్నది. పరమయోగివిలాసములోని యీక్రిందిపద్యములవలన కవిత్వప్రౌఢిమ కొంత తేటపడవచ్చును—

ఉ. రెండవమౌనిపుంగవుఁడు బ్రేమసమాహ్వయు మైనప్రమ్మిదన్
నిండఁగఁ భక్తియన్‌చమురు నించి హృదబ్జము వత్తిగాఁగ ను

ద్ధంషతరప్రబోధసముదంచితదీపము సర్వలోకనా
థుం డగుచక్రికిం బ్రియముప్పొంగ సమర్పణ చేసె నయ్యెడన్. అ. ౧.

ఉ. ఇంతులఁగూడి చిట్టకము లిట్లొనరింపఁగ నించు కేసియున్
వింత తెఱంగు లేక ధరణీధరముంబలె నున్నయాదృఢ
స్వాంతునిఁ జూచి యాపతిమచక్కిలిగింతలుఁబోలెఁ గంటికే
యెంతయు రిత్తవోయె మనయిందటిచేష్టలు నంచు నవ్వుచున్. అ. ౨

ఉ. దేవుఁడొ మానియో యని మదిం దలఁపోఁతలు నాకె కాని నిన్
వేవురు వేయిచందముల నిందయొనర్చెద రిప్డు మూగయున్
పావులనోరు నీయెడమపాదతలంబునఁ దన్నినట్లుగా
నీవొక యింతయూవ్రని యేడ్వఁగదన్న కుమారరత్నమా. అ. ౨.

---

31. తాళ్ళపాక తిరువెంగళనాథుఁడు

ఇతఁడు నందవరీకబ్రాహ్మణుఁడు; ఆశ్వలాయనసూత్రుఁడు; భరద్వాజగోత్రుఁడు. ఈకవి పరమయోగివిలాస మనుపేర నాళ్వారుల చరిత్రమును ద్విపదకావ్యముగా నెనిమిదాశ్వాసములగ్రంథమును రచించెను. ఈగ్రంథరచనబట్టియే యితఁడు విష్ణుభక్తుఁడని స్పష్టమగు చున్నది. ఇతఁడు తాళ్లపాక యన్నయార్యుని మనుమఁడును, తిరుమలార్యునిపుత్రుఁడును అయినట్టు గ్రంథారంభమునందలి యీక్రిందివాక్యములవలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది—

ద్వి. హరిసేవ కాశ్వలాయనసూత్ర నంద
వరవంసభవ భరద్వాజగోత్ర
పావనశ్రీతాళ్ళ పాకాన్నయార్య

ధీవిశారదసూను తిరుమలాచార్య
వినుతనందనుఁ దిరువేంగళనాథు.

ఈకవితాత యైనయన్నయార్యుఁడు కృష్ణదేవరాయని కాలములో నుండి కొన్నియగ్రహారముల నందెను. కవి తనకు వేంకటాద్రిరాయలు కుండలములు వేసినట్లు తనగ్రంథములోని యెనిమిదవయాశ్వాసాంతమునం దీవాక్యములచేఁ జెప్పుకొన్నాఁడు—

ద్వి. అతిలోకమతికి శేషాచలరాజ
పతికిఁ బరాముఖ్య భక్తసంతతికి
నంకితంబుగను శ్రీహరిభక్తనికర
పంకజార్యమ తాళ్ళపాకాన్నయార్య
తనయ తిమ్మార్య నందన రత్నశుంభ
దనపమ శ్రీవేంకటాద్రీశ దత్త
మకరకుండలయుగ్మ మండితకర్ణ—

ఈకవికి మకరకుండలములువేసిన వేంకటాద్రివసుచరిత్రము కృతి నందిన తిరుమలదేవరాయని తమ్ముఁడని తోఁచుచున్నది. అట్లే యైన పక్షమునఁ కవి ౧౫౭౦ వ సంవత్సరప్రాంతములయం దుండెను. అట్లు గాక యతఁడు తిరుమలదేవరాయని కొడుకైన వేంకటాద్రి యైనపక్షమున, అతఁడు ౧౫౮౫వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౬౧౪ వ సంవత్సరమువఱకును రాజ్యముచేసినందున కవియు నాకాలమువాఁడే యయి యుండవలెను. కవియొక్క కవిత్వరీతి తెలియుటకయి ద్వితీయాశ్వాసమునుండి కొంచెముభాగ ముదాహరించుచున్నాను—

ద్వి. భానుకోటిస్ఫూర్తిఁ బ్రకాశించుచున్న
వాసినందనుఁ గాంచి మది సంతసించి
పిల్లగా దోరి జాబిల్లి గాఁబోలుఁ
జల్లనివెన్నెలఁ జల్లుచున్నాఁడు;

అనుచు నబ్బాలు జెప్పార్ప కెంతయును
గనుఁగొని వేడుకకడలి నోలాడి
యానందబాష్పంబు లానవాబ్జంబు
మైనుండి దిగువార మై గరుపారఁ
బెన్నిధిఁ గన్నట్టిపేదచందమున
నున్నతోన్నతుఁ డైన యోగినందనునిఁ
దనయులు లేని యాదరమున నెత్తి
కొని కూర్మితోడ నక్కునఁ జేర్చి వేడ్కఁ
గొనకొని యావేత్రకుంజంబు వెడలి
తనవార లెల్ల నెంతయుఁ జోద్యపడఁగ
మునిపుత్రుఁగొని పురంబున కేగుదెంచి
తనయాలిచేతి కెంతయుఁ బ్రేమ నొసఁగె.

---

32. రాయసము వేంకటపతి

ఇతఁ డాఱువేల నియోగి; అక్కయామాత్యుని కుమారుఁడు. ఈకవి తన వంశమువారిని వర్ణించుచు తమది వసిష్ఠగోత్ర మయినట్లీ క్రిందిపద్యమునందుఁజెప్పెను—

శా. శ్రీల న్మించి సమస్త ధీకలనచేఁ జెన్నొందు నార్వేలవం
శాలంకారకరుల్ వసిష్ఠమునిగోత్రాంకుల్ బుధు ల్దీనర
క్షాలీలం బొగ డొందిరందు వెలసెన్ సన్మాని భానప్ప ది
గ్జాలోద్వేలవిశాలకీర్తుల సుధీసందోహమందారమై.

ఇతఁడు లక్ష్మీవిలాసమనెడి యైదాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచించెను. "రసిజనహృదయంగము సంగీతసాహిత్యకళాధౌరంధర్య" అని గద్యములోఁ జెప్పుకొన్నదానినిబట్టి యీకవి సాహిత్యమునందు మాత్రమేకాక సంగీతమునందును సమర్థుఁ డైనట్టు కనఁబడుచున్నాఁడు.

ఇతఁడు శ్రీరంగరాయని యాస్థానమునందుండి యాతనివలన నగ్రహార రత్నాభరణాదులను బొందినట్టు లక్ష్మీవిలాసములోని యీక్రిందిపద్యములవలన విదితమగుచున్నది—

మ. అలఘుప్రాభవభవ్యుఁ డాకుతపశాహామేయసైన్యంబు న
గల్గిక న్బాహులచేత గెల్చి బిరుదుల్ గైకొన్న శ్రీరంగరా
యలచిత్తం బిగురింప రాయసము వ్రాయం జాలి తౌనా సుధీ
తిలకా యక్కయమంత్రి వేంకటపతీ దివ్యత్కళావాక్పతీ.

ఉ. వ్రాయుచు రాజ్యవైభవధురంధరభూతి దలిర్పఁ గీర్తిధౌ
రేయసిరంగరాయమహిభృన్మణిరాయస మగ్రహారహై
మాయతరత్నభూషలు నృపాధ్యులు వర్తనలియ్య నుబ్బుచుఁ
వేయననేమి రాయసము వేంకటమంత్రియనన్ యశస్వివై.

ఈశ్రీరంగరాయలు వసుచరిత్రను కృతినందిన తిరుమలదేవరాయని కుమారుఁడు. ఇతఁడు ౧౫౭౪వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౫౮౫వ సంవత్సరము వఱకును రాజ్యముచేసినందున, కవియు నాకాలమునందే యుండినవాఁడు. లక్ష్మీవిలాసము సలక్షణమై మృదుమధురరచనను గలిగి యున్నది. కవితాశైలిఁ జూపుటకయి గ్రంథమునుండి రెండు పద్యముల నుదాహరించుచున్నాను—

చ. తనదువిలాసహాసములఁ దాలిమి దూలఁగ రాగసాగరం
బునఁ బలుమాఱు మారుడెస మున్నుచుఁ దేలుచు నిచ్చ మెచ్చఁగా
మునుకొని వారితో భువనమోహిని యాకుహనావియచ్చరాం
గన పలికెం బికస్వరశికస్వరసుస్వరభాస్వరంబుగన్. ఆ. ౨.

మ. హరికిం బట్టపురాణి వీవ యని కళ్యాణైకవాక్యస్తుతుల్
పరఁగం బుణ్యనదీనదోదకములం బట్టాభిషేకంబు చే
సిరినా నుజ్జ్వలహేమకుంభములచేఁ జేత న్సుగంధాంబువుల్
హరిమధ్యల్ తగ నించి నించి జలకం బాడించి రబ్జాలయన్. ఆ. ౫.

33. తరిగొప్పుల మల్లన

ఈకవి చంద్రభానుచరిత్రమనెడి యైదాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచియించెను. ఇతఁడు నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; దత్తాత్రేయయోగీంద్రుని శిష్యుఁడు; దత్తనామాత్యుని తమ్ముఁడు. ఈతఁడు లాక్షణిక కవి; కవిత్వము రసవంతముగా నుండును. ఈకవి వసుచరిత్రమును కృతినందిన తిరుమలదేవరాయని పుత్రుఁడగు వేంకటపతిరాయల కాలములో నుండినట్లు చంద్రభానుచరిత్రములోని యీక్రిందియెత్తుగీతములోఁ జెప్పినాఁడు—

సీ. ... ...

అనుచు బుధులెన్న వలయు రాజాధిరాజ
రాజపరమేశ సకలకర్ణాటకాంధ్ర
రాజ్యధౌరేయు తిరుమలరాజతనయ
చంద్రుఁ డగువేంకటపతిక్షితీంద్రమణికి.

ఈ వేంకటపతిరాయలు ౧౫౮౫వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౬౧౪ వ వఱకును రాజ్యముచేసినవాఁడయినందున, కవియు నాకాలమునం దుండినవాఁడే. తాలికోట యుద్ధమయినతరువాత తండ్రియైన తిరుమలదేవరాయఁడు తనరాజధానిని విజయనగరమునుండి పెనుగొండకు మార్చుకొన్నట్లే కొమారుఁడైన యీవేంకటపతిరాయఁడును తనరాజధానిని పెనుగొండనుండి చంద్రగిరికి మార్చుకొనెను. ఈకవి కవితారచనను సూచించెడుపద్యములను రెంటిమూటి నిందుఁ బొందుపఱచుచున్నాను —

ఉ. అంత దిగంతవంతురలతాంతనిశాంతనితాంతకాంతవ
న్యంతికతాంతపాంథజనతాంతరసంతతకృంతనప్రథా

త్యంతసమంతవిస్ఫురదుదంత వరంతపకాంతిసంతతి
క్రాంతదురంతకుంతరతికాంతము పొల్చె వసంత మెంతయున్. ఆ. ౩.

ఉ. తత్తఱపాటుతోడఁ గనుఁదమ్ములడాలు దిగంతరంబులన్
జిత్తరు నింప లేఁబయిఁటచేల కుచంబులపొంత జాఱ నా
బిత్తరి భ్రమానుపాటొదవఁ బిమ్మటితో నొకకొంతఁ గొంకి లోఁ
జిత్తము మట్టుపెట్టుకొని చేరి సహాయాదరుదండ సిల్వఁగన్. ఆ. ౪.

ఉ. ధరణితలేంద్రనందనవిధంబునఁ గనుంగొనఁ గోరి మున్న కి
న్నరవరుఁ డిచ్చినట్టి భువనస్తుతమైనయదృశ్యవిద్య న
య్యిరువురు గుప్తమూర్తు లయి యింతిసహోదరమందిరంబునన్
దరలకయుండి రట్టియెడఁ దన్వియుఁ జేరఁగ వచ్చి యచ్చటన్.
ఆ. ౫.

---

34. చరిగొండ ధర్మన్న

ఈకవి నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; ఆపస్తంబసూత్రుఁడు; కౌండిన్య గోత్రుఁడు; తిమ్మయపుత్రుఁడు. ఇతఁడు చిత్రభారత మనెడియెనిమి దాశ్వాసముల గ్రంథమును జేసి దాని నిమ్మలపల్లి పెద్దనామాత్యున కంకితముచేసెను. చిత్రభారతమునందు కవి తన్నుఁగూర్చి యిట్లు చెప్పుకొన్నాఁడు—

సీ. కౌండిన్యగోత్రదుగ్ధసముద్రచంద్రు నాపస్తంబసూత్రశోభనగరిష్ఠు
సర్వవిద్యాభిజ్ఞుఁ జరికొండతిమ్మనామాత్యాగ్రణికిమాదమకును గూర్మి
నందను నతిశాంతు నారాయణధ్యానతత్వజ్ఞు శ్రీరంగధామసదృశ
భట్టపరాశరప్రభురంగగురుపాదనీరేజబంభరు నిర్మలాత్ము

ధర్మనాహ్వయు సత్కవితాధురీణు
డాంతు శతలేఖినీసురత్రాణబిరుద
కలితు నను వేడ్కఁ బిలిపించి కరుణమీఱ
దేనియలుగుల్క నిట్లని యానతిచ్చె.

మ. శతలేఖిన్యవధానపద్యరచనాసంధానసురత్రాణచి
హ్నితనామా చరికొండధర్మసుకవీ నీవాగ్విలాసంబు లా
శితికంఠోజ్జ్వలజూటకోటరకుటీశీతాంశురేఖాసుధా
న్వితగంగాకనకాబ్జనిర్భరరసావిర్భూతమాధుర్యముల్.

గీ. కావున విచిత్రగతి నలంకారసరణి
మీఱ రసములు చిప్పిల మెప్పు లొసఁగఁ
దెనుఁగు గావింపు నాపేర ననఘసుకవి
ధీరు లరుదందఁగాఁ జిత్రభారతంబు.

పై పద్యములనుబట్టి వైష్ణవభక్తుఁడనియు, శతలేఖినీసురత్రాణబిరుదము గలవాఁడై శతలేఖిన్యవధానపద్యరచనయందు సమర్థుఁడనియు, తెలియవచ్చుచున్నది. కృతిపతియైన పెద్దనమంత్రి మాదనకుమారుఁడు; నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; కాశ్యపగోత్రుఁడు. అతఁడు మానభూనాథుని మంత్రియైన ట్లీక్రిందిపద్యములలోఁ జెప్పబడియున్నది—

సీ. అనువత్సరకరిబుబ్రాహ్మణులకు గోసహస్రము లిచ్చు నృగనరేశ్వరునిరీతి
కంథులనెనయు పాకాలచెర్వాదిగాఁదగు చెఱువులు నిల్పు సగరుకరణి
దీవ్యత్ప్రతాపుఁడై దిగ్విజయంబు గావించు మాంధాతృభూవిభునిలీల
దేవభూదేవతార్థిశ్రేణి కగ్రహారము లిచ్చుభార్గవరాముపగిది
నిందుశేఖరపాదారవిందయుగళ
భావనాపరుఁ డంగనాపంచబాణుఁ
డతులధైర్యాభిభూతహిమాచలుండు
మానభూనాథ చిత్తాబ్జభానుఁ డతఁడు.

శా. ఆరాజేంద్రశిఖావతంసనిజబాహాయుక్తవిశ్వంభరా
ధౌరేయుండు విరోధిమంత్రిముఖముద్రాదక్షుఁ డుద్యద్దయా
పారీణుండు పటీరతారకసుధాపాణింధమశ్రీయశో
హారుం డిన్ములపల్లిమాదవిభు పెద్దామాత్యుఁ డుల్లాసియై.

ఈమానభూనాథుఁ డెవ్వరో గ్రంథమువలన స్పష్టపడదుగాని యెనిమిదవయాశ్వాసాదియందలి యీక్రింది కృతిపతిసంబోధనపద్యము వలన నతఁడు శ్రీరంగరాయని రాజ్యకాలములోని యొక మండలేశ్వరుఁ డని యూహింపఁదగియున్నది—

క. శ్రీరంగరాజసేవా। పారంగతహృదయ! కమలభవ వంశపయః
పారావార సుధాకర! మారసమానావతార! మాదయపెద్దా!

మొదటి శ్రీరంగరాజు విజయనగరసంస్థానమును ౧౫౭౪వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౫౮౫వ సంవత్సరము వఱకును పాలించెను. రెండవ శ్రీరంగరాజు ౧౬౧౪ వ సంవత్సరమునకు తరువాత రాజ్యమునకు వచ్చెను. ఈకవి యీ యిరువురు రాజులలో నొకరికాలమునం దుండినందున, పదునాఱవశతాబ్దముయొక్క యంతమునందో పదునేడవ శతాబ్దముయొక్క యాదియందో యుండియుండుటకు సందేహము లేదు. ఇదిగాక కవియొక్క కాలమును నిర్ణయించుటకు గ్రంథమునందే యింకొక యాధారము కనఁబడుచున్నది. కృతినాయకునివంశమును వర్ణించుచు కందాళ అప్పలాచార్యులు కృతిపతియొక్క తండ్రికిని పెదతండ్రికిని గురువైన ట్లీక్రిందిపద్యములోఁ జెప్పియున్నాఁడు—

శా. వందారువ్రజదోషమేఘపవనుల్ వారాశిగంభీరు నా
నందాత్మున్ హరిపాదభక్తు నిఖిలామ్నాయజ్ఞు విశ్వంభరా
మందారక్షితిజాతమున్ నిగమసన్మార్గప్రతిష్ఠాపరుల్
గందాళప్పగురున్ వివేకనిధి లోకఖ్యాతు వర్ణించుచున్.

క. ఆదేశికపదకమలము
లాదరమున హృదయవీధి ననవరతంబున్
మోదమున నిలిపి శ్రీలల
నాధవునిఁ గొలుతురు నారనయు మాదనయున్.

ఈపద్యములనుబట్టి యీచిత్రభారతకృతిపతియు పాండురంగ మాహాత్మ్య కృతిపతి కాలములోనివాఁ డయిన శ్లోకగురుశిష్యత్వము వలనఁ దేలుపడుచున్నందున, ఈధర్మకవి యించుమించుగా తెనాలిరామ కృష్ణునికాలపువాఁడే. కందాళ అప్పలాచార్యులుగారు చిత్రభారత కృతిపతితండ్రికి గురువై నందున, ధర్మకవి రామకృష్ణకవికిఁ గొన్నిసంవత్స రములుతరువాత నుండిన నుండవచ్చును. చిత్రభారతకవిత్వ మనర్గళ మయిన ధారకలదయి సలక్షణముగా నున్నది. ఈకవియొక్క చరిత్ర మునుగూర్చి యిప్పుడు చెప్పినదానికంటె నధిక మేమియుఁ దెలియ రానందున, చిత్రభారతమునుండి కొన్ని పద్యముల నుదాహరించుటతోనే తృప్తినొందవలసి యున్నది.

చ. అనిమిషనాధుఁ డమ్మునితపోనలకీలల నబ్ధి యింకినన్
దనకు విపక్షుఁడై యచట దాఁగిన యాహిమవన్నగాత్మజున్
గినిసి విపక్షుఁ జేయ గమకించి ప్రచేతనునింట నిర్గమం
బనిచెడువిల్లనంగ నపరాశ సురేశ్వరచాప మొప్పెడున్. ఆ. ౨.

సీ. ప్రవహించుశృంగారరసపూర మమ్మునిమేనికి జలకంబుగా నొనర్చి
తళతళత్కాంతిచేఁ దనరెడుదరహాసచంద్రికావితతి వస్త్రముగ నొసఁగి
ముప్పొంపుదేనియల్ చిప్పిన నిడువాక్యములు ప్రసూనములుగాఁ బూజచేసి
చొక్కంపునిడువాలుఁజూపుమెఱుంగులుపొసఁగనీరాజనంబులుగఁజేసి
యమృతరసములు చిప్పిలునధరబింబ
మదన నైవేద్యముగను నియ్యఁగఁ దలంచి

యడుగుఁదమ్ముల కెరఁగి నెయ్యంబుతోడ
రంభ యిట్లను సంభ్రమారంభ యగుచు.—ఆ. ౩.

ఉ. హారము భారమై మణిగణాకరబంధురసౌధరంగసం
చారము దూరమై తనువుసంగతి నొప్పెడుచందనాదిశృం
గారము క్రూరమై చెలియకై వడి నెమ్మియొనర్చినట్టిరా
కీరము వైరమై నిగిడెఁ గేసరిమధ్యకు నొక్కపెట్టునన్. ఆ. ౫.

శా. ఏమేమీ హరి శూరుఁడంటి నిజమా నే యాజరాసంధుఁ డు
ద్దామప్రక్రియఁ జుట్టుకొన్నఁ బురమున్ దర్పంబు డించెన్ సమి
త్సీమం దా యవనుండు త్రోల గుహఁ జొచ్చెం జూడఁగా నిన్నఁగా
దా ముంజేతులకంకణంబులకు నద్దం బేల యక్రూరకా. ఆ. ౬.

మ. హరితో నీధరణీవరాగ్రణికినై యాయోధనక్రీడకున్
బురికొంటి న్వడి నేఁడు మేనులు తృణంబుల్గా విచారించి వీ
రరసోద్రిక్తమనస్కులై మెఱయువార ల్నిల్వఁ డాత్మన్ శరీ
రరతిం జెందినభూవరుల్ చనుఁడు పుత్రభ్రాతృసంయుక్తులై. ఆ. ౭.

---

35. సారంగు తమ్మయ్య

ఈప్రాంతములయందు సారంగువారు సాధారణముగా మాధ్వు లుగా నున్నారు. ఈకవి తనవంశమును వర్ణించుచు,

ఉ. తమ్మనయంబుఁ బ్రోచుటకు ధారుణిబంధులు బంధుపారిజా
తమ్మన రామభక్తిఁ గలతార్కికు లెల్లను వీనిదార చి
త్తమ్మన జూపులం దనిసి ధార్మికు లీతని దెంతమంచివృ
త్తమ్మన నాగిరిప్రభునితమ్మన మించె నుదంచితస్థితిన్.

గీ. తమ్మమంత్రి గాంచెఁ దిమ్మాయియందు నం
దనుల శౌర్యసింహు నారసింహుఁ
జతురబుద్ధిచంద్రు సత్కళాగుణచంద్రు
గిరిచమూవరేంద్రుఁ గీర్తిసాంద్రు.

తనతాతను రామభక్తునిగాఁ జెప్పుటచేతను, ఆతనిభార్యను తిమ్మాయియని చెప్పుటచేతను కూడ నితఁడు మాధ్వవంశజుఁ డేమో యని యూహింపఁ దగియున్నను,

క. సారమతి యానృసింహుఁడు
వారాశిగభీరుఁ డతులవైభవమున గౌ
రీరమణి నీశుఁడుంబలె
నారూఢాన్వయ వరించె నక్కమసాధ్విన్.

అని తనతల్లిదండ్రులను పార్వతీపరమేశ్వరులతోఁ బోల్చుట చేతను తనపూర్వుల కమాత్యాదిపదములను జేర్చుచు వచ్చుటచేతను కవి నియోగిబ్రాహ్మణుఁడని తోఁచుచున్నది. ఇతఁ డాపస్తంబ సూత్రుఁడు; భారద్వాజగోత్రుఁడు; నరసింహామంత్రిపుత్రుఁడు; సారంగు తమ్మయామాత్యపౌత్రుఁడు. ఈకవి వైజయంతీవిలాస మనునాలుగా శ్వాసముల పద్యకావ్యమును రచించెను. ఇందు విప్రనారాయణుఁ డనెడి యాళ్వారుచరిత్రము వర్ణింపఁబడినందున, దీనికి విప్రనారాయణ చరిత్రమనియు నామాంతరము గలదు. ఈవిప్రనారాయణునికే తొండర డిప్పొడియాళ్వా రని యఱవపేరు. ఈపుస్తకమునందలి కవిత్వము మనో హరముగానే యుండునుగాని యందందు కవిత్రయమువారి ప్రయోగ ములకు విరుద్ధములయిన ప్రయోగములు కానఁబడుచున్నవి. కథయు మిక్కిలి యింపుగా నుండును. విప్రనారాయణుఁడను వైష్ణవబ్రహ్మ చారి కావేరీతీరమునందు శ్రీరంగక్షేత్రమునందు వసించుచు మాధుకర

వృత్తిచే జీవించుచు భక్తితో శ్రీరంగనాయకునకు తులసిమాలల నర్పించుచు కాలము గడపుచుండెను.

శా. స్వాధ్యాయంబుఁ బఠించు సాంగకముగా సంధ్యాద్యనుష్ఠానముల్
విధ్యుక్తక్రియ నాచరించుఁ దటితో వేల్పుం బ్రపూతాత్ముఁడై
మధ్యేరంగశయానమూర్తి కిడు సమ్యద్భక్తిఁ దోమాలికల్
మధ్యాహ్నంబునఁ గుక్షి బిక్షఁ దనుపు న్మాధూకరప్రక్రియన్.

ఇట్లుండఁగా మధురవాణియు, దేవదేవియు నను వేశ్య లక్కచెలియం డ్రిద్ద ఱాతనిని దేవాలయములోఁ జూచి యాతనినిష్ఠ కద్భుతపడి భక్తితో మ్రొక్కఁగా నతఁడు వారిమ్రొక్కు గైకొనకపోయెను. అప్పుడు దేవదేవి యలిగి యప్పతో,

ఉ. మ్రొక్కిన నెవ్వరే మనఁడు; మోమటువెట్టుక చక్కఁబోయె; నీ
దిక్కును జూడఁడాయెఁ; నొకదీవనమాటయు నాడఁడాయె; వీఁ
డెక్కడి వైష్ణవుండు? మన మేటికి మ్రొక్కితిమమ్మ? యక్కటా!
నెక్కొని వెఱ్ఱిబుద్ధి యయి సిద్దురవోయినవానికాళ్ళకున్.

అని యతని నిరాకరించి పలికెను. మధురవాణి చెల్లెలి నూరార్చుచు,

ఉ. చూచిన నేమి? నీవలను చూడకయుండిన నేమి? పూజ్యులం
జూచిన భక్తి మ్రొక్కుటయె శోభన; మీతఁడు బ్రాహ్మణుండు; ధా
త్రీచరులందు బ్రాహ్మణుఁడు దేవుఁడు; దేవుఁడు నీవు మ్రొక్కినన్
జూచునొ? పల్కునో? యటుల సుమ్మితఁడున్ సరసీరుహాననా!

అని శాంతచిత్తను జేసి యతనివైరాగ్యమును గొంత ప్రశంసించెను. అప్పు డప్పమాట లంగీకరింపక,

చ. ప్రకటజితేంద్రియుల్ ధరఁ బరాశరకౌశికులంతవారు స్త్రీ
లకు వశు, లంతకంటె మిగులన్ దృఢధామగకచ్చ బిగ్గఁ గ
ట్టుకొనఁగ నీతఁ డెంత? శుకుఁడో? హనుమంతుఁడో?భీష్ముఁడో?వినా
యకుఁడో? తలంచుకో సరసిజాయతలోచన నెమ్మనంబునన్.

క. ఈనిష్ట లింతత్తారస । మైనందాఁకానెసూ! సదాచారి యటం
టే, నబ్బినదాఁకనె యగు,।మానిజనవిడంబనములు మనమెఱుఁగనివే?

క. ఇటువంటయ్యాలె కారా
చిటుకు మనకయుండ సందెచీఁకటి నేళల
ఘుటచేటీవిటులై యీ
కటకంబునఁ దిరుగువారు? కంజదళాక్షీ!

* * * * *

గీ. నిర్జితేంద్రియుండు నిష్ఠాపరుం డంచు
నప్ప సారెసారెఁ జెప్పెదీవు;
వీనిఁ బ్రతినచెల్లిచి విటుఁజేసి తెచ్చినఁ
గలదె పందె మసినఁ గాంతపలికె.

* * * * *

క. నీ వీవైష్ణవు విటునిం । గావించిన, లంజెతనపుగడ నే విడుతున్;
గావింప లేకయుండిన । నీవు న్విడిచెదవెయన్నిన నెలఁతుక యొప్పెన్.

చెల్లె లావీరవైష్ణవుని విటునిఁ జేయవచ్చు ననియు, అప్ప యతని నట్లు చేసినయెడల తాను వేశ్యావృత్తిని విడిచెద ననియు వివాదపడిన మీఁదట దేవదేవి తా నావైష్ణవబ్రహ్మచారిని విటునిజేసి యింటికిఁ దేలేకపోయినపక్షమునఁ దాను వేశ్యావృత్తిని విడిచెదనని పంతము పలికి తనరత్నాభరణములను, కస్తూరీతిలకమునుదీసి తులసిపూసలపేరులును తిరుమణినామములును వేసి సానివేషముఁ బాసి దాసరిసాని యయి తిన్నఁగా విప్రనారాయణుఁ డున్న యారామమునకుఁ బోయి యాతనికి నమస్కారము చేసి, హేయభాజనమయిన వేశ్యావృత్తిపై విరక్తి పొడమినట్లు నటించి,

గీ. * * హేయభాజన మెన్నిట నెన్నిచూడ
వేశ్యజన్మంబు జన్మమే విప్రవర్య

* * * *

ఉ. ఒక్కనిఁ బిల్వనంపి, మఱియొక్కనిచేతఁ బసిండిపట్టి, వే
ఱొక్కనియింటి కేగుచు, మఱొక్కని నానడుచక్కి నొక్క
బొక్కకలంచి చూడ భ్రమఁబొంది విటుల్తెలియంగ లేరుగా
కెక్కడిసత్య మేడవల పెక్కడినేమము వారకాంతకున్?

గీ. అనఘ వేశ్యావిడంబవర్తనము లెన్న
నిసుకపాతఱ యీజోలి యేల త్రవ్వ?
నప్పుడుపుఁగూటిపై నసహ్యత జనించి
నామనసు రోసినట్టిచందంబు వినుము.

* * * *

గీ. వారసతులైన యీసీమవారివలెనె
మోడిమానిసినైన నేగోడు నెఱుఁగ;
జిహ్వ నాల్గచ్చరాలు నేర్చినకతానఁ
బడుపుఁగూటికి మనసు గొల్పక నిశైతి.

అని వేశ్యావృత్తిని నిందించుచు తియ్యనిమాటలు చెప్పి
చెంతఁ జేరి పరిచర్యచేయుచు దాస్యమిషమున మెల్లమెల్లఁగా
యుల్లము కలంపఁ జొచ్చెను. ఇట్లు కొంతకాలము దాసురాలి
గలుగునప్పటికి,

శా. ఆప్రోత్తమువజ్రపంజరనిభంబై నిశ్చలంబైన స
ద్భావం బంగనసాహచర్యగుణసంపర్కంబునన్ లోహమై,
గ్రావంబై, దృఢదారువై, తరుణవృక్షంబై ఫలప్రాయమై,
పూవై, తన్మకరందమై, కరఁగె బోఁబో నీళ్ళకుం బల్చనై.

విప్రనారాయణుని వజ్రకఠినమైన హృదయము దినదినక్రమ
గరఁగి నీటికంటెను బలుచనై దేవదేవిమనస్సులో నైక్యమ
అంతట గురువే దాసురాలికి దాసుఁడయి పరిచర్యచేయ నపేక్షించి
కొనఁగా మొట్టమొదట నాటక్కరివారాంగన,

గీ. నిడుదపట్టె తిరుమణియె వైష్ణవముగాని
మీర లాడుమాటతీరు చూడ
ననఘ నోసలు బత్తుఁడును నోర్వ్రోడేల
టన్నరీతి తోఁచుచున్న దిపుడు.

అని నీతులు చెప్పియు,

క. ఓసతి భగవత్సేవకు। వాసి గణింపంగ భాగవతసేవయు; త
ద్దాసులకైంకర్యముఁ గృపఁ। జేసిన రంగేశ్వరునకుఁ జేయుటెసుమ్మీ.

అని యాతనిచేత బతిమాలించుకొని భాగవత కైంకర్యము నంగీకరించి, తుద కాతని నింటిబంటునుజేసి తనయింటికే గొనివచ్చి పందెము గెలిచెను. ఇట్లావైష్ణవవటుని విటునిజేసి తెచ్చి యిల్లు చేర్చిన తరువాత వేశ్యమాత తగులుకొని

క. నవమదనునైన మెచ్చవు; । తవిలితి వీయువ; బోడితలను వలచితో?
ధవళాక్షి। వీనిఁ వ్రేలుం । జెవులకు వలచితివో? పిల్లసిగకు వలచితో?

అని కూఁతునకు బుద్ధిచెప్ప మొదలుపెట్టెను. తాను పట్టినప్రతిజ్ఞ నెఱవేఱినందున,

క. పెదయప్పయు నేనును బ
న్నిదమాడినపనికి నీతనిం దెచ్చితి నా
కొదవ యిఁటదీఱె నిఁక నీ
కొదవయె యున్నదనఁ దల్లి కూఁతునకనియెన్.

కూఁతురును తల్లిమాటలకు సంతోషించి క్రొత్తయల్లుని నిల్లు వెడలింపఁ దల్లిం బురికొల్పెను. ఆసన్నగైకొని వేశ్యమాత నూతన జామాతను జేరి,

సీ. నీపట్టెతిరుమణి నీతిరుచూర్ణంబు గణికకు వెండిబంగారులౌనె?
నీపుట్టగోచియు నీకావివేష్టముల్ వారకాంతకుఁ బట్టుచీరలౌనె?

నీముష్టిగూడయు నీతులసిసరులు వేశ్యకుఁ బండుగవేఁట లౌనె?
నీవేదశాస్త్రముల్ నీజపసంధ్యలు లంజెసానికిఁ బాఁజులగము లౌనె?
పెట్టనోపితివా యెప్పటట్టె యుండు
పెట్టలేకున్న విచ్చేయు పెందలకడ
మొదల రోయింతులకు నొక్కముదుపె కాక
నీసదాచార మేలయ్య! దాసరయ్య!

అని కసరి సాగనంపఁగా నాభాగవతోత్తముఁడు వేశ్యాగృహము విడిచి తనకుటీరముచేరి తనహృదయేశ్వరిని తలఁచి చింతిల్లుచు,

గీ. అతివ వైష్ణవమతరహస్యములఁ జాలఁ
బరిచయము గన్నయట్టిప్రసన్నురాలు
శూద్రసంపర్కమున కేల చొచ్చుమరల?
నిచ్చటికి నెంతప్రొద్దైన వచ్చుఁగాక.

అని ప్రియురాలి గుణసంపత్తిని బ్రశంసించి యడియాసపడుచు,

గీ. తనకు నేమిత్రవ్వి తలకెత్తిరమరు లీ
యుర్విమనుజు లేమి యొసఁగరైరి?
సింగివారసతుల నిర్మాతృకలఁ జేసి
పుడమి మాతృభూతముల సృజించె.

అని భూలోకమున వేశ్యలకు తల్లులను సృష్టించినందునకు బ్రహ్మదేవుని నిందించుచు పరితపింపఁజొచ్చెను. వేశ్యాసంపర్కరమువలన నెట్టి దృఢమనస్కులకును నసర్థములు వచ్చునని చూపుటకయి యింతవఱకుఁ గల్పింపఁబడినకథ నీతిబోధకముగానే యున్నదికాని తరువాతి కథ మాత్రము నీతిబాహ్యముగా నున్నది. భక్తుఁ డట్లు పరితపించుట చూచి భక్తజనార్తిహరుఁ డగు రంగేశుఁడు శిష్యరూపము ధరించి

క. సారమణిఖచిత మగు బం
గారపుఁదనగిన్నె వారకామిని కొసఁగ

శ్రీరంగదివ్యధాముని
హారుఁడు స్వయమర్థచోరుఁడై కొనిపోయెన్.

తనగుడిలోని బంగారపుగిన్నెను గొనిపోయి తనగురు వగు విప్రనారాయణుఁడు పంపినట్లుగా వేశ్యమాతకు సమర్పించి తనభక్తునకు మరల వేశ్యతోడిపొత్తు సమకూర్చెనఁట!

చ. సతతము బ్రహ్మరుద్రసురసంయమిముఖ్యుల నాత్మమాయ మో
హితులుగఁ జేయుసామి వెలయింతిని మోహితఁ జేయలేక ప్రా
కృతజనునట్లు తాను దనగిన్నె నొసంగెను బంటుకోసమై
మతకరివేశ్యమాతవెడమాయ లజేయులు విష్ణుమాయకున్.

వేశ్యమాయలు విష్ణుమాయనుసహితము మించినవఁట! దేవాలయములోని స్వర్ణపాత్రము మాయమగుటకనుఁగొని జియ్యరు రాజభటుల కెఱిఁగించి, వారు వేశ్యయింట గిన్నెపట్టుకొని విప్రనారాయణుని చోరునిగా దండితుఁ జేయుటకయి కొనివచ్చినప్పు డాతని గుడివెడల నడవఁ బోవుచుండఁగా, శ్రీరంగేశుఁడు సాక్షాత్కరించి భక్తప్రమోదసంధానముకొఱకు తానే గిన్నెను వేశ్య కిచ్చితినని చెప్పి రాజభటులు పట్టుకొన్న స్వర్ణపాత్రమును మరల వేశ్యకిప్పించి భక్తునకు బ్రహ్మరథము పట్టించి జీవన్ముక్తి యొసంగెనఁట!

గీ. బ్రహ్మసభయెల్ల భక్తి నప్పరమవైష్ణ
వోత్తముని బ్రహ్మరథమున నునిచి పట్ట
ణమున నేగించి రధికసంభ్రమమువిూఱ
జియ్య ముందఱికొమ్ముఁ జేరి మోవ.

ఆహా! ఏమి యీబ్రాహ్మణోత్తముని భాగ్యము!

ఉ. చోరుఁ డనంగ రా దొరులసొమ్ములు ముచ్చిలినం బ్రపన్నునిన్
జారుఁ డనంగ రాదు పెలుచం బరకాంతలఁ గూడినన్, దురా

చారుఁడనంగ రాద యనిశంబును వేశ్యలతో రమించినన్,
బోరున మీఱ రాతనికిఁ బూనుఁడు బ్రహ్మరథంబు వైష్ణవుల్.

ఇటువంటి సిద్ధాంతములే మనదేశములో నీతికిని మతమునకును గూడ సమిత మైన చెఱుపును గలుగఁజేయుచున్నవి. నీతిని విడిచినమత మెప్పుడును దేవునికి ప్రీతికరము కానేరదు. వైజయంతీ విలాసములోని,

చ. ఇనసమతేజులౌనృపులనెల్ల మహామ్మదుశాహి యేలు నీ
యెనుబదినాల్గుదుర్గముల నేలినయేలిక గోలకొండఁ ద
ద్ఘనసగరస్థలిం గరణికం బొనరించుచుఁ దమ్మమంత్రి యా
జనపతి రమ్ము పొమ్మనఁ బ్రజ ల్జయవెట్ట గృహస్థు లౌనన్

అను పద్యమునుబట్టి యీతిమ్మకవి మహామ్మదుశాహి గోలకొండ నవాబుగా నుండిన ౧౫౮౧ వ సంవత్సరమునకును ౧౬౧౧ వ సంవత్సరమునకును మధ్యకాలములో వైజయంతీవిలాసమును రచియించిన ట్లీవఱకే తెనాలి రామకృష్ణకవి చరిత్రమునందుఁ దెలుపఁబడినది. పయిపద్యములవలననే కవియొక్క కవిత్వరీతి తేటపడునుగనుక వేఱుగఁ బద్యములనుదాహరింపవలసిన యావశ్యకము లేదు.

---

36. తురగా రామకవి

ఈకవి యాఱువేల నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు. ఇతఁడు నూఱునూటయేఁబది సంవత్సరముల క్రిందట నుండినట్టును, అడిదము సూరకవితోడి సమకాలికుఁ డయినట్టును ఎల్లవారును వాడుచున్నారు. వేములవాడ భీమకవికిఁ దరువాతఁ దిట్టుకవిత్వమునం దీతనితో సమానుఁడు మఱియొకఁడు లేఁడు. భీమకవివలెనే యితఁ డాడినమాట యెల్ల నగుచు వచ్చెననియు, అందుచే నెల్లవారు నీతనికి జడియుచు వచ్చిరనియు,

చూపుట కనేక కథలు కల్పింపఁబడినవి. అందుఁ గొన్నిటి నిం దుదాహ రించుచున్నాను—

౧. ఈకవి లేటవరపు పోతురాజను క్షత్రియుని యింటికిఁ బోఁగా నతఁడు కవి కేమయిన నియ్యవలసివచ్చునని యింటనుండియు లేఁడని పించెనఁట అప్పుడు రామకవి,

క. కూటికిఁ గాకులు వెడలెడు। నేటావల మూఁకచేరి యేడువఁ దొడఁగెన్
గాటికిఁ గట్టెలు చేరెను। లేటవరపు పోతరాజు లేఁడా లేఁడా?

అని ప్రశ్న వేయునప్పటికిఁ బోతురాజు మృతుఁడయ్యెనఁట! దహన నిమిత్తమయి బంధువు లింటినుండి శవమును గొనిపోవనున్నప్పు డాతనిభార్యవచ్చి కవికాళ్లమీఁదఁ బడి పతిభిక్ష పెట్టుమని వేఁడు కోఁగాఁ గరుణించి,

క. మేటి రఘురాముఁడమ్మఁడు। పాటిగ సంజీవిచేత బ్రతికినరీతిన్
గాటికిఁ బో నీ కేటికి। లేటవరపు పోతురాజ లెమ్మా రమ్మా.

అని కవి పిలువఁగానే మరల బ్రతికిలేచి పోతురాజు కట్టెను మీఁదనుండి దిగివచ్చెనఁట!

౨. ఈకవి బావయైన తల్లాప్రగడ సూర్యప్రకాశరావు ఉంగు టూరను స్వగ్రామమునం దొక పెద్దయిల్లు కట్టించి, దానిని జూపుట కయి కవిని లోపలికిఁ దీసికొనిపోయి యొకగదిలో విడిచి బావమఱఁది పరియాచకమున కయి తాను మఱియొకచోట దాఁగియుండెనఁట. కవి యాయింటఁ దిరిగి తిరిగి దారి కనుఁగొనలేక విసిగి,

గీ. అంగణము లెన్ని కేళీగృహంబు లెన్ని
యొడుబిళ్లలయిండ్లెన్ని మేడ లెన్ని
కట్టెఁ గాకేమి సూర్యప్రకాశరాయఁ
డుంగుటూరిండ్ల రాకాసు లుండవచ్చు.

అనఁగానే కావుకావని యఱచుచు నింట నేమూలఁజూచినను దామే యయి పట్టపగలు పిశాచములు సంచరింపఁ జొచ్చెనఁట.

3. పెద్దాపురపు సంస్థానాధీశ్వరులయిన శ్రీవత్సవాయి తిమ్మగజపతిమహారాజుగారి దర్శనార్థము పోయినప్పుడు రాజు కవికి దర్శనమియ్యకపోఁగాఁ గోపించి,

క. అద్దిర శ్రీభూనీళలు । ముద్దియ లాహరికిఁ గలరు మువురందులలోఁ
బెద్దమ్మ నాట్య మాడును । దిద్దిమ్మని వత్సవాయితిమ్మనియింటన్.

అని శపింపఁగానే రాజు రాజ్యమును బోఁగొట్టుకొని దరిద్రుఁడయ్యెనఁట !

4. రామకవి యిల్లు కట్టించుకొనునప్పుడు దారిని బోవువారి నందఱిని బిలిచి తనగోడకిటుక లందింపని నియమించుచుండెనఁట! ఒకనాఁ డాదారిని అడిదము సూరకవి పోవుచున్నప్పు డాతనిని బిలిచి తక్కినవారి నడిగినట్లే యతనిని గొన్ని యిటుక లందిచ్చి పొమ్మని యడుగఁగా నతఁడు కోపించి రామకవి యని యెఱుఁగక,

"సూరకవితిట్టు కంసాలిసుత్తెపెట్టు"

అని పలికి పోఁ బోయెనఁట! రామకవి యామాట విని కన్ను లెఱ్ఱచేసి బిగ్గఱగా,

"రామకవిబొబ్బ పెద్దపిరంగిదెబ్బ"

అని కేకవేసెనఁట. అంతట సూరకవి యతఁడు రామకవి యని తెలిసికొని కొన్నియిటుక లందిచ్చి మఱి వెడలిపోయెనఁట!

ఇవి యన్నియుఁ గేవల కల్పితకథ లయి యుండవచ్చును. ఇటువంటి మహామహిమగలవాఁ డన్న వేములవాఁడభీమకవి కోమటిపేరఁ గృతిచేసి స్తుతించినట్లే యీరామకవియుఁ గంసాలిపేరఁ గృతిచేసి స్తుతులు చేసెను. ఈతఁడును నయ్యంకి బాలసరస్వతి యను మఱియొక కవియు గలిసి రచియించిన నాగరఖండమనెడి యైదాశ్వాసముల గ్రంథమొకటి

కానఁబడుచున్నది. ఈయిద్దఱుకవులును దమగ్రంథముయొక్క యాశ్వాసాంతగద్యము నీప్రకారముగా వ్రాసికొనియున్నారు—

"ఇది శ్రీమద్దుర్గాదక్షిణామూర్తివరప్రసాదాసాదితసారస్వత తురగా రామకవి వరాయ్యాంకి బాలసరస్వతినామధేయ ప్రణీతంబైన శ్రీ స్కాందంబను మహాపురాణమునందు సనత్కుమారసంహితను నాగరఖండము"

ఈనాగరఖండము ధవళేశ్వరపు మార్కండేయుఁడను స్వర్ణకారకులజుని కంకితము చేయఁబడినది. ఈవిశ్వకర్మవంశజుఁడు బెజవాడకుఁ బ్రభువుగా నుండిన ట్లీక్రిందిపద్యమువల్లఁ దెల్లమగుచున్నది—

మ. రజతాగం బాకరాజమౌళికి వినిర్మాణంబు గావించి యి
చ్చె జగంబెన్నఁగ విశ్వకర్మ మును దాఁ జిత్రంబు గా దిప్పు డీ
బెజవాడప్రభుఁ డియ్యెనంతయును గల్పించున్ ధరిత్రిన్ మహా
రజతస్వర్ణగృహంబు లెప్పుడు బుధవ్రాతంబు మోదింపఁగన్.

ఈధవళేశ్వరపుమార్కండుఁడు మహమ్మదు కుతుపషాహి కాలములో నుండినట్లు నాగరఖండముయొక్క యవతారికలో నీక్రిందిపద్యమునఁ జెప్పఁబడెది—

క. అతఁడు ప్రసిద్ధి వహించెన్
క్షితినగరజపతుల గెల్చి చెలఁగి జయశ్రీ
సతిఁ జేకొనిన మహమ్మదు
కుతుపశహాచంద్రునకును గుడిభుజమనఁగన్.

దీనినిబట్టి చూడఁగాఁ గవి పదునాఱవశతాబ్దాంతమునందో పదునేడవశతాబ్దారంభమునందో యుండినట్టును, కవినిగూర్చి చెప్పెడికథలన్నియు నబద్ధము లయినట్టును కనఁబడుచున్నది. మహమ్మదుకుతుబుషాహి క్రీస్తుశకము ౧౫౮౧వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౬౧౧ వ సంవత్సరమువఱకును గోలకొండనవాబుగానుండి రాజ్యము చేసెను.

కుతుబ్‌షాహీ వంశము ౧౬౮౭వ సంవత్సరముతోనే నశించినది. నాగర ఖండమునందుఁ గొన్ని వ్యాకరణవిరుద్ధములగు ప్రయోగము లున్నను మొత్తముమీఁదఁ గవిత్వము హృద్యముగానే యున్నది. నాగరఖండము నుండి కొన్నిపద్యము లిం దుదాహరింపఁబడుచున్నవి —

ఉ. ప్రీతియొనర్ప నగ్గిరి నిరీక్షయొనర్ప దరీసరత్ప్రవం
తీతటజాతరూపధరణీరమణీయమణీసమగ్రమై
స్ఫీతసుధాంబుపూరసరసీరుహశీకరశీతలానిలా
స్వీతవిహారదేవతరుణీహరిణీకరిణీసమూహమై. ఆ. ౧.

ఉ. ఆదికి నాదికారణ మహర్పతికోటిసమానతేజుఁ డు
త్పాదితసర్వలోకుఁడును బ్రహ్మమునై తగు విశ్వకర్మ నా
నాదివిజాళిలోన భువనంబుల నెల్లను హేతుకార్యక
ర్త్రాదులు తానయై తగు యథార్థమునుమ్ము మయూరవాహనా.
ఆ. ౨.

ఉ. ఇచ్చిన నైదుసాధనము లింపుగ నైదుగురున్ ధరించి యు
ద్యచ్చరిత ప్రశస్తయజనాదిరతుల్ శివతత్వబోధులై
యచ్చెరు వందఁ జేసిరి సమస్తజగంబులఁ దత్క్షణంబునన్
హెచ్చినయాత్మవర్తనల నెన్నికగాఁగ సరోజబాంధవా. ఆ. 3.

చ. కమలజుఁకంటె మున్ను శశిఖండశిఖామణికంటెమున్ను శ్రీ
రమణునికంటెమున్నుగ విరాజిలు బోధకుఁడై నయట్టిబ్ర
హ్మముగ మహానుభావుఁడని యాత్మవివేకముచే నెఱుంగుమా
యమితపువిశ్వకర్మను మహాత్మునిసిలోకకృతిప్రవీణునిన్. ఆ. ౪.

చ. కడఁకఁ గనుంగొనంగఁ దొలుకారుమెఱుంగులు గ్రుమ్మరింపఁగా
నడుగిడ గల్లుగల్లు మను హంసకనాదము హంసరావమున్
దడఁబడఁ బద్మరాగసముదాయముదాపున నేపు చూపి యె
ల్లెడలఁ బదాగ్రరాగరుచు లీనఁగ వచ్చెను గౌరి వేడుకన్. ఆ. ౫.

37. చెన్నమరాజు చెన్నమరాజు

ఈకవి చారుచంద్రోదయ మనెడి యైదాశ్వాసముల ప్రబంధమును జేసెను. ఇతఁడు నందవరీక నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; ఆత్రేయగోత్రుఁడు; శేషయామాత్యపుత్రుఁడు. ఈకవి తాను పెమ్మసాని తిమ్మరాజున కాశ్రితుఁ డయినట్టు చెప్పి తిమ్మరాజు శ్రీరంగనాయనికిని వేంకటపతిరాయనికిని మంత్రియైన ట్లొకపద్యములో నీక్రిందివాక్యముతోఁ జెప్పియున్నాఁడు—

సీ. శ్రీరంగరాయ ధాత్రీతలాధ్యక్షు దక్షిణభుజాదండమై చెలఁగినాఁడు.

* * * *

రమణ వేంకటపతిరాయేంద్రుఁడు నుతింపఁ బటుకార్యదక్షుఁడై ప్రబలినాఁడు

ఈకవి తనముత్తాతయైనలక్ష్మీపతి శ్రీనాథకవికి శిష్యుఁడైనట్లీక్రింది పద్యములలోఁ దెలిపియున్నాఁడు—

క. సన్నుత కవిత్వవిద్యా । భ్యున్నతి శ్రీనాథసుకవిపుంగవుకరుణన్
జెన్నమరున్ లక్ష్మీపతి । చెన్నమరాజప్రధానశేఖరుఁ గొలమిన్.

కవి శ్రీరంగరాయ వేంకటపతిరాయల కాలములోనున్నవాఁ డగుటచేత క్రీస్తుశకము ౧౫౭౪-౧౬౧౪ సంవత్సరములమధ్యను ప్రబలి యున్నవాఁడు. కవియొక్క కవిత్వరీతి తెలియుటకై చారుచంద్రోదయములోనిపద్యముల రెంటిని నిం దుదాహరించుచున్నాను.

ఉ. ఎల్లి యవశ్యమున్ వనికి నేగి మహోగ్రతపం బొనర్చి సం
పల్లలనామనోహరుకృపన్ వరలాభము గాంచివత్తు నీ
యుల్లమునం బ్రమోదము సముల్లసితంబుగ నిందు నిల్వు మో
పల్లవపాణి యంచుఁ బ్రియభాషల భూవిభుఁ డాదరించినన్.

శా. తాపు ల్గులెక్కడు మేనుతీవకుఁ బరీతాపంబు గావించునీ
జీవంజీవమనోజ్ఞమూర్తి యకటా శీతాంశువా కాదు శో
భావై రూప్యమునన్ జనభ్రమదమా భస్మీకృతానంగ తే
జోవైశ్వానరవిస్ఫులింగమునుమీ చూడన్ దిశానాయకా.

---

38. తెనాలి అన్నయ్య

ఈకవి సుదక్షిణాపరిణయమనెడి యైదాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచియించెను. ఇతఁడు తెనాలిపురనివాసుఁడు; శైవాచార సంపన్నుఁడు; రామపండితపుత్రుఁడు.

శా. శ్రీలీలాహరినీలపీఠరుచిరశ్రీవత్ససంపన్నవ
క్షోలాలిత్యుఁడు వేంకటేశుఁడు కృపం గోనేటిరామక్షమా
పాలస్వామిసమస్తరాజ్యభరణోపాయాధికున్ హృద్యవి
ద్యాలోలున్ బులిజాలరామవిభుసోమామాత్యునిం బ్రోచుతన్.

సుదక్షిణాపరిణయములోని యీప్రథమపద్యమునుబట్టియే యీ కావ్యము కోనేటి రామరాజు మంత్రియైన పులిజాల సోమామాత్యున కంకితము చేయఁబడినట్టు తెలిసికోవచ్చును. ఆసోమామాత్యుఁ డొక నాఁడు సభాసీనుఁడయి తన్ను రావించి కృతిఁ వేఁడిన ట్లీక్రిందిపద్యములోఁ గవి చెప్పుకొనియున్నాఁడు——

మ. కవులున్ గాణలు జాణలార్యులు హితుల్ కాంతాసమూహంబులు
త్సవలీలం దనుఁ గొల్వ నిండుకొలువై సత్కావ్యగోష్ఠీవిశే
షవినోదైకపరాయణత్వమును రాజ్యశ్రీవిహారంబుఁ బ్రా
జ్యవివేకంబుఁ దనర్ప రామవిభుసోమామాత్యుఁడత్యున్నతిన్.

గీ. నవ్యసుగుణాభిరామ తెనాలిరామ
పండితాగ్రణిసత్పుత్రు భవ్యమిత్రు
హారపదాంభోజసౌముఖ్య నన్నపాఖ్య
నన్నుఁ బిలిపించి యాదరోన్నతి వహించి.

చ. పలుకులకల్కి కప్పురపుఁబల్కులుచల్లినరీతిఁ బండువె
న్నెలతళుకుల్ విభుండు హావణించినమించున శంబరారి చెం
గలువలతూపుకోపుల ముఖాముఖిఁ జూపినయేపునం గృతుల్
పలుకఁగ నేర్తు పూర్వకవిపద్ధతి రామయయన్న సత్కవీ.

గీ. సరససాహిత్యసాహిత్యపరత నీవు
పరిఢవించుసుదక్షిణాపరిణయంబు
కీర్తి విలసిల్ల మాకు నంకితము సేయు
తేట యగువాగ్విలాసంబు కోటిసేయ.

ఇఁక దీనినిబట్టి కృతికర్తయొక్క కాలనిర్ణయము చేయవలసి యున్నది. కృతిపతియొక్క కాలము తెలియునేని, కవియొక్క కాలమునుఁ దెలియును. కృతినాథుని ప్రభువైన రామరాజుయొక్క వంశము గ్రంథమునం దీవిధముగఁ జెప్పఁబడినది—

గీ. చంద్రవంశాబ్ధిపూర్ణిమాచంద్రుఁ డారు
వీటి బుక్కయరామభూవిభునిసుతుఁడు
తిమ్మరాజేంద్రుఁ డన్వయదీపకుండు
కనియెఁ బినకొండభూపాలు ననఘశీలు.

చ. కులనిధి యానృపాలకుఁడు కోనమదేవి వరించి కాంచెఁ జే
కొలఁది నరాతులం దునుముకోనేటితిమ్మనరేంద్రు భూమిభృ
త్తిలకముఁ జిన్నతిమ్మవిభు ధీరసుధానిధి నప్పరాజు ని
ర్దళితవిరోధిభూవరకురంగుని రంగనృపావతంసమున్.

ఇట్లా ర్వీటి బుక్కరాజుకొడుకు రామరా జయినట్టును, రామరాజుకొడుకు తిమ్మరా జయినట్టును, తిమ్మరాజుకొడుకు చినకొండరా జయినట్టును, చినకొండరాజుకొడుకు కోనేటి తిమ్మరా జయినట్టును, చెప్పఁబడెను. ఈకోనేటి తిమ్మరాజు కొడుకయిన రామరాజువద్దనే కృతిపతియైన సోమామాత్యుఁడు మంత్రిగానుండెను. పయిని జెప్పిన వంశావళినిబట్టి విచారింపఁగాఁ గృష్ణదేవరాయని యల్లుఁడయిన రామరాజున కీరామరాజు పెదతండ్రికొడుకునకు మనుమఁ డయినట్టు స్పష్ట మగుచున్నది. అళియ రామరాజు ౧౫౬౫ వ సంవత్సరమువఱకును జీవించి యాకాలముననే మనుమల నెత్తినవాఁ డగుటచేత నాతని పెదతండ్రికొడుకును నప్పటికే యెదిగినమనుమలు గలవాఁ డయి యుండవచ్చును. కాఁబట్టి విమర్శించిచూడఁగా సుదక్షిణాపరిణయకృతీశ్వరుని ప్రభువు పదిసంవత్సరము లీవలావలగా ౧౫౫౦ వ సంవత్సరప్రాంతములయం దుండెనని తేలుచున్నది. ఇదియే కవికాలము. ఈకవికిఁ గందాళ శ్రీరంగాచార్యులు గురు వయిన ట్లీక్రిందిపద్యమువలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది—

క. కందాళ భావనార్యుల । నందను శ్రీరంగగురుని నతబుధరక్షా
మందారంబు నుతింతును । మందారమరందబిందుమధురారభటిన్.

సుదక్షిణాపరిణయకవిత్వము సలక్షణమయి కర్ణరసాయనముగా నున్నది! కవిత్వమాధుర్యము తేటపడుటకయి కొన్నిపద్యము లిందుదాహరింపఁబడుచున్నవి—

చ. పలుకఁగ నేర్చుచిత్రములు పాడఁగ నేర్చినపుష్పవల్లికల్
మెలఁగఁగ నేర్చురత్నములు మెల్లన నవ్వఁగ నేర్చుచంచలల్
నిలుకడ నేర్చువెన్నెలలు నెయ్యముతియ్యము నేర్చుపైఁడిక్రొం
దళుకు లనం జెలంగుదురు తామరసేక్షణ లప్పురంబునన్. ఆ. ౧.

చ. ఏనొకవింతయే రఘుకులేశ్వర యాదిమవిష్ణుమూర్తివై
యీయఖిలావనీతలము నేలెదు నిన్ గనుఁగొంటి నేఁడుగా
నానియమంబు నాజపము నాతపమున్ ఫలియించె భక్తిస
న్మానధురంధరత్వమున నా జననాయక యిట్లుపల్కుటల్. ఆ. ౧.

ఉ. విప్రకులావతంస వినవే యనుమానము మాని పుత్రకుం
డప్రతిమప్రభానిధి యన్వయదీపకుఁ డుద్భవిల్లు న
వ్యప్రచురాంగకాంతిభరయా వనలక్ష్మియు నిన్నుఁ జెందు ని
త్యప్రమదంబు చేకుఱుమహాశపథ మొక్కటి నీకు నిచ్చెదన్. ఆ.౨.

చ. నృపవర నిన్ను మీఁ దెఱుఁగనేరక వేఁడితిఁగాక చంచలా
చపలము లైన రాజ్యసుఖసంపదలన్ మదినమ్మి కీర్తియుం
గృపయు వివేకమున్ నయముఁ గేవలధర్మపరత్వమున్ సదా
కపటమతిం దొఱంగుమహీకాంతుల కేడ పరోపకారముల్. ఆ-౨

మ. జలకంబుం దగఁగూర్చి నెన్నుదుట రక్షాకాంక్షఁ బాదాంగుళీ
స్థలమృత్స్నతిలకంబు దీర్చి రుచులం దట్టాడువజ్రంపుటు
య్యలపైఁ బొత్తుల నుంచి యోకుధరకన్యాధీశదివ్యాంశపే
శలమూర్తీ నిదురింపవే యను సుతుం జంద్రాస్య జోకొట్టుచున్.ఆ.౨

ఉ. వాడినమోముతోడఁ గయివాలినచూపులతోడ దీనతం
గూడినపల్కుతోడ నెఱిగూడనిగందపుఁబూఁతతోడఁ గీ
లూడినయందెతోడ బిగియూడినకాలిమితోడ వచ్చెఁ గి
గ్గాడియుఁబోలెఁ గామగవిగాడిగలయ్య నృపాలువీటికిన్. ఆ. 3.

ఉ. విన్నఁదనం బిదేమి నెఱిపీడినచిత్త మిదేమి వేయిక్రా
ల్గన్నులవాఁ డిదేమి శరఘాతల నెత్తు రిదేమి వెంబడిం
గిన్నరసిద్ధకింపురుషఖేచరవీరులురా రిదేమి మీ
యున్నవిధం బిదేమి నిఖిలోన్నతశాసన పాకశాసనా. ఆ. 3

ఉ. భానుమతీకుమారకుఁడు పల్కు మహేంద్రునిఁ దేవ యె
వ్వానికి గెల్వ నోటమియు వచ్చు నొకానొక వేళ దీనికై
దీనత యింతయేటికి మదీయభుజాగ్ర ధనుర్విముక్తనా
నానిశితాస్త్రపాతముల నాకుల నే నవలీలఁ గాచెదన్. ఆ. ౩.

ఉ. మేలు బళీ చతుర్ముఖుఁడు మిక్కిలి నేర్పరి యెట్టులన్న నీ
బాలిక మాదిలీపనరపాలకు దేవిగ నిశ్చయించె ల
క్ష్మీలలనేశునాభిసరసీరుహమందిరవర్తి యైనవాఁ
డేల యొనర్చు వేదజడుఁ డేనియు నీడుకురాని చేఁతలన్. ఆ. ౪.

చ. కుడిచెవిఁ జేరి మంచుమలకూరిమియల్లుఁడు తారకంబు మున్
నొడువునఁ గూర్చి పల్కుచు వినోదము సల్పఁగ సేదదేటి చె
ట్టడఁచినఁ జెలుఁడన్నినిటలాంబకమూర్తులు కానవచ్చు నా
మడ పరుగెత్త నేల యఘమర్దననిర్దయ మైనకాళికన్. ఆ. ౪.

శా. ఏణాంకోపలసౌధవీధికలపై నింపొంది చిత్రంబులౌ
వీణల్ కేల ధరించి రాగలహరీతస్ఫూర్తిమైఁ జొక్కుచున్
జాణల్ సాధ్యకుమారు లాగమవిధానస్నిగ్ధగానంబులన్
ద్రాణ ల్మీఱఁగ నాలపించెదరు చిత్తప్రీతిమై వింటిరే. ఆ. ౫.

మ. కమలామందమరందబిందుకణికాకల్లోలడోలావిలో
లమరాళీగరుదంచలత్పవనబాలక్రీడనప్రోల్లస
త్కుముదామోదిపరాగవాసితదిశాకుంభీంద్రగండస్థలీ
సముదాయం బలరున్ నృపాల యొకకాసారంబు దూరంబునన్. ఆ-౫

39. సవరము చిననారాయణనాయకుఁడు

ఈకవి కువలయాశ్వచరిత్ర మనెడి యైదాశ్వాసములప్రబంధమును రచియించి, తిమ్మనరపాలపుత్రుఁడయిన నారాయణభూపాలుని కంకితము చేసెను. ఈకవి తాను క్షత్రియుఁడ ననియు, రాయభూపాలుని పుత్రుఁడ ననియు చెప్పికొనియున్నాఁడు. ఈతఁడు రాయభూపాలునకుఁ దిరుమలాంబవలన గలిగిన ట్లీక్రిందిపద్యమువలన దెలియవచ్చుచున్నది.—

మ. అతఁ డాతిమ్మమయందు వేంకటనృపాధ్యక్షుల్ రిపుచ్ఛేదనో
ద్ధతు రంగాధిపుఁ దిర్మలాంబవలనన్ ధర్మాత్ము గోపాలు ను
న్నతకీర్తిం బిననారనాఖ్యుఁ డగు నన్నున్ గస్తురీంద్రున్ సమం
చితకీర్తిన్ రఘునాథుఁ దిమ్మవిభుఁ గాంచెన్ సజ్జనాధారులన్.

కృతిపతి యైన నారాయణభూపాలుఁడు శ్రీరంగరాజ వేంకటపతి రాయలకు సహోయుఁ డయియుండినట్లు చెప్పఁబడినందున గవి ౧౫౮౦ వ సంవత్సరప్రాంతములయం దుండినట్లు కానవచ్చుచున్నాఁడు. మఱియు గృతినాయకుఁడైన నారనరనాథుఁడు మట్ల యనంతభూపాలునికాలములో నుండిన ట్లీక్రింది పద్యమునందుఁ జెప్పబడినందునను, కవి పదునాఱవశతాబ్దాంతమునం దుండినట్లు నిర్ధారణము చేయవచ్చును—

సీ. తనమాటచెంజికా తంజాపురీ మధురాధినాథులకు నెయ్యంబు నెఱపఁ
దనసిరి గోలకొండనరేంద్రముఖధరాధవపద్మబంధు లౌదల వహింపఁ
దనకీర్తిమట్లనంతనృపాలముఖ్యగోత్రామరేంద్రులు కొనియాడికొనఁగఁ
దనదానగుణము గోదావరీతీరభూనిర్జరేశ్వరులు వర్ణించుకొనఁగ
వెలయు వేదండగండనిర్గళదవర్గ
ళమదధారాధునీనాథకుముదబంధు
కార్యకృడ్డిండిమారావధుర్యసైన్యుఁ
డతఁడు ప్రభుమాత్రుఁడే నారనాధి నేత.

ఈకవి కాశ్యపగోత్రుఁడు; శఠగోపతాపసేంద్ర శిష్యుఁడు. ఈతని కవిత్వము సలక్షణమయి వినసొంపుగా నుండును. ఈతని కువలయాశ్వ చరిత్రములోని కొన్నిపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

చ. మిటమిటి యెండవేఁడి బలిమిం దెలిదమ్ముల తేకసందులం
జిటుకుమనంగఁ గూడి నివసించి తదగ్రమరంద మప్పట
ప్పటికిని మూతిముట్టి పయిపై నది చల్లఁబడంగ బ్రొద్దుగ్రుం
కుట గని యంతటం బొదలుఁ గోడెమిటారపుఁదేఁటు లత్తఱిన్. ఆ.౧

చ. మునివనితల్ శచీముఖతమోవిభవేణులకుం బతివ్రతా
జనతతిఁ జెప్పుచోఁ బరవిచారముగాఁగను వేల్పుటొజ్జజ
వ్వని మొగ మవ్వలం జొనుప వారలు నవ్వుదు రామె సిగ్గుపెం
పునఁ దలవంచుఁ జందురుఁడు పొంగఁగ నయ్యయిపూఁగ వేళలన్. ఆ.౨

చ. తలఁపున నెంత మోహపరితాపముగల్గిన దాఁచుకొందురో
యలయిక లేక సీకరణి నంగడిఁబెట్టుదురో వధూటికల్
పలుకవు నిన్నువంటికులభామలఁ గానమె వారి కాత్మనా
థులపయి బాళిలేదొ తమిదొట్టినపట్టున మట్టుపెట్టరో. ఆ. 3.

మ. అతఁ డచ్చోఁ దురగంబు నెక్కి హృదయాజ్ఞాపూర్ణ మోదార్ణవాం
చితుఁడై వారల వెన్క నుంచుకొని యుత్కీర్ణైక్యమాణిక్యదీ
ధితిజాతామృతరుగ్వితాన మగుదైతేయాధినాథాయతా
యతనం బల్లన నిర్గమించి పురబాహ్యక్షోణి కేతెంచుచున్. ఆ.౪.

చ. వెలుపలిరచ్చ నొక్కయెడ వేలుపుసానికి వన్నెకానికిన్
గలహము కల్గనేని గుఱికానితనంబున వచ్చి రోసపుం
బలుకుల వాదు రేఁచి సిగపట్లకు డగ్గఱఁజేసి క్రొవ్వునం
గలకల నవ్వువాఁడు చవుకట్లసియాడ రుమాలువీడఁగన్. ఆ. ౫.

40. దామెర వేంకటపతి

ఈకవి పద్మనాయకకులజుఁడైన శూద్రుఁడు; ఈపద్మనాయక కులమువారి నీదేశమునందు వెలమలని వాడుదురు. ఈకవితాత సంస్థానాధిపతియై వేంకటగిరిసంస్థానాధిపతులైన వెలుగోటివారితో సంబంధబాంధవ్యములను జేసినవాఁడు. ఈకవి తన మేనత్తయైన వేంకటాంబను వెలుగోటి యాచమనాయసికుమారుఁ డయిన కస్తురిరంగనాయని కిచ్చినట్టును ఆదంపతులకు యాచమనాయఁడు పుత్రుడైనట్టును చెప్పి యాతని తనబహుళాశ్వచరిత్రమునం దిట్లు వర్ణించినాఁడు-

సీ. ఉత్తరమల్లూరియొద్ద దావలుపాపవిభుని గొట్టిననాఁటివిజయకలన
చెంగలుపట్టు వీక్షించి లగ్గలుపట్టి యాక్రమించిననాఁటివిక్రమంబు
పాళెముకోటవెల్పల నాజి యతిరాజు జరగజేసిననాఁటిశౌర్యపటిమ
తిరుమలఁజేరి ధాత్రినిమన్నె రాజులఁ బాఱఁదోలిననాఁటిబాహుబలము
మున్నె తోపూర జగ్గరాణ్ముఖుల నొంచి
మధురదొరఁ జెంజిమన్నీని మద మడంచి
తిరుచనాపల్లి దొరఁ దోలుతేజము గల
మేటి వెలుగోటియాచని సాటిగలరె!

కవియొక్క మేనత్తభర్తయైన కస్తురి గంగనాయుఁడు గోలకొండ మనామ్మదీయులను కొండవీడు వినుకొండ ప్రభువులను గెలిచి, ౧౫౭౯వ సంవత్సరమునందు చంద్రగిరియందున్న విజయనగరపు రాజులపక్షమున యుద్ధముచేసి వారిశత్రుల నోడించెను. కవియొక్క మేనత్తకొడుకయిన యాచనాయఁడు చెంగల్పట్టుమండలములోని మధురాంతకముగ్రామ వాసముచేసి విజయనగరాధిపతియైన వేంకటపతిరాయలవలన పెరమాడి సీమను బహుమానమందెను; అంతేకాక యితఁడు ౧౬౦౧వ సంవత్సరమునందు శత్రువులతో యుద్ధముచేసి వారి నోడించెను; ఆవఱకు పరులపాలైన వేంకటగిరిని మరల స్వాధీనము చేసికొనెను. కవియు

నీతనికాలములోనివాఁడే యయినందున నతఁడు పదునాఱవశతాబ్దాంతమునందును పదునేడవశతాబ్దాదియందును నుండినవాఁడు. ఈకవి తాను బహుళాశ్వచరిత్రమును జేయకమునుపు కృష్ణకథ నొకదానిని జేసి దానిని రామభద్రున కంకితము చేసినట్లు బహుళాశ్వచరిత్రములో రామభద్రుఁడు తన్నుద్దేశించినట్టి క్రిందిపద్యములోఁ జెప్పుకొన్నాఁడు.

ఉ. దామెర వేంకటప్రభువతంసుని వేంకటభూప మాపయిన్
శ్రీమెఱయంగఁ గృష్ణకథ చెప్పితి విప్పుడు నీదుతండ్రియున్
మామకభర్తఁ డాతనికి మాకును భేదము లేదుగాన నీ
వామహిమాఢ్యు పేర బహుళాశ్వచరిత్రము చెప్పు మొప్పుగన్.

ఈబహుళాశ్వచరిత్ర మయిదాశ్వాసములు కలదయి రసవంతమయి సలక్షణమయినదిగా నున్నది. అందుండి రెండుపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

చ. తటములఁ జుట్టుకొన్న బిగిదన్నినక్రొన్ననపొన్నగున్నలన్
జిటపొటమంచు మంచుజడి చిల్కెడిగొజ్జఁగికిన్ రసాలపున్
జిటిపొటిత్తేనెవానలకుఁ జేసినకాల్వల తేటనీటిప
ల్లటముల నిక్కి నక్కొలఁకులచ్చికి మెచ్చిరి వచ్చినెచ్చెలుల్.

ఆ. ౨.

ఉ. రామునిఁ జూచి కామునిశరంబుల గాసిలి చేష్టదక్కి కాం
తామణి యుండెనో ర్తు రఘునందనపాదరజంబుచేత మున్
గోమలిరేఖ ఱాతి కొడఁగూడెనొ లేదొ యటంచు నెంచి లీ
లామహిఁ దాంగ మొందఁగ శిలామయరూపము దాల్చెనో యనన్.

ఆ. ४.

41. చిత్రకవి పెద్దన్న

ఇతఁడాఱువేలనియోగి; భారద్వాజగోత్రుఁడు. ఇతఁడు పశునాటివశతాబ్దాంతమునం దుండినవాఁడు. ఇతని కొడుకైన యనంతకవి యిందుమతీపరిణయమును, మనుమఁడైన రమణకవి సాంబవిలాసమును రచించిరి. ఇతఁడు సర్వలక్షణసారసంగ్రహమను నామాంతరముగల లక్షణసారసంగ్రహమును రచించినట్లు,

సీ. * * * లక్షణసారసంగ్ర
హం బొనరించి యుద్యత్కీర్తిఁ బ్రఖ్యాతుఁడగు చిత్రకవి పెద్దనార్య
సుతుఁడ"

అని యీతనికుమారుఁడైన యనంతకవియు,

సీ. "సర్వలక్షణసారసంగ్రహం బొనరించి తనరెమాతాత పెద్దనకవీంద్రుఁ"

డని యీతని పౌత్రుఁడైన రమణకవియు చెప్పియున్నారు. ఈలక్షణసారసంగ్రహము నాకు లభింపకపోయినను, యప్పకవీయమున గ్రహింపఁబడిన రెండుపద్యముల నిచ్చట ఉదాహరించుచున్నాను —

గీ. మహిమ నెక్కటివళులన మరవఱలలు
రహిని దమతమ కయి యేఁగు రమ్యచరిత
వనధిగంభీర సద్గుణవాసయనఁగ
భంజితాసురసముదాయ యాంజనేయ.

చ. ఎఱుఁగవుగాక భోగముల క్లెల్లను నెచ్చెలి జవ్వనంబ యి
త్తఱి నుడివోవకుండ నుచితంబుగ జక్కవదోయిఁ బోలి క్రి
క్కిఱిసినచిన్నిచన్నుఁగవ యింపెసలాఁరఁగ నాడుచిత్తమన్
వఱలుసరోవరంబున నవారణఁ గేళి యొనర్చు కోమలీ.

42. యాదవామాత్యకవి

ఇతఁడు చంద్రహాసవిలాస మను కావ్యమును పూర్వోత్తరభాగ ములుగా రచియించెను. ఈతనికాల మెప్పుడో తెలియలేదుగాని లక్షణ శిరోమణి యనునామాంతరము గలయాదవామాత్యఛందముఁలోని,

సీ. రగణము శంఖమనఁగనొప్పుమూఁడవజామునఁబవడప్పుఁజాయకుజుఁడు
గ్రహముగావేల్పు హిరణ్యరేతుఁడుగాఁగఁ దార కృత్తికగాఁగఁ దగరురాశి
గా మేషయోనిగా గణమాసురంబుగా శృంగారరసముగా స్థిరఫలంబు
భయముగా గౌశికభద్రగోత్రమున నెట్టినిమేన నృపకులమున జనించె
బంధుజనగేయ సత్కవిభాగధేయ
రమ్యచారిత్ర వేంకటరాజపౌత్ర
వర్ణితోదార బాపన్నవరకుమార
మదనసౌందర్య యాదవామాత్యవర్య.

ఇత్యాదిపద్యములనేకములు సులక్షణసారములో నుదాహరింపఁ బడి యుండుటచేత నీయాదవామాత్యకవి ౧౬౨౦ వ సంవత్సరమునకుఁ బూర్వపువాఁడనిమాత్రము నిశ్చయముగాఁ జెప్పవచ్చును. ఇష్టదైవము త న్నుద్దేశించి పలికినట్లుగాఁ గవి చంద్రహాసవిలాసములో నిట్లు వ్రాసి కొనియున్నాఁడు—

సీ. ఇట్లనిపల్కె మహీసురాన్వయమున వాసి కెక్కినభరద్వాజమౌని
గోత్రసంభవులందుఁగొమరొప్పుభానప్పవంశంబునకుఁజాలవన్నె తెచ్చి
నట్టి తిమ్మకవీంద్రు నన్వయంబునఁబుట్టి మహిమ మించు నారపమంత్రి పుత్రుఁ
డగువేంకటాద్రి కిల్లాలైన కొండాంబతనయుఁ డాబాపన్నతమ్ముఁడైన

ఘనులు కృష్ణయ వీరనల్ కవియోఁ జెన్న
మాంబ యనుసాధ్వియందు ని న్నాదరమునఁ
దలఁప రామన్న నీపినతండ్రికొడుకు
మదనసౌందర్య యాదవామాత్యవర్య.

ఈకవియొక్క వినయశౌశీల్యాదులు కవిస్తుతి మొదలైన యీ కృత్యాదిపద్యములవలనఁ దేటపడుచున్నవి—

సీ. వాల్మీకి ముఖ్యగీర్వాణకవీంద్రులకును నన్నపార్యాది తెలుఁగుకవుల
కును శుభంబు లొసంగు మని భద్రగిరిరామభద్రునిఁ గడుభక్తిఁ బ్రస్తుతించి
కవివరు ల్నామీఁదఁ గలదయచేతను గబ్బంబు చెప్పఁగాఁగలనటంచు
భావించి నే నీప్రబంధంబు గల్పింపఁదలఁచినాఁడను సతతంబు నియతి
శారదాదేవిఁ బ్రార్థించి గారవమున
వరముఁ గైకొని మీ రంప వచ్చి వాణి
నాదుజిహ్వాంచలంబునఁ బాదుకొనిన
ధైర్యమునఁ బల్కెదను గవివర్యులార।

గీ. పెంపుమీఱ వేల్పుఁ బెద్దలు పూజింప। బాలుఁడట్లు చేయుభంగిగాను
మీరు కవితఁ జెప్పినారని నే నిట్టి। చర్య కొనరితిఁ గవివర్యులార!

క. కదళీపాకముగాఁ బెం। పొదవఁగ నీప్రబంధ మొగి రచియింతున్
గొదవలు మిక్కిలి గల్గిన। సదయతఁ దగ దిద్దవలయు సత్కవివర్యుల్.

గీ. లేకయుండినఁ జదు వేమిలేనివాని
కిట్టి సద్బుద్ధి జనియించు టెందుఁ గలను
నిచ్చనిచ్చలు మీ రంప వచ్చి వాణి
పొసఁగ నన్నిట్లు పలికింపఁ బూనెఁ గాక.

గీ. నన్నుఁ బోలినకవి గల్గకున్న ధాత్రి
వరకవీంద్రులన్ పే రెట్లు వచ్చు మీకుఁ

బిన్న లుండుటచేఁగాదె పెద్ద లనుచుఁ
దెలియఁగలుగుట యార్యులు తెలిసికొనుట.

ఉ. నేరిచి యాదుపుత్రులును నేరక పల్కినసందనుండునున్
గూరిమితల్లి కొక్కటియగుం దలపోయఁగ వాగ్వధూటికిన్
మీరలు నేను నొక్కటియె మీరువచించినకావ్యమండలిం
జేరి మదీయవాక్యములఁ జేరకపోవునె యంచు నెంచుచున్.

పై పద్యములలో భద్రాద్రిరాముని బేర్కొని యుండుటవలనఁ గవి గోదావరీమండలములోనివాఁడని తేటపడుచున్నది. ఈకవి యాఱు వేల నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; భారద్వాజగోత్రుఁడు; వేంకటరాజ పౌత్రుఁడు; బాపనార్యపుత్రుఁడు. ఇతఁడు కృతు లందుట మొదలైన వానినిబట్టి చూడఁగా నితఁ డున్నతపదమునం దుండినట్లు తోఁచు చున్నది. ఇతఁడు గ్రంథాదిని కేవలాంధ్రపద్యము చెప్పక నన్నయాదుల వలె సంస్కృతభాషతో నీక్రిందిపద్యమును వేసియున్నాఁడు—

చ. శ్రితజనరక్షణాయ సరసీరుహపత్రవిలోచనాయ వి
శ్రుతశుభకీర్తనాయ రవిసూనుసఖాయ మఖావనాయ సం
తతసుగుణాకరాయ వసుధాతనయాపరితోషణాయ సే
వితపవనాత్మజాయ రఘువీరవరాయ నమోనమోనమః.

ఈతనికవిత్వము కవి తాను జెప్పుకొనినట్లు కదళీపాకముతోఁ దేనె లొలుకుముద్దుపలుకులతో వినువారి చెవులకుఁ జవులు గొలుపుచు హృదయంగమముగానున్నది. కవనభంగిని జూపుటకయి చంద్రహాసవిలాసములోని నాలుగుపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

ఉ. బంగరుమేడలం జలువపందిరులన్ నెలరాతితిన్నెలన్
రంగగుమేలిమిద్దియల రచ్చలవంతుల నాట్యశాలలన్
సింగపుమోము లొక్కయెడఁ జెక్కినచక్కనిగోపురంబులన్
బొంగుచు నప్పురీవరము పొల్పు వహించు ధరాతలంబునన్. పూర్వభా.

ఉ. తప్పక చూచు నుగ్గనుచు దాదులు పల్కినఁ గేరినవ్వ మా
యప్పురొ నిద్ర పొమ్మనిన నల్లన బారలు చాచుఁ జేతులం
జప్పటిచేయఁ జేరి విను సారెకు నత్తయటంచుఁ బల్కు నా
యొప్పులబాలుఁ డంత ముద మొందుచుఁ దల్లియుఁ దండ్రి కన్గొనన్.
పూర్వ.

చ. కమలదళాక్షు నీవు ననుఁగానక తక్కిన నిప్పు డిందిరా
రమణికి విన్నవింతు ననురాగము తండ్రికిఁ గల్గకున్న చోఁ
దమి నిజపుత్రులందు దయ తల్లికిఁ గల్గక పోవ దంతటం
గమల మదర్థమై కినుక గాంచును నీపయిఁ జాటిచెప్పితిన్—పూర్వ.

ఉ. లేమలమీఁది ప్రేమ లవలేశము వీడవు దానధర్మముల్
నేమముతో నొనర్పఁగను లెక్క యొనర్పవు శ్రీరమాధవున్
బ్రేమముతోఁ దలంపఁగను రేయిఁబగళ్ళను బూన వూరకే
పామర మొందు చీ వితరపద్ధతి గోరెదవేమి కామమా—ఉత్తరభా.

---

43. కంసాలిరుద్రయ్య

కృష్ణదేవరాయనికాలములోఁ గంసాలిభద్రయ్యయని యొకస్వర్ణకారకవి యుండెననియు, అతఁడు రాయలయాస్థానమునందుండిన యష్టదిగ్గజములలో నొకఁడనియు కొందఱు వ్రాసియున్నారు. అతఁడు సరసమనోరంజనమను ప్రబంధము రచియించెనని కొందఱు చెప్పుదురుగాని యాగ్రంథ మిప్పు డెక్కడను గానరాకున్నది. సరసజనమనోరంజనములోనిదని బ్రౌన్‌దొరవారి ఛందస్సునం దీక్రిందిపద్య ముదాహరింపఁబడి యున్నది—

ఉ. ఎన్నఁడు నేరిచెన్ బెళుకు లీచెలికన్నులు, కారుకమ్ము ల
న్నన్న కురుల్, పిఱుందు బటువై పటువై ఖరి గైకొనెంగ చే,

మొన్నఁగదమ్మ పిన్న మొనమొల్కలు నేఁ డివె ముద్దులాడి లేఁ
జన్నులు గొప్పలై పయింటసందున దాఁగుడుమూఁత లాడెడున్.

ఈపద్యమును రాయలవారియాస్థానములోఁ జదివినప్పుడు రామకృష్ణకవి మొల్కయని ప్రయోగించినందు కాక్షేపించెననియు, అందు మీఁద నొకరు దానికి సమాధానముగా నీక్రిందిపద్యమును జెప్పిరనియు, బ్రౌన్ దొరవారు సంపాదించి చెన్నపురిరాజధానిలోని ప్రాచ్యలిఖిత పుస్తకభాండాగారమున కిచ్చిన చాటుపద్యమంజరిలో వ్రాయఁబడియున్నది—

చ. వెలగకు వెల్గ యంచు సరవిన్ జటికొండ నృసింహుఁ డాడఁగా,
మొలకకు మొల్క యంచుఁ గవిముఖ్యుఁడు భద్రయపల్కు దోసమా?
బళిబళి! మంచిమాటయె ప్రబంధమునా జలరాశి దానిలో
పల నెరసు ల్గణింతురె యపారములౌ మణు లెల్ల నుండఁగన్?

చలికొండనృసింహుఁడు వెలగకు వెల్గ యనియు, అగసాలె రుద్రయ యనువాఁడు మొలకకు మొల్క యనియు, అపప్రయోగములు చేసిరని యప్పకవి చెప్పి యీపయిపద్యము నినకొండలో గుంటుపల్లెభాస్కరునివద్దఁ గందుకూరి రుద్రయ్యగారు చెప్పినట్లీక్రిందిపద్యములలో వ్రాసియున్నాఁడు—

చ. కొలఁదిగ మున్ను చెప్పెఁ జలికొండ నృసింహుఁడు వెల్గయంచు నీ
వల నగసాల రుద్రపనువాఁడును మొల్క లటంచుఁ గూరిచెం
దెలియక కొంద ఱిట్లు వికృతిం బదమధ్యమునన్ లకార రే
ఫలతలపై యకారమును బాపుదు రార్యులు నవ్వునట్లుగన్.

వ. ఇందులకు నినకొండలో గుంటుపల్లె భాస్కరయ్యగారి సమ్ముఖమందుఁ గందుకూరి రుద్రయ్యగారు చెప్పినపద్యము.

చ. వెలగకు వెల్గ యంచు సరవిం జవికొండ నృసింహుఁ డాడఁగా
మొలకకు మొల్క యంచుఁ గవిముఖ్యుఁ డురుద్రయ పల్కు దోసమే?

బళిబళి మంచిమాటయె ప్రబంధమునా జలరాశి యందులో
పల నెరసు ల్గ్రహింతురె యపారములౌ మణు లెల్ల నుండఁగన్.

అప్పకవీయము. పంచమాశ్వాసము.

దీనినిబట్టి చూడఁగా సరసమనోరంజనములోని దన్న పయి పద్యము భద్రయ చెప్పినదిగాక రుద్రయ చెప్పినదనియు, అతఁడు కృష్ణదేవరాయలకాలములోఁగాక గుంటుపల్లె భాస్కరునికాలములో నుండె ననియు స్పష్టపడుచున్నది. కాఁబట్టి కృష్ణదేవరాయనికాలములో భద్రయ్య యనుకవి యున్నాఁడో లేఁడో యనికూడ సంశయింపవలసి యున్నది. పయినిజెప్పిన లిఖితపుస్తకభాండాగారములోని చాటుపద్యములలోనే సరసమనోరంజనములోని దయినట్లుగా నీక్రిందిపద్యముకూడ వ్రాయఁబడియున్నది—

సీ. కొప్పునఁ జుట్టినగొజ్జంగివిరిదండ నటనతో వీఁపున నాట్యమాడ,
బటువైనముత్యాలపాపట విరజాజితీరుగాఁ జెంపల దిమురుగట్ట,
ధగధగద్ధగలచేఁ దనరుకెంపునతాళి సరులతోఁ బెనఁగొని చొకళింప,
గబ్బిగుబ్బలమీఁది కస్తూరిచెమటల గరఁగివాసనలచేఁ గ్రమ్ముకొనఁగ.
వింతమాటల తేటల విభునిఁ గూడి
కాంత రతికేళి మిక్కిలి గారవింప
దప్పి తీఱంగ నధరామృతము లొసంగి
చంద్రబింబాస్య మగలాగు సలిపె నపుడు.

ఇతఁడు నిరంకుశోపాఖ్యాన మను నాలుగాశ్వాసముల ప్రబంధమును సుగ్రీవవిజయమనుయక్షగానమును రచియించెను. ఈగ్రంథమును బట్టి చూడఁగాఁ గృష్ణదేవరాయనికాలములో భద్రయ్య యనుకవి లేఁడనియు భద్రయ్య యనఁబడినకవి యప్పకవి చెప్పినట్లుగా గుంటుపల్లి భాస్కరునికాలములోనుండిన రుద్రయ్యయేయనియు స్పష్టపడుచున్నది. ఈగుంటుపల్లి భాస్కరుఁడు పదునేడవశతాబ్దారంభమునం దుండిన

వాఁడు. సునందాపరిణయమునందు గుంటుపల్లి భాస్కరుఁ డిట్లు వర్ణింపఁబడి యున్నాడు.

సీ. స్థిరతరప్రజ్ఞావిశేషాతినిష్ఠాతిరస్కృతనిర్జరరాడ్గురుండు
అసదృశమంత్రయోగాతివశీకృతసన్మంత్రదేవతాసముదయుండు
నిరుపమశ్రుతిశిరూక్తనిర్ణీతసన్మార్గవర్ణోచితాచారవర్తనుండు
ఘనతరపాణినీగ్రంథార్థశోధనసందర్భసన్మనీషాన్వితుండు
సత్యభామాహరిశ్చంద్రజనవిభుండు
సలలితౌదార్యనిర్జితజలధరుండు
ఎల్లమాంబాసతీప్రాణవల్లభుండు
గుంటుపల్లి భాస్కరుఁడు సత్కులవరుండు.

దీనినిబట్టి కంసాలిరుద్రయకవి కృష్ణదేవరాయనికాలములో లేక, ౧౬౨౦వ సంవత్సరప్రాంతములయం దుండినట్లు తేలుచున్నది. నిరంకుశోపాఖ్యానములోని,

శా. శ్రీభామారమణావిమృష్టపదరాజీవోత్తమాంగాగ్రుఁ డా
ర్యాభామాపరిణీత సర్వజగదారాధ్యుండు మూర్తిత్రయీ
శోభాకందము కందుకూరినగరీసోమేశ్వరస్వామి లో
కాభీష్టంబు లొసంగుఁగాతఁ గరుణాయత్తైకచిత్తంబునన్.

ఈ మొదటిపద్యమునుబట్టి కవి తనగ్రంథమును కందుకూరి సోమేశ్వరస్వామి కంకితముచేసినట్లు తెలిసికోవచ్చును. ఈకావ్యమును శివుని కంకితము చేసెదనని కవి యీక్రిందిపద్యములో మనోహరముగాఁ జెప్పి యున్నాఁడు—

ఉ. కోమలవర్ణధామయును గోవిదసంస్తవనీయలక్షణ
స్తోమపదాభిరామయును శుంభదలంకరణప్రసాధన
స్థేమయు సప్రతర్క్యగుణసీమయు నైనమదీయకావ్యక
న్యామణి నిచ్చి మంచుమలయల్లుని నల్లునిగా నొనర్చెదన్.

కవి కంసాలియగుటచే ననేకు లాక్షేపించుచువచ్చుటచేతఁ గాఁబోలు రుద్రయ్య తనకృతిలో నీపద్యమును వేసియున్నాఁడు—

ఉ. శుష్కవచశ్శిలాతతుల సూటిగఁ జూచి మహాకవిశ్రవ
శ్శష్కులికావిదారణము సల్పఁగ నేర్చినజాణలార మీ
ముష్కరతాసమున్నతికి మ్రొక్కెద నాయెడఁ జూపరాకుఁడీ
దుష్కవులార సాధుజనదూషణభూషణభూషితాత్ములై.

ఈకవి స్వర్ణకారుఁడు; పెదలింగన్నపుత్రుఁడు. ఈకవిత్వము మృదుమధురపదభూయిష్ఠమై సలక్షణమయి వినువారివీనులకు విందు చేయునదిగా నున్నది. ఈతని కవిత్వరచనాకౌశలమును జూపుటకయి నిరంకుశోపాఖ్యానములోని కొన్నిపద్యముల నిందుఁ బొందుపఱచుచున్నాను—

ఉ. అడిగిన నేమి దోషమె సమస్తధరాతలనాథ కోరికల్
నుడువుల నున్నవే మనసులోపలఁగాక రతిప్రసంగముల్
తడవనియంతమాత్రనె విదారితమోహుఁడె యీవిచారముల్
విడువుము వాగ్విశేషమును విశ్రుతవేషము మోక్షహేతువే. ఆ. ౧.

ఉ. ఏమిజపంబు చేసి రొకొ యేమితపం బొనరించి రొక్కొ యే
మేమిసపర్య లార్యతతి కిచ్చిరొకో జగదేకపూజ్యులై
తాముఁ దనూజరత్నములుఁ దామరతంపరలై చెలంగువా
రీమహిఁ దొల్లి యంచు నుతియించి మహీసురుఁ డాత్మలోపలన్.
ఆ. ౧.

ఉ. అత్తవు సర్వలక్షణసమగ్రగుణాఢ్యవు నన్నుఁ దిట్టనున్
మొత్తనె కాని నీకొడుకుమూఢత మానుప వేల వాఁడు గో
త్తొత్తులమారియై గృహముఁ ద్రొక్కక యొక్కొకదానిఁ బూసికన్
గుత్తకు నంచు నుంచుకొని కోకలు రూకలు జోక నియ్యఁగన్.
ఆ. ౨.

మ. ధరణీనాథ దరిద్రతాపితునవస్త్రుస్ఫూర్తి నాభారతీ
పరవంశోత్తమసూతి చింతిలఁగ నవ్వారాంగనామాత ని
ర్భరపాండిత్యముఁ జూపి దీనదశకుం ద్రాంబోలు నీపాటి జే
పరమేశా యనిపించఁగావలదె విప్రస్వామి నంచు న్మదిన్. ఆ. ౨.

ఉ. ఓడకు మోయి భూసురకులోత్తమ నొత్త మకారణంబ నే
నోడితి నీవు గెల్చితి సమున్నతి న న్నతిరోషవృత్తి నీ
వాడినయంతవట్టు సహజార్థమ యర్థమహాభిలాషుఁడై
యోడినఁ బన్నిదంబు పడకుండినఁ జండినకాఁ దలంపరే. ఆ. 3.

మ. అపరాధంబులు పెక్కు చేసితి మహాహంకారకామిక్రియా
విపులాంభోనిధిఁ గ్రుంకువెట్టి జడతావేశంబున న్నిమ్మ ది
వ్యపథోద్వృత్తిని గొల్వనైతిని మనోవాక్కాయకర్మంబులన్
జపలాత్ము న్ననుఁ బ్రోవుమీ దయయకా సాక్షాత్కటాక్షేక్షణా.
ఆ. 3.

ఉ. ఎక్కడివాఁడవోయి యొకయింత యెఱుంగవు బుద్ధికౌశలం
బెక్కడి కేగె నాలుకపయి న్నువుగింజయు నానవట్టిబల్
తక్కరినారదుం డతఁడు దైవతమార్గమునందు నేఁగఁగా
నక్కడ నన్నుఁ బేర్కొనియె దాతఁడు విన్న నవర్థ మొందదే. ఆ.౪.

చ. నెఱయ విషాదహేతువుగ నీ తెలిగన్నుల నశ్రుబిందువుల్
దొరుఁగు టెఱుంగ మెన్నఁడు కుతూహలకారణబాష్పజాలముల్
కురియుటె కాని నేఁడు కనుఁగొల్కులవెంబడి నశ్రుపూరముల్
వరదలుగట్ట నేడ్చెదవు వారిజలోచన యేర్పరింపవే. ఆ. ౪.

సుగ్రీవవిజయములోని ఈకడపటిద్విపదమువలనఁ గవినిగూర్చి కొంత తెలియవచ్చును—

ద్వి. అని కందుకూరి జనార్దనుపేర

* * *

నంకితంబుగఁ గాళికాంబాప్రసాద
సంకల్పితకవిత్వచాతుర్యధుర్యు
యావీరపెదలింగనార్యతనూజ
కోవిదస్తవనీయగుణ రుద్రధీర
విరచితసుగ్రీవ విజయాభిధాన
గరిమ భాసిలు యక్షగానప్రబంధ
మాచక్రవాళశైలావనియందు
నాచంద్రతారార్కమై యొప్పుఁగాత!

ఈగ్రంథము కవియొక్క ప్రథమకవిత్వ మగుటచే నంతరసవంతముగా నుండకపోయినను, ఇందుండియు రెండుపద్యముల నుదాహరించుచున్నాను—

గీ. అనిన విని రాఘవేశ్వరుం డలరి నవ్వు
మొలకమొగమునఁ జిగు రొత్త నిలిచి పాద
వనరుహాంగుష్ఠమునఁ జిమ్మె దనుజవరుని
సముదితాంగంబు పదియోజనములు పడఁగ.

క. తారాదిసతులశోకము
వారిచి కుమారుఁ జేర్చి వాలికిఁ బరలో
కారోహణాదిసత్క్రియ
లారవితనయుండు రామునానతిఁ జేసె.

44. ఎలకూచి బాలసరస్వతి

ఈకవి పదునేడవశతాబ్దారంభమునం దుండి మహామహోపాధ్యాయబిరుదము నందినవాఁడయి పాండిత్యముచేత మిక్కిలి ప్రసిద్ధికెక్కినవాఁడు.

క. ఆలోకనుతుఁడు మున్నటి
కీలకసమ నామతంగగిరికడ నొసఁగెన్
బాలసరస్వతులకు నతఁ
డోలిఁ దెనుఁగుటీక దాని కొప్పుగఁ జేసెన్.

అని యప్పకవి చెప్పుటనుబట్టి యితఁ డాంధ్రశబ్దచింతామణికి తెనుఁగుటీకను ౧౬౦౮వ సంవత్సరమునందు చేసినట్టు కనఁబడుచున్నది. ఈకవి కట్టకడపట రచించిన రాఘవయాదవపాండవీయమునందు తాను చేసినగ్రంథములనుగూర్చియు తన్నుఁగూర్చియు నిట్లు చెప్పుకొనుచున్నాఁడు.

సీ. కవిసమీహితరంగకౌముదీనామనాటకవిధానప్రతిష్ఠాఘనుండ
సారసారస్యసచ్చంద్రికాపరిణయప్రముఖశతాగ్రప్రబంధకర్త
నంధ్రచింతామణివ్యాఖ్యానభాషావివరణాదిబహుతంత్రకరణచణుఁడ
వేదశాస్త్రపురాణవివిధసంగీతసాహిత్యాదివిద్యోపబృంహణుండ
ననఘకౌండిన్యగోత్రుఁడ హరిపదాబ్జ
భక్తిశీలుఁడ నెలకూచి భైరవార్య
కృష్ణదేవతనూజుఁడ నేవిచిత్ర
కావ్య మొకఁ డిటు నిర్మింపఁగాఁ దొడంగ.

శా. మెండైనట్టి విచిత్రవైఖరులచే మీఁదౌమహాకావ్యముల్
దండిం దొల్లియె చేసి రాదిములు తత్కావ్యాధికశ్లాఘమై

నుండ న్రాఘవకృష్ణపాండవకథాయుక్తప్రబంధంబు వా
క్పాండిత్యం బలరార శ్లేషరచనైకప్రౌఢి నే జేసెదన్.

ఇతఁడు రచియించిన యీరాఘవయాదవపాండవీయము మూడర్థములు గలది. ఇట్లు త్ర్యర్థికావ్యములను రచియించినవారిలో నితఁడే మొదటివాఁడు. పూర్వోదాహృతమయినసీసపద్యమువలన నితఁడు రంగకౌముదియనునాటకమును, చంద్రికాపరిణయమును ప్రబంధమును, ఆంధ్రశబ్దచింతామణివ్యాఖ్యానము, భాషావివరణము నను లక్షణగ్రంథములను రాఘవయాదవపాండవీయ మనుత్ర్యర్థికావ్యమును రచియించినట్టు కనఁబడుచున్నది. ఇతఁ డాంధ్రశబ్దచింతామణికి వ్యాఖ్యానముమాత్రమే చేసినట్టు పయిపద్యమునఁ జెప్పబడినను మూలగ్రంథమునుగూడ నితఁడే చేసి గౌరవముకలుగుటకయి దానికర్తృత్వమును నన్నయభట్టున కారోపణచేసినట్లనేక హేతువులచేత నిశ్చయింపఁ దగియున్నది. ఈవిషయమునుగూర్చి నన్నయభట్టారకునిచరిత్రమునందుఁ గొంత వివరముగా వ్రాసియున్నాను. నన్నయభట్టునకు శబ్దశాసనుఁ డన్నబిరుదు దీశబ్దశాస్త్రనిర్మాణముచేతఁ గలిగినదని కొందఱు భ్రమపడుచున్నారుగాని యది సరికాదు. నన్నయభట్టారకుఁడు మొట్టమొదట లక్షణప్రాయమైన సత్కావ్యమును రచియించి యితరకవులకు కావ్యరచనకు దారిచూపుటచేత నాతనికి వాగనుశాసనుఁ డన్నబిరుదము వచ్చినదేకాని వ్యాకరణనిర్మాణముచేత రాలేదు.

"భట్టార బాలసరస్వతికవి మహోపాధ్యాయుఁడు" తానురచియించిన చంద్రికాపరిణయమును పత్రియాల జమీన్దారుఁడగు జూపల్లి వేంకటాద్రి కంకితముచేసెను. ఈపత్రియాల బెజవాడకు రెండామడల దూరమున నిజామురాష్ట్రములో నున్నది. ఈకవిని కాకునూర్యప్పకవి చూచియుండవచ్చును. చంద్రికాపరిణయము కృతినాయకునితండ్రి.

జూపల్లి లింగన్న. ఈలింగన్నను రంగరాజు లింగన్నగూఢముగాఁ దిట్టిన యీక్రిందిచాటుపద్యము నప్పకవి యుదాహరించియున్నాఁడు—

క. రవికోటిధామమయమై
నవకాంచనయుతము నగుచు నానాఁటి కొగిన్
భువిని శివాన్విత మగు నీ
భవనము జూపల్లి లింగ భవగుణసంగా.

చంద్రికాపరిణయమునందు కాశీరాజుకూఁతురైన చంద్రికను భీముఁడు వివాహమాడినకథ వర్ణింపఁబడినది. ఇతఁడు పదునేడవశతాబ్దారంభమునుండి ౧౬౩౦-౪౦ సంవత్సరములవఱకును పండితకవిగా పేరుపడియుండవచ్చును. ఈతని రెండు తెలుఁగుకావ్యములనుండియు రెండేసిపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను.

చంద్రికాపరిణయము

ఉ. జంగమరోహణాద్రిసదృశంబులు తత్పురిఁ గల్గుభద్రపా
రంగవరేణ్యము ల్వయికి హస్తము లించుకసాఁచి యవ్వియ
ద్గాంగఝరంబు పీల్చి మరి తద్వమథుప్రకరంబు దప్పిపా
యంగ నొసంగు రంగుగ నిజాఖ్యవహించినచాతకాలికిన్.

ఉ. అంతట రుక్మబాహువసుధాధిపనందన యొక్కనాఁడు శు
ద్ధాంతగృహంబు వెల్వడి విహారగతిం జనుదెంచె నెచ్చెలుల్
చెంతలఁ గొల్వఁ జంచదళిశింజితరంజితకుంజమంజుల
ప్రాంతగిళత్ఫలాసవరతాంగజఘోటికిఁ బుష్పవాటికిన్.

రాఘవ యాదవ పాండవీయము

ఉ. బోరన సద్దునంగడచి పో నెడయీక చరించుమంచు న
వ్వారిధిగాఁ దలంచి పురివాడలకుం దిగఁబోలు గేహసం
స్కారకధూపధూమముమిషంబున మబ్బు దివాంతవేళల
న్వారవధూటు లందుఁ గలవాలు మెఱుంగులువో గణింపఁగన్.

ఉ. పాయక భ్రాతృయుక్తుఁడయి భవ్యసుఖంబులు గాంచుచు న్జగ
ద్గేయయశుం డతండు పరఁగె న్మహిదైవతపూజలం బితృ
వ్యాయతతర్పణక్రియల నంచితధర్మము విస్తరిల్లఁగాఁ
జేయుచు భూరినిష్ఠ మహిషీయుతుఁడై మమఖాళి సల్పుచున్.

45. ముద్దరాజు రామన్న

ఇతఁడు కవిసంజీవని యనులక్షణగ్రంథమును రచించెను; మఱియు నితఁడు రాఘవపాండవీయమునకు వ్యాఖ్యానమునుగూడఁ జేసెను. ఇతఁడు నందవరీకనియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; గణపయామాత్యుని కుమారుఁడు. ఇతఁడు పదునాఱవశతాబ్దాంతమునం దున్నట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. ఈకవి "శ్రీమన్మదనగోపాలకృపాకటాక్ష సంప్రాప్తసారసారస్వత సంపదానంద" యని గద్యమునందు వ్రాసికొన్నను లక్షణగ్రంథమును బట్టి కవిత్వపటుత్వనిర్ణయము చేయబూనుట యుచితముకాదు. ఇతఁడించుమించుగా లింగముగుంట తిమ్మకవితోడి సమకాలికుఁ డగుటచే నీకవిలోకసంజీవనినుండి యతఁడు తనసులక్షణసారములో నేమియుఁ గైకొనలేదు.

46. చిత్రకవి అనంతకవి

ఇతఁ డాఱువేలనియోగి. రామరాజభూషణుఁ డొనర్చిన హారిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానమునకు వ్యాఖ్యానము చేయుటయేకాక యీకవి యిందుమతీపరిణయ మనుప్రబంధమును రచించెను. ఇతఁడు ౧౬౭౦వ సంవత్సరప్రాంతములందు కవిగాఁ బ్రసిద్ధికెక్కినాఁడు. ఇతఁడు చిత్రకవి పెద్దనార్యునిపుత్రుఁడు; భారద్వాజగోత్రుఁడు. ఈకవి తన్నుగూర్చి తన హారిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానములో నిట్లు చెప్పుకొన్నాఁడు.

సీ. శ్రీహనుమద్వర శ్రీలబ్ధసుకవిత్వచతురుండ లక్షణసారసంగ్ర
హం బొనరించి యుద్యత్కీర్తిఁ బ్రఖ్యాతిఁ దగుచిత్రకవి పెద్దనార్య
సుతుఁడ
విష్ణుచిత్తీయాదివివిధకావ్యార్థముల్ తెలిసి వక్కాణించుధీరసుతుఁడ
గండికోటాఖ్యదుర్గస్థలాద్యధీశుఁడై పృథివి వంతుకు నెక్కు పెమ్మసాని
చిన్నతిమ్మక్షమాపాలశేఖరుండు
గారవింపఁగ బహుమానగౌరవముగ
మనినధన్యుండ సభ్యసమ్మతగుణైక
గరిమ వెలయు ననంతాఖ్య కవివరుండ.

ఈవ్యాఖ్యానమును చేయునప్పటికిఁ గవి యిందుమతీపరిణయమును జేయలేదు. ఇతఁడు చేసిన యిందుమతీపరిణయము నాకు లభించినదికాదు. కవికాశ్రయుఁడైన పెమ్మసాని చినతిమ్మరాజుయొక్కయన్న పెదతిమ్మరాజు ౧౬౧౮వ సంవత్సరమువఱకును రాజ్యముచేసిన వేంకటపతిరాయనికి మంత్రిగా నుండెను.

---

47. లింగముగుంట రామకవి

ఈకవి చతుర్వాటికామాహాత్మ్య మను నైదాశ్వాసములస్థలపురాణమును రచియించెను. ఇతఁడు మత్స్యపురాణము వామనపురాణము మొదలయిన గ్రంథములను రచియించిన ట్లీతని తమ్ముఁడైన లింగముగుంట తిమ్మకవి తనసులక్షణసారమందు వ్రాసెను గాని యాగ్రంథములు నాకు లభింపలేదు. ఈకవి తెనాలిరామకృష్ణునితోడి సమకాలికుఁడు. రామకృష్ణుని గురు వైన భట్టరు చిక్కాచార్యులు తనకు గురు వైనట్లు కవి యీపద్యమున వ్రాసికొని యున్నాఁడు—

క. గురురాయపట్టభద్రుని
నరిహరు శ్రీరంగనాయకాంశభవున్ భ
ట్టరు చిక్కాచార్యుని మ
ద్గురుఁ దలఁచుచు నడుగులకు నతు ల్గావింతున్.

ఇతఁడు ౧౬౨౦ - ౩౦ సంవత్సరప్రాంతములయం దుండినవాఁడు. ఈరామకవి తన చతుర్వాటికా మహాత్మ్యములో,

సీ. శ్రీవల్లభోపేంద్రదేవేంద్రజనకకశ్యపఋషిగోత్రాబ్ధిచంద్రుఁ డగుచు
వృద్ధకుండికప్రాంత వెలయులింగముగుంట నేకభోగముగాఁగ నేలినట్టి
చెన్నయామాత్యుని శ్రీరామమంత్రినందనుఁ డన్నపకును దద్ధర్మపత్ని
కమ్మలమ్మకు సుతుఁడనుసంభవుండుతిమ్మనకు గాదనకుఁగస్వనకుఁ బెద్ద
భవ్యభాగీరథీసతీప్రాణవిభుఁడు
ఘనులు బస్వన రామ లక్ష్మణులతండ్రి
మహితవిద్యుండు మత్పితామహుఁడు నైన
సర్వకవిసార్వభౌముని సన్నుతింతు.

తనపితామహుఁడును గవి యైనట్లు స్తుతించి యున్నాఁడు. ఇతఁడు యాజ్ఞవల్క్య నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; కాశ్యపగోత్రుఁడు; లక్ష్మయామాత్యపుత్రుఁడు. ఈతని కవిత్వము నిర్దుష్టమయి రసవంతముగా నున్నది. చతుర్వాటికామాహాత్మ్యములోని కొన్ని పద్యము లిందుఁ బొందుపఱుపఁబడుచున్నవి—

ఉ. చీటికిమాటికిన్ సకలసీమలఁ గ్రుమ్మరుచున్ శ్రమంబునన్
బాటిల నేల దర్శనవిపాటితకల్మషకోటికిం జతు
ర్వాటికి నేగి రాముని కవశ్యము మ్రొక్కుచు ముక్తికామినిన్
జేటికఁ జేయగా వలదె సిద్ధమనోరథుఁడై నరుం డిలన్. ఆ. ౧.

మ. తలఁపం బూర్వభవంబునం దెచట నేదానంబు లీఁగంటినో
విలసద్భావులు దానపాత్రులు మహావిద్యానిధుల్ మీరు ముం

గలి క్రేతెంచితి రేప్సితార్థములు వీఁక న్నీకు నర్పించి మీ
వలనన్ దీవన లందినన్ భువనము ల్వర్ణింపవే కావునన్. ఆ. ౨.

శా. ఉద్వేలప్రళయాబ్ధులో యనఁగ నత్యుద్రేకమానంబులై
విద్వద్వర్యునిఁ గుంభసంభవు మహావీర్యాభవద్ధైర్యున్ మనం
బుద్విగ్నంబుగఁ బట్టి కట్టుటకు నిల్లొక్కుమ్మడిన్ డాయ భా
స్వద్విఖ్యాతుల నాత్మసైన్యముల హస్తం బెత్తి మాన్చెన్వడిన్. ఆ. 3

చ. ఇవిరెఁ గొలంకు లాపగలు నింకుచుఁ గాల్నడ లయ్యె వేండ్రమై
పవనము వీచె భూజములపత్రము లన్నియు నూడె జీవజం
తువులు తపించె లోకులకుఁ దోఁచె విదాహము లక్క డక్కడన్
దవము జనించె శైలములఁ దా సె తనంతట మండువేసవిన్. ఆ. ౪.

చ. వరద శరణ్య నీవు వనవాసము చేయుచు నేగుదెంచి నా
చరణము లంటి మ్రొక్కినఁ బ్రసన్నతఁ గైకొని ధన్యు నిన్ను భూ
వరుఁ డని యుంటిఁగాని పరవస్తు వటంచు నెఱుంగనైతి నా
మెఱుఁగమి సైఁపవే తెలియనెవ్వఁడ నీఘనమాయ నచ్యుతా. ఆ. ౫.

---

48. లింగమగుంట తిమ్మన్న

ఈకవి సులక్షణసార మనుగ్రంథమును రచియించెను. ఇతఁడు యాజ్ఞవల్క్యబ్రాహ్మణుఁడు; కాశ్యపగోత్రుఁడు; లక్ష్మయ్యను తిమ్మాంబకును పుత్రుఁడు. ఈకవి యించుమించుగా తెనాలిరామకృష్ణకవితో సమకాలికుఁడు. ఇతఁడు తనకు భట్టరు చిక్కాచార్యుఁడు గురు వైన ట్లీక్రిందిపద్యమున వ్రాసికొని యున్నాఁడు—

సీ. శ్రీవైష్ణవహితుండఁ జిక్కయభట్టరుశిష్యుఁడఁ గవితావిశేషశేష
తులితసర్వార్యపౌత్రుఁడ లక్ష్మణయకుఁ దిమ్మాంబకుఁ సుతుఁడఁ
బెద్దనకు మార

నకు రామకవివరునకు ననుజన్ముఁడ నారామకవి చెప్పినట్టిమహిత
మత్స్యపురాణ వామనపురాణాది సత్కవితలకెల్ల లేఖకుఁడ వృద్ధ
కుండికాతీరలింగమకుంటనామ
పట్టణస్థితికుఁడ సౌభాగ్యయుతుఁడ
నాదిశాఖాప్రవర్తన నమరువాఁడఁ
గాశ్యపసగోత్రుఁడను దిమ్మకవిని నేను.

ఇందుఁ జెప్పఁబడిన భట్టరు చిక్కాచార్యులే తనకు గురువైనట్లు తెనాలి రామకృష్ణకవియు పాండురంగమహాత్మ్యమున నీక్రిందిపద్యమునఁ జెప్పికొని యున్నాఁడు—

క. వాక్కాంతాశ్రయభట్టరు। చిక్కాచార్యులమహాత్మ్యశ్రీగురుమూర్తిన్
నిక్కపుభక్తి భజించెద। నిక్కావ్యకళాకలాప మీడేఱుటకున్.

రామకృష్ణునితోడి సమకాలీనుఁ డగుటచేత లింగమగుంట తిమ్మకవి ౧౬౨౦ వ సంవత్సర ప్రాంతములం దున్నవాఁడు. ఇతఁడు వృద్ధదశలో కాకునూరి యప్పకవికాలములో సహిత ముండియుండవచ్చును. ఇతఁడు బహులక్ష్యలక్షణగ్రంథములను శోధించినవాఁడు. అప్పకవి యుదాహరించిన పెక్కు పద్యము లీసులక్షణసారమునందును గానఁబడు చున్నవి. "గడియలోపల మూఁడుకండ్రికలై త్రాడు ధరఁ గూలఁదిట్టె మేధావిభట్టు" ఇత్యాదిసీసపద్యములను దాసిక్రింద నప్పకవీయములో నుదాహరింపఁబడిన "సాళువ పెదతిమ్మమహీపాలుఁ" డిత్యాది సమస్త పద్యములును సులక్షణసారమునందుఁ గానవచ్చుటయేకాక శరభాంకుఁడు పద్యము మొదల చకారమును, ౬వ చోట హకారమును, ౧౧వ చోట కకారమునుంచి ఢిల్లీపట్టణమును దిట్టిన చాటుధారయని యీక్రిందిపద్య మొకటి యధికముగా నుదాహరింపఁబడి యున్నది—

ఉ. చాపముగా నహార్యమును జక్రిని బాణముగాఁగ నారిగాఁ
బాపదొరం బొనర్చి తలఁపం ద్రిపురంబులఁ గాల్పవే మహా

ద్దీపితతీవ్రకోపమున దేవత లెల్ల నుతింప నాఁటితిన్
పాపపుఢిల్లి మీఁదఁ బెగఁ బాపఁగఁ జే శరభాంకలింగమా.

తిమ్మకవి సులక్షణసారమునఁ దన్నుఁ గూర్చియుఁ దద్గ్రంథాదికమునుగూర్చియు నిట్లు చెప్పుచున్నాఁడు—

క. లక్షణశాస్త్రము లెల్లఁ బరీక్షించుటఁ గొంతగొంత దెలిసెఁగినాఁడక్
లాక్షణికానుగ్రహత సు । లక్షణసారంబు గూర్తు లక్ష్యము లమరన్.

గీ. కొంద ఱెంచులక్షణమును గొంద ఱెంచ
రందఱును నెంచినవికొన్ని యవియు నవియు
దొరయఁగాఁ గూర్చి కవిసమ్మతులను వ్రాయు
దొకటి కొకటికి సంస్కృతాంధ్రోక్తు లెనయు.

గీ. గ్రంథసామగ్రి గలుగుటఁ బ్రతిపదముల
కన్నిలక్షణములువ్రాయు టనిన నందు
గ్రంథవిస్తార మగుఁగాన నవితమాత్ర
మెన్నిటను దెలిపెదు నన్ని విస్తరింతు.

ఈకవియన్నయయిన రామకవిచేసిన మన్మథవామనపురాణములు నాకు లభింపలేదు. ఈకవిచే నుదాహరింపఁబడిన [illegible]చరిత్రము, అనిరుద్ధచరిత్రము, ఆదినారాయణచరిత్రము మొదలయిన తెలుఁగుకావ్యములుసహిత మిప్పుడు కానఁగానరావు. ఇప్పుడు ముద్రితమయియున్న సులక్షణసారమునకును నాయొద్దనున్న యముద్రితపుస్తకమునకును మిక్కిలి వ్యత్యాసము కనఁబడుచున్నది. కవిసర్పగారుడము, శ్రీ[illegible]ఛందస్సు, కవిగజాంకుశము, వాదాంగచూడామణి, ఆంధ్రశబ్దచింతామణి, సర్వలక్షణశిరోమణి, సర్వలక్షణసారసంగ్రహము, గోకర్ణఛందస్సు, ఉత్తమగండఛందస్సు, భీమనఛందస్సు, అథర్వణఛందస్సు, అనంతఛందస్సు, కావ్యచింతామణి, కావ్యాలంకారచూడామణి, ఛందోదర్పణము, ఆంధ్రభాషాభూషణము అను తెనుఁగులక్షణగ్రంథములనుండి యీయాసుల

క్షణసారమునం దనేకలక్షణములు చేకొనఁబడినవి. కవిత్వరీతిని జూపుట కయి లక్షణగ్రంథములనుండి పద్యములను జేకొనుట న్యాయము కాక పోయినను సులక్షణసారమునుండి రెండుపద్యముల నిం దుదాహరించు చున్నాను—

మ. వినుమీరీతియటంచుఁ గావ్యకరుఁడై వెల్లంకి తాతప్ప చె
ప్పినసూత్రంబులు కల్లగాఁ గనఁబడెఁ వీక్షింప నెట్లన్న చో
మునుదీర్ఘంబులపై అకారములకే పూర్ణస్థితప్రజ్ఞ గా
దనియెఁ లింగముగుంట తిమ్మకవి నేఁ దర్కింతు నిప్పట్టునన్.

చ. అనుచు నదేమొకో మును రయంబున లక్షణసారసంగ్రహం
బెనయ వచించెఁ జిత్రకవిపెద్దన లెస్సవుపోఁడు వోఢ్య శ
బ్దనయతగానరో వినరొ దద్ఘను లెంతయు ధన్యు లయ్యు మే
ల్గన భ్రమ గాంతు రాత్మల నొకానొకచోటఁ బరాకు గ్రమ్మఁగన్

---

49. వెలగపూడి వెంగనార్యుఁడు

ఇతఁడు శ్రీలీలాశుకయోగివిరచితమైన కృష్ణకర్ణామృతమును మూఁడాశ్వాసముల గ్రంథముగాఁ దెనిఁగించెను. ఈకవి యాఱువేల నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; పెద్దనామాత్యునిపుత్రుఁడు. ఇతఁడేకాలమునం దుండినవాఁడో నిశ్చయముగాఁ దెలియదుగాని యీతని కృష్ణకర్ణామృతములోని పద్యమొకటి సులక్షణసారమునం దుదాహరింపఁబడి యుండుటచేత నితఁడు ౧౬౩౦వ సంవత్సరమునకుఁ బూర్వమునం దుండెనని మాత్రము తెలియును. ఈతనికవిత్వము నిర్దుష్టమయి శ్రావ్యముగా నున్నది. కృష్ణకర్ణామృతములోని పద్యముల మూఁటి నిందుఁ జూపు చున్నాను—

శా. బాలు న్మంజులతాలవాలచపలాపాంగోల్లసల్లీలునిం
గాళిందీపులినాంగణప్రణయశృంగారైకఖేలున్ శుభ
శ్రీలోలుం గరుణావలోకనసుధాశీలున్ వినీలప్రభా
జాలుం గొల్చెద రామణీయకరసస్వారాజ్యపాలు న్మదిన్. ఆ. ౧.

చ. ఉదరము నింపఁగోరి ఖలు లుండెడితావులు చేరి వారిక
ట్టెదుట నశంక నిన్ను నటియింపఁగఁజేసినపాతకంబులన్
సదయత నోర్వఁగావలెఁ బ్రసన్నమతిన్ ననుఁగన్నతల్లి శా
రద యదువంశనాయకుప ప్రస్తుతి నిష్కృతి నే నొనర్చెదన్. ఆ. ౨

ఉ. చల్లనివాని నవ్వు వెదజల్లెడువాని దయారసంబు జొ
బ్బిల్లెడువానిఁ గెంపుజిగిపెంపు చెలంగెడుమోవివానిఁ సం
ఫుల్లసరోజనేత్రములఁ బొల్చినవానిఁ బయోధివీచికా
వేల్లితనీలనీరదనవీనతనుద్యుతివానిఁ గాంచెదన్.—ఆ. ౩.

---

50. రెంటూరి రంగరాజు

ఇతఁడు భానుమతీపరిణయమను నాలుగాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచియించి వేంకటగిరిప్రభువగు వెలుగోటి రామభూపాలున కంకితము చేసెను. ఈకవి యాఱువేలనియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; శ్రీవత్సగోత్రుఁడు; చినగంగనామాత్యపుత్రుఁడు. కృతిపతి తన్నుఁగూర్చి పలికినట్టుగా కవి తనశక్తిసామర్థ్యాదులను భానుమతీపరిణయమునం దిట్లు తెలుపుకొని యున్నాఁడు—

సీ. వ్యస్తాక్షరీధుర్యవిస్తీర్ణభావంబు క్రముకసంఖ్యాఖ్యానకౌశలంబు
నారోహణావరోహణలేఖనప్రౌఢి యగ్రపద్యగ్రహణాభిరక్తి
యనవలోకితశారికాభిఖేలనరీతి వరసమస్యాపూర్తివైభవంబు
సముదగ్రవీక్షితచతురంగబలకేళికావిలాసము నేకకాలముననె

యలరఁ బ్రకటింపనేర్తు పట్టావధాన। కలితశతలేఖినీపద్యగద్యశక్తి
సాటిమీఱితి వాంధ్రకర్ణాటచోళ। రాజసభలను రెంటూరి రంగనార్య.

గోలకొండ మహమ్మదీయులను, కొండవీడు వినుకొండప్రభువులను జయించి ౧౫౭౯వ సంవత్సరమునందు విజయనగరరాజులపక్షమునఁ బోరాడి విపక్షరాజబృందము నోడించిన కస్తురి రంగనాయనికిఁ గృతిపతి యైనరాయభూపతి పెదతండ్రియనుమఁడు. భానుమతీపరిణయము కృతి నందునప్పటికి రాయన్నపాలునికి యుక్తవయస్సువచ్చిన కొడుకు లుండుటచేత గ్రంథరచనచేసినకాలము ౧౬౨౦వ సంవత్సరప్రాంతమని చెప్పవచ్చును.

చ. అనుపమభద్రలీల వెలమాన్వయవార్ధిఁ బ్రతాపలక్ష్మితో
నెనసినరాయశౌరి జగదేకవదాన్యశిఖావతంస మా
నను చు నుతించుఁ బేమియరు దావిభుఁ డిచ్చినభూరిసంపద
ధనదులు రాజులున్ ఘనులుఁ దా రగుచు న్నిఖిలార్థు లుండఁగన్.

ఇత్యాదిపద్యములతోఁ గవి కృతిపతిని బహువిధముల వర్ణించి యున్నాఁడు. ఈతని కవనము ద్రాక్షాపాకమయి మనోహరముగా నున్నది. శైలిని జూపుటకయి భానుమతీపరిణయములోని కొన్నిపద్యముల నిందుఁ జూపుచున్నాను.

ఉ. తీరినజాతినీలములతిన్నెలపైఁ బ్రతిబింబితంబులౌ
తారకసౌధమౌక్తికవితానము లొప్పఁగఁ జూచి బాలికల్
చారుమృగీమదం బలఁది చక్కనిక్రప్పుముగ్గు లిప్పు డి
చ్చో రచియించినామనుచు సూటిగ నాత్మఁ దలంతు రప్పురిన్. ఆ.౧

చ. సుమముల వ్రాలివ్రాలి పరిశుద్ధవసంతకళాప్తమత్తరం
గములను దేలితేలి యతికాంతసుధామధురోల్లసన్మరం
దము చవి గ్రోలిక్రోలి నవదక్షిణగంధవహానుకూలసం
భ్రమమున సోలిసోలి మదబంభరము ల్విహరించు వామునన్. ఆ.౨

ఉ. అలరెఁ జకోరముల్ ప్రియతరాబ్జముఖీమణిదృక్చకోరముల్
కలఁగె సరోజముల్ మదనకంపితపాంథమనస్సరోజముల్
తొలఁగెను భీతిఁ జక్రములు ధూర్తగుణోజ్జ్వలజారచక్రముల్
నలినవిరోధినూత్నకిరణంబులు కొన్ని దివిం దలిర్పఁగన్. ఆ. ౩.

చ. అతిముద మొప్ప ధర్మతనయాదులు చూచిరి కేకికోకిల
ప్రతతివతంసహంసమదబంభరడింభరథాంగనాదమం
డితబహుగంధబంధురపటీరతటీగమమాణగోపికా
ధృతమణిదీపికానికరతేజము రైవతకాద్రిరాజమున్. ఆ. ౮.

---

51. సింహాద్రి వేంకటాచార్యుఁడు

ఈకవి లక్షణాపరిణయమను నామాంతరముగల చమత్కారమంజరిని రచించెను. చమత్కారమంజరి మూడాశ్వాసముల ప్రబంధము. ఈకవి శ్రీవైష్ణవుఁడు; చెన్నకేశవాచార్యులపౌత్రుఁడు; తిరుమలాచార్యులపుత్రుఁడు; గౌతమగోత్రుఁడు. "భద్రాచలస్వామి రామచంద్రుఁడొసర నాడెందమున నిండియుండుఁగాత" అని భద్రాచలరామస్వామి నిష్టదైవతముగా స్తుతియించి యుండుటచేత కవి గోదావరిమండలము లోని వాఁడని తోఁచుచున్నది. ఇతఁడు తనగ్రంథమును వైష్ణవమతోద్ధారకుఁడైన రామానుజాచార్యున కంకితము చేసెను. అప్పకవికిఁ బూర్వకవులయిన లాక్షణికు లెవ్వరు నీతనిగ్రంథమును పేర్కొనకపోవుటచే నితఁడు ౧౭౩౦-౪౦ వ సంవత్సరప్రాంతములయందుండెనని యూహింపఁ దగియున్నది. అక్కడక్కడఁ గొన్ని వ్యాకరణదోషము లున్నను, ఈతని కవిత్వము మొత్తముమీఁద ప్రౌఢముగానే యున్నది. చమత్కారమంజరినుండి రెండు మూడు పద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

సీ. అరుణపల్లవములఁబోలు నాపదంబు
లాపదంబులఁ బోలును నలకజాత
మలకజాతముఁబోలు నిత్యముఖలీల
నిత్యముఖలీలఁబోలు నన్నెలఁతనడుము.

మ. బిగువుంగుబ్బలు గాంచి మాను నలజంబీరంబు బీరంబు క్రొం
జిగిమోము ల్గని సిగ్గున న్వదలు రాజీవంబు జీవంబు విం
తగ భ్రూరేఖలుచూచి భీతి నిడుఁ గోదండంబు దండంబు త
జ్జగతీమోహనుప్రోల నున్నచెలులం జర్చింపఁగా శక్యమే. ఆ. ౨.

శా. జోక న్వీడ్కొని చుక్కరేఁగెను జుమీ శుభ్రాంశుబింబప్రభో
త్సేకంబు ల్తఱిఁగెం జుమీ కడకువచ్చెం జుమ్మి యారేము చిం
తాఁగాలుష్యము లేల బాల మదిలో ధైర్యం బవార్యంబుగాఁ
గోకోయన్గతిఁ గుక్కుటంబు లఱచెం గోకోవిరావార్భటిన్. ఆ. 3.

---

52. చేమకూర వేంకటకవి

ఇతఁడు నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు. లక్ష్మణామాత్యుని తనూభవుఁడు. ఈకవి సారంగధరచరిత్రము, విజయవిలాసము అను పద్యకావ్యములను జేసి తంజాపురీవల్లభుఁడైన రఘునాథరాజున కంకితము చేసెను. విజయవిలాసమునకు సుభద్రాపరిణయమని నామాంతరము గలదు. కృష్ణదేవరాయ లించుమించుగా దక్షిణహిందూదేశమునంతను జయించిన కథ నీవఱకే మాచదువరులు తెలిసికొని యున్నారు. ఆరాయుల యనంతరమున తంజావూరు, మధుర, మొదలయిన ద్రావిడరాజ్యములు పాలించుటకయి తెలుఁగునాయకులు నియమింపఁబడిరి. తంజాపురిరాజ్యమునకు చెవ్వరాజు పాలకుఁడుగా నియమింపఁబడెను.

సీ. శ్రీవి నచ్యుతరాయల దేవియైన
తిరుమలాంబకుఁ జెలియలై తేజరిల్లు

మూర్తిమాంబను బెండ్లియై కీర్తి వెలసెఁ
జెవ్వవిభుఁడు మహోన్నతశ్రీ జెలంగ.

అను విజయవిలాసములోని పద్యమునుబట్టి యీచెవ్వరాజు విజయనగరాధీశ్వరుఁడైన యచ్యుతదేవరాయనికిఁ దోడియల్లుఁ డయినట్టు కనఁబడుచున్నాఁడు. అయినను వేంకటకవి చెవ్వరాజు మనుమఁడైనకృతిపతి యగు రఘునాథరాజు నాశీర్వదించుచు,

మ. ప్రకటశ్రీహరియంఘ్రిఁ బుట్టి, హరుమూర్ధం బెక్కి యింపార మ
స్తకముం బేర్కొన నెక్కుదేవి సహజోదంచత్కులోత్పన్న నా
యకరత్నం బని యచ్యుతేంద్రరఘునాథాధీశ్వరస్వామికిన్
సకలైశ్వర్యము లున్నిజేశువలనం దాఁ గల్గఁగాఁ జేయుతన్.

శూద్రునిగా వర్ణించినందున శూద్రకులసంజాతుఁ డగు చెవ్వరాజునకును క్షత్రియవంశ జాతుఁ డగు నచ్యుతదేవరాయనికిని బంధుత్వ ముండునా యని సందేహము తోఁచుచున్నది. మొట్టమొదట కృష్ణదేవరాయలే యుత్తమక్షత్రియుఁడు గాక దాసీపుత్రుఁ డయినట్టు వాడిక గలిగియున్నదిగదా! క్షత్రియుఁడైన నరసింహరాజునకు దాసియు శూద్రయు నగు నాగాంబకుబుట్టిన కృష్ణదేవరాయనికి మొట్టమొదట క్షత్రియులెవ్వరును గన్య నియ్యనందున, అతఁడు శూద్రజాతి స్త్రీని గాంధర్వవిధిచే వివాహమాడి యచ్యుతదేవరాయని పుత్రునిగాఁ బడసి యుండవచ్చును. అందుచేత నాయచ్యుతదేవరాయఁడు శూద్రకన్యనే పెండ్లిచేసికొనియు నుండవచ్చును. పెక్కు శాసనములలో నచ్యుతదేవరాయఁడు కృష్ణదేవరాయనికి కుమారుఁడైనట్టు చెప్పఁబడినను, శాలివాహనశకము ౧౪౫౯ హేవిళంబి సంవత్సరమున నచ్యుతదేవరాయలొక బ్రాహ్మణునకి నారాయణపురము నగ్రహారముగా నిచ్చిన దానశాసనములో,

శ్లో. తిప్పాజీ నాగలాదేవ్యౌ కౌసల్యాశ్రీసుమిత్రయోః

జాతౌ వీరనృసింహేంద్ర కృష్ణరాయ మహీపతీ
అస్మాదోబాంబికాదేవ్యా మచ్యుతేంద్రోపి భూపతిః.

అను శ్లోకములయందు నరసింహరాజునకు తిప్పాంబయందు వీరనృసింహరాయఁడును, నాగలాంబయందు కృష్ణదేవరాయఁడును, ఓబాంబయం దచ్యుతదేవరాయఁడును కలిగినట్లు చెప్పఁబడి కృష్ణదేవరాయని కతఁడు తమ్ముఁ డయినట్టు చెప్పఁబడియున్నది. ఈబంధుత్వ మింకను విచారణీయము. ఒకవేళఁ బయిశ్లోకములలోఁ జెప్పఁబడినదే నిజమయినను, నాగమ్మవలెనే యోబమ్మయు శూద్రజాతయైన భోగభార్యయై యుండవచ్చును. ఈవిచారము నటుండనిచ్చి యిఁకఁ గథాంశమునకు వత్తము.

క. ఆమూర్త్యంబకు నఖిల మ
హీమండలవినుతుఁ డచ్యుతేంద్రుఁడు సుగణో
ద్దాముఁడు జనియించెను ద
ద్భూమీపతి రంగధాముపూజనిమించెన్.

* * * *

క. ఆపుణ్యఫలంబుననె ద । యాపాథోరాశియైన యాయచ్యుతభూ
మీపతికిన్ రఘునాథ । క్ష్మాపాలకుఁ డుదయమయ్యెఁ జాత్ముఁడై.

చెవ్వరాజున కచ్యుతరాజును, అచ్యుతరాజునకుఁ గృతినాయకుఁ డయినరఘునాథరాజును బుట్టి తంజాపురరాజ్యము పాలించిరి. విజయవిలాసములోని యీక్రిందిపద్యములవలన రఘునాథరాజు రసికజనాగ్రగణ్యుఁ డయినట్లును, విద్యలయం దసమానుఁ డయినట్లును తెలియవచ్చుచున్నది—

గీ. నన్ను నడిపినయధికసన్మాన మెంచి
యఖిలవిద్యావిశారదుఁ డగుటఁగాంచి

యవని నింతటిరా జెవ్వఁడని నుతించి
కృతి యొసఁగఁ గీర్తికలదని మతిఁదలంచి.

మ. కలిగెంగా తఁనసమ్ముఖింబనియు సత్కారంబుతాఁజేయ నా
దల నెంతే శిరసావహింతురనియుం బాఁగాక వేతెందు సా
ధులకున్ దిక్కనియుక్ దయన్మనుపురీతుల్గాక శక్యంబె వి
ద్యల మెప్పింపఁగ నచ్యుతేంద్ర రఘునాథస్వామి కెవ్వారికిన్?

రసికావతంసుఁడయిన కృతిపతి తనకంకితము చేయఁబడిన సారంగధరచరిత్రమునంతను విని యందు శోకరస మత్యద్భుతముగా వర్ణింపఁబడుటచూచి యది నిజముగా నేడిచినట్టే యున్నదని పలికె ననియు, ఆపయిని గవి తనకీర్తినంతను జూపి ప్రతిపద్య రసాస్పదముగా విజయవిలాసమును జేసి తీసికొనివచ్చి వినిపింపఁగా నతని యింటిపేరును బట్టి శ్లేషించి చేమకూర మంచిపాకమునఁ బడెనని మెచ్చుకొనెననియు చెప్పుదురు. అచ్చతెలుఁగుపదములను పొందికగాఁ గూర్చి కవనము చెప్పనేర్పీకవికిఁ గుదిరినట్లు మఱియొకకవికిఁ గుదిరినదని చెప్ప వలను పడదు. అందుచేతనే కృతిపతి,

క. ప్రతిపద్యమునందుఁ జమ | త్కృతి గలుగఁగఁ జెప్పనేర్తు వెల్లయెడలవై
కృతపాఠము బాధముగా | క్షితిలో నీమార్గ మెవరికిని రాదుసుమీ.

అని కవిని శ్లాఘించి యున్నాఁడు. పింగళి సూరనార్యుని ప్రభావతీప్రద్యుమ్నమునకుఁ దరువాత విజయవిలాసమే సర్వవిధములచేతను తెలుఁగులో శ్లాఘ్యకావ్యముగా నున్నది. జాతీయూఁదిచమత్కృతినిబట్టి విజయవిలాసమే శ్లాఘ్యతర మయినదనియు ననేకు లభిప్రాయపడు చున్నారు.

ఉ. తారసవృత్తిమై ప్రతిపదంబును జాతియు వార్తయుం జమ
త్కారము నర్థగౌరవముఁగల్గ ననేకకృతుల్ ప్రసన్నగం

ఖీరగతి న్వచించి మహిం బంచినచో నిఁక శక్తు లెవ్వర
య్యా రఘునాథభూపరసికాగ్రణికిం జెవిసోఁకఁ జెప్పఁగన్ ?

అని కవియే తన్నుఁగూర్చి తనకవిత్వమునందువలె జాతియుఁ జమత్కారము నర్థగౌరవముఁ గలుగునట్లుగా సంకొక్కరు చెప్పలేరని చెప్పికొనియున్నాఁడు. ఈకవి తనగ్రంథములయందు శేఫ శకటరేఫములకు యతిప్రాసమైత్రి కూర్చుట చేఁగాక, ఇకారసంధులు, క్త్వార్థక సంధులు, మొదలయిన పూర్వలాక్షణికసమ్మతములుకాని ప్రయోగములనేకములు చేసియున్నాఁడు.

ఉ. కోపమొకింత లేను బుధకోటికిఁ గొంకుపసిండి సత్యమా
రూపము తారతమ్యము లెఱుంగు స్వతంత్రుఁడు నూతనప్రియా
టోపమ్ములేని నిశ్చలుఁ డిటుల్ కృతలక్షణుఁడై చెలంగఁగా
ద్వాపరలక్షణుం డనఁగవచ్చునొకో యమధర్మనందనున్. విజయవిలాసము.

ఈపద్యమునందలి రెండవచరణములో రాకును బండిఱాకును యతికూర్చినాఁడు.

గీ. అరుగఁగొంకెడు కన్నియ తెఱఁగుఁ గాంచి, విజయవిలాసము.

మ. ఖరభానుప్రియసూనుఁ డెప్పుడు నినుంగారించునేకా విభుం
డఱచేలోపలి నిమ్మపంటివలె నత్యాసక్తి మన్నింప సౌ
ఖ్యరసైకస్థితినుండి కావరమునం గన్గాన కాపత్పరం
పర రాఁ గ్రుళ్ళెదవేల యావిధిఁ దరింప న్నితరంబే మహిన్. సారంగధ.

ఇత్యాది స్థలములయందు రేఫఱకారములకుఁ బ్రాసమైత్రి కూర్చినాఁడు.

క. సైకము నడుము విలాసర
సైకము నెమ్మోము దీనిమృదుమధురోక్తుల్
సైకముఁ జెగడు న్నవలా
సైకములోనెల్ల మేలుబంతిది బళిరా. విజయవిలాసము.

చ. వడి నరపాలుభోగసతివావులు నాకుఁబనేమి యంట వం
గడమునకెల్ల సొడ్డనినఁ గా దటు నేనలపిన్న నాఁడె యే
ర్పడితినటన్న బోవునె స్వభావము తల్లి వినాకు నేక్రియం
బడతుఁక నీవు వావిచెడ మందు మహింగలదమ్మయెందునున్.
సారంగధరచరిత్ర.

ఇందు మొదటిపద్యములో (మేలుబంతి + ఇది =) మేలుబంతిది యనియు, రెండవపద్యములో (పని + ఏమి =) పనేమనియు, ఇకారసంధులను గూర్చినాఁడు.

చ. అనవిని పాపపూపజవరా లెదలోఁ దలఁ బాపలేక యా
తని తెలిముద్దునెమ్మొగముఁ దప్పక తేటమిటారికల్కి చూ
పునఁ దనివారఁ జూచి నృపపుంగవ యన్నిటఁ జాణ వూరకే
యనవలసంటిగా కెఱుఁగవా యొకమాటనె మర్మకర్మముల్.
విజయవిలాసము.

ఉ. కానకుఁ గొంచుబోయిపుడు కాళ్ళను జేతులుఁ గోయుఁడంచు లో
నూనినకిన్క రాజు ముదుటుంగర మిచ్చెను మాకు బుద్ధి యే
మానతియిండు మీరనిన నట్టులె చేయుఁడు కొంకనేల రా
జాన నతిక్రమింపఁ దగునాయని యాదృఢచిత్తుఁ డాడినన్. సారంగధ.

ఇత్యాది స్థలములయందు (వలసి + అంటి =) వలసంటియనియు, (పోయి + ఇపుడు =) పోయిపు డనియు, క్త్వార్థకమునకు సంధి కలిపినాఁడు.

చ. చందనగంధి నెన్నుదురు చందురులో సగపాలు బాల ము
ద్దుం దెలిచూపు లంగజునితూపులలోపల మేలురంబు లిం
దిందిరవేణిమోవి యలతేనియలో నికరంబు తేట యే
మందము మందయానముఖమందము మీఱు నవారవిందమున్.
విజయవిలాసము.

ముఖమందమని యీపద్యమునందును, రాజానయని పయిపద్యమునందును షష్ఠీతత్పురుషమునం దుత్తునకచ్చు పరంబగునప్పుడు నుగా

గమువచ్చి 'ముఖమునందము' 'రాజునాన' యని యుండవలసినదానికి మాఱుగా నుగాగమము పోఁగొట్టి ప్రయోగించినాఁడు.

మ. అని బాహాపరిరంభసంభ్రమరసాయత్తైకచిత్తంబునం
దను వీక్షింప నెఱింగి యందియలమ్రోఁతం గేకినున్ రా సఖీ
జను లేతెంచి రటంచు వే మొఱఁగి హాస్యంబు వ్యాజంజేసె నే
ర్పునఁ దప్పించుకపోవ భూవరుఁ డనుం బూబోఁడికిం గ్రమ్మఱన్—
విజయవి.

సీ. విలుచుండి చంకఁజేతుల పెట్టుక కిరీటములు గలరాజులు కొలువుచేయ—
సారం.

ఇందు 'తప్పించుకొని' 'పెట్టుకొని' యని యుండవలసినచోట్ల కొనునకు మాఱుగా కవర్ణకము ప్రయోగించినాఁడు.

సీ. చెంతఁగూర్చుండని చేఁజూపఁ గూరుచుం
డెదవుగా కూరకుండెదవు సుమ్ము. విజయవి.

అచ్చు పరమగునపుడు ప్రార్థనార్థక మధ్యమపురుష మువర్ణకమునకు లోపము రాఁగూడకపోయినను 'గూర్చుండు' అని మువర్ణలోపము కలిగించి ప్రయోగించినాఁడు.

ఉ. ఓనృప నాకుఁ జూడ నటయుగ్మలి నీసుతునిక్ష మనోహరా
మానవిలాసుఁ జూచి నిలు పోపక పట్టిన లోనుగాని నెం
త్తే నగు లూని వానిఁ బొలియింపఁగ మాయలు పన్ని యిట్లు కొం
డేనకు ధర్మరా జలుగు నిక్కముగా మిముఁ జెప్పనేటికిన్—సారంగధ.

తెలుఁగులందుఁ గొన్నియెడల లులనలు పరమగునపుడు మువర్ణము లోపించి పూర్వమందున్న యకారమునకు మాత్రమే దీర్ఘము రావలసియుండఁగా నిచటఁ గొండెమునకని యుండవలసినదానికి మాఱుగా నెకారమునకు దీర్ఘముపెట్టి కొండేనకని ప్రయోగించినాఁడు.

ఇట్లు లఘ్వలఘు రేఫములకు యతిప్రాసములయందు మైత్రి

కల్పించినను, పూర్వకవిప్రయోగములకు విరుద్ధములయిన ప్రయోగములు చేసినను, లింగముగుంట తిమ్మన్న, అప్పకవి, కూచిమంచి తిమ్మన్న మొదలయిన, లక్షణవేత్తలీ వేంకటకవిని లాక్షణికకవినిగా గ్రహించి తమ లక్షణ గ్రంథములయందీతని గ్రంథములనుండి పద్యముల నుదాహరించియున్నారు. ఇప్పటివారు కవిత్వసారస్యమును విచారింపక గ్రంథములయందు రేఫద్వయప్రాస విశ్రమమైత్రియో యేదో వ్యాకరణదోషమో యున్నదన్న హేతువుచేత రసవంతములైన యుత్తమ గ్రంథములను సహిత మగ్రాహ్యములని నిరాకరించుచున్నందున, అట్లు చేయుట యుక్తముకాదనియు ఛందోవ్యాకరణదోషములు లేని రసహీనములగు గ్రంథములకంటె ఛందోవ్యాకరణదోషములను గలవయినను రసవంతములయిన గ్రంథములే యధికాదరణీయము లనియు జూపుటకయి యీ కవివిషయమున నింతదూరము వ్రాసినాఁడను. కవిత్వమునందక్కడక్కడఁ గొన్ని నెరసులున్నను జాతీయములతోను సామెతలతోను నిండియుండి యర్థగౌరవము కలదయి రసవంతమయి యున్నందున చేమకూర వేంకటకవి కవిత్వము సర్వజనాదరణీయమయినదని తలఁచుచున్నాను. ఈ కవి యించుమించుగా పదునేడవ శతాబ్దముయొక్క మధ్యభాగమునందున్నట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. కృతిపతియైన రఘునాథరాజుయొక్క కుమారుఁడగు విజయరాఘవరాజు ౧౬౭౪ వ సంవత్సరమునందు మధురాపురము రాజధానిగాఁగల పాండ్యదేశపురాజగు చొక్కలింగనాయకునితో యుద్ధముచేసి నిహతుఁడయ్యెను. అతనితోఁ గృతిపతివంశ మంతరించినది. దీనినిబట్టి విజయవిలాసమును సారంగధరచరిత్రమును ౧౬౩౦-౪౦ సంవత్సర ప్రాంతములయందు రచియింపఁబడినట్లు కనఁబడుచున్నవి. మూఁడేసి యాశ్వాసములుగా రచియింపఁబడిన యీ పుస్తకద్వయము నుండియుఁ గొన్ని పద్యముల నుదాహరించుచు నీ కవిచరిత్రము నింతటితోఁ బరిసమాప్తి నొందించుచున్నాను—

విజయవిలాసము.

చ. క్షితిపయి వట్టిమ్రాఁకులు చిగిర్చి వసంతుఁడు తా రసోపగుం
భితపదవాసనల్ నెఱప మెచ్చక చంద్రుఁడు మిన్నునం బ్రస
న్నతయును సౌకుమార్యముఁ గనంబడ తాల్గరఁగగజేసె నే
గతిరచియించి రేని సమకాలమువారల మెచ్చరే కదా—ఆ. ౧.

ఉ. కోమలి యీగతి న్మదిఁ దగుల్పడఁ బల్కిన నవ్వి సజ్జర
గ్రామణిసూను మీ రెచటఁ గంటిరొ యాఁటివి కన్నమాత్రమే
యేమని చెప్పవచ్చు నొకయించుకభేదము లేక యాయనే
మేమయియున్నవారము సుమీ వికచాంబుజపత్రలోచనా—ఆ. ౨

చ. శివుఁ డిటు రమ్మటంచు దయచేసినచోఁ దల కెక్కె తుగ్రవై
భవమునఁ జూచుచో నహుగుఁబట్టితి వేమనవచ్చు నీగుణం
బవునవు నందినన్ సిగయు నందకయున్నను గాళ్ళుఁ బట్టుకొం
దువు హరిణాంక వేళకొలఁదు ల్గద నీనడక ల్తలంపఁగన్.—ఆ. ౩

సారంగధర చరిత్రము.

ఉ. చక్కిలిగింతపెట్టినను సారెఁ గికాగిక నవ్వుచున్ బయిం
బక్కఁబడంగఁ జక్కనిసుమాంగుని మక్కువమీఱ నెప్పురాఁ
జెక్కిలిమీటి యెత్తి యెదఁ జేరిచి ముచ్చట దీఱునట్లుగా
నక్కట ముద్దులాడవలదా వలదా యిటువంటిభాగ్యముల్— ఆ. ౧

ఉ. ఆతరలాక్షి డెందమున నారట మొందుచు నేమిచేయుదున్
రాతికిఁ దోడుపోయినది రాసుతుడెండము మెత్తగాదు దా
దాతికి వచ్చియుండ నిఁకఁ దాలిమి చెల్లునె మారుఁ డంటిమా
ఘాతుకుఁ డోర్వరాదు సముఖంబున నేటికి రాయబారముల్—ఆ. ౨

ఉ. కందుఁ గదయ్య నీమురువు కన్నులపండువుగాఁగ నంటినం
గందుఁ గదయ్య నీతనువు కౌతుక మొప్పఁగ నీదుప్రాపు నేఁ
గందుఁ గదయ్య యంచు నినుఁగన్న సపత్ని సహింప దందుఁ బో
కందుఁ గదయ్య యేల వినవైతివి నావచనంబు పుత్రకా—ఆ. ౩

54. చిత్రకవి రమణకవి

ఈకవి సాంబవిలాసమను ప్రబంధమును రచియించి వేంకటేశ్వరుని కంకితముచేసెను. ఇతఁడు ౧౬౩౦ వ సంవత్సరప్రాంతములం దున్నట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. ఇతని తండ్రియైన యనంతకవి రామరాజభూషణకృతమైన హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానమునకు వ్యాఖ్య చేసినందున, అతఁడు పదునేడవశతాబ్దారంభమునం దుండుట స్పష్టము. సాంబవిలాసములోని పద్యముల నప్పకవి లక్ష్యములనుగాఁ జేకొని యుండుటచేత రమణకవి తప్పక తనసాంబవిలాసమును ౧౬౫౦ వ సంవత్సరమునకుఁ గొంతకాలము పూర్వమే చేసియుండవలెను. కవి తన్నుద్దేశించి యీక్రింది వాక్యములను తనపుస్తకములోఁ జెప్పకొన్నాఁడు—

ఉ. శ్రీరమణాఖ్య సత్కవికులోత్తమ! శ్రీమామకమంజులాన్వయ
శ్రీరమణీయ! నీవిపుడు చేయఁగఁబూనినసాంబలక్షణా
సారసదృగ్వివాహకథ సన్మతి మాకిపు డంకితంబుగాఁ
గూరుపు నీకుఁ గల్గు జయగుర్వచలాయురభీష్టవస్తువుల్.

సీ. సర్వలక్షణసారసంగ్రహం బొనరించి
తనరె మీతాత పెద్దనకవీంద్రుఁ
డలహరిశ్చంద్రనలాధీశ సత్కథా
శ్లేషసత్కృతికిఁ బ్రసిద్ధిగాఁగఁ
గవిహితుండౌచు వ్యాఖ్యానంబు నొనరించి
మరియు నిందుమతీసుపరిణయంబు
మొదలైనసత్కావ్యములు చేసి రహిఁగాంచె
నరయ మీతండ్రి యనంతసుకవి
చిత్రకవిమంజులాన్వయక్షీరవార్ధి
చంద్రమూర్తివి సద్బుద్ధిశాలి వీవు

రమణసత్కవి నీవొనర్పంగఁబూను
కృతివతంసంబు నతని కంకిత మొనర్పు.

సాంబవిలాసమునందు దుర్యోధనపుత్త్రియైన లక్ష్మణాకన్యను కృష్ణుని కొడుకైన సాంబునికిచ్చి వివాహము చేసినకథ చెప్పఁబడినది. ఇది సలక్షణమైన గ్రంథము. ఇందుండి రెండుమూఁడు పద్యములు నిం దుదాహరించుచున్నాను.

చ. కొడవలిచేత బొడ్డు తెగఁగోసి గడానిపసిండిచేటలో
నిడి నులివెచ్చనీట నొడ లెంతయు నారిచి మేలిచల్వపా
వడఁ దడియొత్తి ఫాలమున బొట్టుగ నున్నవికాపుదృష్టిబొ
ట్టిడి రహి దీవన ల్నలిపి హెచ్చుగ నారతు లిచ్చి రచ్చలన్. ఆ-౧

ఉ. జాంబవతీతనూజుఁ డలసాంబుఁడు బాల్యమునందు మందహా
సం బనుభవ్యచంద్రిక నజస్రము మాతృమనోంబుజాతహా
ర్దాంబుధిఁ బొంగజేయుచు నుదంచితనైజకుమారచంద్రభా
వంబు యథార్థమై తనర వర్తిలు సత్కళలం జెలంగుచున్. ఆ. ౧.

మ. ఒక భిల్లాగ్రణి వెంబడించి తనపై నుత్సాహ మొప్పంగ వ
చ్చు కఠోరాధికగర్వఘూర్వహతరక్షుశ్రేష్ఠమున్ సాంబభూ
పకరీంద్రంబు నుతింప మేలితళుకుం బల్వాడియందంపునుం
జికటారింబడఁగూల్చి యార్భటు లొనర్చెం బేర్చి శౌర్యంబునన్. ఆ. ౧

ఈకవి భారద్వాజగోత్రుఁడు; కాత్యాయనసూత్రుఁడు; ఓబళాంబాపుత్త్రుఁడు. ఇతనిచే రచింపఁబడిన రామాయణ మొకటిగూడఁ గానఁబడుచున్నది. దాని కితఁడు "విద్వత్కవికర్ణరసాయనసకలవర్ణనాపూర్ణ రామాయణము" అని పేరు పెట్టెను. ఈరామాయణములోని గద్యమునుబట్టి కవి యభిమన్యువిలాసము, కుమారగురువిలాసములోనగు గ్రంథములనుగూడ రచించినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. ఈరామా

యణములోనివి ప్రతికాండమునుండియు రెండేసి పద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

చ. బిరుసులజల్లులున్ బునుఁగుఁబిల్లులపిల్లలు నల్లసద్దతిం
బరఁగెడు మేలిమూలికలవల్లులు పిశుణపర్వకారిబం
ధురమృగరాణ్మతల్లులు వినూత్నతరంబులు గొల్లలై తగన్
సరవిని గాన్క లిచ్చి మహిజానికి నిట్లని రందఱుం దగన్.

బాలకాండము.

శా. దేహం బస్థిర మెల్లవారలకు ధాత్రీభాగమం దేల యి
ట్లూహాపోహలు చేయ నీతనికి మున్నుత్సాహియై యిత్తునం
చాహాపల్కితి విస్రబ్ధములు పెక్కాడంగ యుక్తంబుటో
నా హేమాంగము దీని నమ్మి యిటు లేలా దబ్బఱ ల్పల్కఁగన్.

బాలకాండము.

మ. భరతుం డెవ్వఁడు కైక యెవ్వతె ధరాపాలుండు తా నేమి త
ద్వరయుగ్మం బన నేది నా శితతీవ్రస్ఫారఖడ్గంబుచే
భరతుం ద్రుంచి ధరాస్థలంబునకు నిన్ బట్టంబు నేఁ గట్టెదన్
ధరణీమండలి నెల్లమానవులు మోదం బూని కీర్తింపఁగన్.

అయోధ్యాకాండము.

మ. నిను మన్నించి మదాత్మజున్ రఘువరున్ నేనిట్లు కోల్పోయితిన్
నినుఁ బెండ్లాడి సమస్తభూమిజనము ల్నీచాత్ముఁ డీతం డనం
గ నవేలంబగుసంద వత్రిలిత్రిఁ గైకా సూర్యవంశంబు నీ
దునిమిత్తంబున నెన్నిభంగులఁ జెడెన్ దోషంబు నిన్ జూడఁగన్.

అయోధ్యాకాండము.

ఉ. ఉత్తములై నరాజవరు లుద్ధురబాణకృపాణచాపముల్
హత్తి ధరించు టెల్ల సభయాత్ములకై శరణన్నవారి ను
ద్వృత్తరలీలఁ గావఁగ రణాంగణమం దెదిరించినట్టియు
న్మత్తరిపుప్రకాండముల మర్దనచేయఁగఁ గాదె యెన్నఁగన్.

అరణ్యకాండము.

ఉ. ఆచెలువంపుజొక్కపుటొయారము లాజిగిప్రాయ మాఘన
శ్రీచణరూప మాతళుకుఁ జెక్కులచక్కఁదనంబు లామహా
ధీచతురత్వ మాపలుకుఁ దేనియ లాగమనంబు లావిభా
ప్రాచురి యెక్కడం గనుట పల్కుట వింటయు లేదు రావణా.

అరణ్యకాండము.

శా. నీకున్ శత్రుఁడఁ గాను భవద్రిపులతో నే సఖ్యముం జేయ నే
జోక స్త్రీకపకారిగా నకట యిచ్చోఁ జాలనిర్హేతుకం
బై కన్నట్టిరుష న్నను న్నిశితతీవ్రామోఘబాణంబుచే
వే కూల్పంగ నిమిత్త మేమి యిది దోర్వీర్యంబె శ్రీరాఘవా.

కిష్కింధాకాండము.

ఉ. అంగదుఁ గాంచి యోతనయ యాత్మ వగం దురపిల్లఁ బోకు ని
న్నుం గడు నాదుమాఱుగఁ గనుంగొను నీరవిపుత్రుఁ డిమ్మహో
త్తుంగభుజప్రతాపనిధితో నెడఁబాయక యుండినన్ జయా
భంగురభోగభాగ్యములఁ బ్రస్తుతి కెక్క రహింతు వన్నిటన్.

కిష్కింధాకాండము.

ఉ. బంగరుమేలినిగ్గు గలపర్వతమో యన నైజగాత్ర ము
త్తుంగముగాఁగఁ బెంచి మతిత్రోడనె పాశము లెల్ల నూడ్చి సా
రంగపరంపరం గడుమురాజితసాహససింహమో యనన్
బొంగుచు వెంటవచ్చుదితిపుత్త్రులఁ బోవఁగఁ దోలి రోషియై.

సుందరకాండము.

ఉ. రామకరాగ్రముద్రిక ధరాసుతచేతి కొసంగి రాఘవ
క్షేమము తెల్పియాజనని కేవలశోకము మాన్పి లంక వా
లామితహవ్యభుక్శిఖల నంతయు దగ్ధము చేసి సీతచూ
డామణిఁ గొంచువచ్చితిఁ దటాలున నిప్పు డటంచుఁ బల్కినన్.

సుందరకాండము.

శా. కామాంధుల్గడు నీమదిం బెనగొనంగా నాదు నీతిరిత
శ్రీమద్వాక్యము నీకుఁ బథ్య మగునే శ్రీరామభీమాగ్నికీ
లామేయాంబకరాజి నీతలలు నుగ్గాడంగ నావేళలన్
నామాట ల్మది నీకుఁ బథ్య మగు నన్నన్ రావణుం డుగ్రుఁడై.
యుద్ధకాండము.

ఉ. సర్వసురౌఘముల్ నను భుజాబలము ల్విడనాడి కొల్చు టా
సర్వవిదుండు విష్ణుఁడు నిజంబుగ నాతఁ డెఱుంగఁడే మహా
గర్వితవిష్ణుఁ డొక్కరుఁడె కాఁ డలబ్రహ్మ యెదిర్చె నేని నే
నోర్వక యుగ్రబాణముల కొక్కట నాహుతి చేసి వ్రేల్చెదన్.
యుద్ధకాండము.

---

55. అందుగుల వెంకయ్య

ఇతఁడు నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; అందుగుల సూరన్నకొమారుఁడు. ఈకవి కృష్ణదేవరాయల యల్లుఁ డయిన రామరాజుతమ్ముఁడగు తిరుమలదేవరాయుని మనుమని మనుమఁ డగు కోదండరామరాజు కాలములోనుండి యాతనిపేర రామరాజీయ మను నామాంతరముగల నరపతివిజయమను గ్రంథమును జేసెను. ఈగ్రంథమునందు రామరాజుపూర్వులయిన నరపతులచరిత్రమును విశేషముగా రామరాజుయొక్కచరిత్రమును జెప్పఁబడియున్నది. రామరాజు ౧౫౬౫ వ సంవత్సరమున తాళికోట యుద్ధములో మహామ్మదీయులచేతఁ జంపఁబడెను. తదనంతరము మూఁడుతరములు గడచిన తరువాత నీగ్రంథము రచియింపఁబడిన దగుటచేత, ఇది ౧౬౫౦ వ సంవత్సరప్రాంతమున రచియింపఁబడినట్టు చెప్పవచ్చును. రామరాజు గుత్తి, పెనుగొండ, గండికోట, కందనూలు,

ఆదవేని మొదలయిన ప్రదేశములు గెలిచిన ట్లీక్రిందిపద్యమునఁ జెప్పఁబడినది—

గీ. సకలవిభు తిమ్మరాజుసేనలను ద్రుంచి
గుత్తి పెనుగొండ మఱిగండికోట కంద
నూలుపుర మాదవే నవలీల గెలిచి
తొలుఁదొలుత రామనృపతి దోర్బలము మెఱసి.

ఈపుస్తకమునం దీరామరాజు నిజామువలన నహమదాబాదు గొనుట మొదలయిన మహమ్మదీయులతోడి యుద్ధములు కొన్ని వర్ణింపఁబడినవి. ఈరామరాజు పేరునకు సదాశివదేవరాయని మంత్రి యని వ్యవహరింపఁబడినను, సింహాసనమునకు వచ్చినపుడు సదాశివ రాయలు బాలుఁ డగుటచేతను కర్ణాటకరాజ్యము నచ్యుతదేవరాయల యనంతరమున నాక్రమించుకొన్న సకలము తిమ్మరాజును బాఱఁదోలి సదాశివదేవరాయల రాజ్యమును స్థాపించినవాఁ డగుటచేతను క్రీస్తుశకము ౧౫౪౨ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౫౬౫ వ సంవత్సరము వఱకును నితఁడే రాజ్యపరిపాలనము చేసెను. ఇతఁడు సలకము తిమ్మయను గెలిచిన కథను సూచించు నితనిప్రతాపము నరపతివిజయమునం దీక్రిందిరీతిని వర్ణింపఁబడినది—

చ. ఎలమిని రామరాజవసుధేశుప్రతాప మవార్యమై మహిన్
జెలువుగ నిండఁబర్వి శశిశేఖరదివ్యమహాశితాశుగ
జ్వలనశిఖాసముత్కరముచందము నందమునొందె నెంతయున్
సకలయ తిమ్మయప్రముఖశత్రుపురంబుల నెల్ల నారయన్.

ఈరామరాజుతండ్రియైన శ్రీరంగరాజు కృష్ణదేవరాయల తండ్రియైన నృసింహరాజునకు కర్ణాటకరాజ్యమును నిలుపుటలో సహాయుఁడుగా నుండినట్లు కానఁబడుచున్నది. ఈశ్రీరంగరాజుయొక్క శౌర్యము నరపతివిజయములో నీక్రింది పద్యమున వర్ణింపఁబడినది—

సీ. కడువిజాపురవరకామినీ గర్భముల్ భేదించు నెవ్వానిశౌరిరవము
దామిడీఁ బోయి నిజాముపట్టణముల ధూళిగాఁజేయు నేదారబలంబు
గోలకొండవజీర్లకోటులకాయముల్ చించు నేరాజేంద్రుచేతికత్తి
సకలభూపాలకాస్థానసన్నుతిఁ గాంచి వెలయు నేశూరునివిజయలక్ష్మి
యతఁడు కేవలనృపతియే యఘువిదూర
చర్యుఁ డాశ్రితరక్షావిచక్షణుండు
జీర్ణకర్ణాటభూపునర్జీవనుండు
రమ్యగుణశాలి శ్రీరంగరాయమౌళి.

ఈనరపతివిజయము కవిత్వముకంటెఁ జరిత్రమును జెప్పుటయం దెక్కువ ప్రసిద్ధమైనదైనను, కవిత్వముకూడ రసహీన మయినదికాదు. కవిత్వరీతిని వెలుపుటకయి రామరాజీయములోని రెండు పద్యముల నిందుదాహరించుచున్నాను—

ఉ. ఇమ్మహిసోమదేవమనుజేంద్రుప్రతాపము నిండి దిక్కులం
బమ్మినఁ జూతపోతనవపల్లవబింబఫలారుణాంబుజా
తమ్ము లటంచుఁ గోకిలకదంబము కీరచయంబు చంచరీ
కమ్ములు క్రమ్ముచుండు నొడికంబుగ భ్రాంతివహించి వల్మలున్.

చ. అతివిభవంబునన్ దితిసుతాహితరాజు మహాపరాక్రమో
న్నతి మృగరాజు సోయగమున న్నలరాజు సమస్తధర్మప
ద్ధతి నలధర్మరాజు పటుధైర్యమునన్ గిరిరాజు వాక్ప్రశ
స్తత ఫణిరాజు నిర్దళితశాత్రవరా జగుబుక్కరాజులన్.

---

56. కాకునూరి అప్పకవి

ఇతఁడు వైదికబ్రాహ్మణుఁడు, పదునేడవ శతాబ్దమధ్యమునం దుండిన లక్షణవేత్త. ఈకవి యాంధ్రశబ్దచింతామణి యనుపేరితో సాధారణముగా నప్పకవీయ మని వాడఁబడెడు లక్షణగ్రంథమును పద్యకావ్యమునుగా రచించెను. ఇతఁ డెనిమిదాశ్వాసముల గ్రంథమును జేయునట్లు ప్రతిజ్ఞ చేసినను, అయిదాశ్వాసములు మాత్రమే యెల్లయెడలఁ గానఁబడుచున్నవి. తక్కిన యాశ్వాసములు చేయకమునుపే యితఁడు మృతినొంది యుండవచ్చును. ఈయప్పకవీయమునందు ఛందోవిషయము సమగ్రముగా నున్నను, వ్యాకరణవిషయ మత్యల్పముగా నున్నది. ఇప్పు డున్నభాగములో సంజ్ఞా సంధి పరిచ్ఛేదములు మాత్రమే తెనిఁగింపఁబడినవి. ఇతఁడు బహుగ్రంథములు శోధించినవాఁడే యయినను, పూర్వగ్రంథములనుండి యితఁ డుదాహరించిన పద్యములన్నియు దాదాపుగా లింగమగుంట తిమ్మన్న మొదలయినవా రీతనికి ముందు చేసినలక్షణగ్రంథములలోఁ గానఁబడుచున్నవి. ఇతఁడు తనకాలపువారయినకవుల గ్రంథములనుండి విశేషముగాఁ బద్యములను జేకొని యున్నాఁడు. ప్రక్రియాకౌముదియు నాంధ్రశబ్దచింతామణియు నని నామాంతరములు గలనన్నయభట్టీయము బాలసరస్వతికాలమువఱకు నెవ్వరు నెఱుఁగరు. అది నన్నయభట్టారకవిరచితమనియు, వేములవాడ భీమకవి దానిని గోదావరిలో గలుపఁగా నేనూఱు సంవత్సరములయిన తరువాత సారంగధరుఁడు దానిని దెచ్చి బాలసరస్వతి కిచ్చెననియు అప్పకవి కలగనెనఁట! అటు తరువాత నొక బ్రాహ్మణుఁడు దానిని తనకుఁ దెచ్చి యీఁగా తెనిఁగింప నారంభించెనఁట! ఈగ్రంథారంభమునకుఁ బూర్వమునం దప్పకవి యేదో తెలుఁగున ఘనకావ్యము చేయ సంకల్పముపూనిన ట్లీక్రింది పద్యములవలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది—

క. అని యిష్టదేవతాస్తుతి
యును సకలకవీంద్రులనుతియును గురునతియున్
వినయమున సలిపి తెలుఁగున
ఘనకావ్యం బొకటి సేయఁగాఁ దలఁచుతఱిన్.

సీ. ధాత రెండవపరార్థమున నాదిదినంబుపగట వరాహకల్పంబునందు
మహితవైవస్వతమనువేళ దేశంబు లర్థింపనైన మహాయుగమునఁ
గలిసమయంబున దొలిచరణంబున మాసితంబగుచాంద్రమాసమునను
శాలివాహనశకమున గజ శైల శర సుధాకిరణులసంఖ్యనడవ
నంగజాబ్దంబుననుదక్షిణాయనమున|జలధరర్తువు మొదటిమాసంబునందు
బహుళమున దేవకికిఁ జక్రపాణిపుట్టి | నట్టియష్టమి చను దేరనధికభక్తి.

* * * * *

క. కల్పోక్తమార్గమున నం | కల్పము గావించి గోపికావిభుపూజల్
సల్పిమది నతనిపదములు | నిల్పి పురాణార్థగోష్ఠి నశ గడపు నెడన్.

గీ. నుదుటఁ గస్తూరి తిలకంబు పొదలువాఁడు
తలఁచిచూచిన నాకులదైవ మగుచుఁ
బొలుచు నాకులదైవంబుఁ బోలువాఁడు
నిలిచె నొకరుఁడు నాదుముంగలను గలను.

ఇష్టదేవతావందనాదులును గురుదేవతాస్తుతియుఁ జేసి తెనుఁగున ఘనకావ్యమొకటి చేయ నుద్యమించి శాలివాహనశకము ౧౫౭౮ వ దగు మన్మథనామసంవత్సర శ్రావణ బహుళాష్టమినాఁడు సంకల్పముచేసి కామెపల్లెదేవాలయములో రాత్రి పురాణగోష్ఠిని గడపుచుండఁగా శ్రీకృష్ణుఁడు కలలోవచ్చి యాంధ్రశబ్దచింతామణి నశించిన కథ చెప్పి—

చ. రమణను సత్కవీంద్రులు పురాణచయం బితిహాసపంక్తి కా
వ్యములును దొల్లియైన నిపుడైనను ముంగలనైన దీని సూ

త్రములను దక్క వేఱొకవిధంబున నాంధ్రముఁ జేయఁజాలమిన్
తమఁ దెనిఁగింపు దీని నవి సర్వముఁ జేయుఫలంబు నీ కగున్.

దానిని తెనిఁగింప నానతిచ్చెనఁట! శ్రీకృష్ణుఁడు స్వప్నదర్శన మిచ్చుటకుఁ బూర్వమే గ్రంథమును జేయ సంకల్పించెనో చెప్పలేదు. ప్రక్రియాకౌముది యనఁబడెడి యీ యాంధ్రశబ్దచింతామణి బాలసరస్వతి కృతమనియు దానికి గౌరవము కలుగుటకయి యీ కథ కల్పింపఁబడినదనియు నేనీవఱకే చూపియున్నాను. పయి పద్యములనుబట్టి యీ పుస్తకము శాలివాహనశకము ౧౫౭౭ వ సంవత్సరమునందనఁగా క్రీస్తుశకము ౧౬౫౬ వ సంవత్సరము నందారంభింపఁబడి ౧౬౬౦ వ సంవత్సరప్రాంతమున కింతవఱకుఁ జేయఁబడియుండును. అప్పటికప్పకవి కవసానకాలము తటస్థించినందున గ్రంథము సమాప్తినొంది యుండక పోవచ్చును.

సీ. జగతి నాపస్తంబశాఖోక్తషట్కర్మపద్ధతిఖండనిబంధనంబు
కాలబాలార్కవాఖ్యజ్యోతిషగ్రంథసంహితానుశ్లోకసంగ్రహంబు
శ్రీమదనంతప్రసిద్ధమహావ్రతకల్పకథాంధ్రోక్తికావ్యరచన
శ్రీనగాధీశసుశ్లేషసింహాస్తుతిభావగర్భితసీసపద్యశతము
లలితకవిల్పకాఖ్యానలక్షణంబు । మహితసాధ్వీజనౌఘధర్మద్విపదము
నంబికావాదనామకయక్షగాన । కృతియుఁ జేసితి నాకునూరికులయప్ప.

అను పద్యమువలన నప్పకవి యీ గ్రంథమును రచించుటకుఁ బూర్వము కొన్ని సంస్కృతాంధ్ర గ్రంథములను రచించినట్టు తెలియవచ్చుచున్నది గాని యిప్పుడా గ్రంథములు లభించుట యరుదు. ఈతని కవిత్వము సుగమమైన మృదుమధురపాకము గలదిగానున్నది. అప్పకవికిఁ బూర్వమునందు రకార ఱకారములకు యతిప్రాసమైత్రి కలదు లేదను నభిప్రాయభేద మున్నను, "నాన్యేషాంవై ధర్మ్యం లఘ్వోలఘూనాం

రయోస్తు నిత్యం స్యాక్" అన్నది బాలసరస్వతి సూత్రమనుకోక వాగనుశాసనసూత్రమని భ్రమపడి

గీ. చెల్లునని మున్ను భీమన చెప్పెననుచుఁ
గలుపుదురు రేఫములును ఱకారములును
దుష్టకవు లవి యొకటైనఁ దొంటిపెద్ద
లందఱును నేల విభజింతు రని తెలియరు.

అని రేఫఱకారములకు యతిప్రాసమైత్రిఁ గూర్చువారు దుష్టకవులని యప్పకవి దూషించి యున్నాఁడు. రకారద్వయమైత్రిని నిషేధించిన బాలసరస్వతియే తద్భేదము గ్రహింపలేక చంద్రికాపరిణయములోని యీ క్రింది పద్యమునందు రేఫఱకారములకు విశ్రమము గూర్చినాఁడని కూచిమంచి తిమ్మకవి వ్రాసియున్నాఁడు—

ఉ. అక్కమలేక్షణ న్నవినయంబుగఁ గాంచుము నానుమాఱుగా
మ్రొక్కుము సేమమా భువనమోహిని నీకని పల్కు మూర్తిచేఁ
జిక్కితి వేగఁ బ్రోవుమని చెప్పుము పొమ్మికఁ దేటిరాయ నీ
ఱెక్కలమాటున న్ననుభరించి లభింపుము కీర్తిపుణ్యముల్—
చంద్రికాప.

రేఫరకారమైత్రికి సమ్మతింపనివారవి రెండును నేకాక్షరమే యందురా? భిన్నాక్షరము లందురా? ఏకాక్షరమేయయి లఘ్వలఘు రూపములుమాత్రమే యయినయెడల, యలవల లఘ్వలఘు రూపములకువలెనే వీనికిఁ గూడ మైత్రి యేల యుండరాదు? భిన్నాక్షరములనెడు పక్షమున, రయోస్తు నిత్యం స్యాత్తనుచోటనేకశేషవృత్తి యెట్లు కుదురును? అవి యొకటైనఁ దొంటిపెద్దలేల విభజింతురని యప్పకవి యడిగిన ప్రశ్నమునకు యలవల నేల విభజించిరో యాహేతువుచేతనే యని చెప్పుటయే తగిన యుత్తరమగును.

చరిత్రము తెలియని యితరకవుల గ్రంథములు

అప్పకవీయాది లక్షణగ్రంథములలో నుదాహరింపఁబడిన గ్రంథము లిప్పు డనేకములు గానరాకున్నవి; కొన్ని గ్రంథములపేరులు తెలిసినను గ్రంథకర్తలపేరులు సహితము తెలియరాకున్నవి. అమరేశ్వరుని గొప్ప కవినిగా పూర్వకవులనేకులు స్తుతించియున్నారు. ఈతఁడు చేసిన గ్రంథము లేవియో తెలియరావుగాని కూచిమంచి తిమ్మకవి తన సర్వలక్షణసార సంగ్రహమునందుఁ జిమ్మపూడి యమరేశ్వరుని విక్రమసేనము లోనిదని యీ క్రిందిపద్యము నుదాహరించియున్నాఁడు—

గీ. నీర నగ్గియునికి యారయ విస్మయం
బనుచు బాడబాగ్నికడలి యుప్పు
రంబుఁజొచ్చెనొక్కొ రత్నాకరముమణు
లనఁగ జెలువ మమరునాపణములు.

ఈ ప్రకారముగానే హూణశకము ౧౬౫౦ వ సంవత్సరమునకుఁ బూర్వమునందున్నట్టు నిశ్చయముగా తెలిసిన కొందఱుకవుల గ్రంథనామములు తెలిసినను, నాకా గ్రంథము లిప్పుడు లభింపనందున గ్రంథకర్తల చరిత్రమును గూర్చికాని వారుండినకాలమును గూర్చికాని నేనిప్పు డేమియు వ్రాయుటకు శక్తుఁడను గాకున్నాను. గ్రంథకర్తల నామములు సహిత మనేకములు తెలియరాలేదు. తెలిసినవారు నాకావిషయమును తెలుపుదురన్న యపేక్షతోను. ఇతరు లట్టి గ్రంథసంపాదనమునకయి కృషిచేయుదురన్న విశ్వాసముతోను, ఆ గ్రంథముల పేరులనుమాత్ర మిందుఁజెప్పి వానిలోనుండి దొరికిన పద్యముల నుదాహరించుచున్నాను—

౧. కవులషష్ఠము—ఇది యెవ్వరు చేసినదో తెలియలేదు. పుస్తకముయొక్క పేరునుబట్టి యిది యనేక కవులుచేరి చేసినట్లూహింపఁ దగియున్నది. "తృతీయవర్గసరళమునకు రాచమల్లువారి షష్ఠస్కంధ

ములోఁ బ్రయోగ"మని యప్పకవి వ్రాసియుండుటచే నిది రాచమల్లు వారను నింటిపేరుగల కవులచే రచియింపఁబడినట్టు స్పష్టమగుచున్నది. ఆకవు లన్నదమ్ములయి యుండవచ్చును.

శా. శ్రీరామామణి సీత నాథునియురస్సీమ న్నిజచ్ఛాయఁ గ
న్నారం గన్గొని యాత్మ నన్యవనితాశ్లేష్యం బూనఁ దత్కంధరన్
హారం బున్చుచు నింకఁ జూడుమనఁ దా నాటం ద్రహం జెందఁ జే
ల్వారుణ్ రాముఁడు ప్రోచుఁగాత మిఁకఁ దమ్మాంధీశుతిమ్మాధిపున్.

శా. చండాంశుప్రభ చిక్కతిమ్మయతనూజా తిమ్మ విధ్వస్తపా
షండం బైనత్రిలింగభాగవతషష్ఠస్కంధకావ్యంబు నీ
కుం డక్కెం జతురాననత్వగుణయుక్తు ల్మీఱ వాణీమనో
భాండారోద్ధత చూరకారబిరుదప్రఖ్యాతి సార్థంబుగన్.

అని కవిసంశయవిచ్ఛేదములోను, సర్వలక్షణసారసంగ్రహము లోను గవులషష్ఠమునుండి యుదాహరింపఁబడిన పద్యములనుబట్టి యీగ్రంథము తిమ్మయపుత్రుఁడయిన తిమ్మయ కంకితము చేయఁబడి నట్టు తెలియుచున్నది. ఈతిమ్మయ యచ్యుతదేవరాయని మంత్రులలో నొకఁ డయిన ట్లొకానొకరు వ్రాసియున్నారు. అదియే నిజమైనపక్ష మున బమ్మెరపోతరాజకృతభాగవతము శిథిలముకాఁగా పోయినభాగము లలో నొకటియైన యీషష్ఠస్కంధమును ౧౫౩౦ - ౪౦ సంవత్సరముల మధ్యను రాచమల్లువారు చేసియుందురు. దీనియందు శృంగారరస మధి కముగా వర్ణింపఁబడినందున దీనికే శృంగారషష్ఠమని నామాంతరము కలిగియున్నట్టు కనఁబడుచున్నది. అప్పకవ్యాదులుదాహరించిన శృంగార షష్ఠములోని కొన్నిపద్యముల నిందుఁ బొందుపఱుచుచున్నాను—

గీ. తల్లియును దండ్రి దైవంబు తలఁప గురుఁడ
కాఁడె? యితఁ డేమిచేసినఁ గనలఁ దగునె?

నాస్తికాధమ యోరి యన్యాయవృత్తి
నాస్తికత్వం గురోః పరమ్మనఁగ వినవె. (అప్పకవి)

మ. పదము ల్తొట్రిలఁ గొన్నఁదీఁగ చలియింపం గేశము ల్తూలఁ బ
య్యెద వక్షోరుహపాళిఁ జేరఁ గనుదోయిన్ బాష్పము ల్గ్రమ్మ గ
ద్గదకంఠమ్మున వాక్యము ల్తడఁబడన్ తద్దేహముం జొచ్చి యా
సుదతీరత్నము కాంచె బాలుని మనశ్శోకానలజ్వాలునిన్. (తిమ్మన్న)

చ. వయసునఁ బిన్నవాఁడ నభివంద్యుఁడ నౌదునె మీకనంచు సం
శయ మొనరించె దేని మునిసత్తమ కార్యములందు నాగమా
ధ్యయనములందు మంత్రములయందుఁ గనిష్ఠుఁడ యేని పెద్ద ని
శ్చయ మిది వానియం దఖిలసన్నుత మైనవిద్య గల్గినన్.
(అ. సూరన్న)

౨. శ్రీరంగమాహాత్మ్యము - ఇది భైరవకవిప్రణీతము. కవిగజాంకుశమును రచియించిన భైరవకవి యితఁడేయయి యుండవచ్చును—

చ. పరిచరుఁగాఁగ నేలె నిరపాయచరిత్రునిఁ బాపకానన
స్ఫురదురుపీతిహోత్రుని సముజ్జ్వలమేరుసమానగాత్రునిన్
బరమపవిత్రునిన్ మునిసుపర్వవరస్తుతిపాత్రునిన్ మనో
హరఫలశేముషీకబళితాంబుజమిత్రుని వాయుపుత్రునిన్.
(అప్పకవి)

ఉ. గందపుఁగొండనెత్తములకందున నేలకితీవయిండ్లలోఁ
గొందలిరాకుపాన్పున సుఖించి నితాంతరతిశ్రమంబునం
జెందినచెంచుగుబ్బెతలచెక్కులఁ జిమ్ము జవాదివాసనల్
విందులుచేయుచు న్మెలఁగు వేఁకువఁ గోమలగంధవాహముల్.
(లిం. తిమ్మన్న)

ఉ. ఆకులవృత్తి రాఘవుశరాగ్రమునందుఁ దృణాగ్రలగ్ననీ
రాకృతి వార్ధి నిల్చుట దశాననుఁ డీల్గుట మిథ్యగాదె వా

ల్మీకులు చెప్పుకున్నఁ గృతిలేనినరేశ్వరవర్తనంబు ర
త్నాకరవేష్టితావని వినంబడఁ దాతఁడు మేరు వెత్తినన్.

(కూ. తిమ్మన్న)

౩. త్రైశంకవోపాఖ్యానము—దీనిని సింగరన్న రచియించిన ట్లప్పకవి చెప్పుచున్నాఁడు. ఇందు హారిశ్చంద్రునికథ చెప్పఁబడి యుండ వలెను—

క. ఝషకేతుద్విషునకుఁ గి
ల్బిషపర్వతవృషునకమృతవిషనిధిజామా
త్రిషునకు ఋషిపూజితునకు
విషమాక్షునకింద్రముఖదివిజపక్షునకున్.

క. ఢుంఢిరభైరవుని సితి
కంఠు విశాలాక్షి దండకరు జాహ్నవి వై
కుంఠపతి గుహాస్య లోలా
ర్కుం దేనలుమీఱ భూవరుఁడు పొడగనియెన్.

౪. శమంతకమణి చరిత్రము—ఇది వణుకూరి గుర్వరాజుచేఁ జేయఁబడినదని యప్పకవి వ్రాయుచున్నాఁడు—

ఉ. కాయవచోమనస్స్థలనకల్పితదోషము లెల్లఁ బాయఁగా
నాయెదలోన నిత్యము సనాతనధర్మముఁ బూని యర్మిలిం
బాయక కొల్తు రామనరపాలనిరంతరసౌఖ్యదాయి సీ
తాయి సమస్తశోభనవిధాయి మహాఫలసిద్ధిదాయి గన్.

౫. శశిబిందు చరిత్రము—

క. నాకౌకసులైనను నీ
ఢాకకు నిల్చెదరె కటకటా మముబోంట్లన్
జేకొని సంరక్షింపక
నీకిటు లుచితంబె యురవణింప నరేంద్రా.

క. నూవుంబూవును సంపెగ
పూవుగెలిచి బిరుదుముత్తెపుంజల్లి దగం
దావై చె నన(గ మ్మింగర
త్తో వనరుహనేత్రనాస తులలే కొప్పున్.

౬. చారుదేష్ణచరిత్రము—

గీ. అచ్చరలు నందనంబున(బెచ్చుకొనుసు
రాగసుమములు హర్మ్యవాతాయనముల
చెంత(గా లూ(ది తత్పురస్త్రీల కొన(గి
వే(డికొనిపోవుదురు క్రపవిడియములు.

క. ఈలలన వేలుపుంజవ। రాలో యచ్చరయొ కిన్నరవధూమణియో
వ్యాళాంగనయో కాక। భూలోకస్త్రీల కిట్టిపొంకము కలదే?

౭. భేతాళపంచవింశతి—

ఉ. చోరగ్రాహగజాంకుశంబు నలినీశుంభన్మదేభంబు ది
గ్నారీమూర్తికదర్పణంబు రజనీకాంతామనోహారి వి
స్ఫారాంభోధితరంగకారి గిరిజాప్రాణేశభాస్వజ్జటా
శ్రీరమ్యాభరణంబు చంద్రు(డుదయించెన్ సుప్రభాభాసియై.

ఉ. ఆవిధవాశిరోమణి రయంబున(బోయి రహస్యవేశ్మ(బ
ద్మావతి(గాంచి రాజసుతు(డాడినమాటలు విన్నవింప ల
జ్జావతి దాని(జూచి ఘనసారకరంబుల గండపాళికల్
వావిరె వ్రేసినన్ జరరవారిజలోచన వచ్చె ఖిన్నతన్.

౮. చమత్కారరామాయణము—

క. ఓశశిముఖి లోపాము
ద్రేశు(డు కలశభవు(డుండు నిట నత(డు తపో
రాశి మహాత్ము(డు మును పా
పోశనముగ(గొనియె సాగరాంబువు లెల్లన్.

క. నిన్నుఁ జెఱఁగొన్న హైహయు
కన్నకా దోర్వీర్యమెక్కుడగుభార్గవు లీ
ల న్నిర్జించినరామున
కన్నను శూరుండు ముజ్జగంబులఁ గలఁడే?

౯. శేషధర్మములు—

క. పెట్టఁడు నారకమార్గం
బెట్టి మహాక్రూరకర్ముఁ జేసియుఁ దుద ని
ట్టట్టనక నెమ్మనంబున
నెట్టన హరిఁ దలఁపఁ గలిగెనేని మహాత్మా.

౧౦. విజయసేనము—

ఉ. వల్లభుఁ డేగు దుర్లభుఁడు వానిదెసందగు లూఁది యిమ్మొయిన్
దల్లడ మందెదేల యుచితస్థితికి న్ననుఁ బాపఁజూచినన్
దల్లియు బంధులోకమును దండ్రియు నేమనువా రెఱింగరే
మల్లమ యిట్లునీకుఁ దగునో తగదో పరికించిచూడుమా.

౧౧. దేవీవిజయము—

గీ. వాక్త్రినేత్రాంగనాశచీశక్తు లధిక
సంభ్రమంబునఁ గుంభనిశుంభదైత్య
హంత్రిఁ బూజింపుదురు త్రయీమంత్రములను
స్తోత్రములుచేసి మంగళారాత్రికలిడి.

౧౨. మధుసేనము—

క. ప్రోనుద్యోగము చేసిన। ప్రాణంబా యింకనీకుఁ బాథేయం బీ
మానినిమందస్మితమధు। రాననచంద్రికలు గ్రోల నరుగుము పిదపన్.

౧౩. అనిరుద్ధచరిత్రము — కనపర్తి యబ్బయామాత్యప్రణీత మయిన యీపేరుగల యాధునిక ప్రబంధమొకటి కలదుగాని యీక్రింది పద్యము పూర్వగ్రంథములోనిది—

చ. నెలవుల నుప్పతిల్లి పరినిక్కి మొనల్ల లతెత్తి క్రొవ్వి లో
బలిసి సమంబులై బిగిసి వట్రువలై మెఱుఁగెక్కి చక్కనై
కెలఁకులఁ బిక్కటిల్లి చెలికిం గడునొప్పెఁ గుచంబు లొప్పుతు
ప్పలుగను మన్మథుండు సరి వాఁలగఁ ద్రాసునఁ దూఁచెనోయనన్.

౧౪. శూద్రకరాజచరిత్రము—

మ. సమరేశ్వారి మసంగిప్పె నుఱికిసన్ శంకించి భూపాలుఁ డో
లమము గన్నం గని దాని శూద్రకుఁడు లీలంద్రుంచె నె నప్పు డ
న్యాయములో [illegible] సవారిన్ [illegible] గంధప్రాణాలు [illegible]
[illegible] మధ్యస్థుండ నై చూచితిన్.

౧౫. ఆదినారాయణచరిత్రము—

ఉ. శ్రీయుత [illegible] జ్వల [illegible] ను [illegible]
[illegible] భుజకాంతి [illegible] దూఁ [illegible] నిష్టు గట్టి య
[illegible] శంఖచక్రరుచిరాంగ [illegible] ధరుఁ [illegible] నా
[illegible] దా [illegible] దాకరి [illegible] పాలికిన్.

౧౬. పంచబాణవిలాసము—

క. [illegible] ంబుల [illegible] లు [illegible]
ము [illegible] దూవ లఘ్రము గదిసి ప్రాపిల్లునన్
[illegible] బల [illegible] గుల
న [illegible] సారసములు పొరులెల్లఁ [illegible] లంగన్.

౧౭. [illegible] వ్యాఖ్యానము—

క. పంచజనుం దప్పు [illegible]
లించి మహాప్రధనభూమి నిల్చి [illegible] మహో
దంచితుఁడై శంఖము పూ
రించెం గులగిరులు దిక్కరివ్రజ మదరన్.

5. సతీమణి విజయము
6. సుమిత్ర చరిత్రము
7. రఘుదేవరాజీయము
8. తురంగేశ్వర వర్తక చరిత్రము
9. కళావతీ పరిణయము
10. గయ్యాళిని సాధుచేయుట
11. చిత్రకేతు చరిత్రము
12. దానకేసరీవిలాసము
13. వైదర్భీవిలాసము
14. భానుమతీ కళ్యాణము
15. సరసిజనమనోభిరామము
16. ధర్మకవచోపాఖ్యానము
17. కుమారద్వయవిలాసము
18. పద్మినీప్రభాకరము
19. మాలతీమధుకరము

స్త్రీలకుపయోగించు పుస్తకములు

ఆరవ సంపుటము

1. శ్రీ విక్టోరియా మహారాజ్ఞి చరిత్రము
2. సతీహితబోధిని
3. పత్నీహితసూచని
4. స్త్రీ నీతిదీపిక
5. సత్యాద్రౌపదీ సంవాదము
6. మాతృపూజ పితృపూజ
7. నీతికథామంజరి ప్ర॥ భాగము
8. డిటో ద్వి॥ భాగము
9. దేహారోగ్యధర్మబోధిని

ఉపన్యాసములు

ఏడవ సంపుటము

1. జన్మాంతరము
2. అతిబాల్య వివాహము
3. విగ్రహారాధనము
4. ఈశ్వరదత్త పుస్తకములు
5. ఈశ్వరోపాసనము
6. ప్రార్థన
7. మానుషధర్మము
8. విద్యార్థినుల ధర్మములు
9. మనుష్యజీవితముల యొక్క పరమార్థము
10. వైరాగ్యము
11. విద్యాధురీణుల యర్హకృత్యములు
12. వర్ణము
13. హిందూమతములు
14. స్వయంకృషి
15. సకాయకష్టకర్మలు
16. వేశ్యాకాంతల యుప॥
17. ఐకమత్యము
18. దానములు
19. స్త్రీ పునర్వివాహచరిత్రం
20. స్త్రీ పునర్వివాహవిషయకోపన్యాసం
21. స్త్రీ పునర్వివాహ విషయక ప్రథమ విజ్ఞాపనము
22. స్త్రీ పునర్వివాహ విషయక ద్వితీయ విజ్ఞాపనము
23. స్త్రీ పునర్వివాహశాస్త్ర సంగ్రహము
24. స్త్రీ పునర్వివాహ భూతవర్తమాన స్థితులు

ఉపన్యాసములు - జీవచరిత్రలు

ఎనిమిదవ సంపుటము

1. దేశీయమహాసభ దాని యుద్దేశము
2. శంకరాచార్యులు

పుస్తకములు వలయువారు :—

కార్యదర్శి, హితకారిణీ సమాజము. రాజమహేంద్రవరము.

అని వ్రాసిన బడయగలరు.